

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

JOURNAL OF LIBERAL ARTS, UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

ปีที่ 18 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2565) ISSN 2697- 6358 (ONLINE)

โควิด | ภาษา | ชาวนา | เกรกรรม | พิการ | ฝ

บทบรรณาธิการ

บทความในวารสารฉบับนี้มี 10 เรื่อง มีเนื้อหาและแนวคิดที่น่าสนใจทางวิชาการมากมาย มีทั้งบทความทางสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และภาษาศาสตร์ สำหรับบทความแรก เรื่อง ‘การปรับตัวของชาวนาไทยช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดข้าวของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง’ ผู้เขียนได้ชี้ประเด็นว่าท่ามกลางวิกฤตการระบาดของโควิด-19 ชาวนาจังหวัดพัทลุงต้องเผชิญกับปัญหาการผลิตและตลาดข้าว การปรับตัวด้วยการใช้ทุนทางสังคมและความรู้สมัยใหม่ เช่น การค้าขายออนไลน์ช่วยลดปัญหาวิกฤตได้ บทความเรื่อง ‘การใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างเพื่อแก้ไขผลกระทบจากการสร้างเขื่อน’ สะท้อนให้เห็นว่า ทุนทางสังคมสร้างพลังอำนาจให้คนลุ่มน้ำชีในการรับมือกับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน สำหรับบทความเรื่อง ‘บอยเกอ เรห์โบน์ และการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้’ วิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำในสังคมระดับเอเชียด้วยแนวคิดทุนและฮาปิตุส ของ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ ร่วมกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมแบบเฉพาะตามพื้นที่ เพื่อให้เห็นประเด็นความเหลื่อมล้ำของแต่ละสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ต่างกัน

บทความเรื่อง ‘ผี กับความหมายของคนตายในใจคนเป็น: พลังของการยังคงอยู่’ สะท้อนว่า ผียังอยู่รอบตัวของคนเป็น เพราะผีสร้างพลังอำนาจและประสบการณ์ของคนเป็นและชุมชนของคนเป็น เรื่องนี้ชี้ว่าโลกความจริงในสังคมมีทั้งส่วนที่เป็นวัตถุและสิ่งเหนือธรรมชาติที่อยู่ร่วมกันและประกอบสร้างความเป็นชุมชน ส่วนบทความเรื่อง ‘ความเชื่อเรื่องกรรม วาทศิลป์ของเวทนา และการเมืองแห่งความสงสารต่อคนพิการในสังคมไทย’ นั้น ชี้ให้เห็นว่าการเมืองของความพิการถูกสร้างขึ้นทางผ่านอคติ เช่น มองว่าคนพิการเป็นผู้นำเวทนาสงสาร มีเวรกรรม เป็นผู้ไร้ความสามารถหรือผู้ถูกสงเคราะห์ มากกว่าที่จะมองคนพิการในฐานะผู้กระทำทางสังคม บทความเรื่อง ‘สู่สังคมสุขภาวะ: การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว’ ทำความเข้าใจสังคมสุขภาวะผ่านทุนทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านสุขภาพ โดยเสนอว่าสุขภาพองค์กรรวมสามารถสร้างขึ้นจากการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

บทความด้านภาษามี 4 บทความ ได้แก่ บทความเรื่อง ‘ผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ

ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019’ ที่พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ยังคงได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมการเรียนรู้ด้านการสร้างเสริมสุขภาพ ในระดับที่ต่ำมาก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนบทความเรื่อง ‘การตีความเชิงวากยสัมพันธ์ของนามวลีที่ใช้กับคำเชื่อมคุณานุประโยค *Which* และ *That* ในนวนิยายภาษาอังกฤษ’ ผู้เขียนพบว่า คำเชื่อมคุณานุประโยค *that* และคำเชื่อมคุณานุประโยค *which* ในนวนิยายภาษาอังกฤษนั้นถูกใช้เป็นจำนวนร้อยละ 23.97 และร้อยละ 76.03 ตามลำดับ และเสนอว่าทั้งสองคำสามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมโดยผู้ใช้ภาษาอังกฤษในการพูดเขียนและการเรียนการสอน สำหรับบทความเรื่อง ‘การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงในการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อ: กรณีศึกษารายการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทย’ ผู้เขียนชี้ว่า นักจัดรายการด้านการสอนภาษาอังกฤษสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่จริงกับผู้ชมผ่านกลวิธีการสร้างอารมณ์ขัน แรงจูงใจ และใช้สื่อหลากหลายรูปแบบ บทความชิ้นสุดท้ายของวารสารนี้เรื่อง ‘การใช้วัฒนธรรมไทยใส่ผสานกับสื่อการสอนจริงในการพัฒนาการสอนภาษาอังกฤษสำหรับยุวมัคคุเทศก์’ การพัฒนาการสอนภาษาอังกฤษด้วยการประยุกต์ภาษาอังกฤษผ่านวัฒนธรรมไทยใส่ เสนอว่าการพัฒนาการสอนภาษาอังกฤษช่วยเสริมสร้างความสามารถให้กับยุวทูตท้องถิ่นในการนำไปใช้จริงได้โดยมีค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

รองศาสตราจารย์ ดร. กนกวรรณ มะโนรมย์
บรรณาธิการ

สารบัญ

Table of Content

เรื่อง

Content

หน้า

Page

การปรับตัวของชาวนาไทยช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัต
การผลิตและตลาดข้าวของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง
Adaptation of Thai Farmers to the Dynamics of the Rice
Production and Market in the Ban Khao Klang Community
in Phatthalung Province During the COVID-19 Crisis.....1

นิธิตา สิริพงษ์ทักษิณ

Nithita Siripongtugsin

การใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง
เพื่อแก้ไขผลกระทบจากการสร้างเขื่อน
Utilization of Social Capital on the Development of the Lower
Chi River Basin Network for Dam Impact Mitigation.....27

นิรันดร์ คำนู

Nirundorn Khamnu

บอยเกอ เรห์ไบน์ และการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
Boike Rehbein and Social Inequality Studies in Southeast Asia.....57

ศิริมา ทองสว่าง ลีญา อุทัย สุพิชฌาย์ ปัญญา และ วรมน สิ้นสุวรรณ

Sirima Thongsawang, Siya Uthai, Supitcha Punya

and Woramon Sinsuwan

สารบัญ

Table of Content

เรื่อง

หน้า

Content

Page

“ผี” กับความหมายของคนตายในใจคนเป็น: พลังของการยังคงอยู่

"Ghost" and the Meaning of the Dead in the Living

Human's Heart: The Power of Existence80

ธัญญาภรณ์ จันทรวะช

Thanyaporn Chantaravech

ความเชื่อเรื่องกรรม วาทศิลป์ของเวทนา และการเมืองแห่งความสงสาร

ต่อคนพิการในสังคมไทย

Karma, the Rhetoric of Wethana and the Politics of

Compassion for People with Disabilities in Thailand.....104

ประชาธิป กะทา

Prachatip Kata

สู่สังคมสุขภาวะ: การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนา

จังหวัดนครนายกและสระแก้ว

Toward the Well-being Society: The Development of Health

Network, Buddhist Organizations, Nakhon Nayok and

Sa Kaeo Provinces132

ชลวิทย์ เจียรจิตต์ ชัยวัชร พรหมจิตติพงศ์ และ ฉันทนิกันต์ สูญสินัย

Cholvit Jearajit, Chaiwatchara Promjittiphong

and Tannikarn Soonsinpai

สารบัญ

Table of Content

เรื่อง

Content

หน้า

Page

ผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้อาณัติการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 The Effects of CIPPA Model on Learning Achievement and Health Behaviors on the Subject of Health Promotion in 8th Grade Students During the COVID-19 Pandemic.....	157
---	-----

ลักขณา เพิ่มพูล และ วาญ กาญจนสร

Lakkhana Phoemphun and Wayu Kanjanasorn

การตีความเชิงวากยสัมพันธ์ของนามวลีที่ใช้กับคำเชื่อมคุณานุประโยค Which และ That ในนวนิยายภาษาอังกฤษ Syntactic Interpretations of Noun Phrases Used with the Relativizers Which and That in English Novels.....	181
--	-----

อภิรักษ์ วงศ์กิตติพร

Abhinan Wongkittiporn

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงในการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อ: กรณีศึกษารายการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทย Parasocial Interaction in Mediated English Teaching: A Case Study of English Teaching Programs in Thailand.....	206
---	-----

วาลูกา เหล่าเกื้อ และ สาวิตรี กวณิช

Warlukar Laokua and Savitri Gadavanij

สารบัญ

Table of Content

เรื่อง

Content

หน้า

Page

การใช้วัฒนธรรมไทยผสมผสานกับสื่อการสอนจริงในการพัฒนาการสอน
ภาษาอังกฤษสำหรับยุวมัคคุเทศก์

Blended Thai So Culture and Realia in English Language

Teaching for Youth Local Tour Guide.....236

อานันท์นิตย์ มโนรมย์ และ มนัญยา โพธิราช

Arnunnit Manorom and Mananya Potiracha

การปรับตัวของชาวนาไทยช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัต การผลิตและตลาดข้าวของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง Adaptation of Thai Farmers to the Dynamics of the Rice Production and Market in the Ban Khao Klang Community in Phatthalung Province During the COVID-19 Crisis

นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ¹

Nithita Siripongtugsin

Received: July 5, 2022/ Revised: September 19, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 และศึกษาปัจจัยหรือเงื่อนไขในการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดข้าวของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในช่วงปี พ.ศ. 2564 - 2565 ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่ม ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ประกอบการค้าข้าวและชาวนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า การระบาดของโรคโควิด-19 และการล็อกดาวน์ของประเทศไทย รวมทั้งการควบคุมต่าง ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตชาวนาในด้านการผลิตและตลาดข้าว ชาวนาในฐานะผู้ประกอบการเรียนรู้ที่จะปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมของตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและปรับปรุงการจัดการและทักษะใหม่ ๆ โดยมุ่งผลิตข้าวเพื่อขายในตลาดที่สร้างกำไรและค้นหาวิธีการและกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตด้วย การปรับตัวในการเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวสังข์หยดในช่วงวิกฤตโควิด-19 ชาวนามุ่งลดต้นทุนการผลิต การปรับสู่การทำนา

¹ รองศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (Lecturer, Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University), Email: drnithita@gmail.com

อินทรีย์ การคัดเลือกสมาชิกชาวนาที่ผลิตข้าวสังข์หยด และการสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการชาวนา ส่วนการปรับตัวต่อความต้องการบริโภคข้าวสังข์หยด ชาวนาเน้นการรักษาคุณภาพข้าว การแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว และการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาดชุมชน งานแสดงสินค้า และเพิ่มช่องทางขายข้าวออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ ในลักษณะผู้ประกอบการชาวนาจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่มีผลต่อการออกมาซื้อสินค้าของผู้บริโภค ซึ่งปัจจัยหรือเงื่อนไขในการปรับตัวดังกล่าวอยู่ภายใต้การมีทุนสี่ประเภท ประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติและทุนการเงิน อย่างไรก็ตาม ราคาข้าวสังข์หยดมีราคาสูงกว่าข้าวธรรมดา ปริมาณข้าวสังข์หยดที่ผลิตได้มีไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดจากกลุ่มผู้บริโภคที่รักสุขภาพ ซึ่งตลาดข้าวสังข์หยดยังเป็นตลาดขนาดเล็กและขายโดยกลุ่มชาวนาเองเป็นส่วนใหญ่ จากข้อค้นพบดังกล่าว นำไปสู่ข้อเสนอแนะว่า ภาครัฐควรให้การสนับสนุนและส่งเสริมกลยุทธ์การปรับตัวของชาวนาในการคิด ตัดสินใจ วางแผนและดำเนินการได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ชาวนาสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีเสถียรภาพในระดับท้องถิ่น รวมทั้งควรมีการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและชาวนา ด้วยฐานความเข้าใจในความต้องการของผู้บริโภคที่รักสุขภาพที่นำไปสู่กระบวนการพัฒนาตลาดข้าวสังข์หยดและตลาดเฉพาะกลุ่มได้อย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

คำสำคัญ: การปรับตัว ชาวนา การผลิตข้าว วิกฤตโควิด-19

Abstract

This research studied the adaptations to the disruptions in rice production and the rice market by farmers and the factors or criteria affecting the existence of rice farmers, during the COVID-19 crisis in the Ban Khao Klang community of Phatthalung Province, Thailand. This qualitative study gathered data from primary and secondary sources, as well as participant observations, including in-depth interviews and group discussions with community leaders, local sages, government officials, wholesalers, farmers, and community enterprises, in 2021 and 2022.

The results show that the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic and the subsequent restrictions and national lockdown impacted rice production, the rice market, and the livelihoods of farmers. The farmers, as

entrepreneurs, had to learn to adapt to the ever-changing market environment and improve their managerial and innovative skills to achieve their goals of producing rice for the market, making a profit, and finding ways and strategies to improve their product quality, as well as increase the efficiency of production itself. In order to transform Sangyod rice production during the COVID-19 crisis, farmers focused on low external input, organic farming, farmer-member selection, and creating farmer entrepreneur networks. In response to changes in the demand for Sangyod rice, farmers emphasized rice quality, value-added processed rice, and developing new organic rice products for local markets, farmers' market tradeshow, and online sales avenues, such as Facebook and Line, by farming entrepreneurs. The COVID-19 pandemic also affected consumers' purchasing behaviors. Factors related to adaptations included the accumulation of four types of capital which are complementary and are comprised of human capital, social capital, natural capital, and financial capital. Nevertheless, Sangyod rice prices were generally set higher than normal rice due to limited supplies because demand grew as consumers became aware of its health benefits. However, the Sangyod rice market remains limited as it is usually only sold by farmers' groups or cooperatives. These findings suggest that, to facilitate stable and effective adaptation at the local level, government and institutional support are recommended to complement farmers' autonomous adaptation of strategies to improved their decision-making, adaptation plans, and actions. Additionally, this should include integrating the actions of the government, private sector, and farmers to understand consumer demand for healthier foods to tangibly and systematically develop The Sangyod rice market and niche markets.

Keywords: Adaptation, Farmers, Rice production, COVID-19 crisis

บทนำ

การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่มีการระบาดใหญ่ (Pandemic) ไปทั่วโลกในปี พ.ศ.2563 โรคโควิด -19 (COVID -19, ย่อมาจาก Coronavirus Disease 2019) ซึ่งมีชื่อทางการว่า SARS – CoV - 2 Me โดยพบผู้ป่วยครั้งแรกที่เมืองอู่ฮั่นเมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ ภาคกลางของประเทศจีน (Worldometer, 2021) ต่อมาพบผู้ป่วยรายแรกที่เข้ารับการรักษาในประเทศไทย เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2563 เป็นคนจีนที่รับเชื้อจากการระบาดในประเทศจีน และได้เดินทางมาประเทศไทย ผู้ป่วยโรค COVID - 19 ที่แพร่เชื้อ มีทั้งผู้ที่มีอาการน้อยหรืออาจไม่มีอาการเลย จึงควบคุมการระบาดได้ยาก ชีวิตวิถีใหม่ซึ่งมีปัจจัยเร่งจากวิกฤตโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม เช่น การบริหารจัดการเงินตราด้วยการทำธุรกรรมผ่านแอปพลิเคชัน การซื้อขายสินค้าออนไลน์หรือการซื้อขายสินค้าล่วงหน้า เป็นต้น โดยเฉพาะการเพิ่มบทบาทด้านเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Transformation) ต่อการดำเนินธุรกิจเพื่อรองรับพฤติกรรมของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลง เช่น การซื้อสินค้าออนไลน์ การแพทย์ทางไกล การศึกษาออนไลน์ เป็นต้น รวมถึงแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรกรรมก็ต้องปรับตัวตามไปด้วยเพื่อความอยู่รอด

การปรับตัวของชาวนามีพลวัตตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ดังงานของ Yaimuang et al. (2016) ที่พบว่า การปรับตัวของชาวนาจะแตกต่างกันไปตามปัจจัยเงื่อนไขภายในครัวเรือนชาวนา เช่น แรงงาน ทรัพย์สิน ที่ดิน แหล่งน้ำ ปัจจัยในเรื่องระบบนิเวศ และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งด้านการรวมกลุ่ม องค์กร ความรู้ที่มี ซึ่งสามารถจำแนกการปรับตัวภายในมิติต่าง ๆ ได้ ดังนี้

ประการแรก การปรับตัวของชาวนาด้านการผลิตข้าวในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา โครงสร้างการผลิตข้าวมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งในเรื่องแบบแผนการทำนาที่ใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ มีการนำเครื่องจักรกลการเกษตร และวิทยาศาสตร์การเกษตรเข้ามาช่วยในการผลิตข้าวเป็นอย่างมาก ในด้านปัจจัยการผลิต มีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการใช้แรงงานภาคการเกษตร เกิดกลุ่มแรงงานรับจ้างทำนา อันเนื่องมาจากผลของการตลาดและนโยบายภาครัฐ รวมไปถึงปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ อันเป็นผลกระทบและเป็นความท้าทายหลักในโลกยุคศตวรรษที่ 21 ด้วยเหตุนี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าชาวนาจำเป็นต้องมีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

การผลิตข้าว เช่น การเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตข้าวคุณภาพ และการทำนาอินทรีย์ เพื่อรองรับมาตรฐานสินค้าและเป้าหมายของผู้บริโภคที่หันมาเน้นอาหารสุขภาพ

ประการที่สอง เมื่อพิจารณาถึงการปรับตัวของชาวนาในด้านการตลาดข้าวพบว่า จากการผันผวนของราคาข้าวในตลาดโลก ช่วงวิกฤตราคายอาหารที่ทำให้ราคาข้าวสูงขึ้นอย่างมาก แต่จากนั้นมา ราคาข้าวกลับตกต่ำลงอย่างมากอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ความผันผวนนี้ส่งผลโดยตรงต่อรายได้ของชาวนาในการนำผลผลิตไปขายในกระบวนการตลาดข้าว จากที่ชาวนาต้องแบกรับราคาต้นทุนที่สูงขึ้นทั้งเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ค่าเช่าที่ดิน ค่าเช่าเครื่องจักร แรงงานและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ประกอบกับปัญหาจากการเปิดการค้าเสรี และความท้าทายหลังการรวมกลุ่มในระดับภูมิภาคอย่างประชาคมอาเซียน (ASEAN) ทำให้เกิดการกำหนดมาตรฐานในการค้าระหว่างประเทศและมาตรฐานสินค้าใหม่ ในขณะที่งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องนโยบายข้าวส่วนใหญ่มุ่งประเมินผลสำเร็จของนโยบาย ทำให้นักศึกษาเกี่ยวกับนโยบายมีช่องว่างตรงที่ “ไม่มีชาวนา” อยู่ในงานวิจัย จึงทำให้ไม่เห็นภาพว่าชาวนาปรับตัวอย่างไร

ในขณะที่ระบบความสัมพันธ์ของชาวนาที่เคยมีการเอื้อเฟื้อพึ่งพิงกันสูง มีระเบียบในการใช้ทรัพยากรส่วนรวมร่วมกันสูญหายไปพร้อมกับการเข้ามาแทนที่ระบบการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์ที่มุ่งปลูกข้าวเพื่อขายเป็นหลัก รูปธรรมของเงื่อนไขที่เวลานี้คือ การหันมาใช้เครื่องจักรและปุ๋ยเคมีอย่างเข้มข้น ภายใต้ระบบนี้ ชาวนามีการขายข้าวเปลือกหลังการเก็บเกี่ยวทั้งหมดโดยไม่เก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ในยุ้งฉางเช่นในอดีต ชาวนาจะใช้วิธีการซื้อพันธุ์ข้าวปลูกจากโรงสีข้าวทดแทน ขณะที่สถานการณ์ราคาข้าวในตลาดโลกก็มีความผันผวน รวมทั้งเงื่อนไขจากนโยบายการส่งเสริมและสนับสนุนของรัฐบาลก็ตกอยู่ภายใต้วิถีคิดแบบประชานิยมมากกว่าที่จะคำนึงถึงความเข้มแข็งของชาวนาอย่างแท้จริง การทำนาภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ชาวนาต้องประสบภาวะขาดทุน (Sirisatidkit & Unaromlert, 2016: 92)

อย่างไรก็ตาม ชาวนาแต่ละกลุ่มต่างก็มีการปรับตัวในสถานการณ์เปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน จึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงกลุ่มคนที่ออกมาเรียกร้องความช่วยเหลือเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มชาวนาที่พยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเป็นกลุ่มที่อยู่ร่วมกับสังคมสมัยใหม่ และเป็นฐานรากในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมชุมชนในอนาคตได้ ในแง่นี้การทำความเข้าใจสถานะของชาวนาที่ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับความช่วยเหลือจึงมีความสำคัญในการศึกษาวิถีชีวิตชาวนาในฐานะกลุ่มคนที่ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนารูปแบบในการผลิต การสร้างตลาดของตัวเองและการมีวัฒนธรรมชุมชนของชาวนา

ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวในแต่ละพื้นที่ที่ต้องทำความเข้าใจในความสลับซับซ้อนของปัญหาทางด้านการผลิต การตลาดและนโยบายข้าว

ในที่นี้จะศึกษาการปรับตัวของชาวนาไทยในช่วงวิกฤตโควิด-19 โดยมุ่งศึกษาที่ชาวนาในภาคใต้ โดยเฉพาะกรณีชาวนาที่ปลูกข้าวพันธุ์สังข์หยดซึ่งปลูกในจังหวัดพัทลุง เนื่องจากจังหวัดพัทลุงเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของภาคใต้ จากข้อมูลสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ.2563 จังหวัดพัทลุงมีเนื้อที่ทั้งหมด 3,424.47 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,140,295.60 ไร่ มีพื้นที่ถือครองเพื่อทำการเกษตร 1,543,170 ไร่ หรือร้อยละ 72.10 ของพื้นที่ทั้งหมด ครุว์เรือนเกษตรกร 101,137 ครุว์เรือน หรือร้อยละ 52.08 ของครุว์เรือนทั้งหมด รายได้ส่วนใหญ่ของจังหวัดมาจากผลผลิตด้านการเกษตร ข้าวเป็นผลผลิตที่สำคัญของจังหวัดพัทลุง ซึ่งพัทลุงเป็นเมืองอยู่ข้าว อยู่น้ำ สามารถปลูกและผลิตได้มากเป็นอันดับที่ 3 รองจากจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสงขลา โดยปลูกเป็นพืชหลักของจังหวัดที่มีเนื้อที่ปลูกมากเป็นอันดับที่ 2 รองจากยางพารา โดยพื้นที่ปลูกข้าวนาปีลดลงตามลำดับ จากในปี พ.ศ.2555 มีพื้นที่ปลูกข้าว 145,051 ไร่ และในปี พ.ศ.2563 เหลือพื้นที่ปลูกข้าว 136,390 ไร่ เนื่องจากราคายางพาราและปาล์มน้ำมันค่อนข้างสูงสูงใจให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันมากขึ้น (Office of Agricultural Economics, 2020) การขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการปลูกยางพาราที่มีการส่งเสริมโดยภาครัฐดำเนินไปท่ามกลางความเปราะบางของการเป็นชาวนาในภาคใต้ อันเนื่องมาจากความผันผวนของธรรมชาติ ปัญหาราคาข้าวตกต่ำที่เกิดขึ้นติดต่อกันกว่า 5 ทศวรรษ จึงส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่ชาวนาได้ปล่อยให้พื้นที่นากลายเป็นนาร้างจำนวนมาก โดยหลายฝ่ายเกรงว่าความมั่นคงทางอาหารในภาคใต้จะขาดความสมดุล (Sirisatidkit, 2016) อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์ที่ราคายางลดลงและมีความผันผวนตลอดเวลา นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2554 เป็นต้นมา ทำให้ชาวนาเกิดความไม่มั่นใจที่จะเปลี่ยนไปทำสวนยางพาราหรือสวนปาล์ม จึงทำให้ชาวนาบางส่วนยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก

ชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุงก็เป็นหนึ่งในชุมชนที่ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลัก ซึ่งในอดีตมีปัญหาเรื่องต้นทุนการผลิตที่สูงแต่ได้ผลผลิตต่ำ ปลูกข้าวหลากหลายสายพันธุ์ขาดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ และปัญหาของการขายไม่ได้ราคา จึงมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และจดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ.2549 จากนั้นมีการบริหารจัดการและเก็บรวบรวมผลผลิตกันเองเพื่อสร้างอำนาจต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง สร้างโรงเรือนเก็บข้าวเปลือกและโรงสีข้าวตามมาตรฐาน GMP (Good Manufacturing Practice for Rice

Mill) ทำให้เกิดการต่อยอดในองค์ความรู้จากกลุ่มอมทรัพย์การผลิตมาเป็นกลุ่มวิสาหกิจต้นแบบที่มุ่งพัฒนา “ข้าวสังข์หยด” ซึ่งกระแสการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพเป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ปริมาณความต้องการในการบริโภคข้าวพันธุ์สังข์หยดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับวิถีชีวิตใหม่และการกักตัวในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่มีการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์มากขึ้น ทำให้การดำเนินธุรกิจเพื่อรองรับพฤติกรรมของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป

เมื่อเกิดโรคระบาดโควิด-19 ประกอบกับวิถีชีวิตใหม่และการกักตัวในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่มีการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์มากขึ้น ทำให้การดำเนินธุรกิจเพื่อรองรับพฤติกรรมของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ชาวนาต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยปรับปรุงการบริหารจัดการในการค้าข้าว และค้นหาวิธีการปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์อยู่เสมอโดยการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อสร้างฐานลูกค้าที่จงรักภักดี โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ที่รักสุขภาพและเป็นการรักษาลูกค้าฐานเดิมไว้ โดยมุ่งผลิตข้าวเพื่อขายในตลาดที่สร้างกำไร ด้วยเป้าหมายของการเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนชาวนา ด้วยเหตุผลดังกล่าวชาวนาจึงต้องปรับตัวไปตามระบบทุนนิยมในกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการไหลเวียนของทุนสินค้า และข้อมูลอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ที่มีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดต่อสื่อสารและซื้อขายสินค้าออนไลน์สูงขึ้นมากกว่าช่วงก่อนวิกฤตโควิด-19 ซึ่งในแง่หนึ่งถือเป็นการสร้างโอกาสในการสร้างตลาดใหม่ ๆ สำหรับชาวนาจากจุดนี้ชี้ให้เห็นว่าการปรับตัวของชาวนาจึงมีความใกล้ชิดกับอำนาจของกลไกตลาด เทคโนโลยีการสื่อสารยุคใหม่และนโยบายของรัฐ เนื่องจากการค้าข้าวที่ไร้ขอบเขตของพรมแดนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต การตลาด และการบริโภคของคนในสังคมอย่างรวดเร็ว

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความน่าสนใจในการศึกษาว่าการปรับตัวของชาวนาเป็นอย่างไรในช่วงวิกฤตโควิด-19 และอะไรคือปัจจัยหรือเงื่อนไขในการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดข้าวที่เปลี่ยนแปลงในการผลิต “ข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุง” ซึ่งเป็นข้าวที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของคนทั่วประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้จากรูปแบบการปรับตัวที่เป็นประโยชน์สำหรับชุมชนชาวนาในพื้นที่อื่น ๆ ในการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับพื้นที่ของตน ซึ่งช่วยให้ชาวนามองเห็นโอกาสและความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ของการเปิดโลกทัศน์ในการแก้ไขปัญหาการดำรงชีพได้อย่างเป็นรูปธรรมด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 ของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยหรือเงื่อนไขในการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 ของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง

การทบทวนวรรณกรรม

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรม โดยมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องที่สำคัญ ได้แก่ แนวคิดชาวนาศึกษา อธิบายการปรับตัวของชาวนาไทยตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรม (Scott, 1976; Popkin, 1979; Muenphakdee, 2017; Sattayanurak, 2017; Wongsatjachock, 2018) ที่มีข้อถกเถียงว่าอะไรเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของชาวนา โดยงานของ Scott (1976) ที่เรียกว่า แนวคิดเศรษฐกิจหรือแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงศีลธรรม (Moral Economy) มองว่าวิถีชาวนาอยู่ภายใต้วิธีการผลิตแบบยังชีพหรือเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน โดยอธิบายพฤติกรรมของชาวนาภายใต้ภาวะความเสี่ยงของสังคมเกษตรกรรมที่ผลิตเพื่อการยังชีพ โดยให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมหรือศีลธรรม การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ทำให้แบบแผนการประกันสวัสดิการพื้นฐานของสังคมชาวนาในอดีตเสื่อมสลายลงอันเนื่องมาจากการผลิตเพื่อตลาดเนื่องจากชาวนาไม่คุ้นเคยกับการผลิตแบบสมัยใหม่ จึงไม่สนใจที่จะผลิตให้ได้จำนวนมากเพื่อสร้างผลกำไรเป็นหลัก ซึ่งถูกวิจารณ์จากงานของ Popkin (1979) ที่มองว่าชาวนาก็มีเหตุผลในการตัดสินใจเลือกลงทุนอย่างชาญฉลาดเพื่อเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในครัวเรือนของตน ไม่ได้มุ่งแต่ผลิตเพื่อพออยู่พอกินเท่านั้น โดยจะเสี่ยงลงทุนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เมื่อมีทางเลือก ชาวนาก็จะเลือกทางเลือกที่ให้ประโยชน์แก่เขามากที่สุดเช่นกัน จากแนวคิดดังกล่าว ทำให้เข้าใจได้ว่า สังคมชาวนาเป็นสังคมที่มีเหตุผลในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ในการผลิต รวมทั้งการรวมกลุ่ม ชาวนาจะตัดสินใจอย่างมีเหตุผลเช่นกัน

แนวคิดระบบเกษตรยั่งยืน เป็นทางเลือกของเกษตรกรที่เป็นระบบการเกษตรที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค (Tonglim, 2009) และแนวคิดการปรับตัวในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน อธิบายทุนสำหรับการดำรงชีพ (Livelihoods Assets) คือ ต้นทุนที่เกษตรกรนำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ (Livelihoods

Process) ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเกิดผลลัพธ์ที่มีผลต่อโอกาสในการเลือกวิธีการดำรงชีพ ได้แก่ 1) ทุนทางธรรมชาติ 2) ทุนทางการเงิน 3) ทุนมนุษย์ 4) ทุนทางสังคม (Krantz, 2001) รวมทั้งผลลัพธ์ของการดำรงชีพ (Livelihoods Outcomes) ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการเลือกวิถีหรือกลยุทธ์ในการดำรงชีพ (DFID, 2001)

จากการทบทวนแนวคิดข้างต้น มีประเด็นที่สอดคล้องในการทำวิจัย คือ

1) การศึกษาการปรับตัวของชาวนาภายใต้สถานการณ์วิกฤตโควิด-19 ในที่นี้ต้องการฉายภาพว่า วิธีการดำรงชีพของชาวนาเป็นอย่างไรท่ามกลางการระบาดของโควิด-19 โดยมองว่าชาวนาที่ไม่ต่างจากคนกลุ่มอื่น ๆ นั่นคือ เป็นคนที่มีเหตุมีผลในการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจ จึงมุ่งเน้นการหาความรู้ที่มาจากการทำความเข้าใจชาวนาเป็นหลัก

2) การวิเคราะห์เงื่อนไขในการปรับตัวของชาวนาที่ต้องมีทุนในการปรับตัว 4 ประเภท ได้แก่ ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) ทุนการเงิน (Financial Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) และทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนดังกล่าวจะช่วยสนับสนุนการปรับตัวของชาวนาที่เชื่อมโยงกันในปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสำนึกร่วม ชาวนามีความยืดหยุ่น หน่วยงานรัฐสนับสนุน การเป็นพันธมิตรกับองค์กรเอกชน และการสร้างช่องทางการตลาดที่หลากหลาย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขให้ชาวนาปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตโควิด-19 ซึ่งเป็นการลดความเปราะบางของสถานการณ์

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาการปรับตัวของชาวนา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง ตำบลปันแต อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ตั้งแต่ช่วงจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจนถึงช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 (พ.ศ.2549-2565) โดยมีวิธีการเก็บข้อมูล คือ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการวิจัยเอกสาร โดยเก็บข้อมูลในช่วงปี พ.ศ.2564-2565 กลุ่มที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมีจำนวนทั้งสิ้น 30 คน เป็นการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยมีกระบวนการศึกษา ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร เป็นการเก็บข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ เช่น วารสาร รายงานการวิจัย และเอกสารรายงานการประชุม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานเรื่องที่ศึกษาว่ามีประเด็นอะไรบ้าง

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1 เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นมาของชุมชนและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน การดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของชาวนาในชุมชนทั้งก่อนและระหว่างเกิดวิกฤตโควิด-19 รวมทั้งการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐในการผลิตข้าว

2.2 กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง ประชาชนชาวบ้าน ผู้ประกอบการค้าข้าว เพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทภายในชุมชนทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ความเป็นมาของการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง

2.3 สมาชิกชาวนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทแวดล้อมการทำงานภายในชุมชน การปรับตัวและทุนในการปรับตัวของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 ตลอดจนปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้เกิดการปรับตัวของชาวนาเพื่อการดำรงอยู่และผลจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

3.1 สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์และข้อมูลสำคัญของโครงการวิจัยนำเสนอต่อคณะกรรมการการวิจัยในมนุษย์เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและรับรองโครงการวิจัยว่ากระบวนการในการศึกษาไม่ขัดกับหลักจริยธรรม

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าไปสังเกตการประชุมคณะกรรมการบริหารกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสนทนากลุ่มสมาชิกชาวนา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในระหว่างการเก็บข้อมูลและหลังการเก็บข้อมูล โดยนำมาจำแนก แยกแยะ เปรียบเทียบและเชื่อมโยงตรรกะ ดังนี้

4.1 การปรับตัวของชาวนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางในช่วงวิกฤตโควิด-19 ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับการปรับตัวของชาวนาเพื่อการดำรงอยู่ในสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านการผลิต ความไม่แน่นอนในตลาดข้าว ตลอดจนเพื่อทำความเข้าใจว่าวิถีการดำรงชีพของชาวนาเป็นอย่างไรท่ามกลางการระบาดของโรคโควิด-19

4.2 ปัจจัยหรือเงื่อนไขการปรับตัวของชาวนา ซึ่งอธิบายปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้เกิดการปรับตัวของชาวนาในจังหวัดพัทลุง ทุนในการปรับตัวของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 เพื่อการดำรงอยู่ทั้งในด้านการผลิต การตลาด การเปลี่ยนแปลงวิถีวิถีใหม่และพฤติกรรมกรรมการบริโภคข้าวในช่วงวิกฤตโควิด-19 รวมทั้งผลจากการปรับตัวดังกล่าว

ผลของการวิจัย

1. การปรับตัวของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 ของชุมชนบ้านเขากลาง จังหวัดพัทลุง

จากการศึกษาการปรับตัวของชาวนาพบว่ามีการใช้กลยุทธ์ในการดำรงชีพ (Livelihoods Strategies) ที่เป็นทางเลือกในการปรับเปลี่ยนการผลิตเพื่อปรับตัวให้อยู่รอดได้ ภายใต้สถานการณ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ที่มีผลกระทบ การปรับตัวของชาวนาโดยการใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ซึ่ให้เห็นว่าชาวนาพยายามเข้าไปฉวยโอกาสจากตลาดที่ได้เปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถหากำไรจากผลผลิตและเพิ่มผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจได้จากระบบทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงที่วนนี้ไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงอันเนื่องมาจากดุลอำนาจในการต่อรองเปลี่ยนแปลงไปจากภาวะตลาด เนื่องจากพวกเขาได้รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองขึ้นมาใหม่ จนเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะของ “ผู้ประกอบการชาวนา” (Farmer as entrepreneur) เนื่องจากชาวนาได้รับประสบการณ์และความล้มเหลวจากการถูกผลักเข้าสู่ระบบตลาดมาก่อนแล้วในช่วงสองทศวรรษก่อนหน้านี้ ทำให้ชาวนากลุ่มนี้เรียนรู้จากความล้มเหลวในอดีตและพัฒนาศักยภาพในการเข้าถึงตลาดเช่นเดียวกับผู้ประกอบการในการผลิตอื่น ๆ ที่ต้องคิดเรื่องกำไรและขาดทุนตลอดเวลาและต้องแบกรับความเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ออกสู่ตลาด อย่างไรก็ตาม ชาวนาปรับตัวด้วยรูปแบบต่าง ๆ มาตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตโควิด-19 ที่มีผลต่อเนื่องมาถึงช่วงวิกฤตโควิด-19 แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของการปรับตัวของชาวนาอย่างเป็นพลวัต ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การปรับตัวบนฐานการผลิตข้าวสังข์หยดเพียงพันธุ์เดียว

จากการศึกษาพบว่า การปรับตัวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง ในช่วงวิกฤตโควิด-19 ใช้การปลูกข้าวสายพันธุ์เดียวเท่านั้น คือ ข้าวพันธุ์สังข์หยดเมืองพัทลุง โดยไม่พยายามนำข้าวพันธุ์อื่นมาปลูกสลับเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น เนื่องจากหากปลูกข้าวพันธุ์อื่นซ้ำในแปลงเดียวกับข้าวสังข์หยด จะทำให้เกิดการผสมกันระหว่างสายพันธุ์ ข้าวเปลือกจะด้อยคุณภาพ หากมีชาวนาภายนอกกลุ่มที่ไม่สามารถระบายรายละเอียดในกระบวนการผลิตข้าวตามแนวทางของกลุ่มมาขายข้าว ทางกลุ่มจะตัดสินใจไม่รับซื้อข้าวเด็ดขาดไม่ว่าราคาซื้อจะดีแค่ไหนก็ตาม เพราะไม่รู้กระบวนการผลิตตั้งแต่แปลงนาพันธุ์ข้าว การดูแลบำรุงรักษา จึงไม่สามารถรับประกันสารปนเปื้อนในกระบวนการทำนาได้

1.2 การปรับตัวโดยการคัดกรองสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

จากข้อมูลพบว่า จำนวนสมาชิกของกลุ่มลดจำนวนลงจากเดิม โดยในปี พ.ศ.2558 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางมีสมาชิกสามัญจำนวน 85 คน จนมาในปี พ.ศ.2565 เหลือจำนวนสมาชิกสามัญ 57 คน สมาชิกที่มีอายุน้อยที่สุด 20 ปี ส่วนสมาชิกที่มีอายุมากที่สุด 89 ปี ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะมีช่วงอายุระหว่าง 51-80 ปี เมื่อพิจารณาถึงการรับสมัครสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพบว่า มีการคัดกรองผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกในช่วงวิกฤตโควิด-19 ซึ่งมีหลักเกณฑ์ ได้แก่ ประการแรก ต้องการรับสมาชิกที่เป็นลูกหลานชาวนาที่ประกอบอาชีพชาวนาเต็มตัว ไม่ต้องการรับผู้ที่มาทำนาตามฤดูกาลหรือตงงานมาจากกรุงเทพมหานครจากสถานการณ์โควิด-19 เพราะคนกลุ่มนี้จะทำนาเป็นช่วง ๆ ทำให้กระบวนการทำนาไม่มีความต่อเนื่อง ประการที่สอง ไม่รับสมาชิกที่ปลูกข้าวนาปรัง ซึ่งขัดแย้งกับการทำนาข้าวสังข์หยดที่ห้ามปลูกข้าวปนกับข้าวพันธุ์อื่น ในส่วนนี้มีผลทำให้จำนวนสมาชิกลดลง ประการที่สาม ไม่รับสมาชิกที่เป็นข้าราชการ เพราะต้องทำงานเต็มเวลา ทำให้ไม่สามารถทำนาได้อย่างเต็มตัว เมื่อจะเรียกประชุมกลุ่มก็ต้องรอให้ถึงวันหยุดหรือต้องประชุมเวลากลางคืน ซึ่งทางกลุ่มมองว่าเป็นการเอาเปรียบสมาชิกชาวนาคนอื่น เพราะจำเป็นต้องมีการประชุมกลุ่มร่วมกันเพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาโดยเร็วที่สุด

1.3 การปรับตัวโดยการสร้างเครือข่ายเพื่อการผลิตและเครือข่าย

การตลาด

การปรับตัวของชาวนาชุมชนบ้านเขากลางได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับการผลิต การบำรุงต้นข้าวเพื่อให้ได้ข้าวสังข์หยดที่มีคุณภาพดี กระบวนการปรับตัวนี้ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องก่อนสถานการณ์โควิด-19 จนชาวนาได้เรียนรู้วิธีการลดต้นทุนการทำนาโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ ลดค่าใช้จ่ายเรื่องเมล็ดพันธุ์ โดยหันมาเก็บพันธุ์ข้าวปลูกไว้เองเพิ่มมากขึ้น ปลูกพืชบำรุงดินและมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Network) ที่ช่วยเสริมความรู้ในกระบวนการผลิต มีการสร้างเครือข่ายการผลิตโดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางได้ถูกเลือกเป็นหนึ่งในโรงเรียน OTOP (OTOP Academy) ส่วนการปรับตัวของชาวนาในการสร้างเครือข่ายทางการตลาดนั้น ได้ร่วมกันหาแนวทางปรับเปลี่ยนห่วงโซ่อุปทานและสร้างช่องทางการตลาดของข้าวสังข์หยด ดังนี้ 1) พัฒนาศักยภาพในการรับซื้อข้าวเปลือกในราคาที่สูงกว่าหรือเท่ากับตลาด โดยการหาแหล่งทุนเพิ่มเติมด้วยตนเอง ทั้งจากกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนและธนาคาร และมีการใช้ระบบความสัมพันธ์แบบเชื่อใจ ใช้วิธีการให้ยืมพันธุ์ข้าวปลูกแก่สมาชิกและเครือข่าย โดยนัยหนึ่งเพื่อเป็นการสัญญาว่าจะต้องขายข้าว

ให้กับกลุ่ม 2) มีระบบการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนข้าวเปลือกระหว่างกลุ่ม เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่าช้าง เพื่อส่งให้ผู้รับซื้อ ซึ่งมีเงื่อนไขของส่วนต่างราคาเป็นแรงจูงใจ ในกรณีที่เกิดภาวะวิกฤตที่ทำให้ข้าวเสียหายหรือผลิตได้ไม่เพียงพอ ทำให้หาวัตถุดิบเพื่อส่งตลาดได้ 3) เพิ่มศักยภาพในการแปรรูปข้าวโดยการสร้างโรงสีข้าวและรักษามาตรฐานการปฏิบัติการทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice: GAP) 4) เพิ่มศักยภาพช่องทางการตลาดและการกระจายสินค้าที่หลากหลาย มีตราสินค้าที่เด่นชัด เชื่อมโยงการตลาดกับภาคเอกชน โดยมีเครือข่ายองค์กรเอกชนเข้ามาสนับสนุนโรงสีข้าวและนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย เช่น บริษัท กลุ่มเซ็นทรัล จำกัด นอกจากนี้ยังต้องปรับตัวให้เข้าถึงผู้บริโภคมากขึ้นโดยใช้กลยุทธ์เชิงรุกในช่วงล็อกดาวน์ (Lockdown) และช่วงที่ประกาศให้จังหวัดพัทลุงเป็นพื้นที่ควบคุมสูงสุด โดยใช้สื่อออนไลน์ติดต่อทางไลน์ (Line) และประชาสัมพันธ์ผ่านทางเฟซบุ๊ก (Facebook)

1.4 การปรับตัวโดยการเพิ่มมูลค่าข้าว

การปรับตัวที่สำคัญในช่วงวิกฤตโควิด-19 ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง คือ การคิดค้นสร้างสรรค์แปรรูปข้าวสังข์หยดออกมาเป็นผลิตภัณฑ์อาหารเพื่อสุขภาพหลากหลายชนิด เพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว การแปรรูปข้าวได้สร้างอำนาจในการกำหนดราคาข้าวให้กับกลุ่มชาวนาได้มากขึ้น โดยการแปรรูปข้าวสังข์หยดมีทั้งในส่วนที่มีอยู่เดิมก่อนวิกฤตโควิด-19 และที่คิดค้นแปรรูปและปรับปรุงใหม่ในช่วงวิกฤตโควิด-19 อาทิ ขนมทองพับ และยังมีส่วนที่อยู่ในระหว่างทดลองลงมือทำ เช่น การทำกระดาดสา เป็นต้น

2. ปัจจัยหรือเงื่อนไขในการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19

เงื่อนไขที่ช่วยสนับสนุนการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชาวนา คือ ต้นทุนที่ชาวนานำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ (Livelihoods Process) จากการศึกษาพบว่า ชาวนาสามารถนำเอาทุนที่มีอยู่แล้วมาขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างกระบวนการปรับตัวอันนำไปสู่การดำรงชีพได้ ซึ่งจะมีผลต่อโอกาสในการเลือกวิถีการดำรงชีพ ภายใต้เงื่อนไขที่ชาวนามีทุนในการปรับตัว 4 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) และทุนการเงิน (Financial Capital) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ทุนมนุษย์ (Human Capital)

ทุนมนุษย์ หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ความยืดหยุ่นในการปรับตัว และการเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชาวนาสามารถดำเนินกลยุทธ์

การดำรงชีพและบรรลุผลตามเป้าประสงค์ในการดำรงชีพ (DFID, 2001) จากการศึกษาพบว่า ทุนมนุษย์ที่ใช้ในการปรับตัวของชาวนาชุมชนบ้านเขากลางสามารถแบ่งการอธิบายได้ ดังนี้

1) กลุ่มชาวนาที่มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว

สถานการณ์ของชาวนามีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เงื่อนไขสำคัญ คือ กลุ่มชาวนาที่มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว ซึ่งเป็นการแสวงหาทางเลือกของกลุ่มชาวนาเองโดยพยายามปรับตัวไปสู่การผลิตที่ยั่งยืนมากขึ้น จากการศึกษาพบว่า ชาวนาได้ปรับตัวมาเป็น “ผู้ประกอบการชาวนา” ซึ่งไม่ได้อยู่ในลักษณะของชาวนาแบบเดิม (Peasant) ที่เป็นเพียงผู้ผลิตสินค้าและไม่มีอำนาจในการต่อรองเรื่องราคาข้าวแบบแต่ก่อน แต่ชาวนาได้ปรับตัวไปตามบริบทของเศรษฐกิจจากผลกระทบของกระแสทุนนิยม มาสู่สังคม “ผู้ประกอบการชาวนา” ในลักษณะชาวนาพาณิชย์ (Commercial farmers) เนื่องด้วยการปรับตัวดังกล่าว เป็นผลจากการที่ชาวนาพยายามเข้าไปต่อสู้ต่อรองกับอำนาจในตลาดข้าว โดยผนึกกำลังรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเอง มีอำนาจต่อรองผลประโยชน์อย่างชัดเจน กระบวนการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน แต่เป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดำเนินมาต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนวิกฤตโควิด-19 ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งก็คือว่า แม้ชาวนาจะมีความยืดหยุ่นในการปรับตัวเป็น “ผู้ประกอบการชาวนา” แต่ชาวนากลุ่มนี้ก็ยังมีลักษณะความเป็น “อาชีพชาวนา” ที่ต้องการอิสระ (Autonomy) ในกระบวนการผลิต และมีอำนาจในการบริหารจัดการนาด้วยตนเอง กล่าวคือ แม้ผู้ประกอบการชาวนาจะมีลักษณะของการร่วมมือทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือนวัตกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ และสามารถหาประโยชน์จากโอกาสที่นอกเหนือไปจากเรื่องการค้าขายโดยพื้นฐานได้ เช่น โอกาสในการแปรรูปสินค้าเกษตร โดยอาศัยเครือข่าย และสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่ในวงเครือข่ายของตนมาใช้ในการสร้างสินค้าใหม่ ๆ แต่กระบวนการนี้ต้องดำเนินไปด้วยการใช้กลยุทธ์ที่คิดและตัดสินใจด้วยตนเองของชาวนา (Farmers' autonomous strategies) โดยปฏิเสธที่จะให้บริษัทเข้าร่วมลงทุนหรือลงทุนในการทำนากำหนดแนวทางการผลิตในรูปแบบกระบวนการจัดการผลผลิตล่วงหน้า ในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าชาวนาตัดสินใจอย่างมีเหตุผลในการเลือกจะเป็นผู้ประกอบการชาวนาโดยอิสระที่สามารถใช้กลยุทธ์ในการคิด ตัดสินใจ วางแผนและดำเนินการผลิตข้าวด้วยตนเอง แต่พวกเขาก็พร้อมที่จะเข้าไปช่วยโอกาสทางการตลาดโดยการประเมินความคุ้มค่าว่าทางเลือกไหนจะคุ้มค่ามากกว่ากัน

2) การมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง

การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านในชุมชนบ้านเขากกลาง ผู้นำกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับตัวที่ช่วยให้สามารถดำรงชีพได้ เพราะเป็นกระบวนการที่ต้องใช้ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ศักยภาพการเป็นผู้นำ การกล้าคิดนอกกรอบ การประสานงานกับหน่วยงานและบุคคลเพื่อแสวงหาการสนับสนุน ความสามารถในการลดต้นทุนการผลิต การแสวงหาช่องทางการตลาดที่มีความเหมาะสม รวมทั้งการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งในที่นี้ ผู้นำคนสำคัญของกลุ่มคือ นายนัด อ่อนแก้ว ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชนบ้านเขากกลาง ในช่วงวิกฤตโควิด-19 ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้มีการเพิ่มยอดขายให้ได้มากขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล มีการปรับปรุงการบริหารจัดการและทักษะในการสื่อสารเพื่อฉวยโอกาสสร้างช่องทางการตลาดข้าวสังข์หยดใหม่ ๆ ท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตโควิด-19

3) ความสามารถในการสร้างช่องทางการตลาดที่หลากหลาย

ในช่วงวิกฤตโควิด-19 จากการศึกษาพบว่ากลุ่มชาวบ้านพยายามช่วยเหลือตนเองโดยการสร้างช่องทางการตลาดที่สร้างกำไร ซึ่งมี 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การขายปลีกในพื้นที่ โดยทางกลุ่มจะขายปลีกให้แก่คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง โดยมีทั้งที่ส่งให้และลูกค้ามารับซื้อถึงที่ ในช่วงวิกฤตโควิด-19 กลุ่มลูกค้าในส่วนนี้จะใช้กลยุทธ์เชิงรุกในการติดต่อโดยตรงเพื่อถามไถ่ความเป็นอยู่ เพื่อรักษารฐานลูกค้าที่จงรักภักดีและบอกต่อไปยังลูกค้ารายใหม่ได้ 2) การขายปลีกนอกพื้นที่ เป็นการทำการตลาดเชิงรุกเพื่อขยายฐานลูกค้าใหม่ ๆ โดยขนส่งสินค้าไปขายในพื้นที่การจัดแสดงสินค้า ซึ่งจะเป็นช่องทางที่จะได้ลูกค้าเพิ่มขึ้นในระดับค้าส่งต่อไป 3) การขายส่ง การได้รับการสั่งสินค้าในระดับค้าส่งเกิดจากผู้ค้าปลีกรายใหญ่มองเห็นโอกาสจึงต้องการให้มีการส่งข้าวให้อัตราที่แน่นอนต่อเนื่อง โดยลักษณะแรก คือ การซื้อข้าวสารไปบรรจุถุงจำหน่ายโดยใช้ชื่อสินค้าของตนเอง แต่ใส่ชื่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากกลางเป็นสถานที่ผลิต เช่น ห้างหุ้นส่วนจำกัดที่ซื้อไปจำหน่ายในโกลเด้น เพลซ (Golden Place) และลักษณะที่สองจะใช้ชื่อสินค้าเดิมแต่จะใส่ชื่อของตนเองเข้าไปร่วมด้วยเพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่น เช่น การซื้อขายของบริษัทกลุ่มเซ็นทรัล จำกัด ที่นำไปขายในเซ็นทรัล ฟู้ด ฮอลล์

2.2 ทูทางสังคม (Social Capital)

ทุนทางสังคม หมายถึง ทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมที่สมาชิกนำมาใช้สนับสนุนในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ ซึ่งได้แก่ กลุ่มเครือข่าย ความไว้วางใจ การสร้างสำนึกร่วม และมีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน (DFID, 2001) มีรายละเอียดดังนี้

- การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการผลิตและการสร้างสำนึกร่วม

ขบวนการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางเรียนรู้ปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของพวกเขาว่า การขายข้าวหรือการตลาดเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะข้าวสังข์หยดสามารถสร้างตลาดเฉพาะได้มากขึ้นสำหรับคนรักสุขภาพ ซึ่งยินดีจะซื้อข้าวในราคาที่สูงกว่าท้องตลาดโดยทั่วไป แต่ขบวนการย่อมตระหนักว่า ด้วยตลาดที่เปิดกว้างนั้น จำเป็นต้องรักษาคุณภาพข้าวไว้ให้ได้ตามมาตรฐาน GAP ซึ่งจำเป็นต้องมีการควบคุมมาตรฐานในการดำเนินงานร่วมกันในลักษณะชุมชน และไม่สามารถทำเพียงลำพังเพียงครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่งได้ ชาวนาได้สั่งสมองค์ความรู้ด้านการผลิตที่มากพอจะทำอนิทรีย์ได้เป็นอย่างดี และได้ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในกลุ่ม นอกจากนี้ยังพบการสร้างสำนึกร่วม (Common Consciousness) ในชุมชนชาวนา แม้จะทราบกันดีว่า การดำรงอยู่ของชาวนาโดยปฏิสธระบบทุนนิยมนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ แต่ก็มีความสัมพันธ์ที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้บนความสัมพันธ์แบบการค้าทั้งหมด นั่นคือการดำรงอยู่โดยการสร้างสำนึกร่วมขึ้นมา ซึ่งเป็นทุนที่สำคัญของชุมชนชาวนาที่ยังคงมีระบบการผลิตที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีมาตั้งแต่ก่อนช่วงวิกฤตโควิด-19 แล้ว ยิ่งในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่กลุ่มชาวนาต้องช่วยเหลือสมาชิกบางครอบครัวที่มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เช่น ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ต้องรองรับแรงงานกลับบ้าน ค่าเลี้ยงดูบุตรหลาน เป็นต้น ทำให้รายได้ไม่เท่าเดิม แต่ก็พอสามารถปรับตัวได้เมื่อมาอยู่ในชุมชน เช่น การแบ่งปันข้าว การยืมข้าวเปลือกระหว่างกัน การยืมปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักระหว่างกัน เป็นต้น เมื่อมีการยืมแล้วก็มี การคืนให้ตามสัญญา อีกทั้งยังพบว่า มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมการทำนาแบบดั้งเดิมมาใช้เพื่อแก้ปัญหาการทำนาในปัจจุบัน เช่น การทำ “เริน” ข้าว (ฉาง) ให้เป็นที่เก็บเมล็ดพันธุ์หรือธนาคารเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ในการเพาะปลูกฤดูกาลถัดไป ทำให้ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ไปได้ “เกลอเขา เกลอเล” เป็นวัฒนธรรมการเกือกุลกันของคนภาคใต้ที่นับถือกันว่าเป็นญาติพี่น้อง เกิดการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าว ผลผลิตข้าวเปลือก แบ่งปันพื้นที่ทำนา โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตโควิด-19 เป็นการปรับประเพณีแบบดั้งเดิมเพื่อนำมาใช้กับเครือข่ายความสัมพันธ์แบบใหม่ในแนวระนาบระหว่างสมาชิกในกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต สมาชิกในกลุ่มคนใดมีปัญหาต้องรีบเร่งให้ความช่วยเหลือ จนเกิดเป็นความไว้วางใจกัน

2.3 ทุนธรรมชาติ (Natural Capital)

ทุนธรรมชาติ หมายถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพ เช่น น้ำ ทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวนาใช้ส่วนหนึ่งเป็นทรัพยากรร่วม

(Common Properties) พุนทางธรรมชาติจึงเอื้อต่อการดำรงชีพ (DFID, 2001) การปรับตัวของชาวนาชุมชนบ้านเขากลางอยู่ภายใต้เงื่อนไขการมีอยู่ของ “ทุนธรรมชาติ” โดยมีสภาพดินที่เหมาะสมกับการปลูกข้าวสังข์หยดซึ่งยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ธรรมชาติของชุมชนที่นี้จึงเป็นทั้งแหล่งอาหารและช่วยเพิ่มพูนสุขภาพให้ชาวนามีสุขภาพแข็งแรงซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการปรับตัว โดยทุนธรรมชาตินี้มีอยู่ตั้งแต่ก่อนสถานการณ์โรคโควิด-19 โดยลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ตำบลปันแตมีที่ราบลุ่มบริเวณทางทิศตะวันออกตลอดแนวถึงทิศใต้มีสภาพพื้นที่ราบเรียบร้อยละ 75 ของพื้นที่ พื้นที่ส่วนใหญ่มีน้ำท่วมในฤดูฝน ซึ่งใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว สภาพภูมิประเทศจึงเอื้อต่อการทำนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะข้าวพันธุ์สังข์หยดเมืองพัถ์ถูกนำไปสู่การใช้ที่ดินทำนาอย่างเข้มข้นในแต่ละขั้นตอนในการทำนา

2.4 ทุนการเงิน (Financial Capital)

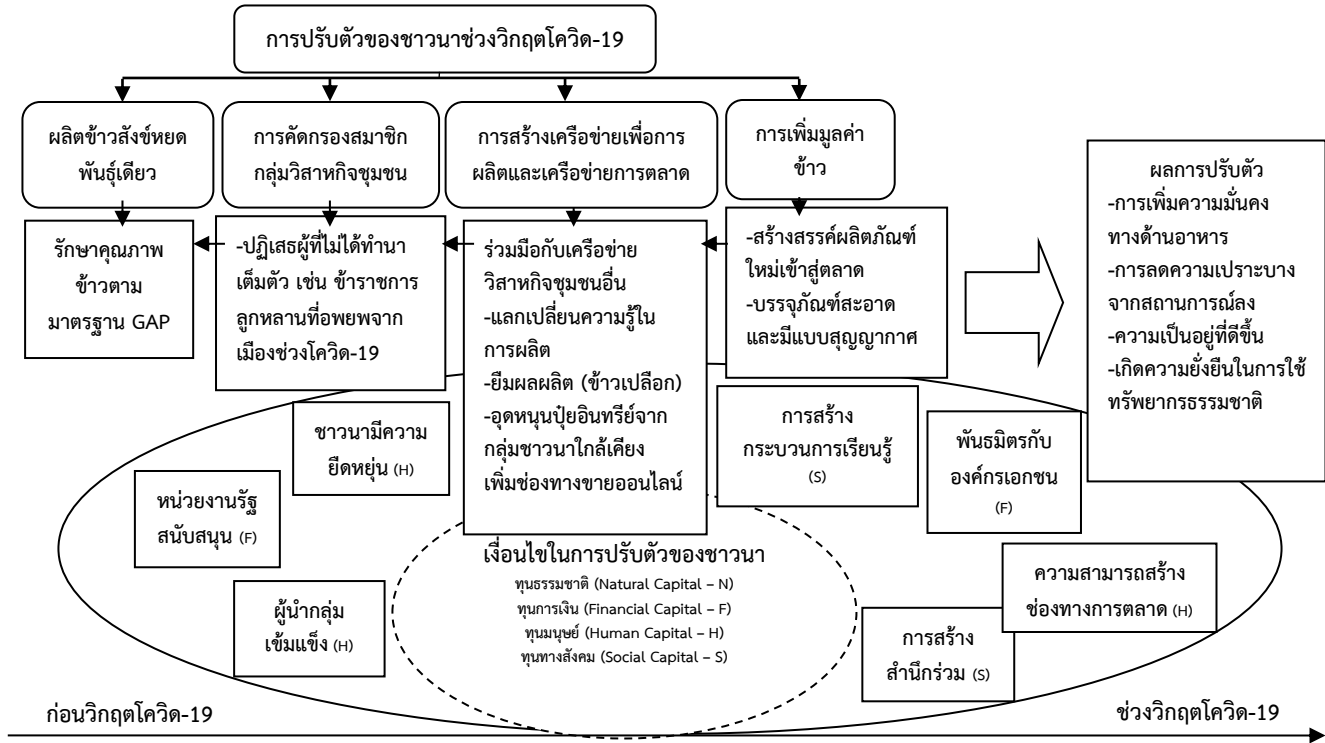
ทุนการเงิน หมายถึง เงินทุนที่ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ของการดำรงชีพ ซึ่งประกอบด้วยเงินสะสมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และเงินไหลเวียนหรืออาจจะเป็นทรัพยากรอื่น ๆ (DFID, 2001) ในการพิจารณานี้รวมเอาทุนทางเศรษฐศาสตร์ไว้ด้วย ซึ่งได้แก่ ปัจจัยที่ดิน จากการศึกษาพบว่า คราวเรือนชาวนาในวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางทั้งหมดมีปัจจัยที่ดินเป็นของตนเองซึ่งเป็นที่ดินของบรรพบุรุษ ไม่ต้องเช่าที่ดินทำนา ซึ่งเป็นทุนที่สำคัญอย่างมากในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพ เนื่องจากราคาที่ดินปรับตัวสูงขึ้นมากในอัตราไร่ละประมาณ 250,000-350,000 บาท ซึ่งราคาที่ดินดังกล่าว ทำให้การเข้าถึงที่ดินทำได้ยากมากขึ้นสำหรับผู้ที่ไม่มียุทธศาสตร์การเงิน ดังนั้น โอกาสในการเข้าถึงที่ดินใหม่ของกลุ่มคนที่มียุทธศาสตร์น้อยจึงเป็นไปได้ยากในปัจจุบัน ซึ่งกลุ่มครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางจำนวนร้อยละ 54 มีขนาดการถือครองที่ดิน 10 ไร่ รองลงมาครัวเรือนชาวนาร้อยละ 25 มีขนาดการถือครองที่ดิน 5 ไร่ ถัดมาครัวเรือนชาวนาร้อยละ 20 มีขนาดการถือครองที่ดิน 20 ไร่ และมีเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่มีขนาดการถือครองที่ดินมากกว่า 50 ไร่ และมีชาวนาบางส่วนที่มีเครื่องมือในการผลิตเป็นของตนเอง เช่น รถไถนาขนาดใหญ่ รถกระบะสำหรับบรรทุกข้าว รถเกวียนตาม เป็นต้น

- การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและการเป็นพันธมิตรกับองค์กรเอกชน

การรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายทำให้ชาวนาสามารถทำกิจกรรมหรือสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ และทำให้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐมากขึ้น เช่น การให้เงินสนับสนุนก่อสร้างโรงสีข้าว โรงอบข้าวเปลือก เป็นต้น เนื่องจากรัฐจะไม่ค่อยให้การสนับสนุนทรัพยากรเป็นรายบุคคล รวมทั้งการประสานพื้นที่ในการออกร้านขายสินค้า เช่น โครงการสินค้า

โอท็อป เป็นต้น ในช่วงที่การระบาดโรคโควิด-19 เบาลง โดยหน่วยงานภาครัฐเองก็ได้เปลี่ยนแปลงการทำงานจากการสั่งการที่เป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งมาทำงานร่วมกัน ประสาน (Coordination) และเชื่อมโยงกัน เป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลไกอำนาจรัฐในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น ก่อให้เกิดการทำงานอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์ของจังหวัดพัทลุงด้วย รวมทั้งชาวนาได้สร้างเครือข่ายพันธมิตรกับองค์กรเอกชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในระยะเริ่มแรก กล่าวคือ ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิเตย จิราธิวัฒน์ ในการประสานงานก่อสร้างโรงสีข้าวตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 รวมถึงการสนับสนุนทางด้านการตลาด โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่รับซื้อผลผลิตในราคาที่สูงกว่าตลาด นำมาขายในเซ็นทรัล ฟู้ด ฮอลล์และท็อปส์ ทำให้การจำหน่ายข้าวในช่วงวิกฤตโควิด-19 ยังดำเนินการต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง ไม่สะดุด ในเครือข่ายความสัมพันธ์กับภาคเอกชนนี้ พบว่า เป็นความสัมพันธ์ในวาระนาบที่คงอยู่มายาวนานและเป็นพันธมิตรที่สนับสนุนกันทั้งในด้านการหาปัจจัยการผลิต และการตลาด รวมทั้งเป็นคู่ค้ารายสำคัญ

ผลของการปรับตัวของชาวนา มีดังนี้ 1) การเพิ่มความมั่นคงทางด้านอาหาร คราวเรือนมีความมั่นคงทางอาหารเพิ่มมากขึ้น เพราะแบ่งข้าวไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน โดยปลอดสารเคมี ในสถานการณ์วิกฤตโควิด-19 ชาวนาจึงยังมีข้าวให้บริโภคอย่างพอเพียงในครัวเรือน และยังเป็นแหล่งเสบียงให้กับลูกหลานในเมืองได้อีกด้วย 2) การลดความเปราะบางลง (Vulnerability) แม้ว่าชาวนายังมีหนี้สินเกือบทุกคน แต่เมื่อแนวทางและผลของการปรับตัวมีความชัดเจนขึ้นก็ทำให้ลดความเปราะบางจากวิกฤตโควิด-19 ลงไปได้มาก เพราะมีความมั่นใจในการชำระหนี้มากขึ้นเนื่องจากมีความมั่นคงในรายได้ที่เกิดจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม และการสนับสนุนจากรัฐ 3) ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นผลของการปรับตัวที่มาจากส่วนหนึ่งของรายได้ที่เพิ่มขึ้นและอีกส่วนหนึ่งมาจากผลลัพธ์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ตัวเงินด้วย เช่น ความรู้สึกอบอุ่นใจที่เมื่อมีปัญหาก็ได้รับความช่วยเหลือจากคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาในอาชีพชาวนา โดยที่ไม่รู้สึกว่าการทำอย่างโดดเดี่ยว ขณะที่ชาวนาที่เป็นผู้สูงอายุก็ยังคงอยู่ในอาชีพทำนาและมีสุขภาพที่แข็งแรงอยู่มากไม่มีความรู้สึกว่าเป็นผู้ว่างงานหรือเป็นภาระแก่ในบ้าน 4) เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความพยายามในการลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงและหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากขึ้นจะทำให้รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนและเท่ากับสร้างความยั่งยืนในการผลิตในครัวเรือนชาวนารุ่นต่อ ๆ ไปด้วย โดยได้สรุปรูปแบบการปรับตัวของชาวนาดังภาพ

ภาพที่ 1 รูปแบบการปรับตัวของชาวนาช่วงวิกฤตโควิด-19

สรุปผลและอภิปรายผล

จากการศึกษาการปรับตัวของชาวนาพบว่า มีการใช้กลยุทธ์ที่เป็นทางเลือกในการปรับเปลี่ยนการผลิตเพื่อปรับตัวให้อยู่รอดได้ภายใต้สถานการณ์ที่มีกระทบอย่างสถานการณ์การระบาดโรคโควิด-19 รวมทั้งการปรับปรุงการจัดการและทักษะต่าง ๆ ในการค้าขายจนเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะของ “ผู้ประกอบการชาวนา” (Farmer as entrepreneur) ซึ่งชาวนาเรียนรู้ที่จะปรับตัวตั้งแต่มีก่อนเกิดวิกฤตโควิด-19 ที่มีผลต่อเนื่องมาถึงช่วงการปรับตัวของชาวนาท่ามกลางวิกฤตโควิด-19 ซึ่งให้เห็นว่า ชาวนายายามเข้าไปฉวยโอกาสจากตลาดที่ได้เปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถทำกำไรจากผลผลิตและเพิ่มผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจได้จากระบบทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้ ไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงอันเนื่องมาจากดุลอำนาจในการต่อรองเปลี่ยนแปลงไปจากภาวะตลาด เนื่องจากพวกเขาได้รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์และความล้มเหลวในอดีตในช่วงสองทศวรรษก่อนหน้านี้ และพัฒนาศักยภาพในการเข้าถึงตลาดเช่นเดียวกับผู้ประกอบการในการผลิตอื่น ๆ ที่ต้องคิดเรื่องกำไรและขาดทุนตลอดเวลา และต้องแบกรับความเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ออกสู่ตลาดบนฐานทรัพยากรที่ผลิตนั้น ชาวนาในฐานะผู้ประกอบการจึงเรียนรู้ที่จะปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมของตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งปรับปรุงการจัดการและทักษะใหม่ ๆ โดยมุ่งผลิตข้าวเพื่อขายในตลาดที่สร้างกำไรและค้นหาวิธีการปรับปรุงคุณภาพของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ประกอบกับข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุงเป็นพันธุ์ข้าวที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนเป็นอย่างมาก โดยได้รับการประกาศให้เป็น “สินค้าบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” (Geographical Indication - GI) ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางได้รับหนังสืออนุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์ GI และหนังสือรับรอง GI ข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุงจากสหภาพยุโรป (EU) จึงทำให้มีตราสินค้า (brand) ที่มีความเข้มแข็งทางธุรกิจ ส่งผลต่อการสร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งในฐานะผู้ประกอบการชาวนามากยิ่งขึ้น จนสามารถแข่งขันในตลาดได้

จากข้อค้นพบดังกล่าว นำมาสู่การอภิปรายถึงข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีในสองประเด็นหลักที่สำคัญ คือ ข้อถกเถียงว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาและการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตชาวนาสู่การเป็นผู้ประกอบการชาวนา ดังนี้

ประเด็นแรก จากข้อถกเถียงว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาตามที่มีงานศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรในภาคชนบท โดยเฉพาะการที่เกษตรกรหรือ

ชาวนาเลิกทำการผลิตบนที่ดินเพราะมองว่าไม่คุ้มค่า แล้วหันเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองและภาคอุตสาหกรรม ได้นำมาสู่ข้อเสนอว่า สังคมชาวนาที่ทำการผลิตภาคการเกษตรบนที่ดินในฐานะเกษตรกรรายย่อยนั้นกำลังถูกกลืนและกำลังสูญหายไป เพราะเกษตรกรหรือชาวนาเหล่านั้นได้หันไปสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองและปรับตัวเข้าสู่อาชีพอื่น ๆ นอกภาคการเกษตรเพิ่มขึ้นทุกขณะ รวมทั้งแนวโน้มของการทำการเกษตรที่เริ่มลดความสำคัญลง เป็นตัวเร่งให้ชาวนาขายที่ดินหรือเกิดกระบวนการเลิกเป็นชาวนาในที่สุด (Depeasantization) (Rigg, 2005) จากการศึกษาพบว่า ชาวนาไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เป็นเส้นตรงที่เหมาะสมได้ว่า ชาวนากำลังจะเลิกเป็นชาวนา (Depeasantization) ตรงกันข้ามยังพบว่าชาวนาได้พยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินการผลิตต่อไปได้ภายใต้พลวัตการผลิตและตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป โดยได้ผันตัวไปสู่ผู้ประกอบการ โดยมีการสร้างตราสินค้า (Brand) ที่เข้มแข็งที่ได้รับการประกาศให้เป็น “สินค้าบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” (GI) ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานรัฐ และการส่งเสริมประสบการณ์ของตัวชาวนาเอง ทำให้ชาวนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลางมีความพร้อมในการเข้าสู่ตลาด โดยพยายามปรับตัวในการเรียนรู้การจัดการธุรกิจในระบบทุนนิยมอย่างเป็นมืออาชีพและค้นหาวิธีการและกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่จะสามารถแข่งขันในตลาดได้เพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม ด้วยราคาและแรงจูงใจในด้านรายได้จากการปลูกข้าวสังข์หยดจึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวนายังคงเลือกทำนาข้าวสังข์หยด ไม่เลิกอาชีพทำนา ชาวนาได้ปรับตัวไปพร้อม ๆ กับเป้าหมายและวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป แต่มิใช่ว่าชาวนาจะหวนกลับไปสู่เศรษฐกิจแบบยังชีพเหมือนเช่นในอดีตแบบเดิมดังเช่นโครงสร้างสังคมชาวนาภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจธรรม ที่อธิบายพฤติกรรมของชาวนาในอดีตที่ดำรงอยู่ภายใต้สภาวะความเสี่ยงของสังคมเกษตรกรรมที่ทำการผลิตเพื่อการยังชีพ ซึ่งมักมีความกังวลพื้นฐานว่า ทำอย่างไรจึงจะประกันความอยู่รอดของตนและครอบครัวไว้ได้ (Scott, 1976) แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตชาวนาสู่การเป็นผู้ประกอบการชาวนา

ประเด็นที่สอง การเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตชาวนาสู่การเป็นผู้ประกอบการชาวนา (Sattayanurak, 2017) จากการศึกษาพบว่า ชาวนาได้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายและวิธีการผลิตให้สอดคล้องกับการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลของชาวนาที่ได้วิเคราะห์ความคุ้มค่าในการลงทุนภายใต้เป้าหมายการผลิตแบบทุนนิยมอย่างชัดเจน โดยมีแรงจูงใจคือผลกำไร เพื่อเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในครัวเรือน เนื่องจากชาวนาได้วิเคราะห์ความคุ้มค่าระหว่างต้นทุนกับกำไรจากราคาข้าวในตลาดเรียบร้อยแล้ว ซึ่งเป็นลักษณะของผู้ประกอบการ (Entrepreneur) ที่พยายามมุ่งหาตลาดที่สร้างกำไรได้ นอกจากนี้ ชาวนายังคำนวณความคุ้มค่าในการเลือก

รูปแบบและวิธีการทำนาที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดในแต่ละฤดูกาลว่า วิธีการไหนจะให้ความคุ้มค่ามากที่สุด โดยวิธีการผลิตข้าวของชาวนาชุมชนบ้านเขากลางในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนจากการทำนาดำที่ต้องใช้ทุนและแรงงานจำนวนมากมาทำนาหว่านแทนซึ่งมีทั้งแบบหว่านแห้งและแบบหว่านน้ำตม ซึ่งการทำนาหว่านจะใช้ต้นทุนและแรงงาน รวมทั้งระยะเวลาในการทำนาน้อยกว่าการทำนาดำมาก และยังมีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่แบ่งเก็บไว้ปลูกในฤดูกาลถัดไป ซึ่งเป็นบรรทัดฐานอย่างหนึ่งของกลุ่มชาวนา เป็นการลดความเปราะบางในสถานการณ์วิกฤตโควิด-19 ไปได้ รวมทั้งชาวนาสามารถใช้ประโยชน์จากทุนธรรมชาติที่หาได้จากพื้นที่ในการสร้างความได้เปรียบที่จะมีชีวิตรอด การใช้ทุนทางสังคมในเครือข่ายการผลิตและจำหน่ายข้าว การมีทุนมนุษย์ที่มีทักษะความรู้ในการผลิตและความมีสุขภาพที่แข็งแรง และทุนการเงินที่อาจจะไม่ใช่ในรูปเงินตราที่มากนักแต่เป็นจำนวนผลผลิตที่มีอยู่ซึ่งสามารถแปลงเป็นทุนอื่นได้ ซึ่งถือเป็นการรองรับวิกฤตการณ์แห่งการยังชีพที่ซับซ้อนมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ในขณะที่งานศึกษาอื่นที่ศึกษาเกี่ยวกับการดำรงชีพของชาวนาในช่วงวิกฤตโควิด-19 อาทิ งาน Chipenda (2021) และงาน Cotula (2021) พบว่า ชาวนามีความกังวลในการจัดซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวในราคาที่สูง และไม่สามารถหาซื้อเมล็ดพันธุ์ได้ซึ่งส่งผลกระทบต่อการผลิตโดยเฉพาะชาวนาที่มีแปลงขนาดเล็ก

จากแนวคิดของ Popkin (1979) ที่อธิบายว่า ชาวนาก็มีเหตุผลในการตัดสินใจเลือกลงทุนอย่างชาญฉลาดเพื่อเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในครัวเรือนของตน ไม่ได้มุ่งแต่ผลิตเพื่อพออยู่พอกินเท่านั้น ดังกรณีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเขากลาง ซึ่งได้มีการปรับตัวมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเกิดวิกฤตโควิด-19 ที่เสมือนเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของการแข่งขันในตลาดข้าวสังข์หยดมากขึ้น โดยเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ผู้บริโภคไม่ได้ตัดสินใจบนฐานของราคาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการตัดสินใจบนฐานความคุ้มค่าและรายละเอียดของคุณภาพในตัวสินค้ามากขึ้น ชาวนาจำเป็นต้องปรับตัวโดยเลือกทางเลือกหรือโอกาสที่ชาวนาจะใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพ (Livelihoods Strategies) เพื่อเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในครัวเรือน เพราะเห็นว่าตลาดได้เปิดโอกาสให้ชาวนามีความริเริ่มและพร้อมที่จะเข้าไปฉวยโอกาสจากสิ่งเหล่านั้นด้วย ดังนั้น ชาวนาจึงไม่จำเป็นต้องมองตลาดเป็นทางเลือกสุดท้ายหรือตกเป็นเหยื่อของระบบตลาดเสมอไป โดยมีการลงทุนและใช้กลยุทธ์การเพิ่มมูลค่าข้าว ด้วยการสร้างสรรค์ให้ออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ให้กับผู้บริโภค การสร้างเครือข่ายเพื่อการผลิตและการตลาดบนฐานการผลิตข้าวสังข์หยดเพียงพันธุ์เดียวเพื่อรักษาคุณภาพข้าวไว้ให้ดีที่สุด รวมทั้งการคัดกรองผู้ที่จะมา

เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้สามารถสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและก่อให้เกิดผล “กำไร” ได้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่งก็คือว่า ชาวนามีความยืดหยุ่นในการปรับตัวเป็น “ผู้ประกอบการชาวนา” และมีการใช้กลยุทธ์ในการคิดและตัดสินใจดำเนินการด้วยตนเองอย่างเป็นอิสระ (Farmers' autonomous strategies) ในกระบวนการผลิตและการจัดการการค้า มากกว่าที่จะให้บริษัทเข้าร่วมลงทุนหรือลงทุนในการทำมาหากินตามแนวทางการผลิตในรูปแบบกระบวนการจัดการผลผลิตล่วงหน้า โดยผู้ประกอบการชาวนาต้องการบริหารจัดการนาด้วยตนเอง และสามารถหาประโยชน์จากการสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการ รวมทั้งสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่ในวงเครือข่ายของตนนำมาปรับใช้ได้ ทำให้ผู้ประกอบการชาวนาจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายลักษณะใหม่ที่คนในเครือข่ายมีความเสมอภาคกันที่ทำให้แต่ละคนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตทั้งระบบ กล่าวคือ ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต พบว่า ในการตัดสินใจแก้ปัญหาไม่ใช่เป็นความคิดจากผู้นำกลุ่มเพียงคนเดียว แต่เป็นข้อตกลงของกลุ่มที่ลงความเห็นร่วมกันในการตัดสินใจแก้ปัญหาหรือการเสนอความคิดเห็นในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ในแนวนอนที่ทุกคนมีความเสมอภาคกันในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการบริหารกลุ่ม การรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายทำให้ผู้ประกอบการชาวนาสามารถทำกิจกรรมหรือสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ ทำให้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐมากขึ้น สามารถสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลไกอำนาจรัฐทั้งระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น เช่น การให้เงินสนับสนุนก่อสร้างโรงสีข้าว โรงอบข้าวเปลือก การนำผลิตภัณฑ์ไปออกงานแสดงสินค้า เป็นต้น ส่วนเครือข่ายความสัมพันธ์กับภาคเอกชน พบว่า เป็นความสัมพันธ์ในแนวนอนที่คงอยู่มายาวนานและเป็นพันธมิตรที่สนับสนุนกันทั้งในด้านการหาปัจจัยการผลิต และการตลาด รวมทั้งเป็นคู่ค้ารายสำคัญ นอกจากนี้ ยังพบสายสัมพันธ์แบบใหม่ที่กระทำผ่านทางประเด็นดั้งเดิม โดยพบว่ามีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมการทำนาแบบดั้งเดิมมาใช้เพื่อแก้ปัญหาการทำนาในปัจจุบัน เช่น การทำ “เร็น” ข้าว (ฉาง) ให้เป็นที่เก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้ในการเพาะปลูกฤดูกาลถัดไป แก้ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ ขณะที่ “เกลอเขา เกลอเล” เป็นวัฒนธรรมการเก็อกุลกันของคนภาคใต้ที่มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าว ผลิตข้าวเปลือก โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตโควิด-19 ดังนั้น ศักยภาพของชาวนาในการปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อความอยู่รอดจึงมีความสำคัญอย่างมากภายใต้ตลาดที่ได้เปิดโอกาสให้สามารถหาประโยชน์เพิ่มเติมในทาง

เศรษฐกิจ โดยเฉพาะความสามารถในการจัดการธุรกิจภายใต้ระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ในฐานะผู้ประกอบการชาวนา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

1) เนื่องจากชุมชนมีต้นทุนทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาการทำนาข้าว จารีตประเพณี ในวิถีความเป็นอยู่ในชุมชน ซึ่งมีพลังในการยึดโยงบุคคลให้เกิดความคิด ความเชื่อที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการยึดโยงความสามัคคีในกลุ่ม และอาศัยประสบการณ์ในการประกอบอาชีพชาวนามาตลอดชีวิต ลองผิดลองถูกในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพ ซึ่งสิ่งที่น่ากังวลในระยะต่อไปก็คือ จะไม่มี “ชาวนารุ่นใหม่” มาสานต่อวิถีการผลิตข้าวสังข์หยด สำหรับทางออกของปัญหาดังกล่าว คือ การพยายามดึงคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะทายาทชาวนาที่มีความรู้ มีการศึกษา และตระหนักในคุณค่าของอาชีพชาวนาเข้ามาช่วยยกระดับอาชีพการทำนาข้าวสังข์หยด โดยมีการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นจากความรู้ภายในที่เป็นความรู้ประสบการณ์ของปราชญ์ชาวนากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำนา ให้สามารถเพิ่มมูลค่าของอาชีพทำนา แต่ดูเหมือนจะเป็นเรื่องยากที่จะให้ผู้จบการเกษตรในระบบการศึกษาภาคปกติกลับมาทำนาของตนเอง ดังนั้น การส่งเสริมให้มีชาวนารุ่นใหม่จึงควรหันมาพิจารณาเยาวชนที่ออกจากระบบการศึกษาภาคปกติด้วย โดยอาจบูรณาการโรงเรียนชาวนาอันทรีย์ในการออกแบบหลักสูตรชาวนารุ่นใหม่กับสำนักงานการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) จังหวัดพัทลุง เพื่อเป็นทางเลือกให้กับทายาทชาวนาที่สนใจและพร้อมจะสืบทอดอาชีพชาวนาจากพ่อแม่ เพราะการเป็นอาชีพชาวนา ต้องอาศัย “ใจรัก” ในการทำนาด้วย

2) ภาครัฐควรมีบทบาทในการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และทักษะในการจัดการเชิงธุรกิจให้กับชาวนาด้วย โดยเริ่มต้นจากการจัดอบรมอาสาสมัคร แล้วค่อยให้อาสาสมัครเหล่านี้ถ่ายทอดความรู้แก่ชาวนาต่อไป ซึ่งชาวนาจำเป็นต้องเรียนรู้และพัฒนาทักษะเพื่อฉวยโอกาสสร้างช่องทางการตลาดข้าวสังข์หยด รวมทั้งการที่ประเทศเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ย่อมเป็นโอกาสที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวสังข์หยดที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ ซึ่งเทคโนโลยีดิจิทัลที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและการค้าข้าวจะช่วยให้ชาวนามีความคล่องตัวและยืดหยุ่นมากขึ้นเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนในอนาคต

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาความเป็นไปได้ของ “ชาวนารุ่นใหม่” ที่จะเข้ามาสานต่อวิถีการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมืองในรูปแบบข้าวอินทรีย์ เพื่อหาแนวทางในการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำนา

2) ควรมีการศึกษารูปแบบการตลาดเชิงกลยุทธ์ในการนำเสนอที่มีความเป็นมืออาชีพ แนวทางในการทำตลาดของชาวนา เนื่องจากตลาดข้าวสังข์หยดยังเป็นตลาดเล็กและขายโดยกลุ่มชาวนาเป็นส่วนใหญ่ จึงควรพัฒนาแนวทางในการสร้างตลาดข้าวสังข์หยดที่เฉพาะด้วยการบูรณาการวางแผนการทำงานร่วมกันทั้งรัฐและชาวนา โดยเฉพาะการแปรรูปผลิตภัณฑ์สำหรับผู้สูงอายุและกลุ่มคนรักสุขภาพ ซึ่งจะเป็ตลาดที่มีขนาดใหญ่ในอนาคต

References

- Chipenda, C. (2021). **Peasant Production and Livelihoods in Times of Crisis: an Exploration of the Impact of the Covid-19 Pandemic on Peasants**. Bellville: Institute for Poverty, Land and Agrarian Studies.
- Cotula, L. (2021). Towards a Political Economy of the Covid-19 Crisis: Reflections on an Agenda for Research and Action. **World Development**, 138, 1-4.
- DFID. (2001). **Sustainable Livelihoods Framework**. <http://www.researchgate.net/figure/sustainable-livelihood>
- Krantz, L. (2001). **The Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction**. Swedish International Development Cooperation Agency, Division of Policy and Socioeconomic Analysis.
- Muenphakdee, C. (2017). Changes in Economic and Social Landscape in a Peasant Society of Bueng Kan Province: Review of the Concepts of Peasants' Society of Edward C. Banfield and James C. Scott. [in Thai]. **Journal of Social Sciences and Humanities, Kasetsart University**, 43 (1), 52-79.
- Office of Agricultural Economics. (2020). **Land Use Report**. [in Thai]. <http://www.oae.go.th/view1/TH-TH>

- Popkin, S. L. (1979). **The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam**. Berkeley: University of California.
- Rigg, J. (2005). Poverty and Livelihoods after Full-Time Farming: A South-East Asian View. **Asia Pacific Viewpoint**, 46 (2), 173-184.
- Sattayanurak, A. (2017). **Changes in Thai Society: Democracy on the Move**. [in Thai]. Chiangmai: The Thailand Research Fund (TRF).
- Scott, J. C. (1976). **The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia**. New Haven and London: Yale University Press.
- Sirisatidkit, P. (2016). **The Model Development of Farmer Adaptation Sustainable of Songkhla Basin Area**. [in Thai]. PhD Dissertation (Development Education), Silpakorn University.
- Sirisatidkit, P. & Unaromlert, T. (2016). The Model Development of Farmer Adaptation Sustainable of Songkhla Basin Area. [in Thai]. **Journal of Humanities and Social Sciences, Thaksin University**, 11 (1), 95-143.
- Tonglim, S. (2009). **Agriculture in Thailand**. [in Thai]. Bangkok: Amarin Printing and Publishing.
- Wongsatjachock, W. (2018). A Contemporary Survey on Political Economy Approaches to Resilience of Thai Peasants and Developing Research Questions for the Future. [in Thai]. **Burapha Journal of Political Economy**, 5 (1), 22-52.
- Worldometer. (2021). **Covid Live-Coronavirus Statistics-Worldometer**. <http://www.worldometer.info/coronavirus>
- Yaimuang, S. et al. (2016). **Literature Review and Developing Research Question for Change and Adaptation of Thai Farmers under the Change of Rice Production and Market**. [in Thai]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).

การใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง เพื่อแก้ไขผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

Utilization of Social Capital on the Development of the Lower Chi River Basin Network for Dam Impact Mitigation

นิรันดร์ คำหนู¹

Nirundorn Khamnu

Received: June 30, 2022/ Revised: November 16, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์และผลกระทบจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย และเพื่อศึกษารูปแบบการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง เพื่อแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีการประยุกต์แนวคิดทุนทางสังคมมาใช้ในการออกแบบกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง การเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง จำนวน 15 คน และมีสมาชิกเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างเป็นผู้ร่วมกิจกรรม จำนวน 100-300 คน ผลการศึกษาพบว่า 1) การสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อระบบเกษตรกรรม การดำรงชีพ และระบบนิเวศลุ่มน้ำ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากยาวนานในพื้นที่การเกษตรและที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ชาวบ้านที่ประสบปัญหาดังกล่าวได้มีการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องค่าชดเชยการสูญเสียโอกาสกับ

¹ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Maha Sarakham University)

Email: nirundorn.k@msu.ac.th

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมเข้ามาสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง เพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรชุมชน และค่าชดเชยการสูญเสียโอกาสในการทำการเกษตร ตลอดจนการหาแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำชีตอนล่าง 2) รูปแบบการใช้ทุนทางสังคมในการดำเนินงานของเครือข่ายชาวบ้าน เป็นการประยุกต์นำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้พัฒนาการดำเนินงานของเครือข่ายชาวบ้าน โดยผสมผสานกันระหว่างงานพัฒนาในมิติทางวัฒนธรรมกับการเคลื่อนไหวทางสังคม ยิ่งไปกว่านั้นเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างยังมีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมในการดำเนินการแก้ไขปัญหาในหลายมิติ ได้แก่ การใช้ทุนทางสังคมกับการเรียกร้องสิทธิกับภาครัฐ การใช้ทุนทางสังคมกับการฟื้นฟูทรัพยากร การใช้ทุนทางสังคมกับการสร้างเครือข่าย การใช้ทุนทางสังคมในการจัดการองค์กรชาวบ้าน และการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาอุดมการณ์ร่วมของชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม เครือข่าย ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

Abstract

This participatory action research study examined the impacts posed by the construction of Roi Et Dam, Yasothorn-Phanom Phrai Dam, and That Noi Dam and the models of social capital used by the Lower Chi River Basin villagers to develop a social movement network that addresses such impacts. Data collection included in-depth interviews, focus groups, group discussions, and participant observations. Fifteen Lower Chi River Basin Villagers Network leaders served as key informants, and 100 to 300 members participated in the activity. The results of this study are twofold. First, the construction of the three dams affected agricultural, livelihood, and watershed ecosystems, causing recurrent flooding in the agricultural areas and village residences. Villagers confronted with these issues then formed the Lower Chi River Basin Villagers Network to seek compensation for lost opportunities from various authorities. Environmental

NGOs support the development of the network and its demand for rights to manage communal resources and claim compensation for the loss of agricultural opportunities. These NGOs also explore ways to rehabilitate the Lower Chi River Basin ecosystems. Second, regarding the models of social capital used in the operation of the village network, villagers use social capital that already exists within their community. They do developmental work by incorporating cultural dimensions into their social movement. Moreover, they employ social capital to address various issues, including the claim of rights with the government. They also use social capital with resource recovery and networking to manage villager organizations and cultivate their common ideology in the Lower Chi River Basin.

Keywords: Social capital, Network, Lower Chi River Basin, Impacts of dam construction, Social movement

บทนำ

การดำเนินการก่อสร้างเขื่อนในแม่น้ำชี ภายใต้โครงการ โขง-ชี-มูล มีการดำเนินการก่อสร้างจำนวนทั้งสิ้น 6 แห่ง ประกอบด้วย เขื่อนชนบท เขื่อนคุยเชียง เขื่อนวังยาง เขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย ในระยะเริ่มต้นมีการบริหารจัดการโดย กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม (Department of Energy Development and Promotion, 2001)

ภาพที่ 1: ภาพเขื่อนในลุ่มน้ำชี

ทั้งนี้ พบว่าเมื่อครั้งเริ่มดำเนินโครงการในระยะแรก ชาวบ้านได้รับข้อมูลการก่อสร้างว่า เป็นการสร้างฝายยางในลุ่มน้ำชี แต่เมื่อการดำเนินก่อสร้างแล้วเสร็จในปี 2543 ผลของการก่อสร้างกลับกลายเป็นเขื่อนคอนกรีตขนาดใหญ่ขวางกั้นแม่น้ำชี โดยไม่ได้มีสภาพเป็นฝายยางน้ำล้นอย่างที่ชาวบ้านได้จินตนาการไว้ (Wisetwan, Interview, 2017) ปัญหาสำคัญภายหลังการก่อสร้างเขื่อนในแม่น้ำชีแล้วเสร็จคือ สภาพปัญหาน้ำท่วมซึ่งอย่างต่อเนื่องยาวนานในเขตพื้นที่ราบลุ่มน้ำชีตอนล่าง โดยเฉพาะในพื้นที่การเกษตร พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนพื้นที่ป่าทาม ผลจากการที่น้ำท่วมต่อเนื่องยาวนานได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และระบบนิเวศลุ่มน้ำชี จนเกิดความเสียหาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 กรมชลประทานได้รับการถ่ายโอนภารกิจงานดูแลเขื่อน และโครงการสูบน้ำต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำชีทั้งหมด ในขณะที่ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่าง และสภาพปัญหาน้ำท่วมยาวนานได้ปรากฏชัดมากขึ้นชาวบ้านในพื้นที่ก็ต่างได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้น

ในปี พ.ศ. 2551 นักพัฒนาเอกชน และแกนนำชาวบ้านในพื้นที่ได้ร่วมกันสำรวจสภาพปัญหาอย่างจริงจัง มีการรวมกลุ่มผู้ได้รับความเดือดร้อนร่วมกันตั้งเป็นเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง และถัดมาในปี พ.ศ. 2552 จึงร่วมกันก่อตั้งศูนย์พิทักษ์สิทธิการจัดการทรัพยากรชุมชนลุ่มน้ำชีตอนล่าง โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมกันเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรชุมชน การเรียกร้องค่าชดเชยการสูญเสียโอกาสในการทำเกษตร และการหาแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำชีตอนล่าง รวมถึงการคลี่คลาย และแก้ไข ปัญหาของกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่างภายใต้โครงการโขง-ชี-มูล (Saduak, Interview, 2017)

ความพยายามของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างในการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ได้ดำเนินการมาอย่างยาวนานโดยใช้กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการเจรจาชี้แจงถึงสภาพปัญหาและความต้องการ ตลอดจนการยื่นหนังสือถึงหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องให้ช่วยเร่งรัดการแก้ไขปัญหาและเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งพบว่า กระบวนการแก้ไขปัญหามีขั้นตอนระเบียบข้อกฎหมายที่ซับซ้อน และขาดความคล่องตัว ใช้ระยะเวลายาวนานในการแก้ไขปัญหา (Chanthathong, Interview, 2017) ดังนั้นแกนนำชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างและนักพัฒนาเอกชนจึงร่วมกันสรุปบทเรียนเพื่อออกแบบการคลี่คลายปัญหาเชิงกลยุทธ์ให้สามารถเพิ่มประสิทธิภาพความเข้มแข็งภายใน

และการพัฒนาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยใช้ทุนทางสังคมมาประยุกต์ในการออกแบบกิจกรรม และยกระดับกลยุทธ์ในการทำงาน

บทความวิจัยนี้ใช้แนวคิดทุนทางสังคมในการวางกรอบการศึกษา และสร้างข้อถกเถียง โดยอธิบายผ่านรูปแบบการคลี่คลายปัญหาของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง ผ่านประเด็นสำคัญในมิติการใช้ทุนทางสังคมกับการเรียกร้องสิทธิกับภาครัฐ การใช้ทุนทางสังคมกับการฟื้นฟูทรัพยากร การใช้ทุนทางสังคมกับการสร้างเครือข่าย การใช้ทุนทางสังคมในการจัดการองค์กรชาวบ้าน การใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาอุดมการณ์ร่วม โดยให้ความสำคัญเกี่ยวกับวิธีการมอง “ทุนทางสังคม” ของ อานันท์ กาญจนพันธ์ (Ganjanapan, 2001: 129) ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมมีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในหลาย ๆ ด้าน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อนทั้งหลาย อีกทั้งยังจะนำไปสู่การช่วยพิทักษ์สิทธิ และการนำเสนอทิศทางใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาพัฒนาสังคมในอนาคต นอกจากนี้ บทความวิจัยนี้มีความสนใจวิธีการให้ความหมายทุนทางสังคมของ บูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1986) ที่อธิบายเกี่ยวกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพราะบริบทเชิงเนื้อหาในการศึกษาเรื่องการให้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างเพื่อแก้ไขผลกระทบจากการสร้างเขื่อน มีมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์หลายระดับ ในขณะที่ประเด็นในเรื่องเครือข่ายทางสังคมตามทัศนะของ บูร์ดิเยอ ซึ่งให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในเครือข่าย และการรับรู้และการยอมรับก็เป็นประเด็นสำคัญที่สามารถนำไปใช้อธิบายและวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการคลี่คลายและแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้

บทความวิจัยนี้ได้อธิบายต้นทุนทางสังคมเดิมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างซึ่งมีพัฒนาการและกระบวนการในการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย โดยเขื่อนทั้ง 3 แห่ง ได้ดำเนินการก่อสร้างอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญในการเกิดขึ้นของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างที่ชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิ และคลี่คลายปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอย่างต่อเนื่องยาวนาน กระบวนการเหล่านี้จึงเป็น “ทุนทางสังคม” ที่ควรค่ากับการอธิบายกระบวนการต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านภายใต้สิทธิของชุมชนในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์กับองค์กรชาวบ้านอื่น ๆ ในการทำความเข้าใจ

กระบวนการต่อสู้เรียกร้องในเชิงกระบวนการพัฒนา ในงานขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่สมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ทุนทางสังคมจากการพัฒนาของเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่าง ในการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติการ และการศึกษาทัศนคติของแกนนำเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่าง ผ่านการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในกระบวนการทำงาน การจัดกิจกรรม การเคลื่อนไหวเรียกร้องในโอกาสต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนการดำเนินวิจัยดังนี้

กลุ่มเป้าหมาย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) คือ แกนนำเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่างจำนวน 15 คน ซึ่งเป็นแกนนำสำคัญในแต่ละพื้นที่ของเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่างที่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและร่วมกิจกรรมมาอย่างยาวนาน โดยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญและเลือกผู้ร่วมสนทนากลุ่มแบบเจาะจง ซึ่งพิจารณาคุณสมบัติจากผู้มีประสบการณ์ตรง เนื่องจากงานศึกษาค้นคว้านี้ต้องการทราบชุดบทเรียนประสบการณ์ในขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของกลุ่มแกนนำ ตลอดจนต้องการทราบทัศนะ มุมมอง และการประยุกต์ออกแบบงานเคลื่อนไหวทางสังคมให้สามารถยกระดับได้

กลุ่มเป้าหมายร่วมกิจกรรม คือ สมาชิกเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่าง ซึ่งเป็นชาวบ้านผู้ได้รับความเดือดร้อนในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด และเขตจังหวัดยโสธร โดยในการจัดการประชุม หรือจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมีชาวบ้านร่วมกิจกรรมประมาณ 100-300 คน

พื้นที่ดำเนินการศึกษา

เครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่าง มีชาวบ้านจาก 2 จังหวัด ที่ร่วมกันเรียกร้องสิทธิ คือ ชาวบ้านจากจังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย อ. โพธิ์ชัย อ. พุ่งเขาหลวง อ. เสลภูมิ

และ อ. อาจสามารถ และชาวบ้านจากจังหวัดยโสธร ประกอบด้วย อ. เมือง และ อ. คำเชื่อนแก้ว

วิธีการดำเนินงาน

1) การรวบรวมข้อมูล โดยการใช้แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) เพื่อสัมภาษณ์ผู้รู้ และผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นแกนนำเครือข่ายชาวบ้าน กลุ่มน้ำชีตอนล่าง และใช้แบบบันทึกข้อมูลการสนทนา (Focus Group Discussion Form) ในการสนทนากลุ่มในประเด็น เช่น การสนทนากลุ่มแกนนำเครือข่ายเพื่อสรุปบทเรียน การเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์ การสนทนากลุ่มแกนนำเครือข่ายเพื่อออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมในการใช้ทุนทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา โดยดำเนินการร่วมกับการประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้แนวทางการออกแบบการวิจัยจากกระบวนการมีส่วนร่วม และร่วมกันค้นหาคำตอบในมิติการพัฒนาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการ วิธีการดังกล่าวเป็นวิธีวิทยาที่ผสมผสานระหว่างงานวิจัย งานพัฒนา งานวิชาการ และงานเคลื่อนไหวทางสังคม

2) การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากบทเรียนการพัฒนาเครือข่ายของชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่าง วิเคราะห์ข้อสังเกตสำคัญที่ใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาการใช้ทุนทางสังคมที่ชาวบ้านมีอยู่ให้สามารถนำมาจัดการกับปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยใช้แนวคิดทุนทางสังคมเป็นพื้นฐานในการวางกรอบ และออกแบบการศึกษา

3) การทดลองปฏิบัติกิจกรรมเพื่อค้นหารูปแบบการใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหา เป็นการมุ่งแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ในพื้นที่โดยเฉพาะปัญหาน้ำท่วม ปัญหาการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์ โดยอาศัยผู้รู้ซึ่งเป็นแกนนำชาวบ้านแต่ละเขตพื้นที่ร่วมประชุมระดมความคิดในการออกแบบกิจกรรม โดยเน้นการใช้ทุนของชุมชนเองเป็นสำคัญ ได้แก่ งบประมาณ คน ความรู้ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่าย บางกิจกรรมใช้การประยุกต์ความรู้เดิมเกี่ยวกับมิติทางวัฒนธรรมให้เป็นกลยุทธ์ในงานเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น กิจกรรมการบวชป่าทามริมชี กิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำชี เป็นต้น

4) การสรุป และอภิปรายผลการศึกษา โดยการร่วมสรุปบทเรียนการดำเนินการศึกษาร่วมกันกับแกนนำเครือข่ายชาวบ้านกลุ่มน้ำชีตอนล่าง และนำประเด็นสำคัญในการดำเนินงานมาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดทุนทางสังคมเพื่อสร้างข้อถกเถียงใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการประยุกต์ใช้กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แนวคิดที่ใช้ในการวางกรอบการศึกษา

แนวคิดทุนทางสังคม

Portes (อ้างถึงใน Kata, 2004: 17) ได้ทำการศึกษาและทบทวนสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคม ในสาระสำคัญตอนหนึ่งได้กล่าวถึงการนำ “ทุนทางสังคม” ไปประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์ และวางแนวทางการพัฒนาไว้อย่างน่าสนใจว่า กระบวนการวิเคราะห์ทุนทางสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับมุมมองของนักสังคมศาสตร์ หรือนักพัฒนาจะนำแนวคิดนี้ไปใช้อย่างไร? เพื่ออธิบายอะไร? ซึ่งพบว่ามี การนำไปใช้ในแง่มุมใหญ่ 2 ประการดังนี้

1. การให้ความหมายทุนทางสังคมในแง่กลุ่มพลังทางการเมือง การให้คำนิยามนี้จะมุ่งไปที่ความสัมพันธ์เชิงสมาชิกของเครือข่ายทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคม เป็นการรวมกันของแต่ละปัจเจกชนเพื่อก่อให้เกิดพลัง อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของกลุ่มสมาชิก

2. การให้ความหมายทุนทางสังคมในแง่เชิงวัฒนธรรม หรือ เชิงจิตวิญญาณ โดยนักคิดกลุ่มนี้จะเน้นความหมาย “ทุนทางสังคม” ในแง่ที่สังคมยังมีสิ่งที่ เป็นเงื่อนไขบางอย่าง ที่สร้างความเข้มแข็งหรือฟื้นฟูตัวเองได้ เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนและสังคม การมีจิตสำนึกสาธารณะ มีกลุ่มกิจกรรมสาธารณะหรืออื่น ๆ ดังนั้นการให้ความหมาย “ทุนทางสังคม” จึงมักมีความหมายในเงื่อนไขการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

จากข้อสรุปดังกล่าวข้างต้นในประเด็นที่ 1 จะเห็นได้ว่าการใช้ “ทุนทางสังคม” ในการนิยามความหมาย และพิจารณาถึงแง่มุมของกลุ่มพลังทางการเมือง โดยเฉพาะในมิติของการรวมตัวของเครือข่ายทางสังคมของกรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ซึ่งชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันจากสภาพปัญหาาร่วม เพื่อร่วมมือให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งส่วนหนึ่งมีพัฒนาการที่น่าสนใจ การนำกรอบความคิด “ทุนทางสังคม” ในแง่มุมที่กล่าวถึง “กลุ่มพลังทางการเมือง ความสัมพันธ์เชิงสมาชิกของเครือข่ายทางสังคม” ที่รวมตัวกันให้เกิดพลังจากมวลสมาชิก มาช่วยวางเป็นกรอบในการแก้ไขปัญหาในกระบวนการของ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” จึงเป็นการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการใช้ทุนทางสังคมเพื่อร่วมระดมพลังของสมาชิกเพื่อแก้ไขปัญหา ว่าสามารถกระทำการได้จริงหรือไม่ หรือติดอุปสรรคอย่างไร ฯลฯ การออกแบบการวิจัยโดยใช้ “ทุนทางสังคม” ในประเด็นนี้จึงสามารถช่วยให้เกิดทิศทาง แนวทาง ในการแก้ไขปัญหาที่เป็น

ประโยชน์ต่อการออกแบบกิจกรรม และเกิดประโยชน์กับเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง อย่างมีนัยสำคัญ

โดยอาศัยความหมายในเชิงวัฒนธรรมของทุนทางสังคม บทความวิจัยนี้ต้องการค้นหาคำตอบและอธิบายให้ได้ว่า “กุศโลบาย” ที่ซ่อนทับ หรือซ่อนเร้นอยู่ในต้นทุนทางสังคม อยู่ในมิติทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ของคนในชนบทนั้น “กุศโลบาย” ทำหน้าที่สื่อความหมายในเชิงการพัฒนาได้อย่างไรบ้าง เพราะในหลายกรณีเรามักพบความพยายามในการผลิตซ้ำทุนทางสังคม ผลิตซ้ำบุญประเพณี ตลอดจนการฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ให้กลับมาทำหน้าที่รับใช้ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะในกรณีที่บุญประเพณีนั้น ๆ ได้เสื่อมคลายหายไปแล้ว ซึ่งมีข้อสังเกตประการสำคัญที่น่าสนใจคือ แม้การผลิตซ้ำ หรือการฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมให้สามารถกลับมาทำหน้าที่อีกครั้งหนึ่งได้ ก็ไม่ได้หมายความว่าประเพณีดังกล่าวจะทำหน้าที่สื่อความหมายดังเดิม เรามักพบหน้าที่ในบทบาทของการพัฒนา หรือแม้แต่การปรับเปลี่ยนเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่ทำหน้าที่อยู่แทนหน้าที่เชิงจิตวิญญาณของบุญประเพณีที่มีอยู่เดิม หากแต่ในบทบาทหน้าที่ใหม่นั้น จิตวิญญาณและความเชื่อเองก็ทำหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาชุมชน บทความวิจัยนี้จึงมุ่งตอบโจทย์ประการสำคัญในการปรับเปลี่ยนหน้าที่เชิงกลยุทธ์ในการใช้บุญประเพณีวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมด้วย ประเด็นสำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับบทบาทสำคัญของการใช้ “ทุนทางสังคม” ขับเคลื่อนกระบวนการแก้ไขปัญหาโดย อานันท์ กาญจนพันธ์ (Ganjanapan, 2001: 129) ได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมมีความจำเป็น และมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในหลาย ๆ ด้าน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อนให้สามารถช่วยเหลือเสริมสร้างทางเลือกอันหลากหลายให้แก่สังคม อีกทั้งยังจะนำไปสู่การช่วยพิทักษ์สิทธิ และการนำเสนอทิศทางการใหม่ ๆ ในการพัฒนาสังคมในอนาคต

อานันท์ กาญจนพันธ์ (อ้างถึงใน Kata, 2004: 26) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไทยว่าอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการ คือ

1. หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคม ในการตอบแทนกัน เป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบลงแขก รวมถึงการระดมแรงงานเพื่อทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน สารสำคัญดังกล่าวเป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติและสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

2. หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communality) ถือเป็นทุนทางสังคมอีก รูปแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน เช่น ป่าสาธารณะของชุมชน หรือการจัดการเหมืองฝาย (Ganjanapan, 2001: 132-134)

จากประเด็นข้างต้นมีความน่าสนใจว่าการกล่าวถึงหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และการร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งนั้น ได้สร้างความชัดเจนเกี่ยวกับการวางกรอบการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคมในบทความวิจัยนี้ว่า แท้จริงแล้วคำว่า “ทุนทางสังคม” มีความหมายกว้างขวาง และหมายรวมถึงการจัดการร่วมกันของชุมชน โดยมีการสร้างกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้นโดยตรง กฎกติกาต่าง ๆ นี้เองที่จะช่วยเป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อน “วิธีการ” และ “รูปแบบ” ที่ถูกจัดวางให้เห็นถึงการนำทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาได้

ในขณะที่บูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1986) ได้วิเคราะห์ทุนทางสังคมโดยเน้นไปที่ยุทธวิธีในการเพิ่มพูนทุนและการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกัน ในทัศนะของบูร์ดิเยอทุนทางสังคมหมายถึง ทุนของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ความมีหน้ามีตา ความเป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมได้โดยปริมาตร “ทุนทางสังคม” ของปัจเจกบุคคลจะมากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่สามารถระดมมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมจะมี “ผลประโยชน์” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคม

การวิเคราะห์ทุนทางสังคมข้างต้นมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง โดยเฉพาะความพยายามสร้างเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างให้เข้มแข็ง เพื่อการสร้างอำนาจการต่อรองกับกลไกของภาครัฐ ตลอดจนการพยายามเรียกร้องผลประโยชน์ร่วมกรณีการเรียกร้องค่าชดเชยการสูญเสียโอกาสจากสภาพปัญหาน้ำท่วม

บูร์ดิเยอได้ขยายประเภทของ “ทุน” จาก “ทุนเศรษฐกิจ” ออกไปเป็น “ทุนทางศาสนา ทุนทางวัฒนธรรม” โดยนิยามความหมายของทุนใหม่ว่า สิ่งใดก็ตามจะมีสถานะกลายเป็นทุนก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นได้ทำหน้าที่ในฐานะ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม” จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่อง “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งครอบคลุมหลายสิ่ง ตั้งแต่ความสันทัดเรื่องวัฒนธรรม ความชื่นชอบเชิงสุนทรียะ นอกจากนั้นแล้วบูร์ดิเยอยังเสนอว่าทุนทาง

เศรษฐกิจ และทุนอื่น ๆ เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนศาสนา ทุนสัญลักษณ์นั้นสามารถถ่ายโอนไปมาซึ่งกันและกันได้ (Kaewthep & Hinwiman, 2008) ดังนั้น บุรดิเยอจึงแบ่งทุนออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

ทุนเศรษฐกิจ (Economic Capital) คือ ทรัพย์สินที่สะสมเอาไว้ เช่น รายได้ของบุคคล ทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น นอกจากนั้นยังหมายรวมถึงปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ทั้งที่เป็นสินค้า ทุน และเครื่องจักรเครื่องมือ รูปแบบของทุนประเภทนี้จะดำเนินการอยู่ในกระบวนการด้านเศรษฐกิจที่สามารถถ่ายโอนไปสู่กระบวนการอื่น ๆ ได้

ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) มี 3 รูปแบบ คือ 1) ทุนที่เป็น Habitus ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ มักปรากฏในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง ทุนลักษณะเช่นนี้สามารถเปลี่ยนจากความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคลได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด 2) ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม (Objectified state) ทุนวัฒนธรรมแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบอื่น ๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน ฯลฯ 3) ทุนที่ถูกทำให้กลายเป็นสถาบัน (Institutionalization state) คือ ทุนที่ทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน

ทุนสังคม (Social Capital) สะท้อนความหมายใน 2 ความหมาย คือ ความหมายแรก เป็นการพิจารณาจากโครงสร้างของเครือข่ายจริง ๆ เช่น โครงสร้างของกลุ่มญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น ความหมายที่สอง เป็นมุมมองจากปัจเจกบุคคลที่มีเครือข่ายที่เป็นที่รู้จักของสังคม เป็นต้น ในนัยความหมายดังกล่าวนี้บุรดิเยอเสนอว่าทุนทางสังคมเปรียบเสมือนทรัพยากรอย่างหนึ่งที่สามารถเอื้อประโยชน์ให้ได้ กระจายอยู่ในกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นว่าทั้งสองความหมายเกี่ยวโยงกับความเป็นเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

ทุนสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ทุนลักษณะนี้เกิดได้ในเกือบทุกที่ที่บุคคลให้การรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ทุนสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว และเมื่อมีทุนสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนกลับคืนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทุนเศรษฐกิจไปเป็นทุนสัญลักษณ์ จะไม่สามารถสำเร็จได้หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิด (Complicity) ของทุกกลุ่ม (Chantavanich, 2011)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การขยายขอบข่ายเรื่องของทุนของบูร์ดิเยอ มีประเด็นสำคัญคือการเสนอว่า สิ่งใดก็ตามจะสามารถกระทำหน้าที่เป็น “ทุน” ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นได้ทำให้เกิด “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ขึ้น ดังนั้นแนวคิดเรื่อง “ทุนทางสังคม” ของบูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1986) ได้ให้ความหมายของคำว่าทุนทางสังคมว่า หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่สามารถสร้างมูลค่าและแปรเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์ได้ ซึ่ง “ทุนทางสังคม” ของปัจเจกบุคคลแต่ละคน จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์ อีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคมก็หมายถึง การที่แต่ละบุคคลในสังคมมีทุนที่สะสมหรือการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่สามารถสร้างมูลค่าและแปรเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์ได้ในตัวของบุคคลแตกต่างกัน จึงทำให้ทุนทางสังคมที่สะสมในแต่ละบุคคลมีความไม่เท่าเทียมกัน นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมสามารถแบ่งประเภทได้ทั้งสิ้น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่มและเครือข่ายของสังคม 2) การรวมตัวกันของความรู้ความเข้าใจและการยอมรับ

จะเห็นได้ว่าการให้ความหมายทุนทางสังคมของ บูร์ดิเยอ ที่อธิบายเกี่ยวกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นประเด็นที่ควรพิจารณาถึงในการศึกษานี้ เพราะบริบทเชิงเนื้อหาในการศึกษาเรื่องการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างเพื่อแก้ไขผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมีมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์และการให้นิยามความหมายทุนทางสังคมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง ในขณะที่ประเด็นในเรื่องเครือข่ายทางสังคมตามทัศนะของ บูร์ดิเยอ ซึ่งให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในเครือข่าย และการรับรู้และการยอมรับ เป็นประเด็นสำคัญที่สามารถนำไปใช้ในการวางกรอบการศึกษา และอภิปรายผลการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้

ดังนั้นการนำแนวคิด “ทุนทางสังคม” มาช่วยกำหนดกรอบในการศึกษาและอธิบายปรากฏการณ์ในบทความวิจัยนี้ จึงเป็นทั้งแผนที่ทางความคิดที่ช่วยให้เกิดความชัดเจนในการวิเคราะห์ค้นหาคำตอบว่าทุนทางสังคม ทำหน้าที่อย่างไร มีปัจจัยภาวะคุกคามทั้งภายใน ภายนอกอย่างไร และทุนที่เคยมีจะยังใช้แก้ไขปัญหาได้จริงหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจทุนทางสังคม ตลอดจนสามารถกำหนดกรอบการศึกษาที่จะต้องตั้งเป้าหมายในการค้นหา “ทุนทางสังคม” ที่เหมาะสมในการนำมาทดลองใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการพัฒนาและการแสวงหาแนวทางพัฒนาและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำชีตอนล่างภายหลังจากที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมายาวนาน

ผลการศึกษา

สถานการณ์ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง

พื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่างเป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำเป็นแอ่งกระทะ มีระบบนิเวศลำน้ำที่คดเคี้ยว เกิดทางน้ำลัดในฤดูน้ำหลาก เป็นระบบนิเวศวิทยาที่เป็นจุดเด่นของกลุ่มน้ำชี มีพื้นที่ชุ่มน้ำในหลายลักษณะ เช่น บึง หนอง กุด แก่ง ชีหลง ชีเฒ่า มีลำน้ำและลำห้วยสาขา เช่น ลำน้ำปาว ลำน้ำยัง ห้วยดางเดียว ห้วยยางเฒ่า ฯลฯ ภายหลังการก่อสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อยกันแม่น้ำชีตอนล่างชาวบ้านในพื้นที่ก็ประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะปัญหาน้ำท่วมเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับระบบนิเวศต่าง ๆ โดยสภาพความเสียหายจากปัญหาน้ำท่วมนั้น สามารถจำแนกความเสียหายได้ 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 น้ำท่วมเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรม เช่น พื้นที่นา สวน ไร่ ฯลฯ ระยะเวลาท่วมขัง 10-30 วัน พบในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง เช่น บ้านดอนแก้ว ต. บึงงาม อ. พุ่งเขาหลวง จ. ร้อยเอ็ด บ้านอิโก้ม ต. เทอดไทย อ. พุ่งเขาหลวง จ. ร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับกุดแข้ ห้วยดางเดียว ห้วยยางเฒ่า และแม่น้ำชี

รูปแบบที่ 2 น้ำท่วมทั้งพื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัย ระยะเวลาท่วมขังประมาณ 1-3 เดือน พบในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง เช่น บ้านดอนแก้ว ต. บึงงาม อ. พุ่งเขาหลวง จ. ร้อยเอ็ด บ้านอิโก้ม ต. เทอดไทย อ. พุ่งเขาหลวง จ. ร้อยเอ็ด

แกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้ร่วมกันสรุปเพื่อเปรียบเทียบลักษณะของน้ำท่วมในอดีตและน้ำท่วมในปัจจุบัน ให้เห็นความแตกต่างของการท่วมของน้ำดังที่แสดงในตารางที่ 1

น้ำท่วมในอดีต	น้ำท่วมในปัจจุบัน
ช่วงระยะเวลาไม่นาน (ไม่เกิน 1 สัปดาห์) ท่วมแบบน้ำหลาก และค่อยๆ เอ่อขึ้นจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านจับชีพจรน้ำและปรับตัวโดยปลูกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ข้าวหิวดิน ข้าวใหญ่ ข้าวลอย (ข้าวนาแซง)	ระยะเวลายาวนาน (1-3 เดือน) ท่วมแบบไหลบ่าอย่างรวดเร็วและรุนแรง ชาวบ้านไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่า น้ำจะมาเวลาไหน ชาวบ้านไม่สามารถย้ายข้าวของได้ทัน น้ำซังทำให้พันธุ์ข้าวเสียหายตายหมด
พื้นที่ทำการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์ เพราะน้ำพัดพาเอาดินตะกอนอาหารพืชมาให้ และชะล้างสิ่งสกปรกออกไป (น้ำสระหัวข้าว) น้ำจะค่อย ๆ เอ่อขึ้น ชาวบ้านสามารถจับปลาได้	พื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยเสียหาย พืชผลทางการเกษตรตายจนหมด น้ำไหลเชี่ยวรุนแรง ชาวบ้านไม่สามารถจับปลาได้

ตารางที่ 1: แสดงการเปรียบเทียบลักษณะน้ำท่วมในอดีต และปัจจุบัน ในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่าง

ผลกระทบภายหลังการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่าง มีผลกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชน เพราะเมื่อองค์ประกอบย่อยต่าง ๆ ของชุมชนถูกรบกวนจากผลกระทบของปัญหาน้ำท่วมซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานส่งผลทำให้วิถีชีวิต กิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชนไม่สามารถดำเนินไปได้โดยปกติเป็นระยะเวลายาวนานต่อเนื่องกันหลายปี สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมเรื้อรังจึงส่งผลกระทบกับโครงสร้างทางสังคม และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตและวัฒนธรรม (Saduak, Interview, 2017) นอกจากนั้นแล้วแกนนำชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง Chanthathong (Interview, 2017) ได้อธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังการสร้างเขื่อนความว่า

... สภาพน้ำท่วมอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย มีความแตกต่างจากการท่วมที่เป็นไปตามกลไกธรรมชาติอย่างในอดีต เพราะน้ำท่วมในอดีตมีลักษณะน้ำหลากที่เกิดจากธรรมชาติ ชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างสามารถปรับตัวให้สอดคล้องได้ สามารถเฝ้าหรือคาดการณ์การมาของน้ำจนถึงขั้น “จับชีพจรน้ำ” ได้ แต่ภาวะน้ำท่วมอันเป็นผลมาจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่างเป็นประสบการณ์ใหม่ที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบมาก และมีผลกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตของชาวบ้าน

1) การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของปลาในลุ่มน้ำชีตอนล่าง หลังจากที่มีการสร้างเขื่อนแล้วเสร็จ ผลการศึกษาพบว่า การเปิดประตูระบายน้ำไม่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ ได้ส่งผลกระทบต่อจำนวน และชนิดพันธุ์ปลาเป็นอย่างมาก เนื่องจากการปิดกั้นเส้นทางอพยพวางไข่ของปลา และจากการสำรวจ พบว่า เขื่อนที่ก่อสร้างในลุ่มน้ำชีตอนล่างไม่มีบันไดปลาโจนให้ปลาอพยพขึ้นมาวางไข่ในพื้นที่ต้นน้ำ ส่งผลให้จำนวน และชนิดพันธุ์ของปลาในพื้นที่มีจำนวนลดลง ก่อปรกับการเกิดน้ำท่วมขังบริเวณป่าทามเป็นระยะเวลา 3-4 เดือน เป็นการทำลายแหล่งอาหาร และแหล่งเพาะพันธุ์ของปลา ให้ความเสียหาย

2) การเปลี่ยนแปลงสภาพของดิน และพื้นที่ราบลุ่ม ผลการสำรวจ และศึกษาจากแกนนำชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง พบว่า สภาพของดินบริเวณพื้นที่ราบลุ่มริมน้ำชีที่เคยประสบปัญหาน้ำท่วมขัง เกิดความเสื่อมโทรม ขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากดินถูกน้ำท่วมขังเป็นระยะเวลายาวนาน และมีสภาพน้ำท่วมต่อเนื่องตั้งแต่ ปี 2543 เป็นต้นมา

ก่อให้เกิดการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่โดยไม่มี การปลูกพืชหมุนเวียน การทำทั้งนาปี และการทำนาปรังทำให้สภาพดินเกิดความเสื่อมโทรม ชาวบ้านจึงต้องเพิ่มปริมาณการใส่ปุ๋ยในนาข้าวมากขึ้นเพื่อให้ผลผลิตดี ทำให้การลงทุนในการทำนามีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น แต่ราคาข้าวกลับมีแนวโน้มตกต่ำลงทุกปี ในขณะที่พื้นที่ดินของชาวบ้านที่ติดแม่น้ำชีหลายพื้นที่เผชิญปัญหาดินลึกรวด หน้าดินพังทลายถูกพัดหายไปในช่วงน้ำท่วมซึ่งมีกระแสน้ำค่อนข้างรุนแรงกว่าปกติ

3) การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศลุ่มน้ำชีตอนล่าง ภายหลังการก่อสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่าง ชาวบ้านพบปรากฏการณ์เกิดแพร่การระบาดของหอยเชอรี่ และต้นไมยราบยักษ์ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะน้ำท่วมติดต่อกันหลายปี และในช่วงน้ำลดชาวบ้านต้องทำนาปรัง ทำให้ดินไม่แห้ง ก่อให้เกิดการแพร่ขยายพันธุ์ของหอยเชอรี่จำนวนมากที่ไปกัดกินต้นข้าว และการแพร่กระจายของต้นไมยราบยักษ์ที่มากับน้ำหลากอย่างรวดเร็ว

4) การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตภาคการเกษตรของชุมชน ภายหลังการสร้างเขื่อนในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจากการทำนาปีเป็นการทำนาปรังเพื่อปรับปฏิทินการผลิตไม่ให้เผชิญกับสภาพปัญหาน้ำท่วมขังทำลายผลผลิตข้าว จึงต้องเร่งรีบเก็บเกี่ยวผลผลิต เร่งระยะเวลาการทำให้เร็วยิ่งขึ้น และการปรับเวลาในการดำรงชีวิตให้ทันเวลา เนื่องจากความไม่แน่นอนของปัญหาน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก

5) การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีและวัฒนธรรม ภายหลังการสร้างเขื่อนในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง พบว่า บุญประเพณี บางอย่างที่เคยมีในอดีตเกิดการสูญหายไป ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้โดยปกติในช่วงเวลาที่เคยปฏิบัติสืบมา เนื่องจากน้ำท่วมขังยาวนาน เช่น บุญตบประหารยมแม่น้ำชี พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว กอปรกับชาวบ้านต้องดิ้นรนทำมาหากินเพื่อจุนเจือครอบครัว และสภาพพื้นที่ไม่เอื้อให้ทำกิจกรรมจากสภาพปัญหาน้ำท่วม

ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่าง

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อน
ธาตุน้อย ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน และชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ผลการศึกษา
จากการสนทนากลุ่มแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง พบว่า มีผลกระทบ ดังนี้

1. ผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต จากการที่ชุมชน และชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่างได้เผชิญปัญหาน้ำท่วมผิวดินปกติภายหลังจากเขื่อนสร้างแล้วเสร็จปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมซึ่งเป็นระยะเวลายาวนาน 3-4 เดือน ในหลายปี เช่น ช่วงปี 2543-2547 ปี 2554 ปี 2562 ทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่างต้องเกิดผลกระทบและเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเดิมชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรในธรรมชาติ แต่ภายหลังการเกิดปัญหาน้ำท่วมผลกระทบการศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต เช่น การใช้ชีวิตที่ต้องรีบเร่งแข่งขันกับเวลา ก่อนที่จะเข้าสู่ช่วงฤดูน้ำหลาก เกิดการอพยพที่อยู่อาศัยลักษณะชั่วคราวของชาวบ้านในช่วงที่ประสบปัญหาน้ำท่วม โดยชาวบ้านหลายครัวเรือนต้องย้ายไปทำเพิงพักชั่วคราว และทำคอกโคกระบือชั่วคราวอยู่ที่คันพางซึ่งเป็นพื้นที่สูง ทำให้การดำเนินชีวิตขาดความปลอดภัยทั้งในชีวิตและทรัพย์สิน ชาวบ้านที่ประสบปัญหาเกิดความกังวลในปัญหาหนี้สิน เช่น หนี้ ธกส. กองทุนหมู่บ้าน เงินกู้ยืมระบบ ที่ต้องกู้ยืมเพื่อใช้ในการลงทุนในการทำเกษตร และใช้จ่ายในครอบครัว ปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อสภาพจิตใจ เกิดสภาวะความเครียดสะสมในกลุ่มผู้ได้รับความเดือดร้อน นอกจากนั้นแล้วมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการคือ ชาวบ้านวัยแรงงานมีการอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง และภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น

2. ผลกระทบในการประกอบอาชีพ ภายหลังการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่างได้เกิดผลกระทบในการประกอบอาชีพของชาวบ้านดังต่อไปนี้

2.1 การสูญเสียโอกาสในการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว เนื่องจากปัญหาน้ำท่วมแปลงนา และผลผลิต ในบริเวณที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำชี ทำให้ผลผลิตเสียหายทั้งหมด ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการทำนาปีในพื้นที่นาทาม ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียรายได้หลัก และสูญเสียโอกาสในการเก็บเกี่ยวผลผลิตในพื้นที่นาของตนเอง สภาพผลกระทบข้างต้นมีส่วนสำคัญทำให้รูปแบบการทำนาของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่างเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นวิธีการทำนาปรังแทนนาปี ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนช่วงเวลาทำนาเพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมผลผลิต ในขณะที่การทำนาปรังมีต้นทุนในการผลิตสูงเพิ่มขึ้น แต่กลับมีผลตอบแทนต่ำเนื่องจากภาวะการแข่งขันสูง และเกิดภาวะหนี้ระดับครัวเรือนสูงขึ้น

2.2 ผลกระทบต่ออาชีพประมงพื้นบ้าน เนื่องจากน้ำได้ท่วมพื้นที่ป่าทามเป็นระยะเวลายาวนานกว่าปกติ ทำให้พืชพรรณบางชนิดในป่าทามไม่สามารถทนน้ำท่วมได้

ยาวนาน ผลกระทบดังกล่าวส่งผลต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำที่สัมพันธ์กับการขยายพันธุ์ของปลา เพราะว่าป่าทามเป็นแหล่งอาหารและพื้นที่วางไข่ปลาในช่วงฤดูน้ำหลาก นอกจากนั้นแล้ว ภายหลังจากการสร้างเขื่อนได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลของของน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อจำนวนชนิดพันธุ์ปลาโดยตรง ทำให้ปัจจุบันการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านได้รับผลกระทบ จำนวนปลา และชนิดพันธุ์ปลาที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจลดน้อยลง

2.3 ผลกระทบต่ออาชีพการปลูกผักกิมเหม็นน้ำชี การทำการเกษตรริมแม่น้ำชี เป็นการปลูกพืชผักอายุสั้น เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว พืชที่ปลูก ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วฝักยาว มะเขือ พริก แตง เป็นต้น ในอดีตชาวบ้านได้อาศัยพื้นที่ดินริมแม่น้ำชี และอาศัยน้ำจากแม่น้ำชีในการทำการเกษตร แต่ภายหลังจากการสร้างเขื่อนชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องสูญเสียโอกาสในการเพาะปลูกไป เนื่องจากประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นระยะเวลานาน 3-4 เดือน ผนวกกับความผันผวนของระดับน้ำ ความเสียหายจากตลิ่งแม่น้ำชีทรุดตัว ดินพังทลาย ทำให้การทำการเกษตรริมแม่น้ำชีมีความเสี่ยงต่อความเสียหายมากขึ้น

2.4 ผลกระทบการประกอบอาชีพปศุสัตว์ โดยเฉพาะการเลี้ยงโคเนื้อ ซึ่งเป็นรายได้เสริมสำคัญของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง แต่ภายหลังจากก่อสร้างเขื่อนได้ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมยาวนาน ส่งผลกระทบกับพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ และแหล่งอาหารสัตว์ ในบางปีที่มีน้ำท่วมหนักชาวบ้านต้องเคลื่อนย้ายคอกสัตว์หนีน้ำมาสร้างคอกสัตว์ชั่วคราวไว้ที่คันพนังซึ่งเป็นพื้นที่สูง ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเสี่ยงลงทุน ในขณะที่จำนวนครัวเรือนชาวบ้านที่เลี้ยงโคกระบือก็ลดน้อยลง และเลี้ยงในปริมาณที่ลดน้อยลง

จากรายละเอียดข้างต้นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สภาพวิถีชีวิตของชุมชนต้องเกิดการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่าง ซึ่งผลกระทบนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเฉพาะพื้นที่การเกษตร ชุมชน และระบบนิเวศเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบถึงสภาวะของจิตใจของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ในขณะที่การสรุปบทเรียนร่วมกันของแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง พบข้อสรุปร่วมกันว่า โครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ของภาครัฐ ภายใต้โครงการ โขง ชี มูล ที่ได้ดำเนินโครงการในระยะที่ผ่านมานั้นขาดกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ไม่มีกระบวนการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อทำความเข้าใจในสภาพทางนิเวศวิทยาที่ละเอียดอ่อนของระบบลุ่มน้ำ และขาดการให้น้ำหนักกับการศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสังคมอย่างจริงจัง ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชีตอนล่างจึงก่อให้เกิดสภาพปัญหาผลกระทบตามมาทั้งสิ่งแวดล้อม และชาวบ้านในพื้นที่เป็นวงกว้าง ซึ่งมีผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ทั้งทางด้านการเกษตร ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในพื้นที่

ในด้านสิทธิในการจัดการทรัพยากร กระบวนการสร้างเงื่อนไขในแม่น้ำชีนั้น สะท้อนประเด็นปัญหาในเรื่องที่ชุมชนถูกละเมิดสิทธิในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชนตนเอง ในขณะที่การดำเนินโครงการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำชีในระยะเริ่มต้นภายใต้โครงการ โขง ชี มูล ขาดมิติการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน และชุมชนไม่ได้รับความเป็นธรรม ดังเช่น กรณีการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบภายหลังการก่อสร้างและดำเนินการกักเก็บน้ำ ส่งผลให้ชุมชนต้องเผชิญชะตากรรมน้ำท่วมยาวนาน ชาวบ้านตกอยู่ในสภาวะไม่สามารถจัดการกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดังที่นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ได้กล่าวว่า

... การสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำชี ละเลย และละเมิดสิทธิชุมชน ที่ชุมชนชาวบ้าน
ควรมีโอกาสในการปกป้อง ดูแล อนุรักษ์ หวงแหน และสามารถมีส่วนร่วมในการ
จัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ของตนเอง

(Saduak, Interview, 2017)

จากสภาพปัญหาที่ชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศภายหลังการสร้างเขื่อนซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบหลายมิติ อันเป็นผลจากการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐที่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่ในการจัดการทรัพยากรชุมชน จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่มีการพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างขึ้น เพื่อเรียกร้องการแก้ไขปัญหากที่เกิดขึ้นในพื้นที่

การพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง

การสนทนากลุ่มแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง เกี่ยวกับประเด็นในการพัฒนาเครือข่าย พบว่ามีแนวทางสำคัญในการพัฒนาเครือข่ายลุ่มน้ำชีตอนล่าง 3 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 การสร้างหลักการ แนวคิด ของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง โดยกระบวนการในขั้นตอนนี้แกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างให้ความสำคัญถึงการสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับ 1) แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน 2) แนวคิดในเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน และ 3) แนวคิดการประสานความร่วมมือในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งที่ผ่านมาประเด็นเหล่านี้อาจจะยังจำกัดวงความเข้าใจอยู่

ในวงของแกนนำชาวบ้านที่เป็นตัวแทนในแต่ละโซนพื้นที่ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพในด้านนี้ในอนาคต

ประการที่ 2 การสร้างเป้าหมายร่วม เป้าหมายร่วมสำคัญของเครือข่ายลุ่มน้ำชีตอนล่าง คือ กระบวนการเรียกร้องสิทธิ์ และเรียกร้องค่าชดเชยการสูญเสียโอกาสจากการทำการเกษตรในที่ดินของชาวบ้าน เป็นเป้าหมายร่วมสำคัญเป้าหมายหลักในการรวมตัวเป็นเครือข่ายชาวลุ่มน้ำชีตอนล่าง และเป็นสิทธิ์อันชอบธรรมที่ชาวบ้านพึงจะได้รับอันเนื่องมาจากผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ อย่างไรก็ตามเป้าหมายร่วมสำคัญดังกล่าวยังถูกตอกย้ำโดยแกนนำเครือข่ายชาวลุ่มน้ำชีตอนล่างให้ดำเนินการควบคู่กับการปกป้องรักษา และฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำชีให้ส่งประโยชน์ถึงลูกหลานในอนาคต ดังนั้นการออกแบบกิจกรรม และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายชาวลุ่มน้ำชีตอนล่าง จึงมีความเชื่อมโยงไปถึงความพยายามในการคลี่คลายสภาพปัญหาอันเนื่องมาจากผลกระทบที่ชาวบ้านต้องเผชิญ เช่น กิจกรรมบุญกุ่มข้าวใหญ่ ซึ่งมีเป้าหมายในตัวกิจกรรมที่พยายามสร้างให้เกิดการระดมทุนเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของเครือข่าย และช่วยเหลือสมาชิกเครือข่ายที่ประสบปัญหาไม่มีข้าวเพียงพอในการบริโภคในครัวเรือน ในขณะที่กิจกรรมดังกล่าวนี้ก็ตอบโจทย์ในเรื่องการสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิก และเป็นการสืบสานประเพณีท้องถิ่นโดยใช้กลไกมิติทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา โดยส่วนหนึ่งได้มีการประยุกต์เอาความรู้ภาควิชาการสอดแทรกในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเติมเต็มความรู้จากภายนอกและเปิดโลกทัศน์ในการแก้ไขปัญหาให้มีช่องทางเลือกมากยิ่งขึ้น

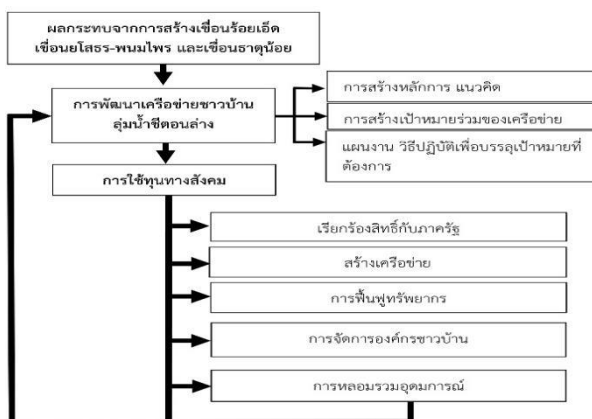
ภาพที่ 2: ภาพงานบุญกุ่มข้าวใหญ่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง และภาพกิจกรรมบวป่าทามริมชี

ประกาศที่ 3 แผนงาน และวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

การสร้างแผนงานในระดับโซนพื้นที่ที่ชัดเจน ได้กลายเป็นข้อตกลงร่วมกันของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง โดยมีข้อกำหนดถึงการสร้างรูปธรรมของแกนนำในระดับของโซนพื้นที่ต่าง ๆ ที่จะต้องพัฒนาทีมงาน และการจัดเวทีเพื่อกำหนดแผนการทำงานระดับย่อยของโซนพื้นที่ โดยแผนงานมีทิศทางที่จะพัฒนาตัวกิจกรรมเพื่อตอบโจทย์ร่วมของเครือข่ายใหญ่ในประเด็นเกี่ยวกับการมีแผนพัฒนาและส่งเสริมอาชีพของกลุ่มสมาชิกในแต่ละกลุ่มโซน การมีแผนสร้างและขยายผลความเข้าใจการทำงานให้กับสมาชิกในแต่ละโซน การมีแผนเกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ซึ่งมีสภาพปัญหาแตกต่างกัน และการมีแผนเกี่ยวกับการส่งเสริมและฟื้นฟูทรัพยากร ฟื้นฟูวิถีชีวิต ที่ได้รับผลกระทบจากสภาพปัญหาน้ำท่วม เป็นต้น

การใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อยแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง พบว่า การศึกษาเรื่องการใช้ทุนทางสังคมมีประเด็นสำคัญที่ต้องศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ การใช้ทุนทางสังคมกับการเรียกร้องสิทธิกับภาครัฐ การใช้ทุนทางสังคมกับการสร้างเครือข่าย การใช้ทุนทางสังคมกับการฟื้นฟูทรัพยากร การใช้ทุนทางสังคมในการจัดการองค์กรชาวบ้าน และการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาอุดมการณ์ร่วมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง (ภาพที่ 3) ซึ่งจากผลการศึกษามีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 3: รูปแบบการใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง

1) **การเรียกร้องสิทธิกับภาครัฐ** นับตั้งแต่มีการรวมกลุ่มและรวมกันเป็นเครือข่ายชาวบ้านเกิดขึ้น เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้มีการดำเนินกิจกรรมในหลายด้าน ทั้งกิจกรรมการรอมทรัพย์ การทำนารวม การจัดงานบุญกุ่มข้าวใหญ่ และการประชุมประจำเดือน อันเป็นการรวมพลังของสมาชิกในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา นอกจากนั้นกิจกรรมที่เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้ดำเนินการเรื่อยมาคือ การเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรม การเร่งรัดกระบวนการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งชาวบ้านให้ความหมายว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่ได้ถูกพัฒนาขึ้น และเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการเรียกร้องสิทธิ รวมถึงกลยุทธ์การสื่อสารสภาพปัญหาเกี่ยวกับหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเป็นพลังของการรวมตัวที่เป็น การกระทำร่วมกันของชาวบ้าน (Collective action) เช่น การแบ่งบทบาทให้แก่ผู้นำชาวบ้านแต่ละโซนนำเสนอสภาพปัญหาและผลกระทบผ่านวิธีการเล่าเรื่องโดยใช้แผนที่ทรัพยากรและแผนที่โครงข่ายลุ่มน้ำชีประกอบ และการนำเสนอข้อมูลเล่าเรื่องผลกระทบด้านต่าง ๆ ในวิถีชีวิต เช่น ผลกระทบด้านการเกษตร ผลกระทบด้านการเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนการอธิบายเล่าเรื่องโดยแกนนำชาวบ้านเกี่ยวกับปัญหาระบบนิเวศลุ่มน้ำชีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายหลังการสร้างเขื่อน ทุนทางสังคมในด้านนี้จึงเป็นทุนความรู้ที่มีพลังความร่วมมือร่วมเรียนรู้ ร่วมเคลื่อนไหวจากบทเรียนของกลุ่มชาวบ้าน (Empowerment) และถูกพัฒนาขึ้นจากการฝึกฝนทักษะการเจรจาต่อรอง การฝึกฝนทักษะการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อชี้แจงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้าใจสภาพปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้น

2) **การสร้างเครือข่าย** ภายหลังจากที่มีการรวมเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำชีตอนล่าง นอกจากการรวมกันของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากพื้นที่แล้ว เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างยังได้สร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาคีภายนอกส่วนอื่นในสังคม โดยเฉพาะกับ 1) สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ซึ่งมีการทำกิจกรรมเชิงวิชาการร่วมกัน อาทิ งานเสวนาด้านสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากร หรือ การส่งนักศึกษาลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเรียนรู้สภาพปัญหา ตลอดจนการฝึกงานในพื้นที่ รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ช่วยกระตุ้นบรรยากาศการทำงานของชาวบ้านในพื้นที่ ตลอดจนการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในมิติใหม่ ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลงานพัฒนา 2) เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะองค์กรภาคประชาชนที่ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่มีลักษณะ

คล้ายกัน เช่น สมาคมคนทามราชิไศล ซึ่งเป็นการประสานสัมพันธ์ด้านกิจกรรม และ แลกเปลี่ยนบทเรียนประสบการณ์การแก้ไขปัญหา การเยี่ยมเยียนแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ การร่วมกิจกรรมงานบุญขององค์กรกัลยาณมิตร ซึ่งความสัมพันธ์ของเครือข่ายลักษณะนี้ ช่วยสร้างอำนาจการต่อรอง ช่วยสร้างภาคีความร่วมมือ ตลอดจนการสร้างขวัญและกำลังใจ ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมให้กันและกัน และ 3) ความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน ซึ่งเป็น เครือข่ายความสัมพันธ์ที่แกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง และนักพัฒนาในพื้นที่ให้ ความสำคัญในแง่ของการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการสื่อสารสภาพปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจกับสาธารณะ โดยมีเครือข่ายสื่อมวลชน ช่วยสื่อสารต่อสาธารณะ ทั้งในด้านข่าวสารที่เป็นเนื้อหาข้อความ และภาพประกอบ ข่าวสารสื่อต่อสาธารณะในลักษณะสารคดี และรายการข่าวตามช่องสถานีต่าง ๆ โดยทั้ง สามส่วนข้างต้นเป็นทุนทางสังคมหนึ่งที่ถูกพัฒนาขึ้น และมีบทบาทสำคัญในการช่วย คลี่คลายและแก้ไขปัญหาผลกระทบในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง

3) การฟื้นฟูทรัพยากร การใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาผลกระทบ จากการสร้างเขื่อน ประการหนึ่งก็คือการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยเครือข่ายชาวบ้าน ลุ่มน้ำชีตอนล่างได้มีการร่วมกันรื้อฟื้น ผลิตซ้ำบุญประเพณีและสร้างกุศโลบายในมิติ การจัดการทรัพยากร เพื่อนำกลับมาปฏิบัติเป็นกิจกรรมร่วมกันเป็นการจัดสรรทรัพยากร และแรงงาน เช่น กิจกรรมการบวชป่าทามริมชี กิจกรรมการสืบชะตาแม่น้ำชี กิจกรรมงาน ข้าวใหม่ปลามัน และกิจกรรมงานปลาแดกแลกข้าว ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ส่งเสริมระบบการอยู่ ร่วมกัน คงความแน่นแฟ้นของชุมชน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชี ที่ได้สร้างความร่วมมือ และกลายเป็นพลังที่สามารถแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูทรัพยากรใน ชุมชนได้ นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอกิจกรรมการฟื้นฟูของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชี ตอนล่างผ่านพื้นที่สื่อสารสาธารณะในลักษณะข่าว และสารคดี อย่างสม่ำเสมอ

ภาพที่ 4: ภาพนักศึกษาร่วมกิจกรรมด้านรวม และภาพแกนนำชาวบ้านนำเสนอข้อมูลให้สมาชิกฟัง

4) การจัดการองค์กรชาวบ้าน ทุนทางสังคมในด้านนี้เกิดขึ้นจากความพยายามในการร่วมพัฒนาความรู้ และขีดความสามารถของแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง ซึ่งเกิดขึ้นจากการร่วมกันดำเนินกิจกรรม การออกแบบการทำงานร่วมกัน เช่น กิจกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยกระดับขีดความสามารถในการทำงานของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างอย่างมากก็คือ การพัฒนาทักษะและพัฒนาความรู้ผ่านกระบวนการในการศึกษาข้อมูลของพื้นที่ตนเองที่ได้รับผลกระทบ โดยใช้การวิจัยไต่บ้านและการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดระบบข้อมูลและระบบความคิด ให้แกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้พัฒนาวิธีการนำเสนอข้อมูลสู่สาธารณะได้อย่างชัดเจน และนำเสนอถือ เน้นการมองสภาพปัญหาผ่านมิติเวลา คือ ก่อนการสร้างเขื่อน และภายหลังการสร้างเขื่อน การอธิบายสภาพปัญหาร่วมกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงต่าง ๆ อาทิ ประเด็นสำคัญในเรื่องพันธุ์ข้าวและการทำนา ระบบนิเวศลุ่มน้ำชี การเลี้ยงวัวและควาย พืช ผัก และสมุนไพรในพื้นที่ป่าทาม และชนิดพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำชี โดยในแต่ละกลุ่มโซนพื้นที่ได้ดำเนินการเก็บข้อมูล ร่วมระดมความคิดเห็น และสรุปข้อมูลร่วมกัน หลังจากนั้นจะร่วมกันนำเสนอข้อมูลเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เติมเต็มข้อมูล โดยกระบวนการดังกล่าวข้างต้นช่วยพัฒนาทักษะการเรียบเรียงนำเสนอข้อมูล ผูกทักษะการเล่าเรื่อง พัฒนาทักษะการจับใจความสำคัญ และพัฒนาทักษะการสื่อสารอย่างมีพลัง ซึ่งเป็นทุนทางสังคมในแง่ความรู้ที่ถูกยกระดับให้พัฒนามากยิ่งขึ้น

5) การพัฒนาอุดมการณ์ร่วม ผลสรุปสำคัญจากการร่วมเสวนากลุ่มแกนนำเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างพบว่า ความสำคัญและลักษณะของอุดมการณ์ของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง เป็นลักษณะการหลอมรวมอุดมการณ์ร่วม ที่เกิดจากการเผชิญสภาพปัญหาร่วมกัน ซึ่งมีความมุ่งมั่นที่จะแสวงหาทางออกในการคลี่คลายและแก้ไข ปัญหาผลกระทบจากการพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งชาวบ้านมีเจตคติ และความคิดหลักสำคัญร่วมกัน โดยอุดมการณ์ที่กล่าวถึงนี้ มีอิทธิพลในฐานะของการเป็นตัวชี้นำ และกำหนดทิศทางความคิดของบรรดาสมาชิกเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม รู้สึกมีส่วนได้ส่วนเสียกับการทำงานอย่างเป็นเอกภาพ ซึ่งหน้าที่สำคัญของการมีอุดมการณ์ร่วมคือ การทำให้เกิดการทำงานในลักษณะของการมีเป้าหมายเดียวกันที่จะขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 5: ภาพนักพัฒนา และนักวิชาการร่วมเรียนรู้พัฒนาอุดมการณ์กับเครือข่ายชาวบ้าน

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง และการใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ประกอบด้วย การใช้ทุนทางสังคมกับการเรียกร้องสิทธิกับภาครัฐ การใช้ทุนทางสังคมกับการสร้างเครือข่าย การใช้ทุนทางสังคมกับการฟื้นฟูทรัพยากร การใช้ทุนทางสังคมในการจัดการองค์กรชาวบ้าน และการใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาอุดมการณ์ร่วมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง จะเห็นได้จากใจความสำคัญในการวางแผนทางของการนำทุนทางสังคมไปปรับประยุกต์ใช้ โดย Portes (อ้างถึงใน Kata, 2004: 17) ได้ทำการศึกษาและทบทวนสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคม ในสาระสำคัญตอนหนึ่งได้กล่าวถึงการนำ “ทุนทางสังคม” ไปประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์ และวางแผนการพัฒนาไว้อย่างน่าสนใจว่า กระบวนการวิเคราะห์ทุนทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับมุมมองของนักสังคมศาสตร์และนักพัฒนาแต่ละท่านที่นำแนวคิดนี้ไปใช้อย่างไร เพื่ออธิบายอะไร ซึ่งพบว่ามีำนำไปใช้ในแง่มุมใหญ่ 2 ประการดังนี้

1) การให้ความหมายในแง่กลุ่มพลังทางการเมือง การให้คำนิยามนี้จะมุ่งไปที่ความสัมพันธ์เชิงสมาชิกของเครือข่ายทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคม เป็นการรวมกันของแต่ละปัจเจกชนเพื่อก่อให้เกิดพลัง อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของกลุ่มสมาชิก ซึ่งมีความสอดคล้องกับการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างที่มีความพยายามในการสร้างพลังต่อรองในการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำชีซึ่งเริ่มต้นจากการรวมตัวกันของชาวบ้านที่เผชิญปัญหาน้ำท่วมพื้นที่การเกษตร และพื้นที่อยู่อาศัยซึ่งเกิดจากผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำชี

2) การให้ความหมายในแง่เชิงวัฒนธรรม หรือ เชิงจิตวิญญาณ โดยนักคิดกลุ่มนี้จะเน้นความหมาย “ทุนทางสังคม” ในแง่ที่สังคมยังมีสิ่งที่เป็นเงื่อนไขบางอย่างที่

สร้างความเข้มแข็งหรือฟื้นฟูตัวเองได้ เช่น การมีจิตใจโอปอ้อมอารี ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนและสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ มีกลุ่มกิจกรรมสาธารณะ หรืออื่น ๆ ดังนั้นการให้ความหมาย “ทุนทางสังคม” จึงมักมีความหมายในเงื่อนไขการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน โดยนัยของเหตุผลตามการให้ความหมายในแง่เชิงวัฒนธรรมข้างต้น จากผลการศึกษาจะพบว่าเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างสามารถเชื่อมโยง และบูรณาการกิจกรรมที่สามารถให้ทั้งความหมายในแง่เชิงวัฒนธรรม รวมถึงการประยุกต์บูรณาการกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมลักษณะใหม่ ๆ และเกี่ยวข้องกับการกลยุทธ์การหลอมรวมพลังของมวลสมาชิกให้เกิดพลังขับเคลื่อนควบคู่กันไปในขณะเดียวกัน

กล่าวได้ว่า การใช้ทุนทางสังคมในมุมมองของกลุ่มพลังทางการเมืองโดยเฉพาะในมิติของการรวมตัวของเครือข่ายทางสังคมจากกรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนล่าง ซึ่งชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันจากสภาพปัญหาร่วม เพื่อรวมให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายชาวบ้านเอง เนื่องจากสิทธิชุมชนนั้นไม่ได้มีขอบเขตปริณทณจำกัดอยู่แค่เพียงการเป็นปัญหาของชาวบ้านในพื้นที่เท่านั้น การสร้างพลังความเข้าใจและความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาดังกล่าว จะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญช่วยทำให้การพัฒนาทุนทางสังคมให้เป็นต้นทุนของทุกคนในสังคมที่พร้อมจะผลักดันช่วยเหลือชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างที่ต้องเผชิญชะตากรรมผลกระทบในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งพัฒนาการของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างและกรอบความคิดทุนทางสังคมในแง่มุมมองที่กล่าวถึง ควรที่จะได้รับการขยายผลของการสร้างพลังทางสังคมให้ขยายวงกว้างมากขึ้น

ในส่วนของความหมายในเชิงวัฒนธรรมของทุนทางสังคมจะเห็นได้ว่า กุศโลบายหรือ กลยุทธ์ ที่ซ่อนอยู่ในทุนทางสังคมผ่านมิติทางวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ ของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างนั้น ได้ทำหน้าที่สื่อความหมายในเชิงการพัฒนาและวิธีการแก้ไขสภาพปัญหาอย่างแยบยล ในหลายกรณีพบความพยายามในการผลิตซ้ำทุนทางสังคม การผลิตซ้ำบุญประเพณี ตลอดจนการฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ทางบุญประเพณีได้กลับมาทำหน้าที่รับใช้ชุมชนอีกครั้งหนึ่งในกรณีที่บุญประเพณีนั้น ๆ ได้เสื่อมหายไปแล้ว มีข้อสังเกตว่า แม้การผลิตซ้ำหรือการฟื้นฟูบุญประเพณีวัฒนธรรมให้กลับมาทำหน้าที่อีกครั้งหนึ่ง ก็ไม่ได้หมายความว่ากิจกรรมดังกล่าวจะทำหน้าที่สื่อความหมายดังเดิม แต่พบว่ามีหน้าที่ในบทบาทของการพัฒนาหรือแม้แต่การเป็นกลยุทธ์การพัฒนา ที่ทำหน้าที่อยู่แทนหน้าที่

เชิงจิตวิญญาณของบุญประเพณีที่มีอยู่เดิม หากแต่ในบทบาทหน้าที่ใหม่นั้นจิตวิญญาณและความเชื่อเองก็ทำหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมนั้น ๆ ให้รับใช้ชุมชนไปในขณะเดียวกัน เช่น กิจกรรมบุญกุ่มข้าวใหญ่ของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง กิจกรรมบวชป่าทามริมแม่น้ำชี กิจกรรมสืบทอดแม่น้ำชี เป็นต้น

การใช้ประโยชน์ร่วมกันและการร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง ที่มีการสร้างขั้นตอนการทำงาน ข้อตกลง หรือกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้น โดยกฎกติกาต่าง ๆ เป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อน วิธีการและรูปแบบ ที่ถูกจัดวางให้เห็นถึงการนำทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาของเครือข่าย สอดคล้องกับ Ganjanapan (2001) ได้เสนอแนวคิดว่าการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communality) ถือเป็นทุนทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือนอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้วยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน ซึ่งหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกันดังกล่าว มีความสอดคล้องกับแง่มุมการอธิบายของ Bourdieu (1994) ที่ได้อธิบายความหมายทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ซึ่งประกอบด้วยทุน 2 แบบคือ

1) ทรัพยากรที่มีความสำคัญกับสมาชิกของกลุ่มและเครือข่ายของสังคม ทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นคุณภาพของทุนทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลมากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของทุนเท่านั้น ซึ่งพบว่าเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างให้ความสำคัญกับสัมพันธ์ภาพของสมาชิกในเครือข่าย ซึ่งหมายถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกที่มีการพัฒนาการในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างยาวนาน จนเกิดความไว้วางใจกันนับถือกันฉันท์พี่น้องซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่มีพลังจากความสำคัญของสมาชิกที่เข้าใจและรับรู้ปัญหาร่วมกัน

2) การรับรู้และยอมรับ การได้มาซึ่งการรู้และการยอมรับเป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ได้ และทุนทางสังคมถูกสร้างโดยอำนาจทางสังคมและขึ้นอยู่กับปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอของความไม่เท่าเทียมกันรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม การคงอยู่ของเครือข่ายและความสัมพันธ์มิได้

เป็นไปโดยธรรมชาติหรือได้มาโดยสังเคราะห์ หากเป็นผลผลิตของความพยายามที่ไม่สิ้นสุดของสถาบันสังคม จะเห็นได้ว่าลักษณะการคงอยู่ของเครือข่ายและความสัมพันธ์ของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างเกิดขึ้นจากการรับรู้และการยอมรับทั้งเรื่องสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและการคงอยู่ในสถานการณ์เดียวกันของชาวบ้าน

ดังนั้นรูปแบบการใช้ทุนทางสังคมของเครือข่ายลุ่มน้ำชีตอนล่างมีความชัดเจนในการวิเคราะห์สามารถสรุปได้ว่าปฏิบัติการทุนทางสังคมยังทำหน้าที่อยู่ และปรากฏอยู่ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง ที่มีการสร้างขั้นตอนการทำงาน ข้อตกลง หรือกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้น โดยต้นทุนเดิมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างฝังอยู่ในพัฒนาการของกระบวนการแก้ไขปัญหา มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน กระบวนการเหล่านี้ถือเป็นทุนทางสังคมส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของชาวบ้านภายใต้สิทธิของชุมชน ซึ่งเป็นบทเรียนที่เป็นประโยชน์ให้กับองค์กรชาวบ้านอื่น ๆ ในการทำความเข้าใจกระบวนการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในเชิงรูปแบบ กระบวนการพัฒนาบนทางเลือกของการใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือ ซึ่งเกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการกิจกรรมของเครือข่ายชาวบ้านถูกประยุกต์พัฒนา และผลิตซ้ำจากวัฒนธรรมเดิม แต่มีความหมายใหม่ที่สัมพันธ์กับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบการใช้ทุนทางสังคมในการดำเนินงานของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง จึงเป็นการประยุกต์นำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้พัฒนาการดำเนินงานของเครือข่ายชาวบ้าน เช่น กิจกรรมการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในการเรียกร้องความเป็นธรรมมิติสิทธิชุมชน กิจกรรมการระดมทุนเพื่อการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิ ซึ่งมีรูปแบบกิจกรรมในลักษณะการผสมผสานกันระหว่างงานมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนา และงานแนวการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

ทุนทางสังคมประการสำคัญที่เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้นำมาประยุกต์ใช้คือ 1) ทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนา เช่น ชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้ผลิตซ้ำบุญประเพณีในการหลอมรวมอุดมการณ์ในการรวมกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านเพื่อสร้างความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรอง และการใช้บุญประเพณีเพื่อระดมทุนผลผลิตทางการเกษตรสำหรับแปลงเป็นทุนทรัพยากรในการเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรม 2) ทุนความรู้ของแกนนำชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างถูกพัฒนาศักยภาพผ่านงานเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่ชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้ร่วมกันออกแบบวิธีการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิในแต่ละกรณี โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันดำเนินการ และเกิด

การพัฒนาศักยภาพจากการสรุปบทเรียนการเคลื่อนไหวกิจกรรมเพื่อพิจารณาจุดเด่น จุดบกพร่อง การร่วมประเมินสถานการณ์ และการร่วมออกแบบกลยุทธ์การสำรองและสรุป บทเรียนก่อน-หลังการเคลื่อนไหวกิจกรรม 3) ทุนเครือข่าย ชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้สร้าง เครือข่ายทางสังคมทั้งที่เป็นองค์กรภาคประชาชน สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม เครือข่ายสื่อสารสาธารณะ เครือข่ายลุ่มน้ำ ภาคอีสาน ทั้งนี้เพื่อผนึกกำลังเป็นเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็งและมีอำนาจการต่อรอง โดยไม่ได้เผชิญกับการต่อสู้ต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐแต่เพียงลำพัง

การใช้ทุนทางสังคมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างในการแก้ไขผลกระทบ จากการสร้างเขื่อน ได้ช่วยคลี่คลายสภาพปัญหาที่กลุ่มชาวบ้านต้องเผชิญมาอย่างยาวนาน เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวกิจกรรมทางสังคมของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างได้ทำให้เกิด การศึกษาผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมภายหลังการสร้างเขื่อน (Post EIA) กับพื้นที่ เขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวได้ทำให้เกิด 1) แนวทางกระบวนการแก้ไขปัญหา 2) แนวทางการฟื้นฟูสภาพนิเวศ 3) แนวทางการ ฟื้นฟูสภาพสังคม 4) แนวทางในการชดเชยเยียวยาค่าสูญเสียโอกาสในการทำการเกษตร ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการเคลื่อนไหวกิจกรรมของชาวบ้าน นอกจากนี้แล้ว การพัฒนาเครือข่ายชาวบ้านโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นพลังขับเคลื่อนมีผลทำให้เครือข่าย ชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างมีความเข้มแข็งมากขึ้น เกิดอุดมการณ์ร่วมที่มีพลัง เกิดกลยุทธ์ การทำงานเคลื่อนไหวกิจกรรมทางสังคมที่ใช้เครือข่ายสิทธิ และคลี่คลายปัญหาในรูปแบบกิจกรรม บุญประเพณี ตลอดจนกลยุทธ์การเคลื่อนไหวกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเกิดจากการสรุปบทเรียน การร่วมสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของกิจกรรม ร่วมถกเถียง ร่วมกันออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ให้สามารถเกิดปฏิบัติการแก้ไขปัญหาได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น) ภายใต้โครงการรูปแบบการใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหา ผลกระทบจากการพัฒนาของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่าง กรณีศึกษาพื้นที่ได้รับ ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย ประจำปี งบประมาณ 2559-2560 ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการทุกท่าน ขอขอบคุณ

เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนล่างทุกท่านที่กรุณาเสียสละเวลาแบ่งปันองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้

References

- Bourdieu, P. (1986). “The Forms of Capital”. In Imre, S. & Timothy, K., editor. **Cultural Theory: An Anthology**. (p. 81-93). New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Bourdieu, P. (1994). **L'économie des biens symboliques, extrait de raisons pratiques: Sur la théorie de l'action**. Sa-ngiamphaisalsuk, C. Trans. (2005). [in Thai]. Bangkok: Kobfai.
- Chantavanich, S. (2011). **Sociological Theory** (4th eds.). [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Department of Energy Development and Promotion. (2001). **Study of Additional Impact Details and Formulation of an Action Plan to Reduce Environmental Impact According to the Mekong-Chi-Moon Project Development Plan, Phase 1**. [in Thai]. Bangkok: Tara Consultants Company Limited.
- Ganjanapan, A. (2001). **Community Dimensions: A Local Way of Thinking about Rights, Powers, and Resource Management**. [in Thai]. Bangkok: National Research Support Office.
- Kaewthep, K. & Hinwiman, S. (2008). **Political Economic Theories with Communication Studies**. Bangkok: Phappim.
- Kata, P. (2004). **The Study on Social Capital and the Role of Social Capital in Social Movement: Case Study of Healthy Civil Society in One Village in North-eastern Region of Thailand (Research Report)**. [in Thai]. Bangkok: Office of the National Culture Commission.

Interview

Chanthathong, C. Villager. **Interview.** April 15, 2017.

Saduak, S. NGO worker. **Interview.** April 15, 2017.

Wisetwan, A. Villager. **Interview.** April 15, 2017.

บอยเกอ เรห์ไบน์ และการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Boike Rehbein and Social Inequality Studies in Southeast Asia

ศิริมา ทองสว่าง¹ สีญา อุทัย² สุพิชฌาย์ ปัญญา³ และ วรมน สินสุวรรณ⁴

Sirima Thongsawang, Siya Uthai, Supitcha Punya, and Woramon Sinsuwan

Received: August 11, 2022/ Revised: November 15, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นประเด็นที่นักวิชาการได้ศึกษากันอย่างแพร่หลาย ผ่านทางกรอบแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำด้านทรัพย์สินผ่านค่าดัชนี การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง รวมไปถึงการพิจารณามุมมองด้านวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มเพื่ออธิบายปรากฏการณ์เฉพาะในพื้นที่เป็นเวลามากกว่า 15 ปีแล้ว ที่ศาสตราจารย์ ดร.บอยเกอ เรห์ไบน์ ได้พัฒนาองค์ความรู้และระเบียบวิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมผ่านทางการศึกษาจากประเทศต่าง ๆ

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University), Email: sirima.th@chula.ac.th

² อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Lecturer, Department of Social Science and Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University), Email: siya.uth@cmu.ac.th

³ Corresponding author, อาจารย์ประจำสำนักวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Lecturer, School of Politics and Government, Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University)
Email: supitcha.pu@cmu.ac.th

⁴ นักการทูตชำนาญการพิเศษ กระทรวงการต่างประเทศ (Diplomatic Service Officer, Senior Professional Level, Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand)
Email: woramon.s@mfa.go.th

โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ว่าด้วยเรื่องทุนและฮาบิตุส ในการอธิบายการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำโดยผนวกรวมเข้ากับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมแบบเฉพาะตามพื้นที่ซึ่งได้เข้าไปศึกษา วิธีการศึกษาวิจัยนี้มีอิทธิพลต่อความคิดและแนวทางการทำวิจัยของบรรดาศิษย์และนักวิชาการที่มีโอกาสได้ร่วมงาน ทั้งนี้ องค์ความรู้และระเบียบวิธีในการศึกษาดังกล่าวมีความยืดหยุ่นแต่ในขณะเดียวกันมีพื้นฐานการประยุกต์ใช้ทฤษฎีที่มีแบบแผน บทความขึ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ถ่ายทอดการส่งผ่านองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ 2. นำเสนอระเบียบวิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การพัฒนาในลาว แรงงานไทยในเยอรมนี ประชาสังคม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

Abstract

Social inequality is a research issue that has been pervasively explored using different theories and concepts. Moreover, this issue has been analyzed by applying indexes, political economy and specific cultural contexts to explain the specific circumstance related to a specific area. Over the past 15 years, Professor Dr. Boike Rehbein shared the knowledge and methods he had developed to study social inequality in different countries by applying Pierre Bourdieu's concepts about capital and habitus to explain the reproduction of the inequality through the historical approach and social structure in a specific area. His methods are flexible and have influenced many scholars and students. They have sought to apply his methods to their studies flexibly and systematically. This article aimed to 1) contribute to the knowledge about social inequality in Southeast Asia by applying the research approaches and the contributions to the field of study of Professor Rehbein and 2) illustrate how his methods can be used to study inequality.

Keywords: Social inequality, Lao PDR development, Thai migrants in Germany, Social movement, Southeast Asian studies

บทนำ

ศาสตราจารย์บอยเกอ เรห์ไบน์ (Boike Rehbein) เป็นนักสังคมวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชาวเยอรมัน (2508 - 2565) ผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านโลกาภิวัตน์และความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยมีผลงานต่าง ๆ มากกว่า 200 ชิ้นและมีอิทธิพลในการส่งผ่านความคิดด้านการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในซีกโลกใต้นอกจากนี้ เรห์ไบน์ยังมีคุณูปการในการพัฒนาสาขาสังคมวิทยาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (หรือ สปป.ลาว) และอินเดีย โดยได้รับทุนสนับสนุนจากรัฐบาลเยอรมนีและแหล่งทุนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก จากการอุทิศตนด้านการศึกษาเรื่องความเหลื่อมล้ำเป็นระยะเวลายาวนาน เรห์ไบน์ได้ริเริ่มโครงการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำผ่านทางการศึกษารูปแบบออนไลน์รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาและทรัพยากรอันมีคุณค่า ทว่าโครงการนี้ยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นของแผนงานเท่านั้น

ความสนใจในการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เรห์ไบน์ได้ส่งผ่านบรรดาศิษย์โดยชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งนั้นควรเริ่มต้นศึกษาจากแง่มุมต่าง ๆ เชิงพื้นที่มากกว่าที่จำกัดอยู่ที่แนวคิดหรือวาทกรรมหลัก (Hegemonic discourse) ที่เน้นย้ำด้านเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว (Baumann & Bultmann, 2020) ความเชื่อมั่นในการทำงานเพื่อเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์นี้เป็นรากฐานการวิจัยของเรห์ไบน์ แนวทางการทำวิจัยของเรห์ไบน์ ได้รับอิทธิพลจากอาจารย์ของเขา นั่นคือ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ ซึ่งเรห์ไบน์ได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดของบูร์ดิเยอ เพื่อปรับใช้ในการศึกษาความเหลื่อมล้ำในซีกโลกใต้ (The Global South) มากขึ้น เรห์ไบน์มีทัศนะว่าแนวคิดของบูร์ดิเยอเป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญกับความเฉพาะของวัฒนธรรมในพื้นที่แต่ในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องปรับประยุกต์ต่อยอดแนวคิดบูร์ดิเยอในหลายแง่ เนื่องจาก ประการแรก บูร์ดิเยอพัฒนาแนวคิดทฤษฎีโดยอ้างอิงกับทางสังคมตะวันตกซึ่งตั้งอยู่บนความเป็นทุนนิยม ซึ่งแตกต่างจากเส้นทางการพัฒนาในไทย ลาว และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประการถัดมา กรอบแนวคิดของบูร์ดิเยอไม่ได้วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนผ่านอันเป็นผลมาจากโลกาภิวัตน์และเสรีนิยมใหม่ซึ่งทั้งประเทศในแถบตะวันตกและตะวันออกล้วนได้รับผลกระทบนี้ และประการสุดท้าย ข้อบ่งชี้แนวโน้มทัศนด้านอาบิตุสยังไม่ได้มีการปรับใช้อย่างชัดเจน กล่าวคือยัง

มีความคลุมเครือ ด้วยเหตุนี้ เรห์โบว์จึงได้แสดงทิศทางในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมว่าเป็นการศึกษาที่ไม่ได้วิเคราะห์เฉพาะการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงการกระจายทรัพยากรในรูปแบบของทุนและฮาปีตัสซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บัวร์ดิเยอ (Bourdieu, 1984) โดยการทำงานของเรห์โบว์และคณะได้ต่อยอดแนวคิดนี้โดยวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและโต้แย้งว่าการครอบครองทุนหรือความมั่งคั่งของบุคคลนั้น โดยหลักแล้วเป็นผลมาจากการผลิตซ้ำและส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งที่อยู่ในกรอบของชนชั้นต่าง ๆ ทางสังคมนั่นเอง

การยืนยันแนวคิดการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ ทุนและฮาปีตัสนี้ได้มีการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากประเทศต่าง ๆ ผ่านทางการทำวิจัยร่วมกันระหว่างเรห์โบว์กับนักศึกษานานาชาติทั้งระดับปริญญาโท ปริญญาเอกและหลังปริญญาเอก รวมถึงการจัดสัมมนา ร่วมกันอยู่เสมอ ประเด็นที่มีการศึกษาวิจัยนั้น ได้แก่ การศึกษาความเหลื่อมล้ำทางแรงงานข้ามชาติเมียนมาในประเทศไทย (Thongsawang, 2017) ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเวียดนาม ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในจีน โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำใน สปป.ลาว ที่เรห์โบว์มีงานศึกษาร่วมกับคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวหลายคน จากความเชี่ยวชาญด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคมของเรห์โบว์ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก คือ การส่งผ่านองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งผู้เขียนได้คัดเลือก 3 กรณีศึกษาเพื่ออภิปรายแง่มุมต่าง ๆ ด้านความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา และ เพื่อนำเสนอเทคนิควิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วย 15 ขั้นตอน อย่างไรก็ตามทั้งหมดยังอยู่ระหว่างการพัฒนา

การส่งผ่านองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บอยเกอ เรห์โบว์ ได้แรงบันดาลใจในการศึกษาความเหลื่อมล้ำจาก Pierre Bourdieu (1984; 1989) ซึ่งเป็นอาจารย์ของเรห์โบว์เมื่อเป็นนักศึกษา Bourdieu อธิบายความเหลื่อมล้ำโดยใช้แนวคิด ฮาปีตัส (Habitus) สนาม (Field) และทุน (Capital) เป็นหลัก การหยิบยกแนวคิดฮาปีตัสมาปรับใช้เป็นการท้าทายหนึ่งของผู้ที่ศึกษางานของ Bourdieu เนื่องมาจากความหมายและการปรับใช้ฮาปีตัสนั้นครอบคลุมหลายระดับ ประการแรกในมุมมองมหภาค ฮาปีตัสเป็นโครงสร้างภายในสังคมที่กำหนดทิศทางการสร้างและกำกับพฤติกรรมตลอดจนแนวคิดผ่านสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม ในส่วนสถาบัน

ครอบครัวการกล่อมเกลாதศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้โดยที่บุคคลไม่ตระหนักรู้และฝังรากลึกในโนสำนึก ในขณะที่เดียวกันบุคคลในสังคมร่วมกันผลิตซ้ำนิสัยหรือแบบแผนพฤติกรรมป้อนกลับเข้าสู่โครงสร้างภายในสังคม ประการที่สองในมุมมองจุลภาควะดับกลุ่มหรือบุคคล ฮาปีตัสคือนิสัย จริต การให้คุณค่า รวมถึงคุณลักษณะเฉพาะของคนบางกลุ่มที่มีร่วมกันอันมาจากการผ่านการขัดเกลาหรือมีประสบการณ์ในลักษณะเดียวกัน มักมีการครอบครองทุนต่าง ๆ ในระดับใกล้เคียงกัน และประการที่สามในมุมมองระเบียบวิธี แนวคิดนี้บ่งบอกถึงการอธิบายเหตุ (เช่น สถาบัน และตัวบุคคล) ที่มีต่อผล (แนวคิด ค่านิยม และพฤติกรรม เป็นต้น) การวิเคราะห์ผลได้ต้องเข้าใจเหตุ ฮาปีตัสจึงได้ถูกประยุกต์ใช้ในเชิงระเบียบวิธี เช่น การสัมภาษณ์อดีตชีวิตประวัติและครอบครัว ตามแนวคิดของ Bourdieu ฮาปีตัสสัมพันธ์กับสนาม โดยสนามทับซ้อนกันหลายพื้นที่และหลากหลายมิติ แต่ละสนามมีกฎกติกา มีการแลกเปลี่ยน แข่งขัน อำนาจ ในการให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ตนต้องการ รวมถึงเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยกลไกที่กำกับในสนามคือการแบ่งช่วงชั้น และการครอบงำ (Stratification and domination) ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อฮาปีตัสของบุคคลและตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในสนามคือทุน (Capital) Bourdieu อธิบายถึงทุน 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ ทุนเหล่านี้สามารถแปลงไปสู่การเข้าถึงทุนประเภทอื่นได้ และบุคคลอาจมีทุนแต่ละประเภทสูงต่ำต่างกันซึ่งการครอบครองทุนแต่ละประเภทส่งผลให้บุคคลมีฮาปีตัสต่างกัน อยู่ในสนามและมีอำนาจในสนามต่างกัน อีกทั้งยังส่งผลต่อความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงของบุคคลในพื้นที่ทางสังคม (Social space) ของบุคคลต่างกันอีกด้วย

จากแนวคิดการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมของ Bourdieu ที่ให้แนวทางกว้างในการวิเคราะห์และการศึกษามักจำกัดอยู่ในยุโรป ด้วยเหตุนี้เรไพบน์ได้ประยุกต์แนวคิดทฤษฎีของ Bourdieu เข้าสู่การศึกษาในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความแตกต่างเชิงประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการด้านการพัฒนาและสภาพสังคม นอกจากนี้เรไพบน์ได้เพิ่มการวิเคราะห์เรื่องโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่อโครงสร้างก่อนทุนนิยมและโครงสร้างทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันทำให้การวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยและลาวมีพลวัตมากยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ที่รอบด้านนี้มาจากการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การพัฒนาระเบียบวิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำซึ่งได้ประยุกต์แนวคิดฮาปีตัสสู่การออกแบบวิธีดำเนินการทั้ง 15 ขั้นตอนสำหรับการศึกษาความเหลื่อมล้ำ บทความชิ้นนี้จึงหยิบยกกรณีศึกษาทั้ง 3 ชิ้น ทั้งนี้ เนื่องจากบุคคลแต่ละพื้นที่มี

อาบิตุสเฉพาะและมีความหลากหลายตามพื้นที่ซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่ กรณีศึกษาเหล่านี้แสดงความเฉพาะของพื้นที่และกลุ่มบุคคลผ่านทางมุมมองความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาอันประกอบไปด้วยความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการเข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งเป็นผลจากการย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติของชาวไทยในเยอรมนี กรณีถัดมาคือ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมจากมุมมองภาคประชาสังคมที่เกิดจากการความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินระหว่างนายทุนกับคนท้องถิ่นจากนโยบายของรัฐซึ่งทำให้เกิดผลกระทบและความขัดแย้งในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตชนบทของประเทศไทย และกรณีสุดท้ายคือ ความเหลื่อมล้ำจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนใน สปป.ลาว กรณีตัวอย่างขึ้นสุดท้ายนี้เน้นเป็นงานชิ้นสำคัญที่สะท้อนถึงความเชี่ยวชาญด้านลาวศึกษาของเรห์โบน์และการอภิปรายการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและเศรษฐกิจของลาวในช่วงการไหลบ่าของทุนนิยมและความช่วยเหลือจากประชาคมระหว่างประเทศ

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ: กรณีศึกษาชาวไทยรุ่นใหม่ในเยอรมนี

งานวิจัยของวรมน สินสุวรรณ (Sinsuwan, 2018; 2018) ได้หยิบยกข้อสังเกตว่าในประเทศเยอรมนีที่มีชาวไทยอาศัยอยู่กว่า 60,000 คน แต่มีเพียงร้อยละ 43 ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “แรงงาน” ภายใต้ระบบการจ้างงานของเยอรมนี งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ โดยศึกษากลุ่มชาวไทยทั้งหญิงชายในเยอรมนีที่ย้ายถิ่นฐานผ่านการสมรสภายหลังการประกาศใช้กฎหมายสิทธิพำนัก (Residence Act) ที่เริ่มบังคับใช้ใน ค.ศ. 2005 โดยได้บูรณาการข้อมูลขั้นต้นจากสำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี การวิจัยเอกสาร รวมทั้งข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามออนไลน์จำนวน 125 คน และข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์คนไทยย้ายถิ่นจำนวน 38 คน

ชุมชนไทยแตกต่างจากชุมชนผู้พลัดถิ่นอื่น ๆ ในเยอรมนีในหลายด้าน คนไทยส่วนใหญ่ย้ายถิ่นโดยลำพัง โดยกว่า 99 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้ย้ายถิ่นเป็นคนรุ่นแรกที่เกิดนอกเยอรมนี ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ไม่มีเครือญาติขนาดใหญ่อาศัยอยู่ในเยอรมนี อาจมีเพียงพี่ น้อง หรือแม่ที่เคยย้ายถิ่นไปตั้งรกรากในเยอรมนีก่อน ประชากรไทยในชุมชนจึงไม่มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติที่ใกล้ชิด นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับชนกลุ่มน้อยชาวตุรกีในเยอรมนีที่มักแต่งงานกันเองเนื่องจากเงื่อนไขทางศาสนาและเชื้อชาติ คนไทยแต่งงานกับ

“คนอื่น” ที่แตกต่างทั้งเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ยิ่งไปกว่านั้นชาวไทยมีถิ่นที่อยู่กระจายอยู่ทั่วไปในเยอรมนี ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำงานและที่อาศัยของคู่สมรสชาวเยอรมัน ที่สำคัญชาวไทยยังไม่มีความรู้สึกลัวหรือจำเป็นต้องรวมตัวกันเพื่อความอยู่รอด เนื่องจากไม่ได้โยกย้ายถิ่นฐานจากการถูกบังคับ ลี้ภัยการเมืองสงคราม หรือเผชิญภัยต่อชีวิตร่วมกัน ในลักษณะเดียวกับผู้ลี้ภัยอื่น ๆ

คนไทยส่วนใหญ่เป็นหญิงและมีฐานะรอง (Subordinate position) ทั้งในครัวเรือนและในสังคมเยอรมัน ในบ้านพวกเขาในฐานะเป็นผู้พึ่งพิงของคู่สมรสชาวเยอรมัน ทั้งในด้านการเงินและสิทธิพำนักในเยอรมนี สามิเยอรมันส่วนใหญ่มีเงินเดือนที่สูงกว่าภริยาไทยและรับผิดชอบค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ในบ้าน รวมทั้งค่าใช้จ่ายของบุตร กรณีที่ภริยาไทยทำงานและมีรายได้ เงินรายได้มักถูกใช้ไปกับค่าใช้จ่ายส่วนตัวและการส่งเงินกลับบ้าน ในสังคมชาวไทยย้ายถิ่นต้องประสบกับระเบียบสังคมที่เข้มงวด มีข้อจำกัดด้านสื่อสารภาษาเยอรมันและไม่สามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระ ผู้หญิงส่วนใหญ่แม้จะมีการศึกษาสูงก็มักประสบความยากลำบากในการหางานในเยอรมนี สำหรับผู้หญิงที่มีภาระเป็นเสาหลักของครอบครัวในไทยและจำเป็นต้องหารายได้ส่งกลับไปเลี้ยงพ่อแม่และบุตร มักนิยมประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจขนาดเล็กและสปา เนื่องจากมีการลงทุนต่ำและกฎระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องน้อยกว่าการเปิดร้านอาหาร มีอุปสงค์ในการหาพนักงานสูงและไม่จำเป็นต้องมีทักษะฝีมือด้านการนวดมาก่อนก็สามารถสมัครเข้าทำงานได้ นอกจากนี้ชาวไทยย้ายถิ่นส่วนใหญ่ยังมีข้อจำกัดด้านการเงินและความรู้ในการทำธุรกิจในต่างแดน ทำให้โอกาสที่ภริยาไทยจะกลายเป็นเจ้าของกิจการหรือผู้ประกอบการโดยปราศจากการสนับสนุนจากสามีเป็นไปได้ยาก รวมทั้งไม่มีศักยภาพที่จะให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่คนไทยอื่น ๆ เนื่องจากการตัดสินใจทางการเงินส่วนใหญ่จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากสามี

ผู้เขียนได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยของเราที่นำมาปรับใช้ในการเก็บข้อมูล และใช้แนวคิดเรื่องทุน ฮาบิตุส และพื้นที่ทางสังคมในการวิเคราะห์การเลือกอาชีพของคนไทยในตลาดแรงงานเยอรมนี งานวิจัยชี้ว่า การย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติทำให้เกิดการลดคุณค่า (Devalue) การเปลี่ยนแปลง (Transform) และการลดน้อยลง (Decrease) ของทุนแบบต่าง ๆ ทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นมีมาตั้งแต่ประเทศต้นทางและการสะสมใหม่เพิ่มเติมในประเทศปลายทาง การเปลี่ยนแปลงนี้มักทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าสู่ตลาดแรงงานใหม่ ในขณะเดียวกันก็ทำให้ช่องว่างในความ

เหลื่อมล้ำและชนชั้นภายในกลุ่มประชากรไทยที่ย้ายถิ่นแคบลง ตัวอย่างเช่น บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง เคยมีฐานะทางเศรษฐกิจและประกอบอาชีพที่มีรายได้ดี มีทุนทางสังคมหรือมีคอนเนกชันในไทย เมื่อเขาหรือเธอจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานตามคู่สมรสไปตั้งรกรากในเยอรมนี วุฒิการศึกษาหรือประสบการณ์ทำงานเดิมมักไม่สามารถทำให้คงต้นทุนทางเศรษฐกิจหรือทางสังคมเดิมที่มีอยู่ รวมทั้งต้องเรียนภาษาใหม่และปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่ในเยอรมนี โดยบัญญัติว่าด้วยการเข้าเมืองของคนต่างชาติดำหนดให้ผู้ย้ายถิ่นฐานมีหน้าที่ต้องเรียนภาษาเยอรมันและผ่านหลักสูตรการเข้าสู่สังคมเยอรมัน ต้องมีความรู้ เศรษฐกิจ และปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายของเยอรมนี ผู้ย้ายถิ่นที่ผ่านหลักสูตรการเข้าสู่สังคมแล้วจึงจะสามารถลดระยะเวลาในการขออนุญาตมีถิ่นพำนักและการขอสิทธิเป็นพลเมืองได้

งานวิจัยได้ใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมในการแบ่งกลุ่มอาชีพของชาวไทยในเยอรมนีออกเป็นสี่กลุ่ม ได้แก่ หนึ่ง กลุ่มอาชีพในฝัน (Dream jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสัญลักษณ์ที่สูง เช่น งานในหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนของเยอรมนี หรืองานในสถานเอกอัครราชทูตหรือสถานกงสุลใหญ่ไทย คุณสมบัติสำคัญของชาวไทยในกลุ่มอาชีพนี้ คือ มีการศึกษาในระดับไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีจากประเทศต้นทาง ส่วนใหญ่ศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไปในเยอรมนีหรือผ่านการฝึกอบรมวิชาชีพของเยอรมนีที่เรียกว่า Ausbildung มีความเชี่ยวชาญในภาษาเยอรมันในระดับสูง ทำให้สามารถแข่งขันกับชาวเยอรมันและเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ สอง กลุ่มอาชีพที่คำนึงถึงภาพลักษณ์ทางสังคม (Socially conscious jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจต่ำแต่ทุนทางสัญลักษณ์ที่สูง เช่น การสอนภาษาออนไลน์แบบไม่เต็มเวลา การเป็นแม่บ้าน ชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ ในกลุ่มนี้มักมีการศึกษาระดับสูงและอาชีพการงานที่ดีมาก่อนการย้ายถิ่น บางคนเป็นผู้บริหารระดับสูงของบริษัทเยอรมันชั้นนำในประเทศไทย บางคนเป็นเจ้าของกิจการ แต่เมื่อเดินทางมาเยอรมนีแล้ว ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจของเขาและเธอเหล่านี้ต้องถูกลดคุณค่าหรือลดน้อยลง และด้วยภาระทางครอบครัวทำให้พวกเขาไม่สามารถศึกษาต่อในระบบการศึกษาของเยอรมนีหรือเรียนภาษาเยอรมันเพิ่มเติมจนสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานในอาชีพในฝันได้ นอกจากนี้ กลุ่มชาวไทยเหล่านี้ยังไม่มีควมสนใจงานในกลุ่มอื่น ๆ ที่อาจกระทบภาพลักษณ์ทางสังคมให้แก่ตนทั้งในประเทศต้นทางและประเทศปลายทาง เช่น พนักงานนวด พนักงานทำความสะอาด พนักงานขายของ เป็นต้น สาม กลุ่มอาชีพเข้าตาจน (Desperate jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสัญลักษณ์ต่ำ เช่น พนักงานทำความสะอาด พนักงานเสิร์ฟอาหาร ฯลฯ กลุ่ม

ชาวไทยที่ประกอบอาชีพเหล่านี้มักมีระดับการศึกษาไม่สูงจากประเทศต้นทาง หรืออยู่ระหว่างการศึกษาภาษาเยอรมันเบื้องต้น หรือมีโรคประจำตัวทำให้สภาพร่างกายที่ไม่พร้อมสำหรับงานที่ต้องใช้แรงมากอย่างพนักงานนวด จึงจำเป็นต้องทำงานในกลุ่มนี้ที่สร้างรายได้ไม่สูงนัก และ สี่ กลุ่มอาชีพที่มีภาพลักษณ์ในแง่ลบ (Stigmatized jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงแต่ทุนทางสัญลักษณ์ต่ำ เช่น อาชีพให้บริการทางเพศ หรืออาชีพที่มักถูกมองว่าเกี่ยวข้องกับการให้บริการทางเพศอย่างพนักงานนวด ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทางลบอย่างรุนแรงต่อภาพลักษณ์และการทำธุรกิจนวดของชาวไทยย้ายถิ่นในเยอรมนี

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมกับสิทธิชุมชนท้องถิ่น: ชุมชนกับการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ สิทธิในการใช้ที่ดินของคนพื้นถิ่นในประเทศไทย

ในงานดุษฎีนิพนธ์เรื่อง Community and Development in Globalizing World: Rights of Indigenous People on Land Use in Thailand (Uthai, 2015) ซึ่งมีเรทีโบนเป็นที่ปรึกษา นั้น ได้ทำการศึกษาสาเหตุความขัดแย้งในการใช้ที่ดินของชุมชนท้องถิ่นกับโครงการพัฒนาของรัฐ ที่นำไปสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองและเรียกร้องสิทธิของคนท้องถิ่น จุดประสงค์ของงานวิจัยเรื่องนี้มาจากการค้นคว้าข้อมูลในเรื่องของความเหลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาคในสังคมไทย ซึ่งเรทีโบนได้แนะนำให้ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องทุน (Capital) ของบูร์ดิเยอร์ที่ได้จำแนกทุนออกเป็น 4 ประเภท ทำให้เห็นลักษณะของกลุ่มทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันที่มากไปกว่าเรื่องของชนชั้น แต่เป็นการเข้าถึงทุนแต่ละประเภทที่ไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาของประเทศมีส่วนสำคัญทำให้การเข้าถึงทุนของคนแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน โดยผู้วิจัยใช้กรณีศึกษาใน 2 พื้นที่ของประเทศไทย ที่มีประเด็นความขัดแย้งในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดินกับนโยบายการใช้ที่ดินของรัฐ ที่ก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อเรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรม กรณีแรกในพื้นที่จังหวัดเลย ซึ่งมีความขัดแย้งระหว่างโครงการเหมืองทองคำกับคนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบ และกรณีที่สองที่จังหวัดนครราชสีมาประชาชนเป็นความขัดแย้งจากโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินกับการต่อต้านของคนในพื้นที่

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่ออธิบายผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานเบื้องต้นตามกรอบแนวคิดที่ได้พัฒนาขึ้นใหม่ โดยใช้แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา (Development discourse) ในการวิเคราะห์อำนาจเชิงโครงสร้างผ่านการปฏิบัติการทางวาทกรรมโดยสถาบันต่างๆ สร้างความรู้ความจริงเพื่อครอบงำสังคม แต่วาทกรรมเป็นอำนาจที่อยู่ในพื้นที่การแย่งชิง (Foucault, 1971) การคงอยู่ของอำนาจจึงต้องมีการผลิตซ้ำวาทกรรมโดยตลอด ซึ่งวาทกรรมการพัฒนาที่ถูกผลิตซ้ำเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม แนวคิดการแฝงฝัง (Embeddedness) จากงานของ Polanyi (1957) ได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมที่ได้มีการแฝงฝังกันอย่างแนบแน่นไม่สามารถวิเคราะห์แยกส่วนออกจากกันได้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมอย่างเลี่ยงไม่ได้ นโยบายการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกของไทย จึงทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อให้ได้ผลผลิตปริมาณมากที่ไม่ใช่เพื่อการบริโภคในประเทศอีกต่อไป แต่เป็นการส่งออกสู่ตลาดโลก การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตนี้ทำให้โครงสร้างสังคมในชนบทเปลี่ยนไปด้วย เทคโนโลยีทางการเกษตรถูกคิดค้นเป็นเครื่องมือให้สามารถสร้างผลผลิตได้จำนวนมาก และทำให้ผลผลิตเหล่านั้นมีราคาถูกลง สังคมชนบทแฝงฝังเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมตลาดไปโดยปริยาย เมื่อเกษตรกรลงทุนเพื่อต้องการให้ได้ผลผลิตจำนวนมากเพื่อรายได้ที่เพิ่มขึ้นผ่านระบบกักขังและการให้สินเชื่อของสถาบันการเงินของรัฐ ที่ดินที่เคยเป็นพื้นที่เพาะปลูกอาหารกลายเป็นทรัพยากรและสินทรัพย์ที่มีราคาในตลาด นโยบายการพัฒนาของรัฐจึงรวมไปถึงเรื่องการใช้ที่ดินให้ได้ประโยชน์สูงสุดเช่นกัน แนวคิดการลิดรอนเชิงสัมพัทธ์ (Relative deprivation) จึงได้ถูกนำมาวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้คนท้องถิ่นซึ่งได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำทางนโยบายบางพื้นที่รวมตัวในรูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้านการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมจากนโยบายของรัฐ โดย Runciman (1966) พัฒนารูปแบบของการถูกลิดรอนที่เริ่มต้นจากความรู้สึกที่ไม่พอใจผ่านการรับรู้ของปัจเจก โดยปัจเจกรับรู้ว่าเขาถูกลิดรอนบางสิ่ง ในขณะที่เดียวกันเขารับรู้ว่าคุณค่าอื่นกลับได้รับสิ่งที่เขาถูกลิดรอน จากนั้นเขารับรู้ว่าเขาต้องการได้สิ่งที่ถูกลิดรอนและเขาก็รับรู้ว่าเขามีสิทธิหรือเขามีทางที่จะได้สิ่งนั้นเหมือนที่คนอื่นได้ ดังนั้นจึงเกิดเป็นการปฏิบัติการบางอย่างเพื่อเรียกร้องสิ่งที่ถูกลิดรอนไป เช่น การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในงานวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน (Mixed methods) ทั้งการใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) เชิงปริมาณเพื่อสำรวจความพึงพอใจของคนในพื้นที่กรณีศึกษาในรูปแบบการใช้ชีวิตและความพึงพอใจที่มีต่อโครงการอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ทั้ง 2 แห่งคือโรงไฟฟ้าถ่านหินในจังหวัดนครศรีธรรมราชและเหมืองแร่ทองคำในจังหวัดเลย และในเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิต (Life-course interview) ในกลุ่มของคนท้องถิ่นที่เข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อคัดค้านโครงการอุตสาหกรรมดังกล่าว โดยผู้วิจัยได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและเข้าร่วมกิจกรรมบางกิจกรรมกับกลุ่มเพื่อสังเกตบทบาทและการทำงานของสมาชิกผู้เข้าร่วม จากนั้นผู้วิจัยเลือกผู้ที่มีบทบาทสำคัญในขบวนการกลุ่มเพื่อสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิตพวกเขาเหล่านั้น เพื่อนำมาวิเคราะห์หุ้มหลัง บทบาทการทำงาน เป้าหมายในการเข้าร่วมขบวนการโดยใช้การวิเคราะห์เชิงวาทกรรม (Discourse analysis) โดย Keller (2013) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของตัวบท (Text) กับการปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive practice) ที่ต้องมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงกัน

ซึ่งข้อค้นพบในงานนี้ ประการแรก นโยบายการพัฒนาของประเทศไทยเป็นผลมาจากการผลิตซ้ำวาทกรรมการพัฒนาที่เน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติเป็นหลัก โดยไปทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมต่อผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติจึงไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับประโยชน์ที่คนท้องถิ่นจะได้รับ ประการที่สอง ผู้คนท้องถิ่นไม่ได้ต่อต้านการพัฒนาเพราะพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมเช่นกัน คนท้องถิ่นเองก็ต้องการการพัฒนาที่คำนึงถึงประโยชน์ของผู้คนในพื้นที่และเข้ากันได้กับวิถีชีวิตของพวกเขา ประการที่สาม ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านโครงการอุตสาหกรรมในพื้นที่จึงเป็นเสมือนการปฏิบัติการทางวาทกรรมมีความพยายามในการสร้างวาทกรรมตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาระแสหลักขึ้นมาเพื่อยืนยันสิทธิของการพัฒนาในฐานะพลเมืองตามแนวทางของท้องถิ่น ตามแนวทางประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญของประเทศที่อ้างถึงสิทธิความเท่าเทียมกันของประชาชน

สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่เฉพาะพื้นที่กรณีศึกษา แต่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วโลก แม้ในประเทศที่พัฒนาแล้วและเป็นประเทศประชาธิปไตยก็ตาม ยังคงมีเรื่องของชนชั้นทางสังคมในบางครั้งถูกนิยามผ่านฮาบิตุส (Rehbein, 2020) ซึ่งเรห์ไบน์ได้นำแนวคิดของบูร์ดิเยอร์มาพัฒนาเป็นแนวทางการศึกษาด้านความเหลื่อมล้ำในหลายสังคม

เช่นกัน โดยงานที่ผู้วิจัยทำการศึกษานั้น แม้ไม่ได้ใช้แนวทางการวิเคราะห์มาจากเรห์ไบน์ในประเด็นนี้ แต่มีข้อค้นพบบางประการในขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นที่ทำให้เห็นว่า สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มที่เคลื่อนไหวนั้นก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งเกิดจากการครอบครองทุน เป็นสิ่งที่ทำให้ได้มาซึ่งอภิสิทธิ์ (Privilege) ของการเป็นสมาชิกในชนชั้นทางสังคม ในชุมชนท้องถิ่นหรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มผู้นำหรือกลุ่มแกนนำก็จะมีทุน ซึ่งอาจไม่ใช่ทุนทางเศรษฐกิจ แต่เป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ที่มีส่วนสร้างความแตกต่าง และการยอมรับให้สามารถมีบทบาทควบคุมหรือครอบงำทิศทางของขบวนการได้ สอดคล้องกับงานของเรห์ไบน์เองก็ได้กล่าวถึงทุนอันเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมเกิดช่วงชั้นและการครอบงำ (Rehbein, 2020)

ในการเป็นที่ปรึกษาดุซนีนพนธ์ของเรห์ไบน์นั้น สิ่งสำคัญคือการเสนอแนะความคิดที่รอบด้านให้ผู้วิจัยได้นำไปทบทวนพิจารณาและตัดสินใจด้วยตนเอง ไม่ได้จำกัดว่า จะต้องกรอบงานวิจัยให้เข้ากันกับกรอบแนวคิดของอาจารย์ เมื่อกล่าวถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคม เราสามารถมีมุมมองและวิธีศึกษาในหลายๆ มุมมองที่แตกต่างออกไป ซึ่งการอ่านงานของนักศึกษายังเป็นการนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน การพบปะทางวิชาการ (Colloquium) เป็นรูปแบบของการแลกเปลี่ยนความคิดที่เรห์ไบน์นำมาใช้ในทุกภาคการศึกษา นักศึกษาจะนำเสนอความก้าวหน้าของงานเพื่อแลกเปลี่ยนและรับฟังข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษาและนักศึกษาที่เข้าร่วม เพื่อต่อยอดความคิดและร่วมกันหาช่องโหว่ที่งานวิจัยยังขาดไป ทำให้งานมีความชัดเจนและรอบด้านมากขึ้น

ในส่วนขอระเบียบวิธีวิจัย (Methodology) ที่ได้เรียนรู้จากเรห์ไบน์ เช่น การสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิต (Life-course interview) เป็นขั้นตอนสำคัญที่นำมาปรับใช้ในการเก็บข้อมูล ทำให้ผู้วิจัยค้นพบแนวทางการเข้าถึงข้อมูลที่น่าไปสู่ภูมิหลัง พฤติกรรม และประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลที่ทำให้ข้อมูลมีความรอบด้านและนำส่วนต่าง ๆ มาศึกษาเปรียบเทียบได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งการสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิตเป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ในพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมของทั้ง 2 พื้นที่ หลังจากใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมทำให้สมาชิกมีความคุ้นเคยกับผู้วิจัยแล้วนั้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยได้เลือกแบบเฉพาะเจาะจงได้ตอบรับในการสัมภาษณ์แบบ Life-course เพื่อให้ข้อมูลส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังครอบครัว พฤติกรรมและประสบการณ์ชีวิตของตนเอง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้สมาชิกเข้าร่วมกลุ่มหรือเป็นผู้นำกลุ่มในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของชุมชน

ตลอดระยะเวลาที่ทำงานชุมชนนิพนธ์นั้น โครงการวิจัยเรื่องความเหลื่อมล้ำของเรห์ไบน์จึงเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดความเข้าใจถึงเรื่องความเหลื่อมล้ำได้รอบด้านมากขึ้น นอกเหนือไปจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เป็นองค์ความรู้กระแสหลัก การอธิบายความเหลื่อมล้ำผ่านแนวคิดเรื่องทุนของบูร์ดิเยอทำให้ชนชั้นทางเศรษฐกิจกับชนชั้นทางสังคมมีความแตกต่างและทับซ้อนระหว่างกัน การคงอยู่ของความเหลื่อมล้ำจะยังคงดำเนินต่อไปภายใต้สังคมทุนนิยมที่ทำให้เกิดตำแหน่งของชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน การสร้างองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำของเรห์ไบน์สามารถเป็นกระบวนการทัศน์ที่ช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์และประเด็นปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้มากยิ่งขึ้น

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมผ่านมุมมองการพัฒนา: กรณีศึกษา เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการพัฒนาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ดังที่กล่าวถึงในข้างต้น ผลงานด้านลาวศึกษาของเรห์ไบน์นั้น มักมุ่งเน้นไปที่การใช้แนวคิดฮาบิตุสในการทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของ สปป.ลาว ร่วมสมัย ที่การเปิดประเทศสู่ระบบทุนนิยมภายใต้นโยบายจินตนาการใหม่ ในปี ค.ศ. 1986 ได้ส่งผลต่อการสะสมทุนและเงิน จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่ ๆ รวมทั้งงานศึกษากระบวนการโลกาภิวัตน์ใน สปป.ลาว ที่ส่งผลต่อฮาบิตุสของชาวลาวในแต่ละพื้นที่ (ดู Rehbein, 2007; 2017) แม้ว่าอิทธิพลของแนวคิดฮาบิตุสที่ศาสตราจารย์เรห์ไบน์ใช้ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมลาว ไม่ได้ถูกหยิบมาใช้ในงานชุมชนนิพนธ์ของผู้เขียน แต่การศึกษาการเมืองในการพัฒนานั้น สะท้อนให้เห็นถึงการกำหนดนโยบายการพัฒนาระหว่างรัฐบาลลาวและประชาคมระหว่างประเทศ (The international community) ที่เป็นอีกหนึ่งสาเหตุสำคัญของความเหลื่อมล้ำทางสังคมใน สปป.ลาว

ในงานชุมชนนิพนธ์ของผู้เขียน (Punya, 2019) เป็นงานศึกษาการเมืองในการพัฒนาใน สปป.ลาว ผ่านเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) อันเป็นเป้าหมายการพัฒนาระหว่างประเทศที่สนับสนุนโดยองค์การสหประชาชาติ (The United Nations) สปป.ลาว เป็นประเทศสังคมนิยม ที่มีความยากจนและยังคงอยู่ในกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา และมีความมุ่งมั่นที่จะหลุดพ้นจากสภาวะด้อยพัฒนา ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจและเปิดรับความช่วยเหลือจากประชาคมระหว่างประเทศ (Phraxayavong, 2009) โดยมีรัฐบาลลาว หรือพรรคประชาชนปฏิวัติลาว (Lao People's Revolutionary Party) หรือพรรครัฐ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

ภายในประเทศ ดังนั้นการพัฒนาลาวในยุคหลังจินตนาการใหม่ จึงเป็นการพัฒนาตามแบบตะวันตกที่มุ่งเน้นความรุ่งเรืองและการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จนกลายเป็นภารกิจสำคัญของพรรครัฐ เพราะยิ่งประเทศมีการพัฒนามากขึ้นเท่าไร พรรครัฐย่อมได้รับการยอมรับจากประชาชนภายในประเทศและประชาคมระหว่างประเทศ จึงนำไปสู่ข้อถกเถียงในงานชิ้นนี้ คือ การพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความชอบธรรมและรักษาอำนาจของพรรครัฐให้ดำรงอยู่รอดต่อไปภายใต้การไหลบ่าของกระแสทุนนิยม

ผู้เขียนใช้แนววิเคราะห์หลังสังคมนิยม (Post-socialist approach) ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและการเมืองใน สปป.ลาว และการสร้างความชอบธรรมของพรรคฯ ในการรักษาระบอบพรรคเดียวให้อยู่รอด เนื่องจากในยุคหลังสงครามเย็น ประเทศสังคมนิยมหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบประชาธิปไตย และมีเพียงไม่กี่ประเทศที่ยังคงปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมที่มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคการเมืองเดียว (Saxonberg, 2013) อย่างไรก็ตามการเปิดประเทศสู่ทุนนิยมของประเทศสังคมนิยมหลายประเทศ เช่น จีน เวียดนาม และ สปป.ลาว ย่อมมีคำถามตามมาว่า พรรคคอมมิวนิสต์ จะจัดการกับทุนนิยมควบคู่ไปกับการรักษาอุดมการณ์ภายในประเทศและรักษาอำนาจของพรรคฯ อย่างไร สำหรับ สปป.ลาว พบว่า การรักษาอำนาจของพรรครัฐใน สปป.ลาว ประกอบด้วยสามเสาหลัก คือ อุดมการณ์มาร์กซ์-เลนิน อุดมการณ์ชาตินิยมและการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนา (Croissant & Lorenz, 2018) ด้วยเหตุนี้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความชอบธรรมแก่พรรครัฐในฐานะผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาร่วมกับประชาคมระหว่างประเทศและขับเคลื่อนการพัฒนาผ่านกลไกของรัฐ เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย และมีอีก 1 เป้าหมายเพิ่มเติมใน สปป.ลาว คือ ชีวิตที่ปลอดภัยจากภัยคุกคาม

เพื่อค้นหาข้อมูลในการสนับสนุนข้อถกเถียงดังกล่าว ผู้เขียนได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการ Process tracing และ Elite interview เนื่องจากทั้งสองคำยังไม่มีแปลเป็นภาษาไทยอย่างเหมาะสม ผู้เขียนจึงทับศัพท์เป็นภาษาอังกฤษแทน สำหรับ Process tracing คือ การแกะรอยข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อค้นหาและรวบรวมตัวแปรเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของผลลัพธ์ที่ต้องการศึกษา (George & Bennett, 2005) โดยวิธีการดังกล่าวถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์การก่อตัวของรูปแบบการพัฒนาใน สปป.ลาว ในปัจจุบันว่ามีตัวแปรใดบ้าง และวิเคราะห์ตัวแปรเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการสร้างความชอบธรรมของพรรครัฐอย่างไร ผู้เขียนแกะรอยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของ สปป.ลาว

ตั้งแต่ยุคที่ สปป.ลาว ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของฝรั่งเศสจนถึงยุคหลังสงครามเย็น ในขณะเดียวกัน Elite interview นำมาใช้ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายใน สปป.ลาว ไม่ว่าจะเป็นตัวแทนจากองค์การระหว่างประเทศ ประเทศมหาอำนาจ รัฐบาลลาว นักวิชาการชาวลาวและไทย และภาคประชาสังคม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของประชาคมระหว่างประเทศกับรัฐบาลลาว ในการกำหนดนโยบายการพัฒนาภายใต้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนใน สปป.ลาว

อย่างไรก็ตามหลังจากได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาใน สปป.ลาว เรห์โบไน้ให้ความเห็นว่าการใช้วิธีการดังกล่าวของผู้เขียนแลดู “ตื้นเขิน” เกินกว่าจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์การพัฒนาใน สปป.ลาว อย่างลึกซึ้ง ตลอดจนการที่ผู้เขียนยึดติดกับการพัฒนาจากตะวันตก ว่าเป็นตัวแบบที่ดีของการพัฒนาใน สปป.ลาว นั้น ทำให้งานของผู้เขียนมองการพัฒนาเป็น “ของตาย” มากจนเกินไป เรห์โบไน้จึงแนะนำผู้เขียนแกะรอยเพิ่มเติมด้วยการตั้งคำถามว่า ทำไมการพัฒนาจากตะวันตกถึงกลายเป็นสิ่งที่ดีสำหรับการพัฒนาใน สปป.ลาว และแนะนำให้อ่านงานเขียนในสำนักหลังอาณานิคม (Post-colonialism) เพิ่มเติม เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการสร้างสภาวะสมัยใหม่ใน สปป.ลาว และการพัฒนาแบบตะวันตกถึงฝังรากลึกอยู่ในสังคมลาว พร้อมทั้งศึกษาสภาวะสมัยใหม่ผ่านวิธีวิทยาของเรห์โบไน้ในการศึกษาประวัติศาสตร์การพัฒนภายใต้อารยธรรมนิยมใน สปป.ลาว ที่ส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาใน สปป.ลาว ด้วยคุณภาพการในชี้แนะของเรห์โบไน้ ผู้เขียนจึงเปลี่ยนมุมมองการพัฒนา ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างจากตะวันตกมากกว่าการมองการพัฒนาในฐานะที่เป็นเป้าหมายที่ สปป.ลาว ควรจะเป็น

จากการแกะรอยเพิ่มเติมของผู้เขียน พบว่า สภาวะสมัยใหม่ใน สปป.ลาว เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคอาณานิคม ที่ฝรั่งเศสได้วางรากฐานการพัฒนา ที่ทำให้การพัฒนาจากตะวันตกเป็นสิ่งที่มีความทันสมัยและมีความเหนือกว่าสังคมลาวดั้งเดิม และแนวทางการพัฒนาดังกล่าวถูกทำให้กลายเป็นเรื่องปกติ (Normalization) โดยกลุ่มชนชั้นนำใน สปป.ลาว ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการแต่งกายและสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชั้นนำใน สปป.ลาว ที่มีความทันสมัยและผสมผสานกับอารยธรรมจากตะวันตก เมื่อรอบคอบคิดเกี่ยวกับการพัฒนาใน สปป.ลาว ถูกประกอบสร้างโดยตะวันตกเช่นนี้แล้ว จึงเป็นเรื่องยากที่สังคมลาวจะกลับไปสู่สังคมแบบดั้งเดิม เพราะการพัฒนาคือ ความก้าวหน้าและปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้การพัฒนาแบบตะวันตกยังคงเป็นตัวแบบการพัฒนาที่ปรากฏในแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของ สปป.ลาว ดังเช่นในปัจจุบันที่รัฐบาลลาวได้มุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้การสนับสนุนของประชาคมระหว่างประเทศ

สำหรับบทบาทของพรรครัฐในการกำหนดนโยบายการพัฒนาภายใต้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น เริ่มต้นจากเหตุการณ์การประชุมโต๊ะกลม โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติและกระทรวงแผนการและการลงทุนแห่ง สปป.ลาว เป็นประธานร่วมในการประชุมดังกล่าว โดยผู้เข้าร่วมประกอบด้วยตัวแทนจากองค์การระหว่างประเทศ ประเทศมหาอำนาจ สถาบันการเงินระหว่างประเทศและรัฐบาลลาวในการกำหนดทิศทางเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 5 ปี ครั้งที่ 8 นอกจากนี้ยังมีอีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญ คือ การประชุมพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ที่เหล่าผู้นำระดับสูงและสมาชิกพรรคฯ ร่วมกันในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในอนาคต รวมถึงการกล่าวถึงสิ่งท้าทายในปัจจุบันที่เปรียบเสมือนกับภารกิจที่ไม่มีวันสิ้นสุดของพรรครัฐ การประชุมพรรคฯ ถือเป็นปรากฏการณ์สุดท้ายของการตัดสินใจทางการเมืองเรื่องการพัฒนาภายในประเทศ จนทำให้การพัฒนาใน สปป.ลาว เปรียบเสมือนกับเป็นการพัฒนาที่มีการชี้นำโดยพรรค (The party-led development) (Punya & Rehbein, 2020) ด้วยเหตุนี้การพัฒนาอย่างยั่งยืนใน สปป.ลาว จึงถูกตีความออกเป็น 4 เสาหลัก ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การรักษาสังแวดล้อม การผนวกรวมทางสังคมและความมั่นคง โดยเสาหลักสุดท้ายนั้น พรรครัฐมีหน้าที่หลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาและสร้างเสถียรภาพทางการเมืองเพื่อทำให้การพัฒนาประเทศเป็นได้อย่างราบรื่น และสามารถสร้างสังคมลาวไปสู่สถานะสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกที่เป็นอีกหนึ่งภารกิจสำคัญของพรรครัฐนั่นเอง

ระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม: การริเริ่มจากเรห์ไบน์

กรณีศึกษาข้างต้นที่กล่าวมาได้นำเสนอความเหลื่อมล้ำทางสังคม บริบทพื้นที่ทางสังคม และเทคนิควิธีวิจัยที่ต่างกันซึ่งมีการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เทคนิควิธีวิจัยเหล่านี้ได้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำงานร่วมกับเรห์ไบน์เพื่อนำมาซึ่งการนำเสนอวิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น ในการประชุมสัมมนาสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทและเอกรวมถึงนักวิชาการในภาควิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแอฟริกันศึกษา ซึ่งจัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยฮุมโบลด์แห่งกรุงเบอร์ลินในปี ค.ศ. 2021 นั้น เรห์ไบน์ แสดงทัศนะว่าระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษานั้นไม่ใช่เครื่องมือที่มีรูปแบบตายตัวหรือ

เป็นไปในเชิงกลไกที่ปรับใช้ในพื้นที่ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษาได้เลย หากแต่วิธีวิจัยที่เหมาะสมนั้นต้องได้รับการพัฒนาทางทฤษฎีจากกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่โดยอาศัยการตีความและให้ความหมายจากมุมมองเฉพาะ (Hermeneutical) กระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยพลวัตการตีความ เนื่องจากในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยมักเริ่มต้นด้วยความคิดที่คลุมเครือ ความไม่แน่ชัดในคำถามการวิจัยและสมมติฐาน ความคลุมเครือเหล่านี้จะค่อย ๆ คลี่คลายเมื่อนักวิจัยได้ลงพื้นที่และเข้าถึงหลักฐานเชิงประจักษ์ ในช่วงแรกของการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรห์ไบน์ได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพราะต้องการรวบรวมความเป็นไปได้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่สะท้อนภาพความเหลื่อมล้ำ ผลงานเรื่อง *Society in Contemporary Laos: Capitalism, Habitus and Belief* (Rehbein, 2017) และ *Inequality, Sociocultures and Habitus in Thailand* (Thongsawang, Rehbein & Chantavanich, 2020) ได้เน้นการใช้เทคนิคสัมภาษณ์เป็นหลักในการเก็บข้อมูลด้านการเปลี่ยนผ่านทางสังคมลาวและสังคมไทย

สำหรับสังคมลาวนั้นการเปลี่ยนผ่านทางสภาพสังคมยึดโยงกับระบบเศรษฐกิจและการปกครองเป็นสำคัญ คุณลักษณะของบุคคลหรือนิสัยแห่งจิตใจ (Habitus/ฮาบิตุส) จากเดิมที่ลักษณะแบบพอเพียง (Subsistence) ที่พบได้มากในสังคมก่อนทุนนิยม (Pre-capitalist society) ได้ลดน้อยลงและเกิดฮาบิตุสอื่น ๆ ขึ้นมา ในส่วนของสังคมไทย การศึกษาความเหลื่อมล้ำโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพได้เปิดกว้างสำหรับข้อมูลที่ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบแนวคิดหรือคำตอบ การศึกษานี้นำไปสู่การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างทางสังคมไทย การคงอยู่และผลิตซ้ำของความเหลื่อมล้ำในไทยได้รับอิทธิพลเชิงโครงสร้างคือระบบศักดินาดั้งเดิม (Rabibhadana, 1984) และการส่งผ่านแนวคิดค่านิยมของครอบครัวเป็นสำคัญ นอกจากนี้งานชิ้นนี้ได้นำเสนอประเภทฮาบิตุสประเภทเฉพาะในประเทศไทยซึ่งยังไม่มี การนำเสนอในลักษณะนี้มาก่อน (ดูเพิ่มเติม Thongsawang, Rehbein & Chantavanich, 2020)

ในส่วนของระเบียบวิธีนั้น เมื่อได้รวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเชิงคุณภาพแล้ว เรห์ไบน์มีความสนใจในการศึกษาสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในมุมกว้างและเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ ในโครงการวิจัยของเขาและคณะในปี ค.ศ. 2022 จึงมีการเพิ่มเติมการใช้การวิจัยเชิงปริมาณเพื่ออธิบายสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำระดับนานาชาติโดยผนวกรวมสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในประเทศต่าง ๆ เพื่อหาจุดเหมือนและต่างในการสร้างรูปแบบเพื่ออธิบายสถานการณ์โดยรวม ทั้งนี้ตามที่ผู้เขียนทราบ โครงการที่กำลังดำเนินการอยู่ในปี

ค.ศ. 2022 มีการเก็บข้อมูลในประเทศสหรัฐอเมริกา ไทย และบราซิลแล้ว โดยที่บราซิลสามารถเก็บตัวอย่างได้กว่า 3,000 ตัวอย่าง จึงเป็นที่น่าเสียดายว่า โครงการเหล่านี้อย่างแล้วเสร็จ แต่เชื่อแน่ว่าองค์ความรู้ด้านระเบียบวิธีวิจัยยังคงเป็นประโยชน์กับคณะทำงาน ในการร่วมงานครั้งสุดท้ายกับเรห์โบน์ (กำลังดำเนินการในปี ค.ศ. 2022) เรื่อง *ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในประเทศไทย: การวิเคราะห์ชนชั้นทางสังคมและทัศนคติต่อความเหลื่อมล้ำระหว่างปี พ.ศ. 2562-2565* (Social Inequality in Thailand: An analysis of social class and attitudes towards inequality during 2019-2022) ได้ปรับใช้การศึกษาเชิงปริมาณร่วมด้วย จากการที่เรห์โบน์ศึกษาร่วมกับนักวิจัยในหลายประเทศ เรห์โบน์ได้พัฒนา 15 ขั้นตอน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยผู้เขียนเห็นว่าเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ ทั้งนี้ เรห์โบน์มักจะกล่าวว่าต้องการให้แนวคิดและความรู้ที่ตนศึกษาสามารถเข้าถึงได้ในวงกว้าง เพื่อให้ผู้สนใจสามารถปรับและประยุกต์ได้ตามความสนใจ ในส่วนประเด็นระเบียบวิธีวิจัยที่เรห์โบน์และผู้เขียนได้มีโอกาสหารือกันก่อนหน้านี้ เรื่องการเขียนประเด็นนี้เพื่อเผยแพร่วิทยานิพนธ์การศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม (Methodology of studying social inequality) เป็นคำที่เรห์โบน์ใช้ในการเผยแพร่เทคนิควิธีการทำวิจัยกับคณะทำงานโดยมีรายละเอียดและขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนแรก ผู้วิจัยอ่านบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์และความเป็นมาอันเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมของพื้นที่ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษา และตั้งสมมติฐาน *ขั้นตอนที่สอง* คือ การลงมือสัมภาษณ์อัตชีวประวัติและเรื่องราวสำคัญในชีวิต (Life-course interview) ขั้นตอนนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด Pierre Bourdieu (1984; 1989) ในเรื่องของการสะสมทุนและฮาบิตัส คำว่า ฮาบิตัส นั้น ในภาษาไทยมีการให้คำนิยามที่ต่างกัน เช่น แนวจิต สันดาน ซึ่งผู้เขียนพิจารณาถึงคำว่า ‘นิสัยแห่งจิตใจ’ อันเนื่องจากการสามารถสื่อถึงลักษณะและพฤติกรรมอันฝังรากลึกซึ่งถูกบ่มเพาะทั้งการตระหนักรู้และไม่ตระหนักรู้ของบุคคลผ่านครอบครัว แวดวง กลุ่มสังคม สถาบันต่าง ๆ รวมถึงประสบการณ์ที่พบเจอ ฮาบิตัสนี้ฝังรากลึกและยากที่จะเปลี่ยนแปลง ฮาบิตัสได้รับการส่งผ่านจากครอบครัว แวดวงสังคมและสถาบันที่มีส่วนในการหล่อหลอมบุคคล *ขั้นตอนที่สาม* การสร้างแบบสัมภาษณ์/แบบสอบถาม ควรมีข้อมูลด้านสังคมหรือข้อคำถามที่บ่งบอกถึงกลุ่มทางสังคมของบุคคลนั้น พื้นฐานครอบครัวและการศึกษา วิถีชีวิต การให้คุณค่า รวมถึงการใช้เวลาว่าง ข้อคำถามเหล่านี้สามารถสะท้อนฮาบิตัส ทุนและสนามของบุคคลได้ *ขั้นตอนที่สี่* สัมภาษณ์และถอดบทสัมภาษณ์ *ขั้นตอนที่ห้า* จัดการกับกลุ่มคำตอบ

และแบ่งรายละเอียดในส่วนทุน (Capital) ฮาบิตุส (Habitus) รวมถึงข้อค้นพบที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคม *ขั้นตอนที่หก* ตีความให้ความหมายจากข้อมูลที่ได้มา แจกแจงรูปแบบทุน (ดูเพิ่มเติมทุนทั้ง 4 ของ Bourdieu, 1984) ตลอดจนจัดกลุ่มฮาบิตุส ว่าเป็นลักษณะการได้รับการบ่มเพาะอย่างไร เช่น การได้รับการบ่มเพาะเบื้องต้นตั้งแต่ยังไม่ตระหนักรู้ (Primary/unconscious) หรือได้รับการสั่งสมค้นคว้าเองภายหลังจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง (Secondary) ผู้วิจัยเฝ้าหาคำตอบที่แสดงถึงการกระทำที่สะท้อนการให้คุณค่าซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างจากกลุ่ม ทั้งนี้ให้พยายามจำแนกคุณลักษณะของฮาบิตุส เช่น กลุ่มที่มีลักษณะมีเป้าหมาย กลุ่มอนุรักษนิยม กลุ่มพึ่งพาตนเองได้ หรือ กลุ่มเน้นระเบียบวินัย เป็นต้น จากนั้นพิจารณาว่าสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมหรือไม่ หากสอดคล้องให้ พิจารณาจัดกลุ่มเป็นรูปแบบของคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม (Habitus traits of sociocultures)

ขั้นตอนที่เจ็ด คัดเลือกฮาบิตุสที่มาจากการบ่มเพาะในเบื้องต้นโดยที่บุคคลซึมซับโดยไม่รู้ตัวหรือไม่ตระหนักรู้ (Primary habitus) เพื่อดูอิทธิพลจากโครงสร้างสังคมและสถาบันที่ใกล้ชิดในการสร้างคุณลักษณะและสอดคล้องค่านิยมต่าง ๆ ที่แทรกซึมเข้าสู่แนวคิดและพฤติกรรมบุคคลอย่างเป็นธรรมชาติ หากบุคคลมีฮาบิตุสที่เป็นไปในทางขัดแย้งกันเองให้พิจารณาว่าตัวใดโดดเด่นกว่าพร้อมทั้งอธิบายว่าเพราะเหตุใด *ขั้นตอนที่แปด* เปรียบเทียบและตรวจสอบการตีความข้อมูลจากนั้นนำตัวแปรด้านทุนและข้อมูลทางสังคมของบุคคลเข้าร่วมวิเคราะห์ *ขั้นตอนที่เก้า* สร้างแผนผังข้อมูล (Construct a family tree) เพื่อนำไปสู่การสร้างสมมติฐานเกี่ยวกับตำแหน่งทางสังคมของบุคคลหรือสังคมวัฒนธรรมที่เลือกศึกษา *ขั้นตอนที่สิบ* เปรียบเทียบกับการตั้งสมมติฐานในตอนแรก ในจุดนี้ควรตั้งคำถามว่าจะไรคือแบบแผนทางวัฒนธรรมหลัก และจุดใดที่สะท้อนข้อจำกัดในการเลื่อนชั้นชนชั้น (จุดมุ่งหมายของเทคนิควิธีนี้คือการศึกษาคความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังนั้นการเลื่อนชั้นทางสังคมได้นับเป็นวิธีหนึ่งในการลดความเหลื่อมล้ำ) *ขั้นตอนที่สิบเอ็ด* ตรวจสอบข้อมูลว่าอ้อมตัวหรือไม่ หากข้อมูลยังไม่ครบหรือไม่สมบูรณ์ให้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมโดยเริ่มทบทวนทำซ้ำ *ขั้นตอนที่ 3 - 9 ขั้นตอนที่สิบสอง* ใช้วิธีการทางสถิติ เช่น Multiple Correspondence Analysis (MCA), Latent Class Analysis (LCA) (หรือ Correlation ในโปรแกรม SPSS ก็ได้เช่นกัน) *ขั้นตอนที่สิบสาม* ตรวจสอบข้อมูลทางสถิติกับคำตอบ แกไขหากพบข้อผิดพลาด *ขั้นตอนที่สิบสี่* ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเข้าเสริมและต่อยอดเพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญ โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนกลุ่มคำตอบหรือตัวแทนประเภทฮาบิตุส

แบบต่าง ๆ ขั้นตอนนี้เป็นเพิ่มการวิจัยเชิงคุณภาพเข้าช่วย เป็นการเสริมความครบถ้วนของข้อมูลโดยใช้การวิจัยแบบผสมหรือผสานวิธีเพิ่มเติม และขั้นตอนที่สิบห้า หากมีโอกาสนักวิจัยควรร่วมสังเกตกลุ่มตัวอย่างว่าพวกเขามีการปฏิบัติอย่างไรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว หรือกับกลุ่มที่อยู่ในชนชั้นหรือกลุ่มสังคมเดียวกัน หรือกับกลุ่มคนที่อยู่ในประเภทฮาปิตุสเดียวกัน ขั้นตอนนี้เป็นที่ยืนยันข้อค้นพบโดยใช้เทคนิคการสังเกตเข้าช่วยและยืนยันเชิงทฤษฎีว่านิสัยแห่งจิตใจหรือฮาปิตุสได้รับการส่งผ่านจากทางครอบครัวและหล่อหลอมผ่านทางบุคคลใกล้ชิดและบุคคลที่อยู่ในกลุ่มสังคมเดียวกันซึ่งมักมีแนวโน้มในการแสดงพฤติกรรมและลักษณะฮาปิตุสที่สอดคล้องกัน

ระเบียบวิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมนี้เป็นวิธีวิทยาที่อ้างอิงกับแนวคิดปรัชญาทางสังคมศาสตร์ทั้งแนวคิดปฏิฐานนิยมและตีความ/นัยนิยมเพื่อนำมาสู่การศึกษาความเหลื่อมล้ำและขยายความน่าเชื่อถือแห่งการสถาปนาองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำที่เราได้พยายามพัฒนาขึ้น โดยใช้แนวคิดทุนและฮาปิตุสเป็นตัวอธิบายสาเหตุและการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำในสังคมต่าง ๆ การนำมาซึ่งแบบแผนการศึกษานี้เรไพบได้มีส่วนในการรวบรวมองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคมในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านการทำงานร่วมกับนักวิชาการไทยเป็นจำนวนมาก

บทสรุป

กว่า 15 ปีของการศึกษาความเหลื่อมล้ำของเรไพบร่วมกับนักวิชาการในหลาย ๆ ประเทศ ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาวิธีวิทยาในการศึกษาเรื่องความเหลื่อมล้ำอย่างเป็นระบบ ผ่านกรอบแนวคิดฮาปิตุสของบูดีเยอร์อันสัมพันธ์กับสนาม ทุนและพื้นที่ทางสังคม แนวคิดของบูดีเยอร์นี้ให้ความสำคัญกับภูมิหลังทางสังคมของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันครอบครัวที่ไม่เพียงแต่ส่งผ่านแนวคิด ค่านิยม นิสัยและพฤติกรรมสู่บุคคล หากแต่ยังส่งผ่านทุนและตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในสนามต่าง ๆ ถือเป็นปัจจัยบ่งชี้ความเหลื่อมล้ำทางสังคมและแนวโน้มในการส่งผ่านความเหลื่อมล้ำนี้ในอนาคตอีกด้วย ความสำคัญของพื้นฐานทางสังคม แนวโน้ม ทักษะ และฮาปิตุสของบุคคลกลายเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่งในการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ด้วยเหตุนี้เทคนิควิจัยจึงจำเป็นต้องเก็บข้อมูล ตีความและวิเคราะห์รายละเอียดด้านครอบครัว ประสบการณ์ ทักษะและการให้คุณค่าของบุคคล การปรับประยุกต์แนวคิดทฤษฎีของปีแอร์ บูดีเยอ (Pierre Bourdieu) และประสบการณ์การทำงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีวัฒนธรรม

และประวัติศาสตร์เฉพาะภายใต้โครงสร้างหลักก่อนทุนนิยมและทุนนิยมของเรห์ไบน์ได้นำมาสู่วิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสามารถับประยุคต์สู่พื้นที่อื่น ๆ ซึ่งมี 15 ขั้นตอนในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม อันประกอบด้วยทั้งมิติทางประวัติศาสตร์ การให้ความสำคัญเชิงพื้นที่ การจัดกลุ่มที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคม การให้ความสำคัญกับการปะทะในเบื้องต้น การผสมกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติเพื่อตรวจสอบข้อมูล และการสังเกตการณ์ บางส่วนของวิธีวิทยาดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ในงานดุชชินีพนธ์สามชิ้นที่อยู่ภายใต้การให้คำชี้แนะของเรห์ไบน์ เช่น งานศึกษาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ: กรณีศึกษาชาวไทยรุ่นใหม่ในเยอรมนี ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเรื่องทุน ฮาบิตัสและพื้นที่ทางสังคม ร่วมกับการเก็บแบบสอบถาม ในการศึกษาการเลือกอาชีพของชาวไทยในตลาดแรงงานเยอรมนี ในขณะเดียวกันวิธีวิทยาในการศึกษาความเหลื่อมล้ำผ่านแนวคิดวาทกรรม ด้วยการเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน ในการศึกษาการเรียกร้องสิทธิในการใช้ที่ดินของคนท้องถิ่นในประเทศไทย ในจังหวัดเลยและนครศรีธรรมราช ที่สุดท้ายแล้วแนวคิดฮาบิตัสยังคงมีพลังในการอธิบายกลุ่มแกนนำหรือกลุ่มผู้นำที่มีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับจนสามารถควบคุมทิศทางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ และสุดท้ายการศึกษาความเหลื่อมล้ำที่เป็นผลมาจากการพัฒนาใน สปป.ลาว ด้วยวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ภายใต้สำนักหลังอาณานิคมในการทำความเข้าใจสถานะสมัยใหม่ใน สปป.ลาว ที่ทำให้การพัฒนาที่มาจากตะวันตกกลายเป็นหนึ่งในบรรทัดฐานและเป้าหมายการพัฒนาของ สปป.ลาว ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความชอบธรรมแก่พรรครัฐในการรักษาอำนาจที่กำหนดทิศทางพัฒนาใน สปป.ลาว จนถึงปัจจุบัน สุดท้ายนี้คุณูปการของเรห์ไบน์ในทางวิชาการนั้น ยังมีอีกมากมายจนไม่สามารถกล่าวได้ทั้งหมดในบทความชิ้นนี้ แต่ทางคณะผู้เขียนเชื่อว่า องค์ความรู้ที่ได้รับจากเรห์ไบน์สามารถนำไปต่อยอดเพื่อศึกษาประเด็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ยังคงเกิดขึ้นในหลายประเทศไม่มากนัก

References

- Baumann, B. & Bultmann, D. (2020). *Social Ontology, Sociocultures, and Inequality in the Global South*. Oxon: Routledge.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Great Britain: Routledge.

- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. **Sociological Theory**, 7 (1), 14-25.
- Croissant, A. & Lorenz, P. (2018). **Comparative Politics of Southeast Asia: An Introduction to Governments and Political Regimes**. Cham: Springer International Publishing.
- Foucault, M. (1971). Order of Discourse. **Social Science Information**, 10 (2), 7 - 30.
- George, A. L. & Bennett, A. (2005). **Case Studies and Theory Development in the Social Sciences**. London: MIT Press.
- Keller, R. (2013). **Doing Discourse Research: An Introduction for Social Scientists**. London: SAGE Publications Ltd.
- Phraxayavong, V. (2009). **History of Aid to Laos: Motivations and Impacts**. Chiang Mai: Mekong Press.
- Polanyi, K. (1957). **The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time**. Boston: Beacon Press.
- Punya, S. (2019). **Restructuring Domestic Institution: Democratization and Development in Laos**. Doctoral Dissertation, Humboldt University of Berlin.
- Punya, S. & Rehbein, B. (2020). Sustainable Development Goals under Party-led Development in Laos. **Journal of Mekong Societies**, 16 (1), 89-111.
- Rabibhadana, A. (1984). **The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period (2nd ed.)**. [in Thai]. Bangkok: The Foundation of the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project.
- Rehbein, B. (2007). **Globalization, Culture and Society in Laos**. London: Routledge.
- Rehbein, B. (2017). **Society in Contemporary Laos: Capitalism, Habitus and Belief**. New York: Routledge.

- Rehbein, B. (2020). Capitalism and Inequality. **Revista Sociedade e Estado**, 35 (3), 695 - 722.
- Runciman, W. G. (1966). **Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century**. England: University of California Press.
- Saxonberg, S. (2013). **Transitions and Non-Transitions from Communism: Regime Survival in China, Cuba, North Korea and Vietnam**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thongsawang, S. (2017). Transnational Inequality: A Case Study of Myanmar Migrant Workers in Samut Sakhon. [in Thai]. **Journal of Social Research**, 40 (1), 61 - 103.
- Thongsawang, S., Rehbein, B. & Chantavanich, S. (2020). Inequality, Sociocultures and Habitus in Thailand. **SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia**, 35 (3), 493-524.
- Uthai, S. (2015). **Community and Development in Globalizing World: Rights of Indigenous People on Land Use in Thailand**. Doctoral Dissertation, Humboldt University of Berlin.
- Sinsuwan, W. (2018). Marriage Migration and the Uses of Communication Technology among “New generation” Thai Migrants in Germany. [in Thai]. **Journal of Sociology and Anthropology**, 37 (1), 73 – 94.
- Sinsuwan, W. (2018). **Thai Marriage Migrants in Germany and Their Employment Dilemma after the Residence Act of 2005**. Doctoral Dissertation, Humboldt University of Berlin.

“ผี”กับความหมายของคนตายในใจคนเป็น: พลังของการยังคงอยู่ "Ghost" and the Meaning of the Dead in the Living Human's Heart: The Power of Existence

ธัญญาภรณ์ จันทรวะช¹

Thanyaporn Chantaravech

Received: August 2, 2022/ Revised: November 30, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

สิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่อาจอธิบายได้ หรือประสบการณ์เห็น “ผี” ที่เชื่อมโยงกับโลกหลังความตายซึ่งเป็นสัจธรรมของมนุษย์นั้น ชวนให้เราตั้งคำถามถึงคุณค่าและความหมายในการมีอยู่ของพวกเขา โดยเฉพาะการที่พวกเขายังคงสายสัมพันธ์ในความทรงจำของคนใกล้ชิดและสังคมรอบข้าง บทความชิ้นนี้ ทำการวิเคราะห์หน้าที่สำคัญของ “ผี” โดยเฉพาะคุณค่าจากการให้ความหมายของคนเป็นต่อประสบการณ์ลึกลับ โดยศึกษาจากกรณีทั้ง 3 กรณี สรุปได้ 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้ 1) “ผี” ช่วยสร้างพลังให้คนที่ยังอยู่ ด้วยการใช้ชีวิตร่วมกันในสถานะที่ต่างออกไปจากตอนมีชีวิต และถูกให้ความหมายต่าง ๆ กันตามแต่การตีความและรับรู้ของแต่ละคนในแต่ละบริบทวัฒนธรรม 2) ประสบการณ์กับ “ผี” มิใช่เป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเสมอไป แต่เป็นประสบการณ์ร่วมของคนในพื้นที่นั้นด้วย และการสะสมประสบการณ์ร่วมนี้ได้บ่มเพาะให้กลายเป็นความเชื่อที่ฝังในหัวใจของคนในท้องถิ่น 3) การรับรู้และยอมรับได้ถึง “ผี” แสดงให้เห็นว่า ชีวิตในสังคมทุกวันนี้ ยังมีการสื่อสารระหว่าง 2 โลกอยู่เสมอแม้จะอยู่ในหลักวิทยาศาสตร์เพียงใดก็ตาม สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเปิดพื้นที่การรับรู้และยอมรับในการดำรงอยู่ของสายสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งเพื่อคนที่อยู่และคนที่จากไป

คำสำคัญ: ความตาย การดำรงอยู่ ผี ความหมาย

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(Assistant Professor, Faculty of Social Administration, Thammasat University)
Email: thanya_c@tu.ac.th

Abstract

An inexplicable supernatural phenomenon is the common experience of seeing "ghosts." These experiences connect the living to death, the final destination of all. This leads us to question the value and meaning of ghosts' existence. This is especially true when they are still vividly present in the memories of their close ones and the society around them. This article analyzes key functions of "ghosts," especially their ability to imbue the living with mystical experiences. Based on a study of three cases, three points can be made: 1) "Ghosts" help empower those who are still alive though they exist with a different status than living humans. They are defined variously depending on the interpretation and perception of each individual in a variety of cultural contexts; 2) "Ghost" experiences are not always personal as they also involve the shared experiences of local people which evolve into collective beliefs rooted in the hearts of the locals; 3) The awareness and acceptance of "ghosts" show that people in society today still engage in communication between the two worlds, no matter how scientific the person is. This unlocks a space of awareness and acceptance of the existence of interconnectedness of the living and the departed.

Keywords: Death, Existence, Ghost, Meaning

บทนำ

เมื่อความตายหรือความสูญเสียเกิดขึ้นกับชีวิตของมนุษย์ สิ่งตามมา คือ ความรู้สึกอ้างว้างและรู้สึกเหมือนบางสิ่งบางอย่างที่เคยเติมเต็มในชีวิตนั้นขาดหายไป และไม่มีอะไรบนโลกสามารถทดแทนหรือแทนที่ความสูญเสียดังกล่าวได้ ความรู้สึกโศกเศร้ากับการสูญเสียนั้นจะอยู่กับมนุษย์นานเพียงใดขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์นั้นมีพื้นฐานทางจิตใจที่มั่นคงและเข้มแข็ง ที่จะสามารถยอมรับกับความจริงของการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นในชีวิตได้เพียงใด (Bowlby, 1969) แต่ในชีวิตมนุษย์ นอกจากเรื่องราวของคนเป็น ความพรากจาก

และความเศร้าโศกแล้ว เรายังพบเจอกับ เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่ ขยายขอบเขตการรับรู้และความเข้าใจต่อมุมมองความตายให้ก้าวไปสู่โลกหลังความตาย หรือ ชีวิตหลังความตายมากขึ้น ความรู้สึกสูญเสีย หรือเศร้าเสียใจกลับถูกชวนให้พิศวงว่า เราควรมีปฏิสัมพันธ์เช่นไรต่อการรับรู้ถึงการมีอยู่ของคนตายหรือรู้สึกอย่างไรกับความตาย ที่เกิดขึ้นดี?

ความตายนั่นถือเป็นเรื่องธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนต่างต้องประสบพบเจอ เมื่อ มีเกิด ย่อมมีแก่ เจ็บ และตาย เป็นสัจธรรมของชีวิต มนุษย์หลายคนจมอยู่กับการตายและการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก มนุษย์บางคนจมอยู่กับการรู้สึกผิดกับการสูญเสียไปตลอดกาล มนุษย์บางคนได้รับความรักอย่างมากภายหลังจากที่ตนเองตายไปแล้ว และบางส่วน กลายเป็นคนที่ดีขึ้นหลังจากการตายของใครสักคนที่มีความหมายต่อชีวิตของเขาเหลือเกิน

แม้ว่า เมื่อคนคนหนึ่งเสียชีวิตไปแล้ว จะเสมือนหายออกจากโลกไปโดยอัตโนมัติ จากการหมดอายุไขของชีวิตก็ตาม แต่มนุษย์ต่างตั้งคำถามต่อว่า คนที่ตายไปแล้วนั้นไปไหน และอะไรคือความตายหรือวาระสุดท้ายของชีวิต บ้างก็บอกว่าความตาย คือ การละทิ้งร่าง และเพื่อกลับไปหาพระเจ้า ดวงจิตนั้นเป็นนิรันดร์ไม่มีวันตาย เป็นเพียงการเปลี่ยนที่อยู่ เท่านั้น (Tillich, 1959) บ้างก็เชื่อว่าโลกหลังความตายนั่น คือ ดินแดนที่คนตายนั่นกำลัง เดินทางไปเพื่อมีชีวิตใหม่อีกครั้ง หรือบางครั้งอาจมีมุมมองที่ไม่ผ่านความเชื่อใด ๆ เช่น ตาย ก็คือตาย ความตาย คือการหมดอายุไข ความตายเหมือนกับการปิดประตูชั้นสุดท้ายของชีวิต

การที่มนุษย์ยังคงเศร้าโศกหรือใคร่ครวญถึงความตายนั่น แสดงให้เห็นว่า ความตายไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งสุดท้ายของบุคคลที่จากไป เพราะพวกเขานั้นยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่ยังอยู่บนโลก ดังประโยคหนึ่งในการ์ตูนยอดนิยายที่ว่า

*“ที่ที่แรกที่คนตายนั่นไป คือไปปรากฏยังความทรงจำของ
ใครสักคน ไม่ว่าจะดีหรือร้าย แต่นั่น คือ ความทรงจำที่พวกเขามี
ร่วมกันในตอนที่มีชีวิต”*

ยอดนักสืบจิ๋วโคนัน

ปรากฏการณ์ดำรงอยู่ในการรับรู้ร่วมกันของคนตายและคนเป็น ไม่ว่าเราจะเรียกสิ่งที่เรารับรู้ว่า “วิญญาณ” “ผี” หรือ “สิ่งเหนือธรรมชาติ” ผ่านประสบการณ์เฉพาะตัว ทั้งความฝัน การสัมผัส หรือผ่านการใคร่ครวญถึงโลกหลังความตายนั้น กำลังชวนให้ตั้งคำถามต่อคุณค่าและความหมายจากความตายของผู้ที่จากไปกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้เสมอดังนั้น บทความชิ้นนี้ จึงสนใจวิเคราะห์หน้าที่สำคัญของ “ผี” โดยเฉพาะคุณค่าจากการให้ความหมายของคนเป็นต่อประสบการณ์ลึกลับที่แต่ละคนประสบ (ร่วมกัน) มา โดยมีคำถามสำคัญ คือ เราจะเข้าใจ (และทำใจ) การมี (หรือไม่มี) อยู่ของพวกเขายังไรในสถานะที่ไร้ชีวิต เพราะสายสัมพันธ์ระหว่างกันของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นหรือตายนั้นยังคงอยู่ ผ่านการตีความจากกรณีศึกษามาศึกษา 3 กรณี โดยในช่วงแรก จะลองทบทวนความเข้าใจพื้นฐานเรื่อง ความตายเป็นเบื้องต้น

ความตายกับมนุษย์ในสังคมและวัฒนธรรม

ความตาย (Death) มีที่มาจากคำกริยาในภาษาเยอรมัน ย้อนไปถึงภาษาอินโด-ยูโรเปียนว่า dheu ซึ่งเหมือนกับคำว่า die ในภาษาอังกฤษ แปลตามตัวว่า “Act or process of dying” ในพจนานุกรมอเมริกัน ให้ความหมายคำว่า death คือ ภาวะการสิ้นสุดของชีวิตหรือของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง (Archavanitkul & Thongthai, 2006)

สภาวะการสิ้นสุดหรือการหยุดทุกการกระทำนั้น (Acting subject) Bauman (1992) ให้ข้อสังเกตว่า มันเป็นการหยุดทุกการรับรู้ของสิ่งนั้นไปในตัวเองเช่นนี้ ทำให้เราอธิบายความตายด้วยความไม่แน่ใจ เพราะเราไม่อาจมีจินตนาการและประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นด้วยตัวเราเอง เรารับรู้ถึงความตายจากภาพตัวแทน เรารู้ว่าความตายเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้และนั่นทำให้เราพูดว่า เรารู้จักความตาย แต่มันไม่ใช่การรู้จักสิ่งที่เราประสบมาด้วยตัวเองจริง ๆ เราเรียนรู้เรื่องความตายจากการตายของบุคคลอื่น มันไม่ใช่การตายของเราเอง และเราอาจจะ “กลัว” ความตายจากสิ่งที่เรารับรู้มากกว่าถ้าเมื่อต้องประสบเองก็เป็นได้ ความตายเป็นสภาวะที่เราไม่มีวันบอกเล่าจากตัวเองได้ เพราะเมื่อไหร่ที่เราพบกับความตาย นั่นคือ เราไม่อาจบอกเล่าได้อีกต่อไป

แล้วทำไมความตายถึงกลายเป็นเรื่องสยองขวัญ? ในเมื่อเราไม่เคยสัมผัสและมันยังมาไม่ถึง ทำไมเราต้องวิตกกังวล? ทำไมเราถึงอยู่กับความหวาดกลัวกับสิ่งที่ไม่เคยมีใครบอกเล่าได้ด้วยตัวเองมาก่อน? Bauman อธิบายต่อในประเด็นการเรียนรู้และการสร้าง

ความรู้ความจริงของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงชนิดเดียวที่ไม่เพียงรู้แต่ยังรับรู้ ว่า พวกเรา “รู้” หรือ ไม่สามารถ “ไม่รู้” ต่อความรู้นั้น ๆ ได้ หมายความว่า มนุษย์ไม่สามารถไม่รู้เกี่ยวกับความตาย เราอาจลืมนั่นไปชั่วขณะที่ความสนใจของเราเปลี่ยน แต่เราไม่อาจที่จะลืมนั่นกับไม่เคยรู้อะไรเกี่ยวกับความตายมาก่อน Bauman เปรียบเปรย ความรู้ต่อกรณีนี้ คล้ายกับความรู้มีคุณลักษณะเหมือนการดมกลิ่น มากกว่าการมองเห็น หรือได้ยิน เพราะกลิ่นไม่สามารถลบออกไปได้ เราอาจจะแค่ถูกทำให้ไม่รู้สึกลึกลับกลิ่นเดิมด้วย กลิ่นใหม่ที่แรงกว่า

มุมมองการรับรู้และเข้าใจความตายของมนุษย์จะพัฒนาไปตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล การได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับความตายตั้งแต่เด็ก ไม่ว่าจะมาจากได้เห็น พิธีกรรมกระบวนการการตาย เห็นศพ มีส่วนร่วมในการบรรจุศพของเครือญาติ การได้ฟัง ได้เห็นจากสื่อต่าง ๆ ล้วนมีผลให้เกิดการรับรู้และเข้าใจความหมายของความตาย บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงรอบตัวมนุษย์มีส่วนอย่างสำคัญต่อมุมมองความเข้าใจ ทั้งในเรื่องการตายและการมีชีวิตอยู่ (Rodpal, 2006) เช่นเดียวกัน หลายครั้งสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อม ก็ทำให้ความเข้าใจต่อความตายถูกอำพรางลืมนั่น วัฒนธรรมเป็นสิ่งประดิษฐ์สร้างสรรค์ที่เป็นไปตามจังหวะมุมมองตามกาลเวลา บางวัฒนธรรมอาจมองว่า เวลาในชีวิตแสนสั้นเพราะมันเป็นเวลาที่ยืมาจากการความตายก็ได้ ดังนั้น สังคมและวัฒนธรรมกับความตายจึงสัมพันธ์กันในหลายมิติ

หากเรามองด้วยความรู้ ความตายไม่ใช่รากฐานของทุก ๆ อย่างในวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมมีความยืนนานเหนือไปกว่าชีวิตหนึ่ง (Transcendence) มีการสะสม สืบทอดต่อเนื่องกันมารวมกันในหลายสังคมหลายกาลเวลา แต่หากมองอย่างตระหนักรู้ เท่าทันความตายแล้ว ความตายก็เป็นเป้าหมายสูงสุดในการสร้างสรรค์วัฒนธรรม ความตายทำให้เราอยากอยู่ไปอย่างถาวร เกิดงานเร่งด่วนและเกิดการกิจหน้าที่สำคัญ เป็น บ่อเกิดและมาตรวัดในทุกภาระหน้าที่ของชีวิต และสิ่งเหล่านั้น ช่วยสร้างวัฒนธรรมที่ไม่เคยหยุดหรือปิดตัวลง (Bauman, 1992: 4)

ความจริงแล้วสาระในชีวิตเรา (Life content) ล้วนแต่มีวัฒนธรรมช่วยให้ชีวิตมี จุดมุ่งหมาย สร้างความรับผิดชอบในแต่ละชีวิต แต่เมื่อความตายมาถึง มันจะขัดขวาง การกิจในชีวิต ทำเป้าหมายที่หวังไม่สำเร็จ และนั่น ทำให้เรากังวลต่อความตาย กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นตัวบอกให้ชีวิตเราไปต่อ มุ่งมันสร้างสรรค์ไม่เคยหยุด บางวัฒนธรรมก็ไม่ได้ บอกว่า ชีวิตเราควรหยุดได้เมื่อไหร่และยังอยากเอาชนะเวลาของชีวิตไปเรื่อย ๆ (Modern

culture) ถ้ากิจกรรมทางวัฒนธรรมแรกเริ่มของมนุษย์มีเพียง “อยู่รอด” ซึ่งคือการทำทุกอย่างเพื่อยืดยาวชีวิตอยู่ ผลักให้ความตายอยู่นอกเหนือเรื่องธรรมดาสามัญในชีวิต การคิดเรื่องความตายจึงเป็นเรื่องสยดสยอง ยิ่งไปกว่านั้น วัฒนธรรมยังสร้างความสับสนให้กับชีวิตด้วยความเชื่อว่า แม้ร่างจะตายแต่ตัวตนยังอยู่ แม้เขาตายแต่งานของเขายังคงอยู่ ซึ่งทั้งการผลักให้ความตายเป็นเรื่องไกลตัวและการสับสนของตัวตนนั้น เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องต่อกัน (Bauman, 1992: 4-5)

อย่างไรก็ตาม แม้จะพยายามมีชีวิตรอดเพียงไร แต่เราย่อมรู้ว่าทุกคนล้วนต้องตาย ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับพื้นฐานการมีชีวิตรอด นั่นคือ หากเราจะต้องตายจะสร้างสรรค์สิ่งสมมุติกรรมในชีวิตไปเพื่ออะไร? แต่ในทางกลับกัน สิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์คือ เมื่อมนุษย์รู้จักความตาย รู้ถึงเวลาที่มีขีดจำกัดของชีวิต มนุษย์ยังมีจุดมุ่งหมายกับทุก ๆ วันทุก ๆ การกิจ เข้าใจในความหมายและคุณค่าของทุกการกระทำ ช่องว่างในการมีชีวิตอยู่สามารถเติมเข้าไปได้ด้วยเราเป็นคนเลือกสิ่งเหล่านั้นเอง เมื่อเรารู้ว่าต้องตาย เราจึงยิ่งวิ่งวนในการ making life เพราะเราตระหนักถึงความตาย เราจึงอยากอนุรักษ์อดีตและสร้างอนาคต ความตายจึงเป็นส่วนหนึ่งของตัวเราเองอย่างไรข้อกังขา

แม้กระนั้น ในปัจจุบัน ชีวิตในสภาวะสมัยใหม่ที่สังคมมีความซับซ้อนเจริญขึ้นไปมาก มนุษย์ยังพบความสำเร็จกับชีวิตที่ห่างไกลความตายมากเท่าไร บรรยาภาศเช่นนั้นส่งอิทธิพลกับมนุษย์มากที่สุด และทำให้มนุษย์กลายเป็น “ชีวิตที่หลงลืมความตาย” ปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม สถาปนิต่าง ๆ ได้หล่อหลอมและสร้างชีวิตที่หลงลืมความตายและมอมการกิจในชีวิตมนุษย์ขึ้นมาใหม่ ชีวิตในโลกสมัยใหม่จึงไม่อาจเข้าใจความหมายของการดำรงอยู่ได้ หากไม่ตระหนักถึงขีดจำกัดของชีวิตเมื่อตายอย่างแท้จริง

สำหรับความตายกับสังคมไทยสมัยใหม่นั้น จะพบว่า โลกทัศน์ของชีวิตและความตายในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ในทางประวัติศาสตร์ มีการแบ่งโลกทัศน์ต่อความตายของคนไทยออกเป็น สมัยแรก มุมมองต่อความตายอิงกับศาสนาและจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิของฮินดูและพุทธศาสนาที่ยึดนิพพานเป็นเป้าหมายของชีวิตและมุ่งหวังพระโพธิญาณในอนาคต ต่อเนื่องมาถึงความเชื่อเรื่องชีวิตและความตายในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ และเริ่มขยายความเชื่อเรื่องความตายมาสู่คติแบบ “ธรรมราชา” ซึ่งเชื่อมโยงกับการก่อรูปความเป็นรัฐชาติ เจ้าผู้ปกครองที่ต้องดำรงตนเป็นพระโพธิสัตว์นามมนุษย์ให้พ้นทุกข์ และบรรลุสู่พุทธภูมิในอนาคตกาล (Chungsathiansap et al., 2007)

Chungsathiansap et al. (2007) กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ต่อชีวิต และความตายเริ่มเข้าสู่สังคมสมัยใหม่อย่างเห็นได้ชัดนั้น เกิดในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีความสนใจในเรื่องเทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ โดยทรงตั้งคำถามกับความคิดและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิความเชื่อที่ปรากฏใน คัมภีร์พุทธศาสนาเสมอ การเรียนรู้วิทยาการเทคโนโลยีกับชาติตะวันตกและสภาพการณ์ของการเมืองทั้งโลกขณะนั้น ทำให้ความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ ค่อย ๆ กลายเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิตและกิจกรรมทางโลกให้กับชนชั้นนำรุ่นใหม่ นำไปสู่การปฏิเสศโลกทัศน์แบบไตรภูมิหลายเรื่อง

สิ่งที่ชนชั้นนำขณะนั้นทำ คือ นำความรู้สมัยใหม่มาริบายปรากฏการณ์โลก ธรรมชาติโดยประนีประนอมกับความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่แทรกโลกทัศน์แบบไตรภูมิเข้าไว้ด้วยกัน ดังเช่น รัชกาลที่ 4 ริเริ่มให้มีการทำบุญครบรอบวันเกิดในแต่ละปี เพราะแต่เดิมราษฎรมิได้สนใจในเรื่องนี้นัก แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับ การมีอายุเมื่อบรรจบครบรอบปี ไม่ตายไปเสียก่อนนั้น นับเป็นลาภอัน อุดมอย่างหนึ่งซึ่งควรยินดีและบำเพ็ญกุศล เช่นเดียวกับเวลาอวยพรพระราชโอรสธิดา จะมี เนื้อความมุ่งไปที่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ลาภ ยศ สรรเสริญ อันเป็นสิ่งที่ปรากฏได้ในโลกนี้ มากกว่าจะอวยพรให้ไปถึงซึ่งนิพพานดังเช่นคนรุ่นเก่าอริชฐานกัน แต่กระนั้นกลุ่มชนชั้นนำ ก็ยังไม่เชื่อมั่นในการอธิบายโลกเหนือธรรมชาติในความรู้แบบตะวันตกว่าถูกต้องไปกว่า ความรู้เรื่องชีวิตจิตใจตามหลักพุทธศาสนาเสียทีเดียวนัก

อย่างไรก็ตาม โลกทัศน์เรื่องไตรภูมิเหล่านี้ ก็ค่อย ๆ เสื่อมคลายความเข้มข้นลงไป ทั้งด้วยสภาพสังคมและโดยเฉพาะท่าทีจากเจ้าผู้ปกครองในสมัยนั้น และทำให้ผู้นำรุ่นต่อ ๆ มา เริ่มละทิ้งโลกทัศน์แบบเดิมอย่างไตรภูมิมากขึ้นเรื่อย ๆ และขยายขอบเขตการอธิบาย ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเรื่องของชีวิต สังคม และธรรมชาติ รวมไปถึงหลักธรรมใน พุทธศาสนา ให้สอดคล้องกับความรู้แบบใหม่อันได้จากโลกตะวันตก เช่น วิทยาศาสตร์ การแพทย์ การศึกษา ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในชีวิตเช่นนี้ ในด้านหนึ่งช่วยให้ผู้คนไม่หลงไปกับการปฏิบัติต่าง ๆ ที่มากเกินไปจากที่ควร แต่ในทางกลับกันก็ลดทอนเป้าหมายในชีวิตให้นั้นเพียงประโยชน์ในปัจจุบัน ส่งผลให้ละเลยเป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์บนโลกพึงกระทำตาม อุดมคติสูงสุดทางศาสนาซึ่งเคยเป็นอุดมคติหลักของผู้คนในดินแดนแถบนี้มานับร้อยนับพัน ปี ดังนั้น ทิศทางของชีวิตและความตาย จึงได้เริ่มเปลี่ยนจากการที่ผู้คนได้ตระหนกอยู่เสมอ

ถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิตตามบริบทของสังคมในช่วงต่าง ๆ มามุ่งที่การรักษาความสุจริตอันเกิดจากอัตภาพในปัจจุบันเป็นสำคัญ

กล่าวได้ว่า มุมมองการเข้าใจโลกแห่งความตายของคนไทยมีการเปลี่ยนผ่าน และมีความเชื่อและมุมมองที่แตกต่างกันอีกมากในปัจจุบัน เช่น เราจะเห็นวิธีการจัดการกับร่างของคนตายที่แตกต่างกันระหว่างชาวบ้าน คนมีฐานะ หรือคนรับราชการ เจ้านาย เป็นต้น โลกทัศน์ที่หลากหลายเหล่านี้ จะยิ่งทวีเพิ่มขึ้นมากในสังคมสมัยใหม่ แต่ละความเชื่อก็มีเป้าหมายในการตายดีที่ต่างกันและย่อมมีมุมมองความคาดหวังถึงชีวิตหลังความตายที่แตกต่างกัน

คุณค่าและความหมายของ “ผี” ในสังคมไทย

ไม่มีบทสรุปหนึ่งเดียวเพื่ออธิบายความหมายของ “ผี” ได้อย่างแน่ชัด บางครั้งผีถูกมองเป็น อวิชชา หรือความไม่รู้จริงของมนุษย์ ในสังคมไทย “ผี” ถูกมองเป็นคติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือผีมาเป็นเวลานาน (Pormkaew, 2001) ในแง่นี้ ผีจึงเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในทางวัฒนธรรม เมื่อผีเป็นวัฒนธรรม เรื่องของผี จึงเป็นเรื่องของการให้ “คุณค่าและความหมาย” ตามความเชื่อมากกว่า “ความจริง” ที่สมเหตุสมผลทางวิทยาศาสตร์ ตามนิยามของ Pormkaew (2001)

ผี หมายถึง สัญลักษณ์เชิงอำนาจที่มนุษย์ใช้ปัญหาและจินตนาการสร้างขึ้นมาเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ ตามความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ...

ในงานของ Pormkaew (2001) เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีในสังคมไทยพุทธภาคใต้ พบว่า ความเชื่อเรื่องผี เป็นความเชื่อสากล หรือวัฒนธรรมร่วมอย่างหนึ่งของมนุษย์ บทบาทของผีต่อสังคมพบได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต โดยผีจะมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ หน้าที่ในการสร้างขวัญและกำลังใจ มีบทบาทในการสร้างพลังอำนาจของบุคคล เหล่านี้เป็นต้น ทำให้เห็นว่า ผีในสังคมไทยมีหน้าที่และเป้าหมายในการเป็นผู้จัดระบบสังคมแบบหนึ่ง มีทั้งให้คุณและโทษ ทั้งแง่ดีและไม่ดีแสดงถึงอำนาจและการพึ่งพาผีเพื่อช่วยเหลือ ควบคุม และเป็นข้อห้ามต่าง ๆ

ขณะที่ Jankham and Sriprapandh (2017) ทบทวนการให้ความหมายของผี ในสังคมยุคข้อมูลข่าวสารปัจจุบัน โดยศึกษาเปรียบเทียบความหมายของผี ในรายการโทรทัศน์กับความเชื่อเรื่องผีแบบดั้งเดิม พบประเด็นที่น่าสนใจผ่านการนำเสนอเรื่องเล่าของผีว่า การนำเสนอเรื่องผีในรายการโทรทัศน์ เริ่มไม่ค่อยเห็นความหมายในเชิงอำนาจของผีหรือบทบาทหน้าที่ของผีแบบเดิมที่ผสมวัฒนธรรมความเชื่อในชุมชนหรือระดับประเทศ แต่จะพบการให้ความหมายของผีที่เริ่มมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น กล่าวคือ เป็นการประกอบสร้างระหว่างคติความเชื่อและการรับรู้ถึงความต้องการของผีในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น การปรากฏตัวเพื่อขอความช่วยเหลือและแสดงความต้องการกับคน เครือญาติ รวมไปถึงการเรียกร้องความเป็นธรรม หรือเป็นไปเพื่อแสดงความรู้สึกภายใน ฯลฯ ในงานชิ้นนี้ใช้คำว่า “ผีปัจเจก” ซึ่งแสดงออกถึงตัวตนและความต้องการเฉพาะต่าง ๆ เช่น ขอให้คนช่วยจับคนร้าย ช่วยเรียกร้องความเป็นธรรม ฯลฯ ต่างจากความเชื่อเดิมที่เชื่อว่า ผีจะคอยช่วยเหลือคุ้มครองคน บ้านเมือง หรือธรรมชาติ

ความหมายของ “ผี” กับความสูญเสียในใจคน

มนุษย์กับความสูญเสีย

แม้เราจะพยายามอธิบายทำความเข้าใจกับความตาย การตาย และการดำรงอยู่ของชีวิตเพียงใด ตั้งแต่อดีตกระทั่งเปลี่ยนผ่านมาถึงปัจจุบัน หากเมื่อเราได้เผชิญกับความสูญเสีย ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจ เข้าใจ และยอมรับ มนุษย์กับความสูญเสียเป็นของคู่กันอย่างแยกไม่ได้ เพราะความสูญเสียเกิดขึ้นในทุกช่วงชีวิต ตอนเด็กร้องไห้เพราะสูญเสียสัตว์เลี้ยงอันเป็นที่รัก ตอนวัยมัธยมร้องไห้เพราะสูญเสียเพื่อน เมื่อขึ้นมหาวิทยาลัยร้องไห้เพราะสูญเสียความฝัน ในวัยทำงานเสียใจกับการสูญเสียพ่อแม่ และในวัยสูงอายุเสียใจกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก แต่มนุษย์เราต่างไม่เคยชินกับความขมของชีวิตที่เกิดจากการสูญเสีย มันเป็นเรื่องยากที่จะบอกใครสักคน หรืออ้อละ เลิกพบเลิกติดตามคนที่เราเคยรัก มนุษย์เรานั้นมีการรับมือกับความสูญเสียที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับพื้นฐานความมั่นคงทางจิตใจของแต่ละคนที่มีมาจากการบ่มเพาะเลี้ยงดู (Main, Kaplan & Cassidy, 1985) รวมไปถึงบริบทพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมในถิ่นที่เติบโตมา

คำอธิบายในเชิงหลักการทางวิชาการต่อระยะเวลาการก้าวผ่านความเสียใจนั้นก็มีหลายลักษณะ ตัวอย่างเช่น คำอธิบายของแพทย์หญิง Elisabeth Kubler Ross ผู้เขียน

หนังสือ On Death and Dying (1969) ได้ระบุระยะการเสียใจจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไว้ 5 ระยะ (5 stages of grief) (Kübler-Ross & Kessler, 2005)

ระยะที่ 1 ระยะปฏิเสธ (Denial)

เกิดจากการที่ผู้ที่มีความรัก ความทรงจำ หรือมีความผูกพันกับผู้ที่สูญเสียชีวิตนั้นเกิดภาวะช็อกไปชั่วขณะ เป็นภาวะช็อกที่เกิดจากการตกใจ ผิดหวังทางจิตใจจากการเกิดภาวะสูญเสีย ในระยะนี้ผู้ที่เผชิญกับความสูญเสียจะปฏิเสธความจริงที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากกลไกการป้องกันตนเองทางจิตใจของตนเองที่ตอบสนองต่อภาวะช็อกที่เกิดจากการสูญเสีย

ระยะที่ 2 ระยะโกรธ (Anger)

ระยะนี้เป็นระยะที่ผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เริ่มยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นได้มากขึ้น แต่ยังคงไม่สามารถยอมรับความจริง และความเสียใจที่เกิดขึ้นได้ทั้งหมด มีการตอบสนองทางอารมณ์ที่รุนแรง และเริ่มมีการกล่าวโทษโชคชะตาที่ทำให้คนที่รักนั้นต้องจากไป

ระยะที่ 3 ระยะต่อรอง (Bargaining)

ในระยะนี้ความโกรธที่มีการตอบสนองทางอารมณ์ในระยะที่ 2 เริ่มลดน้อยลง เริ่มได้สติ มีความเข้าใจในสถานการณ์มากยิ่งขึ้น แต่ยังไม่สามารถยอมรับความจริงได้ทั้งหมด เริ่มมีความคิดอยากไปแก้ไขเหตุการณ์ในอดีต พยายามหาคำตอบมาทดแทนความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นอยู่ภายในจิตใจ

ระยะที่ 4 ระยะเสียใจและโศกเศร้า (Depression)

หลังจากผ่านมาทั้งสามระยะแล้ว ระยะนี้จะเป็นระยะที่ปลดปล่อยความรู้สึกภายในจิตใจมากที่สุด และสามารถยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นได้ จำเป็นที่ต้องเข้าใจและยอมรับในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ในระยะนี้จะมีการซึมเศร้า ไม่อยากอาหาร มองโลกในแง่ลบ

ระยะที่ 5 ระยะยอมรับความจริง (Acceptance)

ในระยะนี้ถือว่าเป็นระยะสุดท้ายของทฤษฎี ผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก จะเริ่มยอมรับความจริงได้มากที่สุด ความโศกเศร้าจะค่อย ๆ หายไป ถึงแม้จะไม่ได้หายไปอย่างปลิดทิ้ง ถึงขนาดมีความสุข แต่ผู้ที่เผชิญกับเหตุการณ์ในการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักก็สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขได้ ด้วยการยอมรับและความเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้น

ตามทฤษฎีดังกล่าว กำหนดให้ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางจิตใจและความมั่นคงทางจิตของแต่ละคน บางกรณีนั้นใช้เวลาการเยียวยาตัวเองมากกว่า 3 เดือน และน้อยกว่า 3 เดือนที่จะยอมรับต่อความสูญเสีย และในบางกรณีไม่สามารถข้ามผ่านในแต่ละระยะได้ก็จะวนกลับเข้ามาในแต่ละระยะดังเดิมทำให้ไม่สามารถยอมรับกับความสูญเสียที่เกิดขึ้นได้ (Kübler-Ross, 1969) ซึ่งคำอธิบายจากทฤษฎีเช่นนี้ชวนให้ตั้งคำถามว่า ความรู้สึกสูญเสียของมนุษย์นั้น สามารถควบคุมและกำหนดขอบเขตตายตัวเช่นนั้นได้จริงหรือ?

ขณะที่ เรายพยายามทำความเข้าใจความสูญเสียในทางทฤษฎีที่มีเหตุผลเป็นขั้นตอนและเข้าใจเชิงตรรกะได้โดยง่าย เรากลับยิ่งพบว่า “การทำใจ” ให้รู้สึกไปตามขั้นตอนนั้น ๆ เกิดขึ้นได้ยาก หากแต่ความเป็นธรรมชาติที่แฝงในเชิงวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผ่านกรณีต่าง ๆ ดังที่จะได้กล่าวต่อไปนั้น เรากลับพบความหมายจากการปราศจาก การยอมรับให้มีพิธีที่แสดงออกถึงความสูญเสีย หรือคำอธิบายในเชิงวัฒนธรรมต่อการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนเป็นและคนตายซึ่งมีอยู่อย่างเป็นธรรมชาติของคนในพื้นที่ กลับช่วยคลี่คลายความรู้สึก ความกังวล และจินตนาการต่อโลกหลังความตายได้ง่ายขึ้น

หลักการของ“ผี” และโลกหลังความตาย

โลกหลังความตายเป็นดินแดนที่มนุษย์นั้น ต่างมีความเชื่อที่หลากหลายตามประสบการณ์ชีวิตและข้อมูลทางความเชื่อที่ถูกขัดเกลามาจากบริบทวัฒนธรรมที่แวดล้อม บ้างเชื่อว่าตายแล้วจะขึ้นสวรรค์ บ้างก็เชื่อว่าจะตกนรกไปรับกรรมที่มาจากการกระทำของตน บ้างก็เชื่อว่าจะไปยังดินแดนใหม่ (Afterlife) หรือไม่มีอะไรเกิดขึ้น โลกหลังความตายจึงไม่มีผู้ใดสามารถหาคำตอบได้อย่างแน่ชัด ชีวิตและประสบการณ์หลังความตายจึงเป็นเรื่องที่ดำรงอยู่ภายใต้ความเชื่อและระบบคิดของมนุษย์ที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและเชื่อมโยงเข้ากับวิถีพฤติกรรมและการกระทำของคนภายในสังคม

ในทางวิทยาศาสตร์ได้ทำการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการที่มนุษย์นั้นสามารถเห็นวิญญาณหรือเห็นสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยจากมุมมองทางการแพทย์ อธิบายการเห็นวิญญาณในมุมมองทางพยาธิสภาพว่า สามารถเกิดขึ้นได้หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเกิดจากการพักผ่อนไม่เพียงพอ การที่คนใช้สุดก้าซพิษเข้าไปในร่างกายเป็นจำนวนมากจนสมองขาดออกซิเจนและสูญเสียการควบคุม หรือจะเป็นการที่สมองเผชิญกับภาวะ “Terminal Delirium” หรือ ภาวะที่สมองนั้นเกิดความกระวนกระวายสับสนจากการที่อวัยวะใน

ร่างกายส่วนใหญ่กำลังจะหยุดทำงานซึ่งนำไปสู่การเสียชีวิต (Chutaraphatphon, n.d.) ส่วนใหญ่ภาวะนี้มักเกิดขึ้นกับผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้าย หรือ กำลังจะหมดอายุขัย ภาวะ “Terminal Delirium” จึงเป็นภาวะทางการแพทย์ออกมาอธิบายปรากฏการณ์ที่ผู้คนต่างตั้งคำถามขึ้นบ่อยครั้งกับการจากไปของผู้ป่วยระยะสุดท้ายถึงเหตุการณ์ที่ผู้ป่วยมักจะเห็นญาติและผู้คนในโลกหลังความตายกลับมาเยี่ยมเยียนก่อนที่ตนเองจะเสียชีวิตในเวลาต่อมา แต่สิ่งที่ชวนคิดและตั้งคำถามต่อจากนั้นคือ เมื่อสมองเข้าสู่ภาวะ “Terminal Delirium” ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่สมองเลือกจะดึงความทรงจำบางส่วนขึ้นมานั้น เหตุใดจึงเลือกความทรงจำเกี่ยวกับบุคคลที่เสียชีวิตไปแล้วเหล่านั้น ทั้งที่มนุษย์มีความทรงจำส่วนต่าง ๆ อีกมากมาย (Bookbinder & McHugh, 2010)

สำหรับในทางจิตเวชศาสตร์ มีคำอธิบายเกี่ยวกับภาวะทางจิตที่ทำให้มนุษย์นั้นเห็นวิญญาณ อาทิ กลไกการสร้างเรื่องของสมอง ภาวะสะกดจิตสมองตนเองจากประสบการณ์และเรื่องราวที่ได้รับข้อมูลซึ่งอาจมีหรือไม่มีอยู่จริง ดังเช่น ในสารคดีของ National Geographic ชุด I Wouldn't Go in There² โดยทีมสำรวจของ National Geographic ทำการสำรวจเพื่อหาคำตอบของเรื่องราวลึกลับทั่วโลก และเมื่อสารคดีได้สำรวจโรงเรียนร้างในฮ่องกง (ชื่อเรียกเป็นทางการคือเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน) จากข้อเสียที่โด่งดังว่า มีวิญญาณร้ายของผู้หญิงที่ฆ่าตัวตายภายในโรงเรียน ทำให้โรงเรียนถูกทิ้งร้างและมีเรื่องเล่าขานของการเห็นวิญญาณภายในโรงเรียน เมื่อทีมสำรวจออกสำรวจและค้นหาข้อมูล พบว่า โรงเรียนแห่งนี้ไม่เคยมีการฆาตกรรมจากการทำคดีความของตำรวจภายในพื้นที่ แต่โรงเรียนถูกทิ้งให้ร้างนั้น มีเหตุมาจากที่ตั้งโรงเรียนอยู่ในบริเวณการทำสงครามระหว่างจีนและอังกฤษ ประกอบกับยังมีเรื่องของเมืองท้องถิ่นในพื้นที่เมื่อครั้งอดีตอีกด้วย อธิบายตามกลไกทางสมองได้ว่า ตำนานเรื่องวิญญาณผู้หญิงชุดแดงในโรงเรียนร้างนั้นเป็นเรื่องที่ถูกลำเลียงกันมา ยิ่งเล่าลือกันมากเท่าไร ความเข้าใจต่อเรื่องเล่า จึงเกิดกลไกการสร้างเรื่องและสะกดจิตตนเองโดยไม่รู้ตัว

แม้จิตแพทย์ส่วนมากจะมองประสบการณ์การเห็นวิญญาณเป็นภาวะของกลไกทางสมอง แต่ยังมีจิตแพทย์จำนวนไม่น้อยที่ศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณและความหมายของชีวิต และการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ โดยจิตแพทย์ (Weiss, 1997) ได้ทำการศึกษาและบำบัดผู้ป่วยผ่านจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นการบำบัดผ่านเรื่องราวในอดีต ปมในอดีตอดีตชาติ เรียกเทคนิคนี้ว่า Regression Therapy และ Spiritual Psychotherapy โดยใช้

² ดูรายละเอียดใน <https://www.natgeotv.com/asia/iwgit/about>

แนวความคิดเชิงจิตวิญญาณ เชื่อว่ามนุษย์นั้นพอเสียชีวิตนั้นก็สละไปเพียงร่างกาย แต่จิตวิญญาณนั้นยังคงดำรงอยู่บนโลกและหาช่วงเวลาที่เหมาะสมที่จะกลับคืนสู่การมีชีวิตใหม่อีกครั้ง จิตวิญญาณนั้นเป็นอมตะอยู่เหนือซึ่งกาลเวลา โดยแนวคิดของจิตแพทย์และการบำบัดรักษานั้นมีความสัมพันธ์ต่อผู้ป่วยในเรื่องของจิตใจเป็นอย่างมาก เพราะการบำบัดรักษานั้นทำให้ผู้ป่วยได้ผ่อนคลายความทรงจำภายใต้กลไกทางจิตไปหาผู้เสียชีวิตอีกครั้ง ภายใต้ความทรงจำผ่านประสบการณ์ชีวิตที่มีร่วมกันและถูกผนึกไว้ภายใต้สมอง ถึงแม้แนวคิดดังกล่าวจะไม่ได้หมายถึงการที่ผู้ป่วยไปพบกับวิญญาณหรือผู้เสียชีวิตโดยตรง แต่เป็นการย้อนเวลากลับไปภายใต้การบำบัดเพื่อไปคลี่คลายความในใจให้กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นสามารถใช้ชีวิตต่อไปได้โดยปราศจากความโหยหา ความคับแค้นหรือคับข้องใจ และกลับไปใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข

ขณะที่นักมานุษยวิทยาให้ความสำคัญต่อการศึกษาไปที่ความสัมพันธ์ของวิญญาณและปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่มีต่อผู้คนภายในสังคม (Duangwiset, 2022) การศึกษาผี วิญญาณ และเหตุการณ์เหนือธรรมชาติในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยทฤษฎีคลาสสิกใน ศ.19 ใช้แนวคิด “วิญญาณนิยม” (Animism) ซึ่งมีความเชื่อว่า มีจิตวิญญาณอยู่ในธรรมชาติและจักรวาล นับเป็นทฤษฎีที่สามารถทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางสังคมที่มีความเชื่อ ความคิดและการกระทำร่วมกันต่อเรื่องลึกลับตามบริบทเชิงวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์ที่วิวัฒนาการจากแบบที่ไม่ซับซ้อน เช่น สังคมชนเผ่าไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น การศึกษาในแนวทางเช่นนี้ในโลกสมัยใหม่ย่อมถูกตั้งคำถามถึงวิธีการศึกษา โดยเฉพาะการรับรู้ถึงการดำรงอยู่ของสิ่งลึกลับต่าง ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ

งานทางมานุษยวิทยาร่วมสมัยได้ปรับเปลี่ยนวิธีวิทยาในการรับรู้และเข้าถึงความรู้ความจริงของสิ่งเหล่านั้นมากขึ้น กล่าวคือ ในการศึกษามานุษยวิทยาเชิงทฤษฎี สนใจการดำรงอยู่ของโลกที่ต่างไปจากการรับรู้ของมนุษย์ในแบบการพิสูจน์หาสารัตถะของความจริง แต่เป็นการมองหาและเปิดมุมมองความเข้าใจในความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่าง ๆ Salmond (2014 ใน Duangwiset, 2022: 4) ให้มุมมองต่อการศึกษาผีและสิ่งลึกลับในแง่ที่ไม่ต้องการคำอธิบายว่าสิ่งเหล่านั้นคืออะไร รูปร่างลักษณะอย่างไร? แต่ให้ความสนใจกับสิ่งที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้น ในแง่กระบวนการทางทฤษฎีที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งที่มันมีปฏิสัมพันธ์ด้วย

ด้วยกรอบและมุมมองดังกล่าว งานชิ้นนี้จึงได้นำไปสู่การวิเคราะห์ในเรื่องสำคัญยิ่งต่อชีวิตและสังคมของคนที่ยังอยู่ นั่นคือ *เราจะเข้าใจ (และทำใจ) การมี (หรือไม่มี?) อยู่*

ของพวกเขาอย่างไรในสภาวะที่ไร้ชีวิต เพราะสายสัมพันธ์ระหว่างกันของพวกเขา ไม่ว่าจะ เป็นหรือตายนั้นยังคงอยู่ คำถามในการศึกษาเช่นนี้ จึงจะช่วยตอบวัตถุประสงค์ที่ต้องการ วิเคราะห์หน้าที่สำคัญของ “ผี” โดยเฉพาะคุณค่าจากการให้ความหมายของคนเป็นต่อ ประสบการณ์ลึกลับที่แต่ละคนประสบ (ร่วมกัน) มา

วิธีการและกรอบการศึกษา (เข้าถึง) ความหมายของผี

วิธีการทำงานในการศึกษา ใช้การทบทวนแนวคิดและเอกสารเป็นหลัก และใช้ สื่อสารคดีและบทความเป็นกรณีศึกษา โดยใช้กรอบคิดจากแนวทางมานุษยวิทยาเชิง ภาววิทยา ดังนั้นจึงให้ความสำคัญกับ “ความสัมพันธ์” ระหว่างกันของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะ จากประสบการณ์ของคนเป็นที่ยังให้ความหมายต่อผีในรูปลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่ ยังให้พื้นที่ต่อการดำรงอยู่ร่วมกัน ต่างจากแนวทางการศึกษาที่ผ่านมาที่มอง ผี ในแง่ ความเชื่อในเชิงสังคมวัฒนธรรมถึงแม้จะเป็นปรากฏการณ์ของความเชื่อเช่นเดียวกัน แต่สนใจการทำหน้าที่และถูกให้ความหมายที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนเป็นและคน ตายซึ่งอาจช่วยอธิบายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโลกยุคใหม่ได้ ดังนั้น ในการเลือก กรณีศึกษาจึงเลือกโดยยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก และกำหนดเกณฑ์ของ ปรากฏการณ์ในแต่ละกรณีว่า ต้องเป็นปรากฏการณ์ที่พยายามดำรง (เคารพ) สายสัมพันธ์ ระหว่างคนเป็นกับคนตาย กรณีที่ปฏิเสธสายสัมพันธ์ เช่น ไม่เชื่อว่ามีอยู่/ไม่ขอรับรู้ ฯลฯ จะคัดออก นอกจากนี้ ในการเลือกจะใช้การเลือก “บริบทที่ต่างกัน” โดยในงานชิ้นนี้ เลือก ได้ 3 กรณีศึกษาเพื่อแสดงถึงบริบททางวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมกับกรณีศึกษาที่ใช้เทคโนโลยีใน โลกดิจิทัลเพื่อดำรงสายสัมพันธ์เช่นเดียวกัน

ความหมายของคนตายในใจคนเป็น: กรณีศึกษา

กรณี 1 ยังคงอยู่บนชีวิตของคนตาย

จากสารคดี Barakan Discovers TOHOKU ทางช่อง NHK World³ ได้สะท้อน ปรากฏการณ์วัฒนธรรมการเห็นผี ในเขตจังหวัดโทโฮกุ ประเทศญี่ปุ่น โดยเกือบทันที หลังเกิดแผ่นดินไหวในญี่ปุ่น เมื่อ ปี ค.ศ.2011 ผู้คนในภูมิภาคโทโฮกุเริ่มพูดถึงการเจอผี และหากได้ทำความเข้าใจวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ อาจอธิบายที่มาถึง

³ เข้าถึงได้จาก <https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/ondemand/video/3004649/> สืบค้นเมื่อ 26 มกราคม 2565

“ความสัมพันธ์ในการรับรู้ระหว่างคนเป็นกับคนตาย” ได้ว่า บริเวณนี้ เป็นเขตประสภภัย พิบัติและความอดอยากมานับไม่ถ้วนซึ่งได้คร่าชีวิตผู้คนไปมากมายตั้งแต่ในอดีตจนปัจจุบัน ความเชื่อที่ดำรงอยู่กับผู้คนในพื้นที่คือ วิญญาณของผู้ที่จากไปนั้นคอย ๆ ถูกมองเป็นตัวตนที่ยังคงวนเวียนและคอยปลอบประโลมคนเป็นอยู่เสมอ

ในบริเวณของเมืองที่ประสภภัยพิบัติ เราจะพบเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเห็นผีจากประสบการณ์โดยทั่ว ๆ ไปของคนในพื้นที่ สารคดีพาเราไปพูดคุยกับคนขับแท็กซี่ที่พบเจอคนตายที่ยังคงโบกรถแท็กซี่เพื่อโดยสารไปในสถานที่ใจกลางประสภเหตุและยังไม่มี การปรับปรุงให้คนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ความน่าสนใจ คือ การให้ความหมายของคนขับแท็กซี่ที่มีต่อประสบการณ์พบเจอเหล่าคนตายที่จากไปอย่างไม่รู้ตัวเหล่านั้น ถูกสะท้อนออกมาในมุมมองของความเห็นอกเห็นใจ นั่นคือ เขาเห็นใจคนที่ตายอย่างไม่ทันรู้ตัวและยินยอรับส่งคนตายเหล่านั้นไปยังสถานที่ต่าง ๆ การรับส่งเหล่านั้นไม่ต่างจากการวิ่งรถฟรี แต่การได้เผชิญคนตายกลับเป็นประสบการณ์ที่มีค่าที่เขาได้ “อุทิศ” ให้คนที่จากไปจากเหตุร้ายที่เกิดขึ้น และเห็นว่าเป็นโอกาสช่วยบรรเทาทุกข์ของเหล่าผู้จากไปจากเหตุการณ์เลวร้าย คำพูดสำคัญที่ออกจากผู้คนที่ยังใช้ชีวิตบริเวณนั้น คือ “จารึกไว้ว่า ความสุขของพวกเรากำลังอยู่บนชีวิตของพวกเขา”

กรณี 2 ตัวตายตัวแทน (ความหวังโย)

เช่นเดียวกันกับกรณีแรก ณ จังหวัดโทโฮคุ ประเทศญี่ปุ่น มีเรื่องราวเกี่ยวกับ Jizo (O'Connell, 2020) หรือการทำรูปปั้นตุ๊กตาเด็ก โดยการนำ Jizoson ขึ้นมานั้นเพื่อปลอบโยนพ่อแม่ของเด็กที่เสียชีวิต (Yasuka, 2018) เนื่องจากในอดีต จังหวัดโทโฮคุนั้นมีเด็กที่เสียชีวิตจากอากาศที่หนาวอันเนื่องมาจากร่างกายทนความหนาวไม่ไหว อีกทั้งยังอดอยากทำให้เด็กขาดสารอาหาร ชีวิตที่แร้นแค้นในภูมิภาคเช่นนี้ ส่งผลให้เด็กเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก วัฒนธรรมอย่างหนึ่งในพื้นที่นี้ คือ เมื่อเด็กที่เสียชีวิตลง พ่อ แม่ และญาติได้ทำตุ๊กตา Jizoson ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนลูกของตนที่เสียชีวิต โดยมีการเลี้ยงดูตุ๊กตา Jizoson รวบรวมว่าเป็นตัวแทนลูกของตนจริง ๆ

ความเชื่อสำคัญในหมู่คนเหล่านั้น คือ เด็กที่จากไปอยู่ในห้วงของความเป็นและความตายและยังต้องใช้ชีวิตในโลกหลังความตายอยู่ พ่อแม่ต้องการให้ชีวิตหลังความตายของลูกดำเนินต่อไป ทั้งการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมตามฤดูที่เปลี่ยนผ่าน การหาเพื่อนเด็ก ๆ ที่เสียชีวิตในลักษณะเดียวกันให้กับลูกเพราะกลัวลูกเหงา หรือแม้แต่

การจัดการแต่งงานให้กับลูกของตนถึงแม้จะเสียชีวิตไปตั้งแต่วัยเด็ก การแสดงออกถึงสายสัมพันธ์ทั้งความรักความผูกพันนั้น จะทำได้ง่ายขึ้นหากมีรูปปั้นเป็นตัวแสดงแทนความตายและการพรากจากในโลกจริง ไม่ส่งผลเพราะยังคงแสดงความห่วงหาผ่านความเชื่อว่า หากลูกของตนนั้นยังคงมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน ลูกจะต้องแต่งงานแล้ว เพื่อทำชีวิตของลูกให้สมบูรณ์ในฐานะพ่อแม่จึงมีการแต่งงานกันระหว่างตุ๊กตา Jizoson ที่เป็นตัวแทนของลูก ๆ ของตนขึ้น

นอกจากนั้น ในการทำ Jizoson มีการนำเอาตุ๊กตา Jizoson มาไว้รวมกันที่ Kawakuru sainokawara jizoson ซึ่งเปรียบเหมือนวัดของหมู่บ้าน โดยรูปปั้นตุ๊กตา Jizoson ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ในการปลอบประโลมพ่อและแม่ที่สูญเสียลูก รูปปั้นตุ๊กตาจึงเป็นตัวแทนความคิดถึงที่ครอบครัวมีให้ต่อคนที่จากไป นอกจากนี้ผู้คนที่โทโฮคุยังคงมาเยี่ยมเยือน Kawakuru sainokawara jizoson เป็นประจำเพื่อสวดภาวนาให้กับเด็กที่เสียชีวิต และ ทารกที่เสียชีวิตตั้งแต่อยู่ในครรภ์ของมารดา

“ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ความรักที่มีต่อครอบครัว
ยังอยากให้คนที่จากไปนั้นยังคงมีความสุข และให้คนที่รักที่จากไป
ยังคงเติบโตขึ้นในทุกปี ถึงแม้จะตายจากไปแล้ว”

กรณี 3 โลกเสมือนของชีวิตหลังความตาย

“เราตั้งใจจะสร้างโอกาสที่หาได้ยากที่สุด คือ การได้พูดคุย
กันครั้งสุดท้ายกับคนที่กำลังจะจากไป ถ้าคุณเป็นคนที่เคยผ่าน
ช่วงเวลาเหล่านั้น แปลว่าคุณเป็นคนที่โชคดีมาก แต่คนส่วนใหญ่ที่
สูญเสียคนรัก ไม่เคยมีช่วงเวลาเหล่านั้นเลย นอกจากนี้ยังเป็น
การรักษาเยียวยาจิตใจ เพื่อช่วยเหลือคนที่ยังคงอยู่ในห้วงเวลาของ
การสูญเสียคนที่รักไป ให้สามารถปล่อยวางและก้าวไปข้างหน้าต่อ
ได้”

Nick Stavrou และ Steve Koutsouliotas นักออกแบบชาวออสเตรเลียที่ผ่าน
การสูญเสียบุคคลสำคัญในชีวิต ได้จำลองโลกที่สามารถพูดคุยตอบโต้กับผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว
ผ่านเทคโนโลยี VR (Virtual Reality) โดยเป็นการจำลองลักษณะนิสัยและหน้าตาบุคคลที่
จากไปด้วยเทคโนโลยี 3 มิติเสมือนจริงผ่านแว่นตา และในปี 2563 ประเทศเกาหลีใต้ ได้นำ

เทคโนโลยีแว่นเสมือนจริง VR นั้นไปใช้กับคุณแม่ที่ต้องสูญเสียลูกสาววัย 7 ขวบไปกับโรคร้าย ทำให้หนูน้อยนั้นได้กลับมามีชีวิตอีกครั้งในโลกของ VR (Kim, 2020) เหตุการณ์นี้ ทำให้ครอบครัวของเด็กน้อยได้ใช้เวลาด้วยกันโดยครอบครัวได้จัดงานวันเกิดครบรอบ 7 ปีให้กับเด็กหญิง เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงนั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ เทคโนโลยี VR นั้นได้สร้างความทรงจำอันทรงคุณค่าแก่ครอบครัวเป็นอย่างมาก ครอบครัวได้พูดคุยกันและได้ปลดปล่อยความในใจที่ติดค้างช่วยทำให้ครอบครัวนั้นได้บอกหลานที่รักและเด็กหญิงเป็นครั้งสุดท้ายผ่านเทคโนโลยี

*“แม่ขอโทษนะที่แม่ไม่สามารถก้าวข้ามมันไป แม่รู้ว่าแม่
ยึดติดกับหนูมากจริง ๆ แต่แม่รักลูกมาก วันนี้แม่พร้อมจะปล่อย
ลูกและเดินหน้าต่อไปเพื่อครอบครัว”*

- จาง จีซุง, แม่ผู้เสียชีวิต

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตมากมายถึงเทคโนโลยีดังกล่าวว่า การสูญเสียบุคคลสำคัญอันเป็นที่รักไม่มีทางจะทดแทนและเติมเต็มด้วยเทคโนโลยีหรือสิ่งของจำลองได้ แต่ในทางกลับกันในชีวิตของมนุษย์นั้นไม่สามารถที่จะคาดเดาถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ ไม่มีใครรู้ความตายจะเกิดขึ้น เมื่อไหร่ วันไหน หรือขณะใด หากมนุษย์สามารถรู้วันและเวลาล่วงหน้าได้มนุษย์อาจจะเปลี่ยนพฤติกรรมที่ทำให้ตนเองนั้นไม่ต้องเสียใจไปตลอดชีวิต

การจากไปของบุคคลในครอบครัว หรือคนที่สูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญหรือเป็นที่รักไปอย่างกะทันหัน ฯลฯ นั้น หากได้มีโอกาสเลือกที่จะบอกลาหรือทำอะไรสักอย่างเพื่อคนที่รักเป็นครั้งสุดท้ายได้ คงเป็นโอกาสที่ดีที่ได้ทำ เพราะสิ่งเหล่านั้น สามารถรักษาเยียวายาจิตใจของคนที่ยังมีชีวิตและยังคงติดอยู่กับความรู้สึกโศกเศร้าเสียใจ รู้สึกผิดต่อผู้ที่จากไป ให้สามารถปล่อยวางจากความผิดพลาดภายในใจจากการกล่าวโทษตัวเอง ความโศกเศร้าจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักจากการที่ไม่ได้พูดความในใจบางอย่าง หรืออาจได้ทำกิจกรรมบางอย่างที่ค้างคาและมีความหมายด้วยกัน เทคโนโลยีจึงเข้ามามีส่วนช่วยในการสร้างเวลานั้นขึ้นมาอีกครั้ง เพื่อให้การดำรงอยู่ของผู้จากไปเชื่อมโยงกันได้กับโลกของคนเป็น อีกทั้งยังเป็นการเยียวยาผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักให้สามารถปล่อยวาง นับเป็นการคลายปมและรักษาบาดแผลภายในจิตใจให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขโดยไม่ติดค้างต่อผู้เสียชีวิต

ดังนั้น โอกาสที่ได้กระทำการผ่านเทคโนโลยีเสมือนจริง นับเป็นการจัดการความรู้สึกและเยียวยาบาดแผลทางจิตใจจากการสูญเสียในอีกรูปแบบหนึ่งในยุคที่เทคโนโลยีก้าวเข้ามามีบทบาทเป็นอันมากต่อชีวิตมนุษย์ ช่องทางการสื่อสารกำลังก้าวล้ำไปไม่แค้ในโลกนี้ แต่ก้าวไปถึงโลกหน้าเพื่อสานต่อความทรงจำและความสัมพันธ์กับชีวิตหลังความตายให้ยังคงสายสัมพันธ์ไว้ได้อีกครา

การวิเคราะห์และอภิปรายความหมายของ “ผี”

กรณีที่น่าสนใจมากกล่าวถึงในข้างต้น เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนการรับรู้ การยอมรับ และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ผี” หรือชีวิตของผู้จากไปที่พบได้ในหลายบริบทต่าง ลักษณะและสถานการณ์กันไปในสังคม สำหรับงานชิ้นนี้สนใจในแง่คุณค่าและความหมายจากความตายของผู้ที่จากไปกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นสำคัญ

ดังนั้น สิ่งสำคัญเรื่องหนึ่ง คือ การอธิบายหน้าที่และความสำคัญของ “ผี” ที่ยังอยู่ในประสบการณ์ของคนเป็นมาตลอด โดยสรุปสาระสำคัญเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1) “ผี” ช่วยสร้างพลังให้คนที่ยังอยู่ ด้วยการไม่หายจากไปไหน แต่ใช้ชีวิตร่วมกันในสถานะที่ต่างออกไปจากตอนมีชีวิต พลังที่ส่งจากคนตายถึงใจคนเป็นนั้น ถูกให้ความหมายต่าง ๆ กัน ตามแต่การตีความและรับรู้ของแต่ละคน ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อและสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่อยู่มาก

ตัวอย่าง กรณีที่ 1 ในโทโฮคุเป็นพื้นที่ได้รับภัยพิบัติครั้งใหญ่จากคลื่นยักษ์สึนามิ ย่อมต้องการการฟื้นฟูเพื่อให้คืนสู่การใช้ชีวิตปกติได้เป็นอย่างมาก โดยทั่วไป การฟื้นฟูย่อมเป็นการทำเพื่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้ลุกขึ้นและใช้ชีวิตต่อไป แต่ในพื้นที่แห่งนี้ เราพบความโศกเศร้าที่ยังลึกและเรื่องราวของโศกนาฏกรรมในแทบทุกพื้นที่ เช่น เรื่องเล่าจากเหตุการณ์ของคนที่เหลือรอดเพราะติดอยู่บนสะพานแขวนสูงเกินระดับของคลื่นยักษ์ ก็ได้เห็นภาพที่คลื่นกำลังถาโถมพัดพาคนข้างล่าง เสียงกรีดร้องขอความช่วยเหลือ ความเจ็บปวดจากเหตุการณ์ที่ได้ประสบเช่นนี้ สร้างบาดแผลและตราตรึงในความทรงจำของผู้ประสบเหตุอยู่เสมออย่างที่ละเอียดจนหาย แต่เรากลับพบว่า ท่ามกลางสถานการณ์ที่ผู้คนต้องการการเยียวยานั้น กลับพบประสบการณ์เจอวิญญานคนตายที่วนเวียนตามสถานที่ต่าง ๆ มุมมองที่คนตายใช้ชีวิตร่วมกับคนเป็นเช่นนี้ กำลังบอกเราว่า เมืองนี้จะฟื้นฟูและขับเคลื่อนได้เพราะ เขาได้ทุ่มเทและอุทิศสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อ “คนตาย” ที่ยังคงอยู่อย่างมีความหมายภายในเมือง ราวกับว่า พลังในการฟื้นฟูนี้ ทำเพื่ออุทิศให้คนตาย ทำเพื่อ

ระลึกถึงคนที่จากไปเหล่านั้น ตามคำกล่าวที่ว่า “ความสุขของพวกเราตั้งอยู่บนชีวิตของพวกเขา”

เช่นเดียวกับ กรณีที่ 2 ตุ๊กตา Jizoson เป็นตัวแทนที่ยังทำให้ความผูกพันกับผู้ที่จากไปในความทรงจำนั้น ดำเนินต่อไป ความเชื่อว่า การจากไปนั้นมิใช่การตายสุดท้าย แม้การดำรงอยู่ของสิ่งที่อยู่อาจจะไม่ใช่ลูกสาว ลูกชาย ของครอบครัวที่จะเติบโตมีชีวิตขึ้นเรื่อย ๆ แต่เป็นตุ๊กตาที่ทรงคุณค่าต่อความรู้สึกของผู้เป็นสมาชิกภายในครอบครัว และผู้พบเห็น การที่ได้แสดงออกถึงการระลึกถึง อาทิ ไปเยี่ยมเยือน แต่งตัว และหาคู่แต่งงาน ล้วนเป็นความรัก ความหวังดี ความหวังเฝ้ายามที่แสดงออกผ่านการกระทำต่าง ๆ ไม่มีใครสามารถรับรู้ได้ว่าคนที่จากไปแล้ว สามารถรับสาร ความรู้สึก หรือสิ่งที่คนเป็นนั้นทำให้ได้หรือไม่ แต่สิ่งที่ปรากฏแน่ชัดและเป็นที่ยอมรับกันนั้นคือ คนเป็นหรือคนที่มีชีวิตอยู่นั้น สามารถรับรู้ได้ผ่านการกระทำของชาวโทโฮคุว่าพวกเขานั้นยังคง รัก เป็นห่วง และหวังดีต่อคนที่จากไปมากเพียงใด ในบางครั้งการบอกเล่า หรือการยอมรับถึงการจากไปของคนที่เป็นที่รักคงเป็นยาขมในชีวิต การจากไปทั้งที่ยังไม่ยอมให้จาก ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ใจในการยอมรับการสูญเสียที่เกิดขึ้น การทดแทนเชิงสัญลักษณ์ด้วยบางสิ่ง หรือการมีชุดความคิดว่าพวกเขาที่เรารักไม่ได้จากไป พวกเขานั้นยังอยู่ในอีกรูปลักษณ์หนึ่ง อาจช่วยปลอบประโลมจิตใจและสร้างสิ่งที่สวยงามได้อีกครั้งสำหรับผู้ที่ยังคงต้องมีชีวิตต่อไป ซึ่งต่างอย่างสุดซึ้งจากคำอธิบายการจัดการความสูญเสียด้วยความรู้ตามหลักการสมัยใหม่⁴

ขณะที่ การเรียกร้องหาสายสัมพันธ์กับผู้จากไป กระทั่งมีการเลือกใช้เทคโนโลยีในการจำลองความทรงจำเหล่านั้นขึ้นมาในโลกเสมือนจริงดังใน กรณีที่ 3 นั้น ก็นับเป็นการให้โอกาสคนที่ยังอยู่ได้รับรู้ถึงคนตาย และมีโอกาสได้จัดการความสัมพันธ์แก่กันและกัน แม้ว่า “ผี” ในโลกเสมือนทางเทคโนโลยีนั้น อาจขาดความ “ซึ้ง” เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากวัตถุในโลกธรรมชาติ ต่างจาก “ผี” ใน กรณีที่ 1 และ 2 ที่มาจากประสบการณ์เฉพาะตัว หากพลังและความหมายที่ส่งถึงคนเป็น ย่อมลึกซึ้ง เพราะสุดท้าย “ผี” อาจเป็นภาพตัวแทนของสายสัมพันธ์ที่ช่วยให้เราจัดการอารมณ์โศกเศร้า พร้อมปล่อยวาง และมีพลังจากการเรียนรู้ในชีวิตอีกครั้งมากกว่าการยึดติดถึงการดำรงอยู่จริงของผีและสิ่งเหนือธรรมชาตินั้น ๆ

⁴ ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น การจัดการความสูญเสียอธิบายได้ด้วย 5 ขั้นตอน คือ ปฏิเสธ โกรธ ตอรอง เสียใจ และยอมรับความจริง

ดังนั้น หากเปรียบเทียบกับหน้าที่และความหมายของผีจากงานของ Pormkaew (2001) จะพบว่า การใช้กรอบในการศึกษาทางมานุษยวิทยาเชิงภววิทยาโดยสนใจกับสายสัมพันธ์ระหว่างคนเป็นและคนตายนั้น สะท้อนหน้าที่ของผีที่ตอบโจทย์และปัญหาเฉพาะตัวบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ มากกว่าหน้าที่ของผีที่เล่นบทบาทเป็นผู้จัดระบบทางสังคมวัฒนธรรมตามความเชื่อในอดีต ในแง่นี้ อาจมีความใกล้เคียงกับความหมายของผีจากการศึกษาของ Jankham and Sriprapandh (2017) จากการวิเคราะห์ผีในรายการโทรทัศน์ที่สะท้อนความหมายของผี ที่มีลักษณะเป็นปัจเจกมีตัวตนและความต้องการเชื่อมโยงกับคนที่ยังอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม การมองให้เห็นพลังของการดำรงอยู่ของผีนั้น ก็เป็นไปเพื่อตอบสนองและเยียวยาคนเป็นมากกว่าการตีความตามความหมายของผีในรายการโทรทัศน์ที่เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาให้คนตาย

2) ประสพการณ์กับ “ผี” มิใช่เป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเสมอไป แต่เป็นประสบการณ์ร่วมของคนในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย และการสะสมประสบการณ์ร่วมนี้เอง จึงบ่มเพาะให้กลายเป็นความเชื่อที่ฝังในหัวใจของคนในถิ่นเดียวกัน ดังเช่น ประสบการณ์กับผีทั้งเรื่องเล่า ความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในเขตโทโฮกุ สะท้อนให้เห็นชัดว่า ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ผี” ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่นั้น ๆ ไปพร้อมกัน ทั้งกรณี 1 ที่ผู้คนเห็นอกเห็นใจผี หรือกรณี 2 ที่กลายเป็นวัฒนธรรมร่วม แม้กระทั่งวัดในพื้นที่ที่ยังยอมรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับตุ๊กตา JIZOSON ของชาวบ้านและอุทิศให้เป็นพื้นที่เก็บความทรงจำตรงนี้ร่วมกัน ขณะที่บางเรื่องราวก็กลายเป็นตำนานที่ส่งผลต่อจิตวิญญาณภายในตัวมนุษย์เป็นอย่างมาก เช่น ตำนานตัวกับปะที่สารคดีชุดเดียวกันนี้ ได้กล่าวถึงไว้ว่าเกิดจากโศกนาฏกรรมจากความอดอยากแร้นแค้นในอดีตที่จำต้องให้ครอบครัวฆ่าเด็กเพื่อให้ไปเกิดเป็นกับปะนั้น อาจจะได้ดีกว่ายังอยู่อย่างทุกข์ทรมานแสนลำเค็ญ

การกลายเป็นตำนาน หรือการได้รับพลังจากการใช้ชีวิตร่วมระหว่างคนเป็นกับคนตายในสถานะต่าง ๆ ก็ตาม เป็นการยอมรับการมีอยู่ของ “ผี” ร่วมกันของคนในภูมิภาคแถบโทโฮกุ โดยกรณีนี้ นักสังคมวิทยาที่ศึกษาเรื่องผีหลังเกิดภัยพิบัติในญี่ปุ่น⁵ อธิบายว่าเป็นลักษณะของความเชื่อและวิถีที่ดำรงอยู่ตรงนั้น “ในหัวใจ” ของชาวโทโฮกุ ซึ่งเป็นอะไรที่มากกว่าจะใช้คำง่าย ๆ เรียกเพียงวัฒนธรรมหรือวิถีปฏิบัติแต่มันแสดงถึงการฝังลึกในการมีประสบการณ์ร่วมกันระหว่างคนเป็นและคนตาย

⁵ ในสารคดี มีการสัมภาษณ์นักวิชาการเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวไว้ สามารถดูรายละเอียดได้ในสารคดี Barakan Discovers Tohoku ใน NHK world

ในแง่นี้ การมองในลักษณะประสบการณ์ร่วมจึงมีความลึกซึ้งมากไปกว่าเป็นเพียงวัฒนธรรมร่วมดังคติความเชื่อต่อเรื่องผีในถิ่นที่ต่าง ๆ ตามพิธีกรรมและการให้ความหมายบทบาทหน้าที่ของผี ดังเช่น แนวคิดวิญญาณนิยมหรือลัทธิผีสามเทวดา หรือการศึกษาตามวิวัฒนาการทางสังคมที่มีความเชื่อ การกระทำร่วมกันต่อเรื่องลึกลับตามบริบทเชิงวัฒนธรรมจากแบบไม่ซับซ้อนไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น เหล่านี้เป็นต้น

3) การรับรู้และยอมรับได้ถึง “ผี” แสดงให้เห็นว่า ชีวิตในสังคมทุกวันนี้ ยังคงมีการสื่อสารระหว่าง 2 โลกอยู่เสมอแม้จะอยู่ในสังคมแห่งเหตุผลและวิทยาศาสตร์เพียงใดก็ตาม เพราะหากเรายอมรับความจริงแล้ว องค์ประกอบในชีวิตมนุษย์ย่อมเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง แต่ชีวิตในโลกสมัยใหม่ละเลยไม่ให้ความสำคัญและพื้นที่ต่อสิ่งเหล่านี้นัก กรณีนี้อย่างนี้ ทำให้เห็นความจริงและการดำรงอยู่จากการสื่อสารเพื่อรับรู้การมีอยู่ทั้งผ่านตัวแทนของตุ๊กตา ประสบการณ์พบเจอผี โดยปรากฏการณ์เหล่านั้นในโทโฮกุถูกยอมรับและสร้างประโยชน์ต่อผู้คนในการยังต้องดำเนินชีวิตต่อไปให้ได้

และในกรณีที่ 3 นั้นยิ่งตอกย้ำให้เห็นความสำคัญของการสื่อสารระหว่าง 2 โลกว่า ความหมายของคนตายทรงพลังแค่ไหนในใจคนเป็น เพราะการยอมรับเช่นนี้ นำมาซึ่งการเลือกใช้เทคโนโลยีให้เกิดการสื่อสารระหว่าง สิ่งสมมติที่ประดิษฐ์จากเทคโนโลยีกับผู้ใช้สูญเสียที่ต้องการจัดการความทรงจำและบาดแผลจากการพراقจากกัน ผีจากเทคโนโลยีเช่นนี้ อาจเป็นอีกรูปลักษณะหนึ่งของ “ผี” ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งจากการศึกษาด้วยแนวทางมานุษยวิทยาเชิงภววิทยาได้ชวนให้เรายอมรับการดำรงอยู่ของสิ่งอื่น ๆ ได้มากขึ้น โดยไม่ต้องคำถามต่อการมีอยู่จริงในเชิงสารัตถะ แต่ตราบใดที่ยังคงอยู่ในใจของผู้คน สิ่งนั้น ย่อมมีคุณค่า ความหมาย และสำคัญเสมอ

การไม่พยายามแยกชั้นในประสบการณ์และวิถีประจำวัน ด้วยการยอมรับและสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นสำคัญเพราะส่งผลต่อการตีความ ให้ความหมายจากการยังคงอยู่ของ “ผี” ในการใช้ชีวิตต่อของคนที่ยังอยู่เป็นอันมาก

บทสรุป

หลังจากความสูญเสียเกิดขึ้น ความโศกเศร้าในการพراقจากได้เกิดขึ้นกับมนุษย์ ความตาย คือ การหายไปของบุคคลอันเป็นที่รักที่สร้างความเจ็บปวดแสนสาหัสทางความรู้สึก แต่ในเวลาเดียวกันความตายก็ได้สร้างคุณค่าและความหมายให้กับคนที่มีชีวิตอยู่

อย่างมหาศาล เราไม่สามารถหาคำตอบให้กับความตายได้ว่าคนที่ตายแล้วไปไหน หรือคนตายต้องการจะบอกอะไรหรือไม่ก่อนที่จะเดินทางไปยังโลกหลังความตาย ความหมายอันทรงคุณค่าจากการรับรู้ ตีความ สื่อสาร สัมผัสกับคนตายที่เกิดภายในใจของคนเป็น คือพลังของการดำรงอยู่ของผู้ตายที่ยังคงติดตรึงอยู่กับผู้ที่ยังคงมีชีวิตอยู่ไปตลอดชีวิตนั้นก็คือความรัก ความห่วงใย แรงผลักดันทางใจ และความปรารถนาดีที่สร้างสายสัมพันธ์และก่อพลังชีวิตที่งอกงามให้ระหว่างกันไปตลอดตราบใดที่เรายังจำและระลึกถึงกันได้ ธรรมชาติอาจจะพรากชีวิตของคนที่เราไปจากเรา แต่ความรักและความห่วงใยจากบุคคลอันเป็นที่รักคือสิ่งที่ธรรมชาติมิอาจพรากไป

นอกจาก พลังที่คนเป็นได้รับการคงอยู่ของคนตายแล้ว ความหมายของ “ผี” ยังสร้างพลังร่วม ที่มาจากประสบการณ์ร่วมกันของหลายคน บ่มเพาะเป็นความเชื่อเฉพาะถิ่นที่ยังคงความหมายร่วมกัน โดยความหมายของ “ผี” ที่ดำรงอยู่ระหว่าง 2 โลก เช่นนี้ จะรับรู้ได้ ต้องมีวิธีในการสื่อสารทั้งในเชิงการตีความ สัญลักษณ์ สิ่งสมมติ ตัวแทนในรูปลักษณะต่าง ๆ ในตำแหน่งแห่งที่ที่ได้รับการยอมรับในวิถีที่เราใช้ชีวิตอยู่ แม้จะไม่ง่ายกับสังคมสมัยใหม่ก็ตาม ในฐานะผู้เขียน ได้แต่หวังว่าคนที่ผู้เขียนรักและผู้ที่ผ่านมาในชีวิตของผู้เขียนที่จากไปยังที่ที่ไกลแสนไกล ณ ตอนนี้ จะเดินทางไกลอย่างสวัสดิภาพ และพบกันใหม่ในสักวันหนึ่ง

References

- Archavanitkul, K. & Thongthai, W. (2006). **Death Situation: A Reflection on Population Stability**. [in Thai]. Bangkok: Plan Printing.
- Bauman, Z. (1992). **Mortality, Immortality and Other Life Strategies**. California: Stanford University Press.
- Bookbinder, M. & McHugh, M. E. (2010). Symptom Management in Palliative Care and End of Life Care. **Nursing Clinics of North America**, 45 (3), 271-327.
- Bowlby, J. (1969). **Attachment and Loss. Vol. I Attachment**. London: Hogarth Press.

- Chungsathiansap, K. et al. (2007). **Culture of Death and End-of-Life: The Guideline of Social Dimension of Learning in the Hospice Care.** [in Thai]. Nonthaburi: Society and Health Institute.
- Chutaraphatphon, D. (n.d.). **Delirium and Agitation in Terminally ill patient.** [in Thai]. <https://www.rama.mahidol.ac.th/fammed/th/palliativecare/knownledges/doctorpalliative8th>
- Duangwiset, N. (2022). **Anthropology and the Studies of Ghost and Paranormal Activity.** [in Thai]. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/304>
- Jankham, W. & Sriprapandh, K. (2017) Comparative Analysis of Meaning Regarding Ghost in Kon Ouad Pee Television Program with the Belief in Ghosts in Thai Society. [in Thai]. **Journal of Mass Communication, Chiang Mai University, 5** (2), 46-70.
- Kim, V. (2020). **Virtual Reality, Real Grief.** <https://slate.com/technology/2020/05/meeting-you-virtual-reality-documentary-mbc.html>
- Kübler-Ross, E. (1969). **On Death and Dying.** New York: Macmillan.
- Kübler-Ross, E. & Kessler, D. (2005). **On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss.** New York: Simon and Schuster.
- Main, M., Kaplan, N. & Cassidy, J. (1985). Security in Infancy, Childhood, and Adulthood: A Move to the Level of Representation. **Monographs of the Society for Research in Child Development, 50** (1/2), 66-104.
- O'Connell, R. (2020). **How Japan Healed My Heart: Finding Solace at Tokyo's Zojoji Temple after a Devastating Loss.** <https://www.worldnomads.com/stories/transformation/how-japan-healed-my-heart>
- Rodpal, J. (2006). **Good Death: Perspectives from Thai Buddhist Elderly.** [in Thai]. Master's thesis, Chulalongkorn University.

- Pormkaew, P. (2001). **Beliefs and Rituals Related to Ghost Belief, and the Social Role of Southern Thai Buddhists.** [in Thai]. Bangkok: Office of the National Culture Commission (ONCC), Ministry of Education.
- Tillich, P. (1959). The Eternal Now. In Feifel, H., editor. **The Meaning of Death.** (p. 30-38). New York: McGraw-Hill.
- Weiss, B. L. (1997). **Only Love is Real: The Story of Soulmates Reunited.** London: Piatkus.
- Yasuka. (2018). **The Sad Truth About Jizo Bosatsu Statues.** <https://www.kcpinternational.com/2018/01/sad-truth-jizo-bosatsu-statues/#:~:text=The%20Jizo%20statues%20represent%20protected,shades%20of%20vermilion%20or%20ruby>

ความเชื่อเรื่องกรรม วาทศิลป์ของเวทนา และการเมืองแห่งความ สงสารต่อคนพิการในสังคมไทย

Karma, the Rhetoric of *Wethana* and the Politics of Compassion for People with Disabilities in Thailand

ประชาธิป กะทา¹

Prachatip Kata

Received: July 3, 2022/ Revised: December 6, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้วิพากษ์การผสมรวมกันระหว่างความหมายทางวัฒนธรรมที่
เกี่ยวข้องกับความรู้สึกสงสารจากความเชื่อพุทธเถรวาทในฐานะส่วนหนึ่งของศีลธรรมเชิงสถาบัน
กับอำนาจชีวการเมืองที่ถูกสร้างจากนโยบายของรัฐบาลไทย และอุดมการณ์ทางการเมือง
ในระดับโลกแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่เป็นผลผลิตจากองค์กรนานาชาติ ที่ได้สร้างการเมือง
ของความสงสารต่อคนพิการ ซึ่งกรอบคิดทางการเมืองนี้ใช้ประเมินความเป็นมนุษย์และ
หยิบนัยคุณค่าและความหมายของชีวิตให้กับคนพิการในสังคมไทย ภายใต้การเมืองของ
ความสงสาร คนพิการถูกปฏิบัติในฐานะองค์ประธานทางการเมืองและถูกทำให้กลายเป็น
ปัญหาทางศีลธรรม พร้อมกับมีมุมมองต่อคนพิการในฐานะบุคคลต้องได้รับการสงเคราะห์
ทางสังคม อีกทั้งคนพิการควรที่จะต้องถูกควบคุมไว้ที่สถานสงเคราะห์คนพิการในนาม
มนุษยธรรมและคนพิการเป็นบุคคลที่น่าสงสารควรที่จะต้องถูกจำกัดพื้นที่ไว้ที่บ้าน ไม่ให้
ออกมาใช้ชีวิตข้างนอกด้วยความคิดเรื่องเวทนาคนพิการ บทความจะชี้ให้เห็นว่าการ
เคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองในประเทศนี้เกี่ยวข้องกับคนพิการในสังคมไทยเพื่อท้าทาย
การเมืองของความสงสารต่อคนพิการ ซึ่งได้สร้างการกีดกันทางสังคมให้กับคนพิการ ภายใต้
กรอบคิดการเมืองของอัตลักษณ์ แบบจำลองทางสังคมของความพิการ และแนวคิด

¹อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
(Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Science, Kasetsart
University), Email: prachatip.k@ku.ac.th

สิทธิมนุษยชน การเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองภายใต้กรอบคิดดังกล่าวเพื่อนิยามใหม่สถานะความเป็นพลเมืองของคนพิการและสิทธิทางสังคม รวมทั้งนิยามใหม่ความหมายทางสังคมเกี่ยวกับคนพิการที่ถูกขับเคื้อนจากความเชื่อพุทธเถรวาท โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องกรรมและวาทศิลป์ของเวทนา บทความวิจารณ์ว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวดูเหมือนจะประสบความสำเร็จในการช่วยนิยามใหม่คนพิการที่ถูกตราไว้ในกฎหมาย แต่ความพยายามผ่านการเคลื่อนไหวดังกล่าวย้อนแย้งในตัวเอง กล่าวคือในท้ายสุด มันสนับสนุนการผลิตซ้ำระบบการกีดกันคนพิการผ่านกรอบคิดการเคลื่อนไหวต่อสู้ ที่ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานระบอบคิดหลักการมองร่างกายที่สมบูรณ์แบบคือร่างกายที่ต้องมีสมรรถภาพ

คำสำคัญ: คนพิการ ความเชื่อเรื่องกรรม วาทศิลป์เวทนา การเมืองของความสงสาร

Abstract

The research for this article examined the merger of cultural meanings related to disability in Thailand, and in particular, the influence of karma theory and the rhetoric of *wethana* ('feelings of pity') as part of institutional morality derived from Theravada Buddhism, the bio-politics created by Thai government policies and global political ideology as produced by global organizations in relation to human rights. All of these elements contribute to the creation a framework of a politics of compassion in Thailand that can be used to evaluate humanity and give specific values and meaning to the lives of people with disabilities in Thailand. Because of this politics of compassion, people living with disabilities are treated as political subjects and problematized as 'moral objects', who are simultaneously viewed as 'objects of social charity' – those who should be confined to government-run shelters in the name of humanitarianism – and as 'pitiful objects' – those to be hidden from view and confined to their homes in the name of *wethana*. The political and social movement that has emerged in Thailand to challenge this politics of compassion, a political framework that socially excludes those in Thailand who have disabilities and

is based on the politics of identity, the social model of disability and the human rights approach, is also described. This framework is used to define disabled people's citizenship status and legal rights, as well as to redefine the cultural meaning of disability derived from Theravada Buddhism, and in particular, karma ideology and the rhetoric related to *wethana*. Criticism is provided regarding how the movement seems to have had some qualified success in helping introduce a new definition of disability and disabled under Thai law, but such efforts appear to be ironic since they continue to reinforce a system of exclusion enforced upon persons with disabilities. While trying to free persons with disabilities from the limiting definitions of the past, the movement only reinforces the Thai government's categorization of persons with disabilities based on a system of compulsory able-bodiedness.

Keywords: People with disabilities, Karma ideology, Rhetoric of *wethana*, The politics of compassion

Introduction

In Thailand, many disabled people live under cultural prejudice, social discourse and medical definition. Disability development programs rely heavily on a quantitative approach and biomedical concepts. Policy formulation and decision-making processes have been based on quantitative information gathered from national household surveys. The concepts employed in interview surveys to define who is disabled and what their needs are, have been narrowly medically defined (Riewpaiboon & Blume, 2009: xxiii). In traditional Thai society, powerfully influenced by Buddhist practice, most people with disabilities are supported by their families and by a number of charitable organizations, however, they have to live their lives quietly with little social integration. Influenced by the Buddhist teaching on karma, disability is believed to be an individual tragedy as a way of paying back bad

karma the person accumulated in past lives. For instance, being blind from birth results from the bad karma of making a bird loses its eyes. Buddhist belief in merit-making and the theory of karma not only makes disabled people confine themselves, but also turns people with disability into objects of charity rather than being seen as people who are actively capable of making merit and escape from their karma of being disabled. This view of people with disabilities as pitiable, as objects of charity, as existing on the margins of society, is reinforced by representation of the disabled in Thai novels, television dramas and films. The stereotypical disabled person depicted is usually crippled and socially excluded or hidden in the limited space of a house (ibid: xx).

In rural areas, there is cooperation between medical officers and family or relatives of female disabled people with cognitive impairments to force contraception on such women who are deemed sexually violence-prone and vulnerable to becoming pregnant (Sherer, 2009). Children in rural areas who are born blind cannot receive schooling as there is no special school for the blind there and regular schools are not willing to accept them. In addition, career limitation is another problem faced by the blind as they have little to no choice in pursuing a vocation. This is a situation comparable to that of homeless people. Government policy tends to make it worse for blind people as there are rigid regulations. For example, the Ministry of Public Health refuses to issue a Thai traditional medical practice license to blind people because they do not think they can practice the same as sighted physicians. This discrimination has brought protests from an association of the blind. At present, blind people can work only as street-side traditional massage providers. This study reveals how the phenomenon of discrimination and social exclusion of people with disabilities is a product of the rhetoric of wethana and the politics of compassion.

Thailand's framework and policy on disabled people have changed continuously. In the past, emphasis was placed on providing social welfare through charitable organizations and special schools. This reflects an attitude towards disabled people as being helpless and in need of special aid. However, between 1977 and 1987, Thailand's framework and policy changed significantly as there was an initiation of schooling for the disabled with non-disabled students in the same classroom. Moreover, career rehabilitation for disabled people was provided. Disabled people were welcome to work side by side with everyone else in the workplace. In 2007, a law on the promotion and development of the quality of life of disabled people was enacted with the aim to promote attitudes towards disabled people as ones who can live by themselves like other people in society.

Although there have been improvements to eliminate cultural prejudice towards the disabled and to enhance a good quality of life for them, nevertheless it has become apparent that laws cannot provide significant help because, in reality, some state policies towards the disabled contradict what is stated in the law. An example is the annual budget policy to provide monthly stipends for disabled people. This policy is criticized by many disabled activists in that it shows Thailand still has a policy framework of social charity instead of establishing a fundamental structure that assists an easy living for the disabled (Kata, 2016). These policies do not help disabled people to be free from the history of cultural prejudice.

This study examined the merger of cultural meanings related to disability in Thailand, and in particular, the influence of karma theory and the rhetoric of *wethana* ('feelings of pity') as part of institutional morality derived from Theravada Buddhism, the bio-politics created by Thai government policies and global political ideology as produced by global organizations in relation to human rights, all of which contribute to the creation of a framework of a politics of compassion in Thailand. The politics of compassion

is the politics of everyday life. Under this political regime, politics of compassion is used as a political mechanism to evaluate humanity and give specific values and meaning to the lives of people with disabilities in Thailand. As a result of the politics of compassion, people living with disabilities are treated as political subjects and problematized as ‘moral objects’ and simultaneously viewed as ‘objects of social charity’ – those who should be confined to government-run shelters in the name of humanitarianism – and as ‘pitiful objects’ – those to be hidden from view and confined to their homes in the name of *wethana*. This research relied on the interpretation of laws related to people with disabilities, government regulations, research and other academic documents.

The Cultural Meaning of Disability in Thailand

The word for disability in Thai is *phikan*, the literal meaning of which is ‘physically handicapped’ or ‘to have a physical defect’, with the term having negative connotations. The cultural meanings related to disability in Thai society, as highlighted by Bhensri Naemiratch and Lenore Manderson, are influenced by Thai views on bodily statuses, which are based on two philosophical principles: the five aggregates (in Pali, *khandha*, and in Sanskrit, *skandas*) and indigenous notions of health and illness. The five aggregates consist of two major parts: (i) *rup* or the physical form of the self (in Pali, *rupa*) and (ii) the four non-physical forms of the self, consisting of (1) *winyan* (in Pali, *vinna*), awareness and consciousness, (2) *wethana* (in Pali, *wethana*) feelings, which can be either physical, psychological, or both, (3) *sanya* (in Pali, *sanna*), memory and perception, and (4) *sangkharn* (in Pali, *sankhara*), which is various mental formations, activities and volitions. The indigenous notions of health and illness are derived from Ayurvedic humoral theory in which the body is comprised of four basic elements: earth, water, air and fire. Conventional understanding is that earth and water are formed first within the

body, while air and fire are formed later in life. Traditionally, Thai concepts of the ‘perfect’ or ‘normal’ body rely on the presence of all 32 components of earth and water, with local understandings being informed by the idea that any incompleteness owing to the absence of one or more of these components will lead to disability (Naemiratch & Manderson, 2009).

Buddhism is essentially centered around the Thai moral world and the ethics present in Thai society. Buddhism’s institutional moralities dominate everyday ethical practices and the ways in which moral and good lives are led by Thais. In Thai Buddhist society, people generally justify their present status on the basis of karma, that is, that one’s present condition is determined by past conduct. This belief is derived from the Buddhist doctrine that life is a chain of rebirths (Ratanakul, 1996). Based on the influence of Buddhist karma, disability is seen as an individual tragedy, as payback for the bad karma a person may have accumulated in past lives (Schumm & Stoltzfus, 2007). Views on disability are also affected by Thai people’s belief in ghosts and supernatural beings (Rukwong, Chirawatkul & Markovic, 2007). The Buddhist belief in merit-making and the theory of karma not only leads to disabled people being confined, or confining themselves to their homes, as payback for their karmic debt, but also results in a view of disabled people having a spiritual deficiency, which means they are forced to suffer in chaos and isolation (Schumm & Stoltzfus, 2007). This framework treats people with disabilities as objects of charity, as evidenced through Thai charitable organizations, rather than seeing them as people capable of actively making merit and escaping their karma retribution of being disabled.

In Thailand, the family is regarded as the main institution responsible for providing care to disabled people (Riewpaiboon & Blume, 2009). In their study on middle-aged women living with disability in the northeast of Thailand, Pensri Rukwong, Siriporn Chirawatkul and Milica Markovic (2007) show that Buddhism teaches people with disabilities, and their families, to be

patient and accept their own fate, and that this approach enables disabled women to cope more easily with the painful reality of their life. Other studies in Thailand have shown how the gender roles prescribed by local culture can reflect the lived experiences of middle-aged women living with disability (Rukwong, Chirawatkul & Markovic, 2007; Rukwong, 2008).

The Thai social representation of disabled people sees them as having impaired bodies based on medical criteria, being those unable to survive on their own, and therefore, in need of help from others. According to karmic theory, people with disabilities should be hidden from view within the home, retained as a family stigma while waiting for assistance as passive objects. This view of people with disabilities, as pitiable objects of charity and confined to the margins of society, is reinforced by the representations of disabled people within Thai novels, television dramas and films. The stereotypical disabled person is depicted as crippled and socially excluded or hidden within the limited confines of a house. Kulapa Vajanasara (2005) has reviewed Thai literature on the disabled, which states that people's disability is the result of sins committed in a former life and sees the disabled as helpless people who can do nothing without the help of others; as passive objects of charitable action. Thanomnual Hiranyatheb (2008) argues that the way in which the meaning of disability is produced in Thai literature has changed in accordance with social and cultural factors, as well as Thai government policies on the disabled over different periods.

Buddhist principles state that people and things exist only in relation to everyone and everything else; no person or thing is fully independent (Ratanakul, 1988). As a result, Buddhist institutional moralities and ethics aimed at maintaining individual and social harmony state that all humans should interact with each other in a mentally appropriate and emotionally mature manner. Bhensri Naemiratch and Lenore Manderson (2009), conducting fieldwork in rural villages across northeast Thailand, found that

Buddhist principles related to a virtuous existence, and in particular *songsan* (feelings of sympathy and pity), play an important role in social and community responses to disability, as well as feelings toward disabled people in general in Thailand. In contrast, people who have disabilities do not want anyone to feel *songsan* toward them; they perceive *songsan* as being similar to *somphet* (which literally means ‘pitiful’). I would argue that, in fact, the everyday language used in Thai society sees *songsan* and *wethana*, or feelings and sensations of pity, as interchangeable. The Dictionary of Buddhism by P.A. Payutto states that a sensation or feeling is one of the five aggregates or groups of existence that form corporeality, these being feelings or sensations, perceptions, mental formations and consciousness. *Wethana* can be divided into three groups: pleasure, pain and neither pleasurable nor painful feelings (Payutto, 1995). For example, when we see a physical entity or hear a sound that makes us feel happy and contented, it is called *suka wethana*, and when it makes us feel unhappy or discontented, it is called *tukka wethana*. When neutral feelings are aroused, it is called *ubeka wethana*. However, Jamnong Tongprasert (1985) reveals that the everyday terms used to describe sensations by Thai people convey different meanings from the original Pali and Sanskrit words because of official Theravada Buddhist doctrine. Therefore, *wethana* is only used to refer to sympathy for a painful sensation; for example, if a person sees a young girl begging on the street and says, “I feel *wethana* for the girl”, this means that the girl is pitiful or deserving of sympathy, probably because she has been abandoned by her parents and has had to become a beggar. Thus, it is evident that *wethana* is used by Thai people to refer only to negative feelings of pity and sympathy.

Theravada Buddhist doctrine, which regards disabled people as helpless and weak, as people who should be pitied and offered sympathy by others, has contributed to the creation of a system of exclusion in Thailand, one that governs-over people with disabilities. This system of exclusion also

plays an important role in determining how Thai people deal with the disabled in general. There is no doubt that the theory behind karma and the rhetoric contained within *wethana* derived from Theravada Buddhist principles that see disabled people as ‘hidden’ and ‘pitiable objects of charity’, have been mirrored by Thai governments regarding policies related to the disabled. Such policies tend to view the disabled as objects of social charity who should be confined to government-run shelters as part of a humanitarian approach. For example, after the Thai Department of Social Welfare was established in 1940 to assist ‘helpless’ people, including the disabled, the Thai government enacted the Beggar Control Act in 1941. This legislation stated that beggars in Bangkok, as well as the elderly and disabled, and especially the mentally disabled who begged along roadsides in Bangkok, were not self-reliant and had nobody to look after them, and therefore, should be confined to government-run shelters. Both the Beggar Control Act, which categorized people with disabilities as ‘helpless’, and the establishment of shelters for ‘confined citizens’, resonated perfectly with the karma ideology of Theravada Buddhism. Moreover, the citizenship status of disabled people in Thailand is ambiguous; should they be seen as state citizens who deserve the same rights as any other or should they be seen as non-state citizens, to whom the government should provide social welfare in the name of humanitarianism? (Kata, 2014; 2017)

It is clear that Thai government policies regarding disabled people and Theravada Buddhism’s moral doctrines are intertwined and continue to reinforce one another in Thailand, a fact manifested in the Rehabilitation for Persons with Disabilities Act 1991. This act has been criticized by activists for the disabled in Thailand as representing a “law of compassion”, one that resonates with *wethana* and mirrors Thai government policy, and which harks back to former policies aimed at providing social charity based on karma, rather than the establishment of a structure that promotes equal and fair

living standards for the disabled based on a human rights discourse and principles of human dignity.

Disabled People as Moral-Political Subjects

Over the years, the disability development program in Thailand has drawn heavily on the medical model of disability and biomedical concepts of disease and disability. In turn, the policy formation and decision-making processes have been based on quantitative information gathered from national household surveys. The concepts applied in these interview surveys to define who are disabled and what their needs are have proved to be narrowly and medically defined (Riewpaiboon & Blume, 2009). Moreover, the questions used in such surveys have tended to be quite specific and negative in tone, excluding many disabilities or degrees of disability. For example, “mentally retarded” and “insane” are usually used as the only cognitive disability categories, while “armless”, “legless” and “paralyzed” have tended to be the sole locomotion disability categories used. The restrictive nature of these questions might account for the very low number of disabled people reported in Thai censuses (around 0.3 percent) (King & King, 2011). Reviewing disability and rehabilitation issues in Thailand, Theeraphong Bualar argues that disability rehabilitation policies have been formulated based on a “top-down approach”. Therefore, views of disabled people have not been incorporated into the policy-making process, mainly because the government has always seen disabled persons as beneficiaries, instead of stakeholders. As a result, disability policy has been bureaucratized and the policymakers often believe they are helping disabled people, rather than working with them. Theeraphong states that at the heart of the top-down approach is the assumption that people with disabilities need and want to be cared for (Bualar, 2010).

Thailand's approach toward and policies related to disabled people have changed over time, with a struggle taking place in this globalized era between the Thai government and those groups representing people with disabilities to develop a meaningful understanding of disability and the disabled. The government has attempted to retain the same definition of disability, one based on the medical model, while disability groups have attempted to redefine disability based on a social model and human rights approach as influenced by international organizations and especially the WHO. According to the social model, disability is the result of social discrimination, something that prevents people with impairment from living independent lives. These advocacy groups have even fought for legal changes to be introduced and have created social movements to re-imagine the social representation of disabled people in Thailand, one which uses the politics of identity as a political strategy. Nevertheless, the Thai government has been able to use its power and ingenuity to monitor and regulate people with disabilities, and, in particular, disabled beggars and disabled people who work on the street as blind singers.

The Politics of Compassion

In 1991, after almost two decades of preparation, the Thai government finally promulgated the Rehabilitation for Persons with Disabilities Act ('the 1991 Act'), the first law to officially define disabled people and their rights. The 1991 Act was obviously heavily influenced by the medical model of disability, with the medical rehabilitation approach subsequently normalized. The 1991 Act contained the first explicit definition of a person with disabilities, defining them as "*a person with physical, intellectual, and mental impairment or abnormality*" (Rehabilitation for Persons with Disabilities Act, 1991), and so dropped the previous link between disability and social conditions. Later, the Ministry of Public Health

promulgated Ministerial Regulation 1994 No. 2 pursuant to the 1991 Act, breaking down disabilities into five categories: (i) *Impairment of vision*, (ii) *Impairment of hearing or communication*, (iii) *Impairment of physical ability or mobility*, (iv) *Impairment of mental ability or behavior* and (v) *Impairment of intellect or learning ability*. These five categories clearly and rationally described the characteristics of disability based on medical parameters. The law meant that disabled people would in the future be diagnosed and evaluated by specialized physicians, who would define the type of disability present and refer patients for further medical rehabilitation as necessary

However, more recent enactments of the 1991 Act have not only emphasized the human rights of a person with disabilities, but have also protected their right to receive rehabilitation. The changes stipulate that all public buildings and vehicles should be equipped with devices to facilitate access for disabled people and encourages employers and private entrepreneurs to employ qualified persons with disabilities under a ratio scheme. However, it should be noted that all these changes can be viewed as acts of charity, rather than as reflecting the protection of human rights among people living with disabilities.

Many disabled activists in Thailand argue that the 1991 Act, in which disabled people are defined according to medical criteria, as well as other, more recent legislation that reflects the rhetoric of *wethana*, are equivalent to “laws of compassion” that focus on providing charity rather than empowering those with disabilities (Boontan, 2000). They also say that cultural prejudices and social discrimination shown toward people with disabilities must be combated through legislation that guarantees human rights and human dignity (The Institute of Health Promotion for People with Disability, 2008). Therefore, after the military coup of 2006, the leaders of certain non-government organizations (NGOs) working on behalf of disabled people as members of policy-making committees during the drafting of a new

constitution proposed adding the word ‘disability’ to Section 30 of the new constitution to protect social discrimination against people with disabilities so that this section read as follows:

Unjust discrimination against a person on grounds of difference in origin, race, language, sex, age, disability, physical or health condition, personal status, economic or social standing, religious belief, education or constitutionally political view, shall not be permitted (The Constitution of the Kingdom of Thailand, 2007).

The representatives of those NGOs advocating on behalf of people with disabilities explained that the reason why the word ‘disability’ was added to the Constitution of the Kingdom of Thailand 2007 was to reflect the fact that disability is not a physical condition or disease, but is instead based on both an individual’s personal attributes (physical and health) and the result of external factors, such as the barriers resulting from social and cultural prejudices. It was also argued that without the word ‘disability’ being added, disabled people in Thailand could not be confident that their rights and dignity as human beings would be protected and that they would not be discriminated against (The Institute of Health Promotion for People with Disability, 2007). The new definition of disability that was proposed was influenced by The International Convention on the Rights of Persons with Disabilities and was supported by all the relevant interest groups and associations working on behalf of people with disabilities, who also urged the government to adopt the convention.

In 2007, the 1991 Act, a “law of compassion” according to disabled activists in Thailand, was revised and presented as The Persons with Disabilities Empowerment Act 2007 (‘the 2007 Act’). This law, which was created in response to a social reform movement led by disabled activists

representing the rights of disabled people, is based on a strategy of politics of identity and human rights discourse, both of which have been influenced by international organizations, especially the WHO, and global legislation, in particular, the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities. The social model of disability has also been promoted since this law was introduced, to motivate the political and social movements influenced by the politics of identity in Thailand. Disabled activists have said that the social model is important, not just because it highlights what needs to be changed in terms of the barriers, cultural prejudices and social discrimination faced by people with disabilities, but also because it provides the basis for a stronger sense of disabled people's identity (Petkong, 2005). The 2007 Act clearly reflects an international emphasis on a social model. For example, the new definition of those with disabilities no longer implies physical abnormality, impairment or disease as specified by the medical model, nor individual sins committed in a previous life as influenced by the karma ideology of Theravada Buddhism. Instead, the new definition relates to social discrimination, social exclusion and/or physical and environmental barriers that impair or prevent disabled people from being able to live independently. According to Section 4 of the 2007 Act:

Persons with disabilities mean persons who encounter certain limitations in performing their daily activities or social participation due to their impairment in vision, hearing, mobility, communication, mind, emotion, conduct, intellect, learning or any other impairment along with various difficulties, and specially need some assistance to enable them perform their daily activities or social participation same as ordinary persons (Persons with Disabilities Empowerment Act, 2007).

Moreover, the human rights approach is also clearly alluded to in the section entitled the Promotion and Development of Life Quality, which is identified as the:

Rehabilitation of disabled persons, provision of welfare, promotion and protection of their rights, support, of their autonomy, human dignity and equality same as others, their full and efficient social integration under the environments accessible and usable to them (ibid: 8-24).

However, based on the politics of identity strategy and on human rights discourse, people with disabilities who look like beggars are ignored by the Thai social movement because they do not conform to the country's emancipatory political agenda, one set-up by disabled activists. For example, the Thai Association of the Blind tries to persuade blind singers busking on street corners in Bangkok to sell lottery tickets or to become traditional Thai massage providers, the aim being to change the social representation of disabled people in the wider Thai society. The idea behind this is to prevent disabled people from acting like beggars waiting for others to offer philanthropy or objects of charity based on karma and *wethana*.

Although the 2007 Act mainly aims to change the focus of the government's ideology from the provision of charity to the protection of human rights, and from rehabilitation to empowerment, government policies pertaining to people with disabilities still contain elements of the old, charity-provision ideology. An explicit example of this is the subsistence allowance given to disabled people since 2010, which the government encourages disabled people to apply for. By registering with the relevant authorities in their residential area, disabled people can receive a monthly payment of THB 500. This program was introduced to resolve the problem of not having any

accurate statistics regarding the number of disabled Thai citizens, as the government expects the program to help populate its database of registered disabled people resulting in more effective policymaking (The Institute of Health Promotion for People with Disability, 2010). This approach has been criticized by activists for the disabled and by Thai scholars as being a clear indicator that the Thai government is heading back towards the old ideology based on charity since they would rather see the budget used to provide social welfare to the disabled. Furthermore, this approach is also viewed as political propaganda used by the government to garner support from the general population (ibid: 22-27).

The Beggar Control Act as a Technology of Surveillance

Recent Thai governments have continued to use surveillance on and apply regulations to disabled people, although using different political mechanisms than previously. During the nation-building era, and subsequent to the Beggar Control Act of 1941, people with disabilities who acted like beggars in Bangkok were viewed as causing social and moral disorder and so needed to be confined to government-run shelters specifically established to train such people to be good citizens. In recent times, Thai governments have used a more ingenious power mechanism to continue their surveillance of the disabled, encouraging people with disabilities to register with the responsible authorities in order to become ‘legal’ beggars in the city.

The social movement set up on behalf of disabled people was formed when a number of associations working with the disabled called for the National Legislative Assembly of Thailand to consider revisions to the Beggar Control Act of 1941, proposing that the key clauses related to the prohibition of begging activities should remain, but that “freelance street performers” (in Thai, *wanipok*) such as blind singers and musicians, be clearly separated from this definition. Under this proposal, freelance street

performers who wished to perform in public areas would have to contact the relevant local authorities for permission and then would be entitled to receive the appropriate care, protection and empowerment offered by the government. Those who could not work and fend for themselves, such as beggars, the elderly, people with disabilities, the mentally impaired and the sick, would be referred to government-run shelters. Beggars who did not fall into any of these categories would have to contact employment officers for further assistance.

However, after the election of 2008, these proposed revisions to the Beggar Control Act were not passed by the new government, and instead, the Ministry of Social Development and Human Security put forward a different version, which was then approved by the new cabinet. Under the new Beggar Control Act, as drafted by the government authorities, those who wished to become beggars would have to register with the local authorities and meet the following criteria:

Citizens of the Kingdom of Thailand: Persons with either physical and mental impairment which limit the choice of career by which to earn a living; elders without a caretaker; and homeless people who cannot earn enough money to survive.

Moreover, this act also included punishments for those who sought to take advantage of beggars, such as gangsters who could cause problems for others and society.

The proposed law was vehemently opposed by groups representing people with disabilities, as well as Thai scholars and social activists, because they found the sentence “*those who wish to be beggars shall be persons with disabilities*” offensive, as it showed that the government would not provide opportunities for disabled people to access alternative occupations.

In other words, the proposed law completely ignored the human dignity of those with disabilities by forcing them to become beggars. In addition, it was felt that the beggar registration process would result in an increase in foreign begging gangs or human trafficking rings being formed throughout the country (The Institute of Health Promotion for People with Disability, 2009). Government officers at the time stated that the main reason for the beggar registration process being introduced was to control beggars and determine the precise number of beggars in the big cities (The Institute of Health Promotion for People with Disability, 2009: 44). The issue of foreign begging gangs and human trafficking rings, which had spread throughout Bangkok and other big cities in the country, was to be addressed by the changes to the previous act, namely that to become a qualified beggar you had to be a citizen of Thailand.

Although the Thai government has since enacted the 2007 Act, the aim of which is to eliminate cultural prejudice towards the disabled, and in particular, the reliance on karma ideology and the rhetoric of *wethana*, plus to enhance disabled people's quality of life and their legal rights, it has become apparent in recent years that the laws are limited. In reality, some Thai government policies towards disability contradict what is in the latest legislation, such as providing monthly stipends to disabled people. Added to this, the political ideology espoused by the Thai government has remained unclear on matters related to the disabled, particularly in terms of whether to offer them charity or empower them. One example of this has been the unsuccessful attempt to form a social movement as supported by the Thailand Association of the Blind, the aim of which is to distinguish 'beggars' from 'blind singers' and to treat the singers as freelance street performers.

Discussion and Conclusion

This article describes the politics of compassion that is used in Thailand to evaluate humanity and give specific values and meanings to human life, and, in particular, disabled people's lives. This moral-political form represents an interrelation between two kinds of doctrine: *neo-liberalism* and *institutional morality*, which are rooted in different philosophies, but reinforce one another. Neo-liberalism views modern subjects as 'agencies' who have freedom and autonomy, meaning that any disabled people who oppose this moral-political ideology are labeled as "vulnerable subjects" and classified as helpless people (Scully, 2014). The institutional morality created by Theravada Buddhism, which incorporates karma ideology, believes that being born disabled represents retribution for sins committed in a previous life. According to this moral doctrine, disabled people are passive objects worthy only of pity and who should simply wait for assistance from others. In other words, the politics of compassion framework in Thailand is the result of a mixture of specific cultural meanings related to disability as influenced by Theravada Buddhism, karma and the rhetoric of *wethana*, and also the political framework in modern Thailand, which is based on neo-liberalism.

Within this political framework, people with disabilities are excluded through a double movement of inclusion-exclusion, carried out in the name of political neutrality, humanitarianism and moral reasoning, along with Thai ethical obligations that allow various technologies of power to work, to render borders irrelevant in the name of a higher moral injunction and to prevent and relieve the suffering of others. Furthermore, within this 'politics of compassion' framework, people with disabilities in Thailand have become 'ambiguous citizens', as they are neither recognized as fully-fledged citizens with a corresponding set of legal rights, nor are they non-citizens for whom the state will only provide humanitarian assistance.

The political and social movements for persons with disabilities in Thailand mainly aim to change the focus of the Thai government's political ideology, from the provision of charity to protecting people's human rights, and change the approach from rehabilitation to empowerment. Although the movement seems to have had some qualified success in helping introduce a new definition of disability and disabled under Thai law, these efforts seem ironic as they continue to reinforce a system of exclusion enforced upon persons with disabilities. While trying to free persons with disabilities from the limiting definitions of the past, the movement has ended up reinforcing the Thai government's categorization of persons with disabilities based on a system of compulsory able-bodiedness. Being able-bodied means being capable of the normal physical exertions required in a particular system of labor (McRuer, 2006: 8) and is based upon on the 'proper body' regime inherent in modern Thailand. This means that the movement has implicitly accepted the norms related to abnormal bodies used by Thai society to define people with impairments. In addition, the movement has ended up reinforcing the dualism of the social model that makes a distinction between impairment as a biological dysfunction and disability as process of social exclusion.

It can be argued that the impairment concepts used in Thailand represent not a state of neutrality without history or pre-social existence, but rather a composite of bio-politics, the historical legacy of a political ideology and the biological discourse used by Thai governments during each era. The product of this composition fits perfectly with Thai institutional moralities drawn from Theravada Buddhism. In the social model's dualism there is no pure or naturally impaired body and an impaired body is not naturalistic and has, in essence, a pre-social and ahistorical existence which is free from bio-politics, and thus, exists outside of discourse (Thomas, 1999; Tremain, 2001;

2002). In Thailand, biological discourse and institutional moralities have co-created a regime based on proper bodies of citizens.

Moreover, even though the strategy of a politics of identity aims to create a collective identity for people with disabilities, such strategy ends up conforming to the medical model approach because what distinguishes the identity of such people from any other group is still the nature of their impairment. Inevitably, this aligns with the very model (the medical model) that the social model and human rights discourse attempt to deny because the movement regards impairment as having the same philosophical foundation as the medical model, which views impairment as a biological entity (Bickenbach et al., 1999: 1182). In a similar vein, Bill Hughes and Kevin Paterson (1997: 330) state that although the social model seems to struggle with the medical model, in fact, these two models share the same philosophical platform, one that sees impairment as a biological entity. Furthermore, Marian Corker (1999) applies the “deconstruction” of Jacques Derrida to criticize the dichotomy of the social model, which distinguishes between impairment and disability. Corker asserts that this dichotomy co-exists and cannot be separated as dualism. Although the social model seeks to deny that it is similar to the medical model, both models accept impairment as representing “biological foundationism”; both models view impairment as a natural state that can be objectively established, free from the biological discourse of biopower. Corker further insists that stable conditions and natural states of impairment based on the biological foundationism that the social model uses act in opposition to its political agenda. However, defining impairment based on biological foundationism, which views the impaired body as a stable and natural condition, seems to ignore the fact that people who live with impaired bodies have many varied experiences within their social life. Therefore, by necessity, the political-social movement based on identity and influenced by the dichotomy of the social

model, which needs to make a clear definition of people with impairment in order to overcome the complexities of their experiences and build collectivity, has to reinforce its opposition to the medical model by gathering all people with impairment into the same group. This implies that the social model accepts the concept of an abnormal body, which Thai society itself uses to define people with impairment.

Therefore, the political-social movement as a political strategy, rooted in the politics of identity and minority group approaches, reinforces the characterization of persons with disabilities created by the bio-politics from the beginning, while also reinforcing the system of exclusion constituted by modern Thailand and the institutional moral doctrines emanating from Theravada Buddhism, all of which the movement initially sought to challenge. Under a form of identity politics, based on biological foundationism and the dualism of the social model, bodying experiences disappear and the opportunity to mention the complexity of bodily sensations under a system of exclusion is lost (Desjarlais, 1992: 29; Hughes and Paterson, 1997: 335). In other words, we can no longer understand the body as the source of existence that generates and shapes subjectivities in a specific mode of being-in-the-world (Csordas, 1990; 1993; 1994).

The Thai social movement may have tried to bring ‘legal citizenship’ to persons with disabilities; however, it did not bring ‘humanization’. The humanization desired by people living with disabilities cannot be formulated by regulations because it involves the relationship between people with disabilities and other people in society on an everyday level. Furthermore, Reinders (2008) suggests that the social and political movement for people living with disabilities, which depends on a human rights discourse, has not been sufficient because the rights of persons with disabilities will only be effectively safeguarded when supported by other ethical obligations not directly related to those rights, such as the principle of ‘friendships’. For

example, people with disabilities may have human rights as specified in law, but they will still require assistance from others in order to carry out their daily activities and this assistance cannot be claimed through legislation since such assistance depends on ‘others’ being prepared to assist them. Therefore, ‘citizenship’ and ‘humanization’ of persons with disabilities are not equivalent concepts.

References

- Bickenbach, J. et al. (1999). Models of Disablement, Universalism and the ICIDH. **Social Science and Medicine**, 48 (9), 1173-1187.
- Boontan, M. (2000). Philosophy and Administrative Principle. [in Thai]. In Association for the Blind People in Thailand. **Three Decades of Association for the Blind People in Thailand**. Bangkok: Jirarat Print.
- Bualar, T. (2010). Disability Rehabilitation Policy in Thailand: Explaining why it has come under fire. **Journal of Asian Public Policy**, 3 (1), 111-117.
- Corker, M. (1999). Differences, Conflations and Foundations: The Limits to Accurate”, Theoretical Representation of Disabled People's Experience? **Disability and Society**, 14 (5), 627-642.
- Csordas, T. (1990). Embodiment as a Paradigm for Anthropology. **Ethos**, 18 (1), 5-47.
- Csordas, T. (1993). Somatic Modes of Attention. **Cultural Anthropology**, 8 (2), 135-156.
- Csordas, T. (Ed.). (1994). **Embodiment and Experience: The Existential Ground of Culture and Self**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Desjarlais, R. (1992). **Body and Emotion: The Aesthetics of Illness and Healing in the Nepal Himalayas**. Philadelphia: University of Pennsylvania. Press.

- Hiranyatheb, T. (2008). **Disability Discourse in Modern Thai Narratives**. [in Thai]. (Unpublished doctoral dissertation). Chulalongkorn University, Bangkok.
- Hughes, B. & Paterson, K. (1997). The Social Model of Disability and the Disappearing Body: Towards a Sociology of Impairment. **Disability and Society**, 12 (3), 325-340.
- Kata, P. (2014). **The Biopolitics and Impaired Body: The History of Ambiguous Citizen in Thailand**. [in Thai]. Nonthaburi: Society and Health Institute.
- Kata, P. (2016). En Thaïlande, des citoyens ambigus. In Gardou, C., editor. **Le handicap et ses empreintes culturelles. Variations anthropologiques**, 3, 197-208.
- Kata, P. (2017). The Birth of Disabled People as ‘Ambiguous Citizens’: Bio-politics, the Ethical Regime of the Impaired Body, and the Ironies of Identity Politics in Thailand. In Hardon, A. & Hadolt, B., editors. **New Socialities and Subjectivities in 21st Century Health Care**. (p. 61-74). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- King, J. & King, M. (2011). The Lived Experience of Families Living with Spinal Cord Disability in Northeast Thailand. **Third World Quarterly**, 32 (8), 1475-1491.
- McRuer, R. (2006). **Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability**. New York and London: New York University Press.
- Naemiratch, B. & Manderson, L. (2009). Pity and Pragmatism: Understandings of Disability in Northeast Thailand. **Disability and Society**, 24 (4), 479-480.
- Payutto, P. (1995). **Dictionary of Buddhism**. [in Thai]. Bangkok: Mahachulalongkorn University Press.
- Persons with Disabilities Empowerment Act. (2007). **Royal Thai Government Gazette**. [in Thai]. 124, section 61 A, 8-24.

- Petkong, W. (2005). **The Civic Network of Disabled People: Identity Construction in Health System Reform Movement.** [in Thai]. Nonthaburi: Society and Health Institute.
- Ratanakul, P. (1988). Bioethics in Thailand: the Struggle for Buddhist Solutions. **The Journal of Medicine and Philosophy**, 13 (3), 301-312.
- Ratanakul, P. (1996). The Buddhist Concept of Health and Disease. In Ratanakul. P. & Than, K., editors. **Health, Healing and Religion: An Inter-Religious Dialogue.** (p. 31-40). Bangkok: The Center of Human Resources Development, Mahidol University.
- Rehabilitation for Persons with Disabilities Act. (1991). **Royal Thai Government Gazette (Special Volume)**, [in Thai]. No.108, section 205, 18-28.
- Reinders, H. (2008). **Receiving the Gift of Friendship: Profound Disability, Theological Anthropology, and Ethics.** Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Riewpailoon, W. & Blume, S. (2009). Disability and Rehabilitation in Europe, North America and Asia. In Addlakhu. R., Blume, S., Devlieger, P., Nagase, O. & Miriam. W., editors. **Disability and Society: A Reader.** (xvii-xx) New Delhi: Orient BlackSwan.
- Rukwong, P., Chirawatkul, S. & Markovic, M. (2007). Suk-Sam-Bai: The Quality of Life Perceptions among Middle-Aged Women Living with a Disability in Isaan, Thailand. **Journal of Nursing Research**, 15 (4), 285-295.
- Rukwong, P. (2008). Lived Experience of Middle-Aged Women Living with a Disability in Isaan, Thailand. **Nursing and Health Science**, 10, 59-64.
- Schumm, D. & Stoltzfus, M. (2007). Chronic Illness and Disability: Narratives of Suffering and Healing in Buddhism and Christianity. **Journal of Religion, Disability and Health**, 11 (3), 5 – 21.

- Scully, J. L. (2014). Disability and Vulnerability: On Bodies, Dependence, and Power. In Mackenzie, C., Rogers, W. & Dodds, S., editors. **Vulnerability: New Essays in Ethics and Feminist Philosophy**. (p. 204-221). New York: Oxford University Press.
- Sherer, P. (2009). Sexuality and Reproductive Health of Women with Disabilities. [in Thai]. **Proceeding of the First National Conference on Sexuality Studies in Thailand**. (p. 12-21). 7-8 January 2008, Ratanakosin Hotel, Bangkok.
- The Constitution of the Kingdom of Thailand. (2007). **Royal Thai Government Gazette**. [in Thai]. section 30A.
- The Institute of Health Promotion for People with Disability. (2007). **The Politics of Persons with Disabilities Newsletter**, [in Thai]. 4, 8.
- The Institute of Health Promotion for People with Disability. (2008). **The Politics of Persons with Disabilities Newsletter**, [in Thai]. 13, 34-37.
- The Institute of Health Promotion for People with Disability. (2009). **The Politics of Persons with Disabilities Newsletter**, [in Thai]. 14, 43-49.
- The Institute of Health Promotion for People with Disability. (2010). **The Politics of Persons with Disabilities Newsletter**, [in Thai]. 18, 9.
- Thomas, C. (1999). **Female Forms: Experiencing and Understanding Disability**. Buckingham: Open University Press.
- Tongprasert, J. (1985). **Thai Language**. [in Thai]. Bangkok: Praepittaya Press.
- Tremain, S. (2001). On the Government of Disability. **Social Theory and Practice**, 27 (4), 617-636.
- Tremain, S. (2002). On the Subject of Impairment. In Corker, M. & Shakespeare, T., editor. **Disability/Postmodernity: Embodying Political Theory**. (p. 32-47). London: Continuum Press.

Vajanasara, K. (2005). **Social Representation of Disabled People in Thailand: A Case Study of Thai Literature.** [in Thai]. Nonthaburi: The Health Promotion for People with Disability in Thailand Program, Health System Research Institute, Thai Health Promotion Foundation, Sirindhorn National Medical Rehabilitation Centre.

สู่สังคมสุขภาวะ: การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะของ องค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว

Toward the Well-being Society: The Development of Health Network, Buddhist Organizations, Nakhon Nayok and Sa Kaeo Provinces

ชลวิทย์ เจียรจิตต์¹ ชัยวัชร พรหมจิตติพงษ์² และ ธันนิกันต์ สุญสินัย³

Cholvit Jearajit, Chaiwatchara Promjittiphong, and Tannikarn Soonsinpai

Received: June 30, 2022/ Revised: November 1, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาวะจากการประกาศใช้ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเกิดการตระหนักถึงสุขภาวะอย่างเป็นองค์รวมและการรับรู้ถึงปัจจัยทางสังคมกำหนดสุขภาพ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วสำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะ และ 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้ว ซึ่งเป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี การศึกษาครั้งนี้จึงได้เก็บข้อมูลแบบผสมผสานจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดนครนายกและสระแก้ว จำนวน 271 รูป และผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะ จำนวน

¹ Corresponding author, รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University), Email: cholvit_j@hotmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University), Email: chaiwatchara@gmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University), Email: tannikarn@hotmail.com

33 รูป/คน ผ่านการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มในการเก็บข้อมูล อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า 1) ทนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 35.2 มีเกณฑ์วัดค่าดัชนีมวลกายอยู่ในระดับปกติหรือมีสุขภาพดี และมีความระมัดระวังในการดูแลพฤติกรรมทางสุขภาพและการบริโภคอาหารของพระสงฆ์ซึ่งมีความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนา 2) การพัฒนาเครือข่ายสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้วได้อาศัยการขับเคลื่อนเชิงเครือข่ายใน 2 ลักษณะคือ 1) เครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาพ และ 2) เครือข่ายเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาสุขภาพ โดยมีเครือข่ายภาควิชาการเป็นส่วนสนับสนุนที่สำคัญด้านองค์ความรู้ทางด้านสุขภาพและมีการดำเนินงานเชิงปฏิบัติการภายใต้จุดเริ่มต้นที่เป็นทุนทรัพยากรภายในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการสร้างสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม

คำสำคัญ: การพัฒนาสุขภาพ เครือข่ายทางสังคม การสร้างเสริมสุขภาพพระสงฆ์ องค์กรพระพุทธศาสนา จังหวัดนครนายก จังหวัดสระแก้ว

Abstract

Changes in the public's well-being since the promulgation of the 2nd National Health System Statute is an important starting point for the public's realization of holistic well-being and awareness of the social determinants of health (SDH). This research aims to 1) study the health capital of monks in Buddhist organizations in Nakhon Nayok and Sa Kaeo provinces for the preparation for the development of health networks, and 2) investigate approaches to health network development of Buddhist organizations in Nakhon Nayok province and Sa Kaeo province. Mixed methodologies were employed in this study with the data collected from the sample groups of monks in Nakhon Nayok and Sa Kaeo (a total of 271 monks), and key informants on health network development of 33 persons. Questionnaires, in-

depth interviews, and group discussions were conducted. The data was analyzed with descriptive statistics and content analysis.

The findings revealed the following. Firstly, for the health capital of monks' health, the sample group of 35.2% had the body mass index at normal levels. They had a good healthcare and food consumption practice and were thus well equipped to develop a health network of Buddhist organizations. Secondly, the health network development of Buddhist organizations in Nakhon Nayok and Sa Kaeo have been driven by the network in 2 ways: 1) the learning network for health development, and 2) the practical network for health development with support from an academic network on the knowledge of well-being and the operation under the community-based resource capital towards holistic good health and well-being.

Keywords: Development of wellbeing, Social network, Buddhist Monk's health enhancement, Buddhist organizations, Nakhon Nayok province, Sa Kaeo province

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้นำมาสู่การปรับตัวทางด้านสุขภาวะ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับวิถีการบริโภคและสามารถดำเนินชีวิตให้ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัย องค์การพระพุทธศาสนาถือเป็นองค์กรทางสังคมที่พยายามปรับตัวและพัฒนาองค์ความรู้ตลอดจนการเพิ่มบทบาทในด้านการพัฒนาสุขภาวะอย่างเป็นองค์รวม การพัฒนาสุขภาวะโดยพระสงฆ์ได้ดำเนินไปด้วยการทำงานเชิงสาธารณสงเคราะห์ตามแนวทางของการปฏิบัติงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมโดยเฉพาะการจัดการสาธารณสงเคราะห์เพื่อสังคมที่ยั่งยืนภายใต้กรอบสาธารณสงเคราะห์ 4.0 ที่มีความพยายามในการสร้างเครือข่ายทางสังคม การจัดทำธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ และการสร้างเครือข่ายจิตอาสาในลักษณะของเครือข่ายร่วมกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนและสังคม การทำงานสาธารณสงเคราะห์ในลักษณะนี้ได้นำมาสู่การปรับตัวขององค์การพระพุทธศาสนาสู่การเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตามศักยภาพในการดำเนินงานขององค์กรพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาและมีส่วนร่วมทางสังคมโดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาสุขภาวะของพระสงฆ์ในองค์กรให้มีความเข้มแข็งและเพียบพร้อมด้วยสุขภาวะเพื่อการทำงานเพื่อสังคมได้อย่างยั่งยืน

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาวะได้เป็นประเด็นที่สำคัญสำหรับการพัฒนาและควบคุมให้คนไทยกลายเป็นประชากร (Population) และรัฐสามารถจับจ้องได้ โดยประกาศคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เรื่อง ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2559 ชี้ชวนให้เห็นถึงอัตราการเร่งรัดในการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาวะที่เป็นผลมาจากโลกโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองไปอย่างรวดเร็วทำให้ประเด็นด้านสุขภาวะถูกท้าทายให้สามารถจัดการได้และประชากรไทยมีสุขภาวะที่เข้มแข็ง โดยประกาศคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติฉบับดังกล่าวได้กำหนดคำว่า “สุขภาวะ” ไว้ว่า “ภาวะที่บุคคลมีร่างกายแข็งแรง มีอายุยืนยาว มีจิตใจที่ดี มีความเมตตา กรุณา ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม ดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ และ ใฝ่รู้ สามารถ “คิดเป็น ทำเป็น” มีเหตุมีผล อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การมีสุขภาวะเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม โดยเริ่มจากตนเองไปสู่ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและอื่น ๆ” คำนิยามของคำว่า สุขภาวะได้กลายมาเป็นกรอบสำคัญในการออกแบบเชิงนโยบายและการจัดการสุขภาวะของประชากรไทย อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับประเด็นปัจจัยทางสังคมที่กำหนดสุขภาพ (Social Determinant of Health: SDH) และร่วมมือกันเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งทางสุขภาวะจากทุกภาคส่วน

เมื่อพิจารณานิยามความหมายของคำว่าสุขภาวะตามประกาศคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เรื่องธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2559 ได้สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มคนอย่างหลากหลายที่ควรได้รับการพัฒนาสุขภาวะให้แข็งแรงเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะให้ขยายตัวออกไป ประกอบกับกลุ่มคนในองค์กรพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์ได้พัฒนาบทบาทขององค์กรให้เชื่อมโยงกระบวนทัศน์ในการเปลี่ยนผ่านไปสู่การเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม กระนั้นก็ตามการที่เปลี่ยนผ่านทั้งการพัฒนาสุขภาวะกับการพัฒนาองค์กรพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่เน้นไปยังการผูกสุขภาวะให้เป็นกิจกรรมเพื่อสังคมได้มีปัจจัยร่วมกันประการหนึ่งคือ การมีทุน

สุขภาพ (Health Capital) ที่เข้มข้นซึ่งจะช่วยทำให้การขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาพะถูกตระหนักถึงได้อย่างเป็นองค์รวมและมีประสิทธิภาพ

สำหรับทุนสุขภาพนักคิดทางสังคมวิทยาอย่าง Blaxter (2003) ได้พัฒนาต่อยอดความคิดเรื่องทุนของ Pierre Bourdieu กลายเป็นทุนสุขภาพที่เป็นทุนที่สามารถวัดได้ผ่านความแข็งแรงของร่างกาย สมรรถภาพทางกาย และการประเมินสุขภาพของตนเองด้วยรูปแบบต่าง ๆ โดยทุนสุขภาพมีความสัมพันธ์กับทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับทุนอื่น ๆ การมีทุนสุขภาพที่มั่งคั่งเป็นเครื่องชี้วัดในการมีกำลังสำหรับการสร้างทุนเศรษฐกิจ หรือในอีกมิติหนึ่ง เป็นการที่ทุนเศรษฐกิจได้มาเป็นส่วนหนึ่งของทุนสุขภาพผู้ที่มีทุนเศรษฐกิจสูงจะสามารถพัฒนาทุนสุขภาพของตนเองได้มากขึ้น เช่น การเข้าฟิตเนส การดูแลสุขภาพโดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการออกกำลังกายให้คำแนะนำ เป็นต้น ขณะที่ทุนสังคมที่เป็นในลักษณะของเครือข่ายที่เกิดขึ้นและเป็นประเด็นที่งานชิ้นนี้ได้ให้ความสนใจภายใต้กรอบของการมีทุนสุขภาพที่ดีจะทำให้เกิดการทำกิจกรรมทางสังคมเพื่อรวมตัวขึ้นเป็นเครือข่ายได้อย่างเข้มแข็งและก่อให้เกิดการขยายต่อความร่วมมือออกไปได้อย่างเป็นวงกว้าง

ในมิติทุนสุขภาพของพระสงฆ์เป็นประเด็นที่น่าสนใจเนื่องจากสุขภาพของพระสงฆ์ได้ถูกกำกับด้วยพระธรรมวินัยในการไม่สามารถเลือกฉันอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการได้มากนัก ประเด็นดังกล่าวได้กลายมาเป็นความเสี่ยงทางด้านสุขภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากมีสุขภาพะทางกายที่ไม่แข็งแรงจะส่งผลให้พระสงฆ์ไม่สามารถทำกิจกรรมทางสังคมได้โดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็นรอยต่อในช่วงของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของพระพุทธศาสนาสู่การเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมภายใต้การทำกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เพื่อสังคมที่ยั่งยืนภายใต้กรอบสาธารณสงเคราะห์ 4.0 การศึกษาของ Larphananon (2014) ชี้ชวนให้เห็นถึงสุขภาพะของพระสงฆ์ในสังคมไทยผ่านการวิเคราะห์หลักสุขภาพะองค์รวมใน 4 ด้าน ได้แก่ สุขภาพะทางกาย สุขภาพะทางจิต สุขภาพะทางสังคม และสุขภาพะทางปัญญาซึ่งพบว่า พระสงฆ์ในสังคมไทยมีภาวะเสี่ยงที่จะเป็นโรคอ้วนและส่วนใหญ่มีโรคประจำตัวที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-communicable Diseases: NCDs) อีกทั้งยังประสบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพทางจิตและภาวะความเครียด จากการศึกษาดังกล่าวจึงเป็นข้อท้าทายสำคัญในการพัฒนาสุขภาพะเพื่อพระสงฆ์ให้มีความพร้อมทั้งทางด้านกาย จิต สังคม และปัญญาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสุขภาพะโดยพระสงฆ์ต่อไป

ความพยายามในการพัฒนาสุขภาวะเพื่อพระสงฆ์ได้ถูกยกระดับกลายเป็น ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้พระสงฆ์สามารถดูแล สุขภาพตนเองได้ตามหลักของพระธรรมวินัย ตลอดจนการดูแลพระสงฆ์โดยชุมชนและ สังคมได้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย เนื่องจากพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีความเสี่ยงทางสุขภาพ จากการโภชนาการในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นผลมาจากการขาดองค์ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับ โภชนาปฏิบัติในการดูแลสุขภาพพระสงฆ์โดยเริ่มต้นจากศาสนิกชนที่มีความเข้าใจและเสี่ยง การตกบาตรด้วยอาหารที่เพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดโรคและความเจ็บป่วย เช่น การเสี่ยง อาหารที่หวาน มัน และเค็ม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการดูแลสุขภาวะพระสงฆ์ในระดับ ปัจเจกบุคคลและชุมชน อีกทั้งความมุ่งหวังสำคัญของการดูแลสุขภาวะของพระสงฆ์คือ การพัฒนาบทบาทให้พระสงฆ์มีขีดความสามารถในการเป็นผู้นำเพื่อการดูแลสุขภาวะของ ชุมชนและสังคมได้ต่อไป กระนั้นก็ตาม ในภาพรวมระดับสังคม การขับเคลื่อนการพัฒนา สุขภาวะพระสงฆ์ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 ได้ถูกกำหนดไว้ให้เป็น หน้าที่ร่วมกันในทุกภาคส่วนทางสังคมโดยมุ่งเน้นให้ครอบคลุมการพัฒนาสุขภาวะ 5 ด้าน สำคัญคือ การถวายเป็นบุญที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาวะ การมีข้อมูลที่จำเป็นเกี่ยวกับการ ดูแลสุขภาพ การพัฒนาสุขภาพ การบริการสุขภาพ และสวัสดิการด้านการวิจัยและ พัฒนาชุดความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม (The National Health Commission office, 2017: 1)

เมื่อพระสงฆ์มีความพร้อมในด้านสุขภาวะแล้วจะทำให้เกิดการดำเนินงานเพื่อ ขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาวะในลักษณะของเครือข่ายทางสังคมสามารถเกิดขึ้นได้อย่างมี ประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน ผ่านความร่วมมือในทุกระดับของสังคม ผ่านการทำงานของ เครือข่ายสุขภาวะซึ่งถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้ เกิดขึ้นได้ภายในพื้นที่ สถาบันทางสังคมที่เป็นส่วนสำคัญในการสามารถเป็นกลไกเชื่อมต่อ การพัฒนาความรู้และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะอย่างสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งมีความพร้อมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์สุขภาพ และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี การขับเคลื่อน การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะผ่านเครือข่ายทางสังคมได้เปิดโอกาสให้เกิดการบูรณาการทาง สังคมผ่านการสร้างเครือข่ายทางสังคมโดยเฉพาะการเป็นเครือข่ายทางสังคมเชิงพื้นที่ซึ่ง เป็นการบูรณาการความร่วมมือในประเด็นการขับเคลื่อนทางสังคมโดยมีพื้นที่เป็นแกนกลาง ของการรวมตัวและมีกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างเข้มข้นในพื้นที่ (Phramaha Suthit

Apakaro, 2016: 62) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในฐานะสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนงานด้านอุดมศึกษาได้ดำเนินงานปรับเปลี่ยนบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาสู่การเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ทำงานเพื่อสังคม โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก และอำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว พื้นที่เชิงยุทธศาสตร์เพื่อสังคมของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ข้อมูลจากรายงานการศึกษาของ Srinakharinwirot University (2014) แสดงให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยได้มีการดำเนินนโยบายการบริการวิชาการแก่สังคม “หนึ่งจังหวัด หนึ่งมหาวิทยาลัย” ส่งผลให้พื้นที่จังหวัดนครนายกและจังหวัดสระแก้วเกิดเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมโดยเฉพาะเครือข่ายการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เป็นอย่างดี กระระดมทรัพยากรที่เป็นเครือข่ายทางสังคมจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาได้ถือเป็นศักยภาพที่สำคัญที่ทำให้เครือข่ายทางสังคมมีความเข้มแข็งและมุ่งไปสู่การดำเนินงานได้อย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ การพัฒนาเครือข่ายในอีกหลายด้านของจังหวัดนครนายกและสระแก้วยังขาดการดำเนินงานที่จะสามารถพัฒนาการบูรณาการองค์กรต่าง ๆ การศึกษาเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทยของ Jearajit (2016) สะท้อนให้เห็นว่า องค์การทางพระพุทธศาสนาถือเป็นสถาบันที่มีทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีความพร้อมในการเป็นแกนกลางของการผลักดันการทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะบทบาทการทำงานเชิงเครือข่ายของพระสงฆ์ในสังคมไทยที่มุ่งเน้นการทำงานพัฒนาสังคมอันถือเป็นการปรับกระบวนการทัศน์ของพระพุทธศาสนาสู่การเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม แต่การทำงานเชิงเครือข่ายยังเป็นการทำงานที่มีพลังในระยะชั่วคราว หากสามารถพัฒนาต้นแบบเชิงเครือข่าย (Network Model) ขององค์กรพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสุขภาวะขึ้นมาได้จะช่วยก่อให้เกิดการทำงานพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

ในมิติของการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมที่มีองค์กรพระพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมของ Wasi (2016) ชี้ชวนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับศรัทธาแห่งศักยภาพเพื่อการพัฒนาตนผ่านการเรียนรู้ ซึ่งจะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง เศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงลำดับขั้นใน 3 ระดับคือ การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับสังคม การพัฒนาให้องค์กรพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานเชิงเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนสังคมไทยจึงถือได้ว่าเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานเชิงเครือข่ายให้เข้มแข็งและเกิด

พลังในการพัฒนามากยิ่งขึ้น สำหรับการศึกษาบทบาทการทำงานพัฒนาขององค์กรพระพุทธศาสนากับเครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายสุขภาวะ Phramaha Suthit Apakaro et al. (2013; 2015) สรุปให้เห็นบทบาทขององค์กรพระพุทธศาสนาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าของสังคม ซึ่งส่งผลให้องค์กรพระพุทธศาสนามีการปรับตัวเพื่อใช้บทบาทและทุนทางสังคมที่มีอยู่ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาสังคมผ่านกระบวนการร่วมกัน 3 ประการคือ 1) มุ่งเน้นการดำเนินตามพันธกิจของคณะสงฆ์ที่พยายามสร้างจุดเชื่อมโยงให้องค์กรพระพุทธศาสนาทำงานเผยแผ่และพัฒนา 2) การสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับภาคประชาสังคม เครือข่ายการพัฒนาสังคม และสุขภาวะองค์กร สาธารณประโยชน์และหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น และ 3) การใช้ปัญหาของท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการระดมทรัพยากรทางความคิด บุคลากร และองค์กรที่เกี่ยวข้องมาทำงานร่วมกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาถือเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินงานขององค์กรพระพุทธศาสนาเพื่อต่อยอดไปสู่การเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการทำงานพัฒนาสังคมหรืองานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาไม่สามารถขับเคลื่อนไปได้ในลักษณะของการแยกส่วนกันทำ แต่ควรมีการขับเคลื่อนในลักษณะของเครือข่ายทางสังคมที่มีความร่วมมือในทุกระดับตั้งแต่ระดับภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาสังคม การสร้างและส่งเสริมเครือข่ายองค์กรสุขภาพ โดยจะมุ่งเน้นไปยังการทำงานเพื่อยกระดับประเด็นความเข้าใจด้านสุขภาวะสำหรับคณะสงฆ์จังหวัดนครนายกและสระแก้วให้สามารถเรียนรู้และนำไปขยายต่อชุมชนและเครือข่ายการพัฒนาระดับท้องถิ่นได้นอกจากนี้ ยังจะส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการลดปัญหาและความเสี่ยงในประเด็นสุขภาพ ตลอดจนเป็นกลไกส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสามารถบูรณาการการทำงานเพื่อพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและจังหวัดสระแก้วให้ได้ การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งหวังในการทำความเข้าใจทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วสำหรับเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะ ตลอดจนการถอดบทเรียนแนวทางการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้วเพื่อนำไปสู่การเป็นต้นแบบในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายก และสระแก้วสำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพ
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้ว

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) ตามแนวทางของ Creswell and Clark (2018) โดยออกแบบการวิจัยในลักษณะปริมาณนำคุณภาพตาม (Explanatory Sequential Design) ซึ่งช่วยให้เห็นถึงสถานการณ์ของปรากฏการณ์ที่ศึกษาจากการเริ่มต้นด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ จากนั้นนำข้อมูลเชิงปริมาณมาอธิบายเพิ่มเติมด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อสนับสนุนข้อมูล ซึ่งจะทำให้เห็นข้อมูลอย่างครอบคลุมและมีความลุ่มลึกของข้อมูล การใช้การวิจัยแบบผสมผสานวิธีจึงจะทำให้เห็นภาพปรากฏการณ์ในส่วนที่เป็นส่วนสนับสนุนในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาได้มากขึ้น โดยผู้วิจัยทำการศึกษาและลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำความเข้าใจทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วสำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพ รวมไปถึงการถอดบทเรียนการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว

ทั้งนี้ การศึกษาในครั้งนี้ทำการศึกษาในช่วงสถานการณ์ของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2559 โดยเป็นการมุ่งเน้นให้คำนึงถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อพัฒนาไปสู่ “ทุกนโยบายห่วงใยสุขภาพ” (Health in All Policies) การตระหนักถึงปัจจัยทางสังคมที่กำหนดสุขภาพ ตลอดจนการส่งเสริมให้เกิดการดูแลสุขภาพทางจิตและสุขภาพทางปัญญา ซึ่งมีแนวทางการดำเนินการวิจัยดังนี้

1) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารทางวิชาการ หนังสือเอกสารเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนรายงานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนา หลักการบริหารจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งของคณะสงฆ์ภาค 12 การพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งการถอดบทเรียนด้านเครื่องมือการทำงานชุมชน การพัฒนาสังคมของคณะสงฆ์และการพัฒนาตำบลสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนา

2) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นการเก็บและรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสุขภาพพระสงฆ์ โดยมุ่งเน้นเพื่อทำความเข้าใจทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว สำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพ และทิศทางการกำหนดยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมการทำงานพัฒนาของพระสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดนครนายกและสระแก้ว ตลอดจนการผลักดันให้เกิดกิจกรรมการรักษาสุขภาพร่วมกันภายในชุมชน โดยใช้ศักยภาพและทุนทางสังคมขององค์กรทางพระพุทธศาสนาเป็นกลไกดำเนินการ

3) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ประชุมสนทนาเชิงปฏิบัติการ การสนทนาประชุมกลุ่มย่อยและการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมงานบุญทางพระพุทธศาสนา การประชุมเจ้าคณะพระสังฆาธิการของสำนักงานเจ้าคณะภาค 12 รวมทั้งตัวแทนผู้นำชุมชน หน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐที่ทำงานในพื้นที่ และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จะสามารถให้ข้อมูลเพื่อการยกระดับการพัฒนาเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วได้

สำหรับประชากรและกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้นำแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ เป็นพระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครนายกและสระแก้ว โดยมีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างตามหลักการของ Taro Yamane จากประชากรพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายในจังหวัดนครนายก จำนวน 1,521 รูป และจังหวัดสระแก้ว จำนวน 2,550 รูป รวมทั้งสิ้น 4,071 รูป ได้ตัวแทนพระสงฆ์เพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณจำนวน 400 รูป จากนั้นกำหนดโควตาสำหรับกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ของทั้ง 2 จังหวัดตามสัดส่วนประชากรพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย แบ่งออกเป็นจังหวัดนครนายก 149 รูป และจังหวัดสระแก้ว 251 รูป ทั้งนี้ กำหนดการเก็บข้อมูลผ่านการสุ่มเป็นอำเภอและให้ความน่าจะเป็นในการถูกเลือกตามจำนวนวัดที่มีในแต่ละอำเภอ (Probability proportional to size: PPS) ได้พื้นที่ของการศึกษาคือ จังหวัดนครนายก ได้แก่ อำเภอเมืองนครนายก อำเภอบ้านนา และอำเภอองครักษ์ และจังหวัดสระแก้ว ได้แก่ อำเภอเมืองสระแก้ว อำเภอวัฒนานคร และอำเภออรัญประเทศ โดยเก็บข้อมูลผ่านแบบสอบถาม อย่างไรก็ตามเมื่อเก็บข้อมูลในพื้นที่จริงมีการตอบกลับแบบสอบถามเพียงจำนวน 271 รูป อาจเป็นเพราะแบบสอบถามมีการสอบถามในเรื่องของสุขภาพและความเสี่ยงทางสังคมในด้านอื่น ๆ ทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่สบายกายและไม่สบายใจ ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถบังคับให้กลุ่มตัวอย่าง

ตอบกลับแบบสอบถามมาได้ครบอันเป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ที่พิทักษ์สิทธิผู้เข้าร่วมการวิจัย

2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงคุณภาพ (Key Informants) สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงคุณภาพของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาสที่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว โดยรูปแบบของการเก็บข้อมูลจะมีความแตกต่างกันตามความเหมาะสมของผู้ให้ข้อมูลและวัตถุประสงค์ของความต้องการข้อมูลจากผู้วิจัย จำนวน 33 รูป/คน อาศัยการเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มย่อย

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ 1) พื้นที่เชิงปฏิบัติการ ได้แก่ พื้นที่จังหวัดนครนายกและสระแก้ว เป็นพื้นที่ที่เน้นการดำเนินการศึกษาสถานการณ์สุขภาพพระสงฆ์ การพัฒนาต้นแบบองค์กรทางพระพุทธศาสนาและพัฒนาองค์ความรู้สุขภาพและตรวจสุขภาพพระสงฆ์ และ 2) พื้นที่เชิงการปฏิบัติการเพื่อการยกระดับข้อเสนอโยบายคณะสงฆ์ภาค 12 เป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เจ้าคณะปกครองการศึกษาข้อมูลพื้นฐานคณะสงฆ์เบื้องต้น ตลอดจนการร่วมพัฒนาแผนการปฏิบัติการคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ภาค 12 เพื่อส่งเสริมให้มีกิจกรรมการพัฒนาสุขภาพของพระสงฆ์อยู่ในกิจกรรม การปฏิบัติการคณะสงฆ์ในอนาคต

สำหรับแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วนคือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

ทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วสำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพ

จากการสำรวจทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วสำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพโดยใช้แบบสอบถามผ่านการประเมินพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารในชีวิตประจำวันรวมทั้งประเมิน

ลักษณะทางสุขภาพเบื้องต้นของพระสงฆ์ในจังหวัดนครนายกและสระแก้ว สามารถแสดงผลการวิจัยดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทางสุขภาพของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่มน้ำหนัก (n = 253)*		
30 – 50 กิโลกรัม	20	7.9
51 – 70 กิโลกรัม	155	61.3
มากกว่า 70 กิโลกรัม	78	30.8
กลุ่มความสูง (n = 247)*		
140 – 150 เซนติเมตร	7	2.8
151 – 160 เซนติเมตร	61	24.7
161 – 170 เซนติเมตร	113	45.7
มากกว่า 170 เซนติเมตร	66	26.7
เกณฑ์วัดค่าดัชนีมวลกาย (n = 247)*		
น้ำหนักน้อยหรือผอม	14	5.7
ปกติหรือสุขภาพดี	87	35.2
อ้วนหรือโรคอ้วนระดับ 1	57	23.1
อ้วนหรือโรคอ้วนระดับ 2	63	25.5
อ้วนมากหรือโรคอ้วนระดับ 3	26	10.5

* ไม่รวมผู้ที่ตอบว่าไม่ทราบและไม่ตอบ

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทางสุขภาพของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีน้ำหนักอยู่ระหว่าง 57 – 70 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 61.3 รองลงมาคือมากกว่า 70 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 30.8 และ 30 – 50 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 7.9 ขณะที่กลุ่มความสูงกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความสูงอยู่ระหว่าง 161 – 170 เซนติเมตร คิดเป็นร้อยละ 45.7 ถัดมามีส่วนสูงมากกว่า 170 เซนติเมตร คิดเป็นร้อยละ 26.7 ส่วนสูงระหว่าง 151 – 160 เซนติเมตร คิดเป็นร้อยละ 24.7 และส่วนสูงระหว่าง 140 – 150 เซนติเมตร คิดเป็นร้อยละ 2.8 สำหรับเกณฑ์วัดค่าดัชนีมวลกาย (Body mass index: BMI) ซึ่งเป็นมาตรฐานที่ใช้ประเมินภาวะอ้วนและผอมในผู้ใหญ่ตั้งแต่อายุ 20 ปีขึ้นไป คำนวณภายใต้สูตรการหาค่าดัชนีมวลกายเพื่อวัดค่าความอ้วน พบว่า กลุ่มตัวอย่าง

ส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ปกติหรือมีสุขภาพดี จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 35.2 รองลงมา ได้แก่ อ้วนหรือโรคอ้วนระดับ 2 จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 25.5 ท้วมหรือโรคอ้วนระดับ 1 จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 23.1 อ้วนมากหรือโรคอ้วนระดับ 3 จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 10.5 และน้อยที่สุดได้แก่ น้ำหนักน้อยหรือผอม จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 5.7

ตารางที่ 2 พฤติกรรมทางสุขภาพและการบริโภคอาหารของพระสงฆ์

พฤติกรรมทางสุขภาพและการบริโภคอาหาร	จำนวน	ร้อยละ
การฉีกอาหารทอดเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	116	42.8
ไม่ฉีก	155	57.2
การฉีกแกงกะทิเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	69	22.1
ไม่ฉีก	211	77.9
การฉีกขนมหวานเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	99	36.5
ไม่ฉีก	172	63.5
การฉีกเครื่องดื่มสำเร็จรูปเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	99	36.5
ไม่ฉีก	172	63.5
การฉีกกาแฟเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	143	52.8
ไม่ฉีก	128	47.2
การฉีกน้ำหวานเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	64	23.6
ไม่ฉีก	207	76.4
การฉีกเครื่องดื่มชูกำลังเป็นปกติ (n = 271)*		
ฉีก	91	33.6
ไม่ฉีก	180	66.4

พฤติกรรมทางสุขภาพและการบริโภคอาหาร	จำนวน	ร้อยละ
การสูบบุหรี่เป็นปกติ (n = 262)*		
ฉั่น	111	42.4
ไม่ฉั่น	151	57.6
การฉั่นอาหาร 5 หมู่เป็นปกติ (n = 227)*		
ฉั่น	153	67.4
ไม่ฉั่น	74	32.6
การเติมน้ำตาลเพิ่มในอาหารเป็นปกติ (n = 227)*		
ฉั่น	49	21.6
ไม่ฉั่น	178	78.4
การเติมพริกน้ำปลาในอาหารเป็นปกติ (n = 228)*		
ฉั่น	99	36.5
ไม่ฉั่น	172	63.5
การหลีกเลี่ยงการฉั่นอาหารหวานเป็นปกติ (n = 225)*		
ฉั่น	15	6.7
ไม่ฉั่น	210	93.3
การหลีกเลี่ยงการฉั่นน้ำปानะที่มีรสหวานเป็นปกติ (n = 227)*		
ฉั่น	16	7
ไม่ฉั่น	211	93

* ไม่รวมผู้ที่ตอบว่าไม่ทราบและไม่ตอบ

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลพฤติกรรมทางสุขภาพและการบริโภคอาหารของพระสงฆ์ ประกอบด้วย การฉั่นอาหารทอด การฉั่นแกงกะทิ การฉั่นขนมหวาน การฉั่นเครื่องดื่มชาสำเร็จรูป การฉั่นกาแฟ การฉั่นน้ำหวาน การฉั่นเครื่องดื่มชูกำลัง การสูบบุหรี่ การฉั่นอาหาร 5 หมู่ การเติมน้ำตาล เพิ่มในอาหาร การเติมพริกน้ำปลาเพิ่มในอาหารที่ฉั่น การหลีกเลี่ยงการฉั่นอาหารหวาน และ การหลีกเลี่ยงการฉั่น น้ำปानะที่มีรสหวาน ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ไม่ฉั่นอาหารทอด (ร้อยละ 57.2) ในส่วนของการฉั่นแกงกะทิพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ฉั่นแกงกะทิ (ร้อยละ 77.9) การฉั่นขนมหวานพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ฉั่นขนมหวาน (ร้อยละ 63.5) การฉั่นเครื่องดื่มชาสำเร็จรูปพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ฉั่นชาสำเร็จรูป (ร้อยละ 78.2) การฉั่นกาแฟพบว่า ส่วนใหญ่มีการฉั่นกาแฟ (ร้อยละ 52.8) การฉั่นน้ำหวานพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ฉั่นน้ำหวาน (ร้อยละ 76.4) การฉั่นเครื่องดื่ม

ชูกำลังพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ฉันเครื่องดื่มชูกำลัง (ร้อยละ 66.4) การสูบบุหรี่พบว่า ส่วนใหญ่มีการสูบบุหรี่ (ร้อยละ 57.6) การฉันอาหาร 5 หมู่พบว่า ส่วนใหญ่ฉันอาหารไม่ครบ 5 หมู่ (ร้อยละ 67.4) การเติมน้ำตาลในอาหารพบว่า ส่วนใหญ่มีการเติมน้ำตาลในอาหาร (ร้อยละ 78.4) การเติมพริกน้ำปลาในอาหาร พบว่า ส่วนใหญ่มีการเติมพริกน้ำปลาในอาหาร (ร้อยละ 87.3) การหลีกเลี่ยงการฉันอาหารหวาน พบว่า ส่วนใหญ่มีการหลีกเลี่ยงอาหารหวาน (ร้อยละ 93.3) และการหลีกเลี่ยงการฉันน้ำปานะที่มีรสหวาน พบว่า ส่วนใหญ่มีการหลีกเลี่ยงการฉันน้ำปานะที่มีรสหวาน (ร้อยละ 93)

จากการสำรวจทุนสุขภาพของพระสงฆ์ในองค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้วสำหรับการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพฯ แสดงให้เห็นผลการศึกษาว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 35.2 มีเกณฑ์วัดค่าดัชนีมวลกายอยู่ในระดับปกติหรือมีสุขภาพดี และมีความระมัดระวังในการดูแลพฤติกรรมทางสุขภาพและการบริโภคอาหารของพระสงฆ์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเครือข่ายสุขภาพฯโดยมีองค์กรพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางขับเคลื่อนและขยายผลออกไปได้ภายใต้ความเข้มแข็งของทุนสุขภาพของพระสงฆ์ ผลการศึกษาในประเด็นนี้ได้นำไปสู่การวางแผนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาเครือข่ายสุขภาพฯในผลการศึกษาลำดับถัดไป

การพัฒนาเครือข่ายสุขภาพฯขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้ว

การพัฒนาเครือข่ายสุขภาพฯขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้ว เป็นการพัฒนาที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมทางสังคมที่เรียกว่า “เครือข่ายทางสังคม” เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานราชการ สถาบันทางการศึกษา หน่วยงานเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรทางพระพุทธศาสนา การทำงานเชิงเครือข่ายได้นำมาสู่ความสำเร็จในการสร้างสุขภาพฯให้เกิดขึ้นภายในพื้นที่ส่งผลให้สถาบันครอบครัว สถาบันทางการศึกษา และสถาบันทางพระพุทธศาสนา มีสุขภาพที่ดีและมีความอยู่ดีมีสุขภายใต้สภาพแวดล้อมสร้างสรรค์ตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่เหมาะสมต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาสุขภาพฯ ซึ่งสามารถยกระดับการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพฯขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้วได้จากปัจจัย 2 ลักษณะดังนี้

1) เครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะ

เครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะเกิดขึ้นเพื่อยกระดับประเด็นความเข้าใจด้านสุขภาวะสำหรับคณะสงฆ์จังหวัดนครนายกและสระแก้วให้สามารถขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนและเครือข่ายการพัฒนาระดับท้องถิ่นได้ กลไกสำคัญของการเกิดขึ้นของเครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะคือ สถาบันการศึกษาที่มีจังหวัดนครนายกและสระแก้วเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนโดยรอบตามนโยบายหนึ่งมหาวิทยาลัย หนึ่งจังหวัดของรัฐบาล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒจึงเป็นส่วนสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวิชาการและการวิจัยทางสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์สุขภาพเพื่อมุ่งเป้าไปยังการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะและการพัฒนาพระสงฆ์ต้นแบบโดยอาศัยทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มหาวิทยาลัยมีให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อพื้นที่สุขภาวะ การขับเคลื่อนที่เกิดผลเป็นรูปธรรมคือ โครงการตรวจสุขภาพพระสงฆ์ การพัฒนาสุขภาวะสังคม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดตั้งเครือข่ายสุขภาวะเพื่อส่งเสริมองค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้วโดยมุ่งหวังให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินงานในการพัฒนาสุขภาวะโดยมีองค์กรพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยขับเคลื่อนหลักและมหาวิทยาลัยเป็นเพียงส่วนสนับสนุนองค์ความรู้อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินงานได้ โดยเครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะเป็นความพยายามในการสร้างสุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคมและสุขภาวะทางปัญญาเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามในพื้นที่ของจังหวัดนครนายกและสระแก้วได้มีความแตกต่างกันในการสร้างเครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสุขภาวะ โดยจังหวัดนครนายก มีพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดฝางคลอง (ไทยพวน) ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ภายในชุมชนซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานที่มีอยู่แล้วในพื้นที่และมีศักยภาพในการเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของชุมชนได้เป็นอย่างดี พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดฝางคลอง (ไทยพวน) จึงเป็นแกนเชื่อมต่อเครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะที่สำคัญในพื้นที่จังหวัดนครนายกทั้งในเรื่องของสุขภาวะทางปัญญาที่ทำให้ผู้คนได้เข้ามาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งประวัติศาสตร์ของชุมชน และพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน อีกทั้งยังมีการเรียนรู้เกี่ยวอาชีพศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน ได้แก่ การทอผ้าพื้นบ้านไทยพวน ดอกไม้ประดิษฐ์ และสมุนไพร การที่พิพิธภัณฑสถานมีกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลายและเหมาะสมกับคนทุกช่วงวัยได้ก่อให้เกิดการสร้างสุขภาวะทางสังคมที่เหมาะสมกับคนในตลอดช่วงชีวิต ทุนสำคัญอีกประการหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานบ้านวัด

ฝั่งคลอง (ไทยพวน) เป็นการที่มีวัดฝั่งคลองเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้กับชุมชนจนนำมาสู่ความเข้มแข็งทางด้านสุขภาวะทางจิต โดยมีการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมศิลปกรรมอำเภอปากพลีและศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมและอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้กับผู้คนโดยรอบชุมชนและมีการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ของคณะสงฆ์อีกด้วย

ขณะที่พื้นที่จังหวัดสระแก้ว การเกิดขึ้นของเครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาสุขภาวะมีความแตกต่างกันออกไปจากจังหวัดนครนายก พระสงฆ์ในตำบลทับพริกก็นับเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการพัฒนาสุขภาวะของชุมชน การเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในชุมชน และเป็นแกนนำที่มีความรู้ในเรื่องสุขภาพและโภชนาการ โดยในพื้นที่จังหวัดสระแก้วแกนเชื่อมต่อของเครือข่ายอยู่ที่ส่วนราชการคือ องค์การบริหารส่วนตำบลทับพริก ซึ่งได้มีการเชื่อมต่อไปสู่กลุ่มทางสังคมที่เป็นเสมือนเครือข่ายการเรียนรู้ 4 กลุ่มคือ กลุ่มคนอาสาเพื่อสร้างสุข กลุ่มผู้พิทักษ์รักษาความสงบ (ชรบ.) กลุ่มสายใยรัก อบต.สู่ชุมชน (กุ๊ภัย) และกลุ่มบูรณาการงานอาสาสมัครเพื่อสังคม (เผ่าระวังเด็กและเยาวชน) โดยกลุ่มทางสังคมเหล่านี้รวมตัวกันขึ้นเป็นเครือข่ายภายใต้ข่ายใยความสัมพันธ์ที่ส่วนราชการได้ถือขอเชื่อมต่อ ซึ่งมีความมุ่งหวังในการสร้างความสงบสุขและปลอดภัยให้กับชุมชนอันเป็นส่วนหนึ่งของสุขภาวะทางสังคมและเปิดโอกาสให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายผ่านการเข้ามาเรียนรู้และร่วมเป็นอาสาสมัครเพื่อสร้างสุขภาวะของชุมชน กิจกรรมที่สำคัญคือการอบรมตำรวจอาสาสมัครชุมชนออกลาดตระเวนตรวจตราหมู่บ้านในช่วงกลางคืน การอบรมการกู้ชีพฉุกเฉิน และการให้ความรู้เกี่ยวกับภัยยาเสพติดที่เป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพของชุมชน โดยการป้องกันภัยยาเสพติดถือเป็นจุดโดดเด่นในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว ซึ่งมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบำบัดและป้องกันยาเสพติดผ่านการใช้สภาพแวดล้อมชุมชนในการบำบัดและป้องกัน

การพัฒนาเครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะ จึงจำเป็นต้องสร้างบทบาทและหน้าที่การดำเนินงานให้กับองค์กรเครือข่ายเพื่อเป็นการส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาสุขภาวะ การสามารถดึงดูดเครือข่ายการทำงานภาควิชาการภายในมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายได้ก่อให้เกิดการปันผลความรู้ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการดูแลและพัฒนาสุขภาวะออกนอกพื้นที่ผลผลิตเฉพาะในมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการตรวจสุขภาพ การบรรยายด้านสุขภาพ และการ

ดูแลสุขภาพเชิงปฏิบัติการ สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อองค์กรพระพุทธศาสนาในการสร้างการเรียนรู้และผลักดันเชิงนโยบายให้เกิดความยั่งยืนได้ต่อไป

2) เครือข่ายเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาสุขภาพ

เครือข่ายเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาสุขภาพ เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากปฏิบัติการเพื่อสร้างสุขภาพทางกายให้มีความสมบูรณ์และแข็งแรงสามารถดำรงชีวิตประจำวันได้โดยปราศการเจ็บป่วย เครือข่ายเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดนครนายกและสระแก้วมีจุดร่วมเดียวกันคือ สาธารณสุขขั้นพื้นฐานเป็นแกนเชื่อมต่อของเครือข่าย ซึ่งมุ่งเน้นไปยังการพัฒนาสุขภาพทางกายให้แข็งแรง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาพผ่านการบริการด้านสุขภาพแก่ประชาชนในตำบลและสร้างองค์ความรู้ในเรื่องสุขภาพในการป้องกันและจัดการโรคต่าง ๆ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลจึงเป็นหน่วยทางสังคมหนึ่งที่เขาไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนได้อย่างใกล้ชิด โดยใช้กลยุทธ์การสาธารณสุขมูลฐานพิสูจน์แล้วว่าช่วยพัฒนาระบบสาธารณสุขของไทยได้ผลดีมากอย่างต่อเนื่อง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลจะต้องจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวและชุมชนอย่างครบถ้วน เพื่อนำมาวางแผนแก้ไขปัญหาสุขภาพโดยเน้นการสร้างเสริมสุขภาพ คือยกระดับสุขภาพให้ดีขึ้นกว่าปกติ เช่น ทำให้เกิดการออกกำลังกาย การเลือกรับประทานอาหารที่ไม่ทำลายสุขภาพ และการป้องกันโรคทั้งในบุคคลและชุมชน เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงการส่งเสริมสุขภาพผ่านการพัฒนาชุมชนนับได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการก่อให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาพภายใต้เครือข่ายเชิงปฏิบัติการไปสู่ความยั่งยืนได้ การจะพัฒนาเครือข่ายองค์กรสุขภาพพระพุทธศาสนาให้ประสบความสำเร็จนั้นการสร้างพื้นที่ชุมชนต้นแบบเป็นกระบวนการสำคัญที่จะทำความเข้าใจแนวปฏิบัติของการส่งเสริมการสร้างพื้นที่สุขภาพให้เกิดขึ้นได้ หากพิจารณาจากการดำเนินโครงการพัฒนาเครือข่ายสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การมีพื้นที่การเรียนรู้ทั้งในมิติแนวคิดและการทำความเข้าใจขั้นตอนการแก้ไขปัญหาและการวางแผนปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้การขับเคลื่อนขยายภาคีเครือข่ายมีแนวปฏิบัติที่ชัดเจน อีกทั้งยังเป็นปัจจัยดึงดูดให้องค์กรพระพุทธศาสนาที่สนใจได้เข้าร่วมสนับสนุนการดำเนินงานได้สะดวกยิ่งขึ้นด้วย ประโยชน์ของการพัฒนาให้แต่ละพื้นที่มีพื้นที่ต้นแบบสำหรับการส่งเสริมสุขภาพคือการสร้างให้มีความสำคัญของการเกิดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ รวมทั้งการตระหนักถึงผลลัพธ์และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นได้

อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ยังสร้างให้หน่วยงานที่รับผิดชอบการผลักดันกิจกรรมสุขภาวะ เครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในระบบงานปกติ อาทิ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ สำนักงานอาหารและยา ตลอดจนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น ได้เห็นถึงบทบาทที่หน่วยงานของตนเองจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการดำเนินงานยุทธศาสตร์การดูแลสุขภาพสำหรับพระสงฆ์ ให้มีความก้าวหน้าและบรรลุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่จะส่งเสริมสุขภาพในระบบปกติด้วย

การส่งเสริมการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะ จึงมีความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่การขยายประเด็นการทำงานด้านเครือข่ายองค์กรสุขภาวะพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นได้ภายใต้ฐานของการสร้างเครือข่ายปฏิบัติการเชิงบูรณาการระหว่างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนา เครือข่ายองค์กรภาครัฐ และเครือข่ายภาควิชาการ ในจังหวัดนครนายกวัดฝางคลอง อำเภอบางพลี ถือได้ว่าเป็นความโดดเด่นในการเชื่อมโยงเครือข่ายในพื้นที่ที่ปฏิบัติดูแลสุขภาพพระสงฆ์ด้วยวัฒนธรรมชุมชน อีกพื้นที่หนึ่งที่เป็นต้นแบบสำคัญของการพัฒนาชุมชนต้นแบบสุขภาวะคือวัดประสิทธิเวชอำเภองครักษ์ ซึ่งสามารถผลักดันการพัฒนาพื้นที่วัดให้มีโรงพยาบาลสำหรับดูแลสุขภาพพระสงฆ์ โดยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จนสามารถผลักดันให้เกิดการพัฒนาพื้นที่การดูแลสุขภาพให้กับเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาได้มากขึ้น ขณะที่จังหวัดสระแก้วยังคงมีประเด็นท้าทายในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านสุขภาวะคือ การไม่มีพื้นที่สาธารณะเพียงพอในการทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะโดยเฉพาะสุขภาวะทางกายที่จำเป็นต้องอาศัยพื้นที่สาธารณะเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้วจำเป็นต้องอาศัยการขับเคลื่อนเชิงเครือข่ายใน 2 ลักษณะคือ 1) เครือข่ายเชิงการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุขภาวะ และ 2) เครือข่ายเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาสุขภาวะ โดยมีเครือข่ายภาควิชาการเป็นส่วนสนับสนุนที่สำคัญในแง่ขององค์ความรู้ทางด้านสุขภาพและมีการดำเนินงานเชิงปฏิบัติการภายใต้จุดเริ่มต้นที่เป็นทุนทรัพยากรภายในชุมชนตามความเหมาะสม ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาสุขภาวะอย่างเป็นองค์รวมที่ครอบคลุมสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญาได้ต่อไป โดยการที่

เครือข่ายสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาจะดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนมีปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทุนสุขภาพของพระสงฆ์ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายเครือข่ายสุขภาพออกไปได้อย่างต่อเนื่อง งานศึกษาของ Srithong et al. (2021) ศึกษาความรอบรู้ด้านสุขภาพของพระสงฆ์ในสังคมไทยแสดงให้เห็นว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสุขภาพของพระสงฆ์ไทยที่จะนำไปสู่การพัฒนาสุขภาพให้แก่มุขมุนีด้วยกัน 3 ปัจจัยคือ ปัจจัยด้านบุคคลอันเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตทางสังคม การดูแลสุขภาพ และการตระหนักถึงความรอบรู้ ต่อมาเป็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่ในบริบทชีวิตประจำวันเป็นผลสำคัญในการจัดการสุขภาพที่ดี เช่น การฉันทาอาหารที่มรณวาสถาย เป็นต้น และปัจจัยด้านนโยบาย เป็นการจัดการสุขภาพของพระสงฆ์ในระดับนโยบายผ่านการทำงานเชิงบูรณาการในลักษณะของเครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมสุขภาพของพระสงฆ์ในสังคมไทยให้มีความแข็งแรง เครือข่ายเหล่านี้ควรถูกขับเคลื่อนด้วยเครือข่ายภาครัฐที่ทำงานด้านสุขภาพและพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและพยายามขยายเครือข่ายออกไปนอกเครือข่ายภาครัฐเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนและสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านขององค์ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ การพัฒนาคุณภาพโภชนาการ และการเกิดความรู้ทางด้านสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม

สำหรับการพัฒนาสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อการพัฒนาสุขภาพในทุกระดับ งานของ Wasi (2003) ทบทวนให้เห็นพลังของอุดมการณ์ที่สำคัญของคำอวยพร “อายุ วัฒน สุขัง พลัง” ที่เป็นการให้ความสำคัญกับการมีสุขภาพที่ดีทั้งด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ โดยสุขภาพะทางกายเป็นการมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงและปราศจากโรคภัย สุขภาวะทางจิตเป็นการมีจิตที่มีความสุข มีสมาธิ และมีความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ ขณะที่สุขภาพะทางสังคมเป็นการยอมรับความเห็นของผู้อื่นและเปิดรับความคิดใหม่จากคนรอบข้างเพื่อสร้างสังคมที่มีสันติสุข การจะมีสุขภาพะทางสังคมที่ดีได้มักมาพร้อมกันสุขภาพะทางจิตวิญญาณที่ทำให้ผู้คนจิตสาธารณะ เสียสละเพื่อสังคม มีความคิดที่รอบคอบ และเข้าใจระบบคุณค่าทางสังคมอย่างมีวิจารณ์ญาณ ซึ่งการพัฒนาสุขภาพะขององค์กรพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดนครนายกและสระแก้วถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในเชิงบริบทแต่กลับมีจุดร่วมเดียวกันคือการพยายามนำเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นมาบูรณาการไปสู่การสร้างสุขภาพะที่เกื้อกูลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณผ่านการสร้างระบบนิเวศวิทยาสุขภาพ (Ecology System Health) ภายใต้ทุนทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและเกิดความยุติธรรมด้านสุขภาพะ

เมื่อพิจารณาแนวความคิดของ Bourdieu (1986) ได้ชี้ชวนให้พิจารณาทุนทางสังคมในฐานะทุนที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ของสมาชิกที่มีต่อการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ โดยเครือข่ายทางสังคมเป็นเสมือนพื้นที่ในรวมตัวกันเพื่อแสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนเป็นทุนประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางสัญลักษณ์ ทั้งนี้ ทุนทางสังคมตามความคิดของ Bourdieu ดำเนินไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกภายในเครือข่ายอย่างเข้มข้น ขณะที่งานศึกษาของ Putnam (1993) สะท้อนให้เห็นถึงการทำงานเชิงเครือข่ายทางสังคมในฐานะทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเกิดขึ้นจากความไว้วางใจของคนในเครือข่าย (Norm of Trust) การปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมของเครือข่ายที่ได้กำหนดไว้ซึ่งจะช่วยรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและยึดเหนี่ยวการดำรงอยู่ของเครือข่ายไว้อย่างแนบแน่น เช่นเดียวกันกับงานศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายพระสงฆ์ลาวของ Panyachit (2021) ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นปึกแผ่นทางสังคมจากการรวมตัวขึ้นเป็นเครือข่ายทางสังคมผ่านการมีพื้นที่แกนกลางที่เป็นจุดเชื่อมต่อในการทำกิจกรรมทางสังคมและเปิดโอกาสให้สมาชิกภายในเครือข่ายทางสังคมเข้ามามีปฏิสัมพันธ์และเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ การที่เครือข่ายทางสังคมจะดำรงอยู่ได้จะต้องเกิดจากความไว้วางใจและมีปฏิบัติการร่วมกันภายในเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ

ขณะที่งานเขียนของ Romrattanapan (2005) ทบทวนให้เห็นถึงเครือข่ายทางสังคมในฐานะทุนทางสังคม โดยทุนทางสังคมเป็นการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ ในสังคมซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ความไว้วางใจระหว่างกันภายในตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลและมีบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกัน การทำงานเชิงบูรณาการในลักษณะของเครือข่ายทำให้เกิดการพัฒนาที่เข้มแข็งตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับสังคม องค์ประกอบสำคัญในการบูรณาการทุนทางสังคมคือ การมีองค์ประกอบภายในได้แก่บุคคล องค์กร และชุมชนที่เข้มแข็งและมีขีดความสามารถในการประสานออกไปยังองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน การเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมเพื่อการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครนายกและสระแก้วจึงเป็นทำงานในลักษณะของการบูรณาการทุนทางสังคมที่เริ่มต้นจากทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นแกนหลักและมีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่นอกพื้นที่มาเป็นส่วนสนับสนุนในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสุขภาวะ โดยที่องค์กรพระพุทธศาสนาในพื้นที่ได้ทำหน้าที่ของตนในฐานะสถาบันทางสังคมที่อยู่คู่กับชุมชนมาเป็นระยะเวลานานเป็นกลไกเชื่อมต่อ

ความไว้วางใจระหว่างกันในเครือข่ายการพัฒนา ซึ่งทำให้เกิดการจัดการทุนทางสังคมที่เข้มแข็งและเป็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในพื้นที่ ควรจัดให้มีตัวแทนหรือผู้รับผิดชอบการดำเนินงานด้านการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนาในลักษณะของคณะกรรมการพัฒนาสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนาประจำตำบล เพื่อเป็นองค์กรในการดูแลสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาและประชาชนในพื้นที่

2) องค์กรพระพุทธศาสนาในพื้นที่ควรประสานงานร่วมกับหน่วยงานด้านสุขภาพ อาทิ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์กรด้านสาธารณสุขในพื้นที่ ในการจัดให้มีการตรวจสุขภาพของพระสงฆ์อย่างสม่ำเสมอ และทำงานร่วมกับคณะกรรมการพัฒนาสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนาประจำตำบลที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์อย่างใกล้ชิด

3) หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรจัดทำธรรมนูญสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนา โดยให้มีบทบัญญัติที่ครอบคลุมในมิติของ คณะกรรมการพัฒนาสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนาประจำตำบล เพื่อเป็นองค์กรในการดูแลสุขภาวะขององค์กรพระพุทธศาสนาและประชาชนในพื้นที่ และขั้นตอนและวิธีการในการดูแลสุขภาพขององค์กรพระพุทธศาสนาด้วยกัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาถอดบทเรียนการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ที่มีการรวมตัวขึ้นกัน ทำกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะองค์กรพระพุทธศาสนาอย่างหลากหลายเพื่อสะท้อนให้เห็นแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะ

2) ควรมีการศึกษาเชิงปริมาณที่สนใจในมิติของปัจจัยทางสังคมกำหนดสุขภาพ (Social Determinants of Health: SDH) เพื่อให้เข้าถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีส่วนต่อการจัดการสุขภาพของพระสงฆ์ในระดับชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม

3) ควรมีการศึกษาวิจัยที่เป็นการทำงานร่วมกันในเชิงสหวิทยาการโดยเฉพาะใน ด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ พุทธศาสนศึกษา และสังคมศาสตร์ที่ร่วมกันออกแบบกิจกรรม ทางสุขภาวะที่เหมาะสมกับพระสงฆ์และเป็นไปตามพระธรรมวินัย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนของการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายสุขภาวะองค์กร พระพุทธศาสนาจังหวัดนครนายกและสระแก้ว” ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักสนับสนุน สุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

References

- Blaxter, M. (2003). “Biology, Social Class and Inequalities in Health: Their Synthesis in ‘Health Capital’.” In Bendelow, G., Birke, L. & Williams, S., editors. **Debating Biology: Sociological Reflections on Health, Medicine, and Society.** (p. 69-83). New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1986). “The Forms of Capital.” In Richardson, J., editor. **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.** (p.241-258). Westport, CT: Greenwood.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2018). **Designing and Conducting Mixed Methods Research.** 3rd edition. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Jearajit, C. (2016). **Buddhist Monks in Development Network: Operations, Learning and Social Relationships.** [in Thai]. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Project to promote health and learning according to Buddhism, Buddhist Research Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Larphananon, P. (2014). **Buddhist Monk’s Well-being in 2012.** 2nd Edition. [in Thai]. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation.

- Panyachit, S. (2021). **Lao Buddhist Monk Network: Community and Social Capital Creating Process in Thai Society.** [in Thai]. D.A. Dissertation (Arts and Culture Research), Srinakharinwirot University.
- Phramaha Suthit Apakaro et al. (2013). **The Development of Management and Network of Buddhist Organizations in Thailand.** [in Thai]. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Buddhist Research Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phramaha Suthit Apakaro et al. (2015). **The Model of Well-being Promotion and Social Learning Base on Buddhist.** [in Thai]. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Buddhist Research Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phramaha Suthit Apakaro. (2016). **Buddhism and Social Development.** [in Thai]. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Putnum, R. (1993). **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy.** Princeton: Princeton University Press.
- Romrattanapan, W. (2005). **Social Capital.** [in Thai]. Bangkok: Project to enhance learning for a happy community.
- Srinakharinwirot University. (2014). **Annual Report 2013 Srinakharinwirot University.** [in Thai]. Bangkok: Srinakharinwirot University Press.
- Srithong, K. et al. (2021). Health Literacy Situation of Monks in Thai Society. [in Thai]. **Journal of MCU Peace Studies**, 9 (5), 1793-1804.
- The National Health Commission office. (2017). **The Health Charter for Buddhist Monks.** [in Thai]. Nonthaburi: The National Health Commission office.
- Wasi, P. (2003). **Health As Human Principal.** 4th Edition. [in Thai]. Nonthaburi: Heath Systems Research Institute.

Wasi, P. (2016). **Buddhism: Great Capital for the Development of Thailand.** [in Thai]. Bangkok: Buddhadasa Indapanno Archives.

ผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

The Effects of CIPPA Model on Learning Achievement and Health Behaviors on the Subject of Health Promotion in 8th Grade Students During the COVID-19 Pandemic

ลักขณา เพิ่มพูล¹ และ วายุ กาญจนสร²

Lakkhana Phoemphun and Wayu Kanjanasorn

Received: August 16, 2022/ Revised: November 3, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 2) ศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ และ 3) ศึกษาความพึงพอใจในการเรียนเรื่องการสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2/1 โรงเรียนบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 34 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 8 แผน มีค่าดัชนี

¹ Corresponding author, นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาหลักสูตรและการสอน (กลุ่มวิชาเฉพาะ สุขศึกษาและพลศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Curriculum and Instruction Program (Health Education and Physical Education), Faculty of Education, Khon Kaen University, Thailand), Email: Lakkhana_ph@kku.ac.th

² รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาพลศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(Assoc. Prof. Dr. Department of Physical Education, Faculty of Education, Khon Kaen University, Thailand), Email: wayukan@kku.ac.th

ความสอดคล้องเท่ากับ 1.00 แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน มีค่าดัชนีความสอดคล้องเท่ากับ 0.90 แบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพ มีค่าดัชนีความสอดคล้องเท่ากับ 0.97 แบบประเมินความพึงพอใจ มีค่าดัชนีความสอดคล้องเท่ากับ 0.92 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าสถิติพื้นฐานโดย ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบความแตกต่างระหว่างก่อนและหลังเรียนด้วยสถิติทดสอบ $t - test dependent$

ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
2. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ มีพฤติกรรมสุขภาพหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
3. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ มีความพึงพอใจในการเรียนภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ: การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ CIPPA ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมสุขภาพ การจัดการเรียนรู้ในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

Abstract

The purpose of this research is to study 3 aspects: 1) the effects of the CIPPA Model on learning achievement 2) health behaviors and 3) student satisfaction on learning the *Health Promotion of 8th grade students amidst the COVID -19 Pandemic*. The participants of the research were 34 students from 8th grade at Borabue School in Borabue District, MahaSarakhm Province. The research instruments used were 8 learning management plans, an achievement test, a health behavior assessment, and a students' satisfaction assessment. Data was analyzed to calculate for frequency, percentage, mean and standard deviation. T-test dependent was used to analyze differences between pretest and posttest learning. The research findings show that:

1. Students learning achievement scores on pretest and posttest were significantly different ($p<0.05$).
2. Students health behavior scores on pretest and posttest were significantly different ($p<0.05$).
3. Students displayed the highest level of satisfaction in their learning, based on CIPPA Model on learning achievement and health behaviors.

Keywords: CIPPA learning activities, Learning achievement, Health behaviors, Learning management during the COVID -19 pandemic

บทนำ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 คือ หลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในการพัฒนานักเรียน ทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยคำนึงถึงความพร้อมของสถานศึกษา เอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้สถานศึกษาได้ทำรายวิชาในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ให้ครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนด นอกจากนี้สถานศึกษายังจัดทำสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมในรายวิชาใหม่ ๆ อย่างหลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัด ความสนใจ ความต้องการ และความแตกต่างระหว่างบุคคล กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสุขภาพ บุคลิกภาพและสมรรถภาพของมนุษย์ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญา รวมทั้งมีทักษะปฏิบัติด้านสุขภาพจนเป็นกิจนิสัยอันจะส่งผลให้สังคมโดยรวมมีคุณภาพ (Ministry of Education, 2008)

จากแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูผู้สอนจึงต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนใหม่ เพื่อให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มีความรู้ อย่างคงทน โดยเฉพาะในกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมความแข็งแรงของร่างกาย ได้ออกกำลังกายที่เหมาะสมกับช่วงวัย และมีความสุขสนทนในการเรียน ทั้งนี้ในการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ผลลัพธ์การเรียนรู้เป็นเป้าหมาย คือ มุ่งเน้นผลที่จะเกิดกับ ผู้เรียน ซึ่งก็คือความสามารถของผู้เรียนในการประยุกต์ใช้ความรู้ทักษะ เจตคติและ คุณลักษณะต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวมในการปฏิบัติงาน การแก้ปัญหา และการใช้ชีวิตเป็น

การเรียนการสอนที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เรียนรู้เพื่อให้สามารถใช้การได้จริงในสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตจริง เป็นการเรียนเพื่อใช้ประโยชน์ไม่ใช้การเรียนเพื่อรู้เท่านั้น ซึ่งการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะช่วยลดเนื้อหาจำนวนมากที่ไม่จำเป็น เพื่อให้ผู้เรียนมีเวลาในการเรียนรู้เนื้อหาที่จำเป็นในระดับที่ลึกซึ้งมากขึ้น และมีโอกาสได้ฝึกฝนการใช้ความรู้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะในระดับชำนาญหรือเชี่ยวชาญ ผู้เรียนสามารถใช้เวลาในการเรียนรู้ และมีความก้าวหน้าในการเรียนรู้ไปได้เร็ว – ช้าตามความถนัดและความสามารถของตน (Ministry of Education, 2019) โดยหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ได้กำหนดให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษามุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาพฤติกรรมด้านความรู้ เจตคติ คุณธรรม ค่านิยมและการปฏิบัติเกี่ยวกับสุขภาพควบคู่ไปด้วยกันอีกทั้งในสาระที่ 4 ที่เน้นเรื่องการเสริมสร้างสุขภาพ สมรรถภาพและการป้องกันโรค (Ministry of Education, 2008)

ปัจจุบันสภาพสังคมเบื้องต้นที่เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโรคโควิด 19 (Coronavirus Disease 2019) เป็นโรคที่เกิดจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ที่เรียกว่า SARS-CoV-2 องค์การอนามัยโลกได้เรียนรู้เกี่ยวกับไวรัสตัวใหม่นี้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2019 ตามรายงานกรณีผู้ป่วย “โรคปอดบวมจากไวรัส” ในเมืองหวู่ฮั่น สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยหลักแล้วแพร่จากคนสู่คนผ่านทางฝอยละอองจากจมูกหรือปากซึ่งขับออกมาเมื่อผู้ป่วยไอหรือจาม เราได้รับเชื้อได้จากการหายใจเอาฝอยละอองเข้าไปจากผู้ป่วย หรือจากการเอามือไปจับพื้นผิวที่มีฝอยละอองเหล่านั้นแล้วมาจับตามใบหน้า ขณะมีการระบาดใหญ่ไปทั่ว ส่งผลกระทบแก่หลายประเทศทั่วโลก องค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) จึงประกาศให้เป็นภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขระหว่างประเทศ (World Health Organization, 2019) สำหรับสถานการณ์ในประเทศไทย ข้อมูลวันที่ 24 กันยายน 2564 พบว่ามีจำนวนผู้ติดเชื้อสะสม 1,537,310 ราย เสียชีวิต 16,016 ราย (Ministry of Public Health, 2021) การแพร่ระบาดยังขยายวงกว้าง ส่งผลกระทบต่อทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพ ด้านระบบสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจ การค้า การทำงาน ด้านสังคม รวมทั้งด้านการศึกษา (Phuworawan, 2021) ทำให้เป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพลดน้อยถอยลง จึงอยากให้นักเรียนมีการพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ เพราะด้วยช่วงวัยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 อยู่ระหว่างวัยรุ่นตอนกลางที่มีอัตราการเจริญเติบโตและ

การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของร่างกายจะมีความเป็นหนุ่มเป็นสาวที่มีความสมบูรณ์เกือบเทียบเท่ากับผู้ใหญ่ (Ministry of Public Health, 2017) หากไม่มีโรคประจำตัวหรือภาวะทุพพลภาพอันเป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างเป็นปกติ วัยนี้จะมี ความแข็งแรงและมีสมรรถภาพทางกายที่สัมพันธ์กับสุขภาพอย่างดี และพร้อมสำหรับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

สำหรับในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เมื่อพิจารณาในด้านการเรียนและด้านการมีกิจกรรมทางกายนั้น มีประเด็นที่น่าสนใจ คือนักเรียนเคยชินกับการเรียนออนไลน์ผ่านทางหน้าจอโทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับการเรียนรู้อื่น ๆ ที่บ้าน ทำให้นักเรียนไม่สนใจเรียน ขาดความกระตือรือร้น ไม่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมีพฤติกรรมเนือยนิ่ง ข้อมูลจากการสำรวจพฤติกรรมเนือยนิ่งของประชากรวัยเด็กและเยาวชนในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ระหว่างเดือนมีนาคม - พฤษภาคม พ.ศ. 2563 ระยะเวลาของการมีพฤติกรรมเนือยนิ่งต่อวันของเด็กและเยาวชนคนไทยสูงมากกว่า 14 ชั่วโมง หากพิจารณาในแง่ของตัวเลขที่สะท้อนปรากฏการณ์ก็อาจจะกล่าวได้ว่า การเก็บตัวอยู่ที่บ้านในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 รูปแบบการใช้ชีวิตแบบ นิ่ง ๆ นอน ๆ เคลื่อนไหวน้อยระหว่างวันก็อาจจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย หากพิจารณาในแง่ความเสี่ยงทางสุขภาพนี้คือข้อมูลที่บ่งชี้ให้ทราบว่า ระยะเวลาในการมีพฤติกรรมเนือยนิ่งของเด็กและเยาวชนไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าเป็นห่วง (Thailand Physical Activity Knowledge Development Center, 2020) อย่างไรก็ตาม หากยังไม่มีรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่น่าสนใจ และนักเรียนยังขาดกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางกาย หากปล่อยเลยไปอาจจะเป็นปัญหาของนักเรียนได้ในระยะยาว ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพนั้นลดลง

จากปัญหาดังกล่าวส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษาเกิดปัญหาในการจัดกิจกรรม คือ นักเรียนขาดความกระตือรือร้น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนค่อยข้างต่ำ ไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีพฤติกรรมเนือยนิ่งและไม่ค่อยตระหนักในพฤติกรรมสุขภาพ ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพ และที่ผ่านมารูปแบบการสอนแบบ CIPPA Model เกิดขึ้นจากหลักการตามแนวคิดทางการศึกษาที่ได้ผลดี ต่อการจัดการเรียนการสอน ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนา

ผู้เรียน ผู้วิจัยจึงใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA มาช่วยในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งในฐานะครูผู้สอนเห็นว่รูปแบบการเรียนรู้แบบซิปปา (CIPPA Model) เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่ใช้หลักการและแนวคิดมาประสานกันคือแนวคิดการสร้างองค์ความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มและการเรียนแบบร่วมมือ แนวคิดเกี่ยวกับความพร้อมในการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้กระบวนการและการถ่ายโอนความรู้ที่มุ่งเน้นให้นักเรียนศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้ มีการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นสามารถร่วมกันทำงานกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีการเคลื่อนไหวร่างกาย อีกทั้งแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา (Khammani, 2008) รูปแบบการสอนแบบ CIPPA Model เกิดขึ้นจากหลักการตามแนวคิดทางการศึกษาที่ได้ผลดี ต่อการจัดการเรียนการสอนโดยประกอบด้วย 5 หลักการ ได้แก่ 1) หลักการสร้างความรู้ (Constructivism) 2) หลักกระบวนการกลุ่มและการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Group process and cooperative learning) 3) หลักความพร้อมในการเรียนรู้ (Learning readiness) 4) หลักการเรียนรู้กระบวนการ (Process learning) และ 5) หลักการถ่ายโอนการเรียนรู้ (Transfer of learning) จากหลักการทั้ง 5 เป็นที่มาของแนวคิดของ “CIPPA” ซึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ CIPPA ยึดหลักแนวคิดที่ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สูงสุด โดยประกอบด้วย 5 แนวคิด คือ 1) โดยการให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง C (Construction of knowledge) 2) การมีปฏิสัมพันธ์ I (Interaction) การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน บุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อมรอบตัวหลาย ๆ ด้าน 3) ทักษะกระบวนการ P (Process skills) ทักษะกระบวนการต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้ เช่น กระบวนการคิด กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่เป็นขั้นตอน 4) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้กระทำ / ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ P (Physical participation) และ 5) การนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ A (Application) ในสถานการณ์ที่หลากหลายด้วยแนวคิดดังกล่าวไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางให้มีคุณภาพ และรูปแบบนี้ยังมุ่งพัฒนาผู้เรียนสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เรียนอย่างแท้จริง โดยการให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยอาศัยความร่วมมือจากกลุ่ม นอกจากนั้นยังช่วยพัฒนาทักษะกระบวนการต่าง ๆ จำนวนมาก อาทิ เช่น กระบวนการคิด กระบวนการกลุ่ม กระบวนการปฏิสัมพันธ์

ทางสังคม และกระบวนการแสวงหาความรู้ เป็นต้น โดยรูปแบบการเรียนการสอนแบบ CIPPA ประกอบด้วยขั้นตอนการสอน 7 ขั้นตอน คือ *ขั้นที่ 1* การทบทวนความรู้เดิม *ขั้นที่ 2* การแสวงหาความรู้ใหม่ *ขั้นที่ 3* การศึกษาทำความเข้าใจ/ ความรู้ใหม่ และเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม *ขั้นที่ 4* การแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจกับกลุ่ม *ขั้นที่ 5* การสรุป จัดระเบียบความรู้ และวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ *ขั้นที่ 6* การปฏิบัติ และ / หรือ แสดง ผลงาน และ *ขั้นที่ 7* การประยุกต์ใช้ความรู้ ซึ่งแต่ละขั้นตอนต่าง ๆ รูปแบบนี้มุ่งพัฒนา ผู้เรียนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เรียนอย่างแท้จริง (Khammani, 2013) ส่วน การแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย โดยสมาชิกในกลุ่มนั้นมีความสามารถที่แตกต่างกัน ผู้เรียนจะช่วยกันเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มตนเองประสบความสำเร็จในการเรียน และทำให้ผู้เรียน มีความรับผิดชอบต่อการเรียน (Slavin, 1995)

ดังนั้นทักษะกระบวนการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็น สำคัญมีนัยการศึกษาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ ได้แก่ Khammani (2008) กล่าวว่า เป็นทักษะที่ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำงานกลุ่มควบคู่ไปกับการเรียน เนื้อหา สารตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งวิธีดำเนินการต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุตาม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น จากการศึกษางานวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยใช้รูปแบบ การเรียนรู้แบบซิปปา (CIPPA Model) และทักษะกระบวนการกลุ่ม และสามารถศึกษาได้ จากงานวิจัยของ Caona (2018) ทำวิจัยเรื่องผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้ CIPPA Model ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติต่อรายวิชาสุขศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า นักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ CIPPA Model มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาสุขศึกษาหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และนักเรียนมีเจตคติต่อวิชาสุขศึกษาหลังเรียนสูง กว่าก่อนเรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Reabroy and Wassanasompong (2019) ได้ ศึกษาผลของการสอนสุขศึกษาด้วยรูปแบบ CIPPA Model ที่มีผลต่อทักษะการเลือก บริโภคอาหารให้เหมาะสมกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากการศึกษาพบว่า ภายหลัง การสอนสุขศึกษาด้วยรูปแบบ CIPPA Model กลุ่มทดลองมีทักษะการเลือกบริโภคอาหาร ที่เหมาะสมกับช่วงวัยทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ทักษะการเลือกบริโภคอาหารตามความหลากหลาย ตามความเหมาะสมและตามความพอเหมาะเพิ่มขึ้น และมากกว่ากลุ่มเปรียบเทียบ ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการสอนสุขศึกษาด้วยรูปแบบ CIPPA Model ทำให้นักเรียนมี ทักษะการเลือกบริโภคอาหารที่เหมาะสมกับช่วงวัยเพิ่มขึ้น จึงสามารถนำวิธีการสอนนี้ไปใช้

ในการพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะการดูแลสุขภาพด้านอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Hongyai, Hattaprom and Ekkapim (2020) ได้ศึกษาการพัฒนาสมรรถภาพทางกายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้การจัดการเรียนรู้รูปแบบ CIPPA จากการศึกษาพบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมเสริมสร้างสุขภาพและสมรรถภาพทางกายของนักเรียนอยู่ในระดับมาก ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และนักเรียนมีความพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เป็นวิธีการสอนรูปแบบหนึ่งที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพที่ดีขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ทางด้านสังคมของผู้เรียนอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้จากการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีการเคลื่อนไหวร่างกาย การเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ ที่เป็นทักษะจำเป็นต่อการดำรงชีวิต และทำให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ในชีวิตจริง เกิดความสนุกสนานและมีความพึงพอใจในการเรียน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จึงจำเป็นต้องปรับวิธีการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อให้ นักเรียนมีการพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดมาออกแบบการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยมีความคาดหวังว่าจะทำให้นักเรียนมีประสิทธิภาพและเกิดการพัฒนา

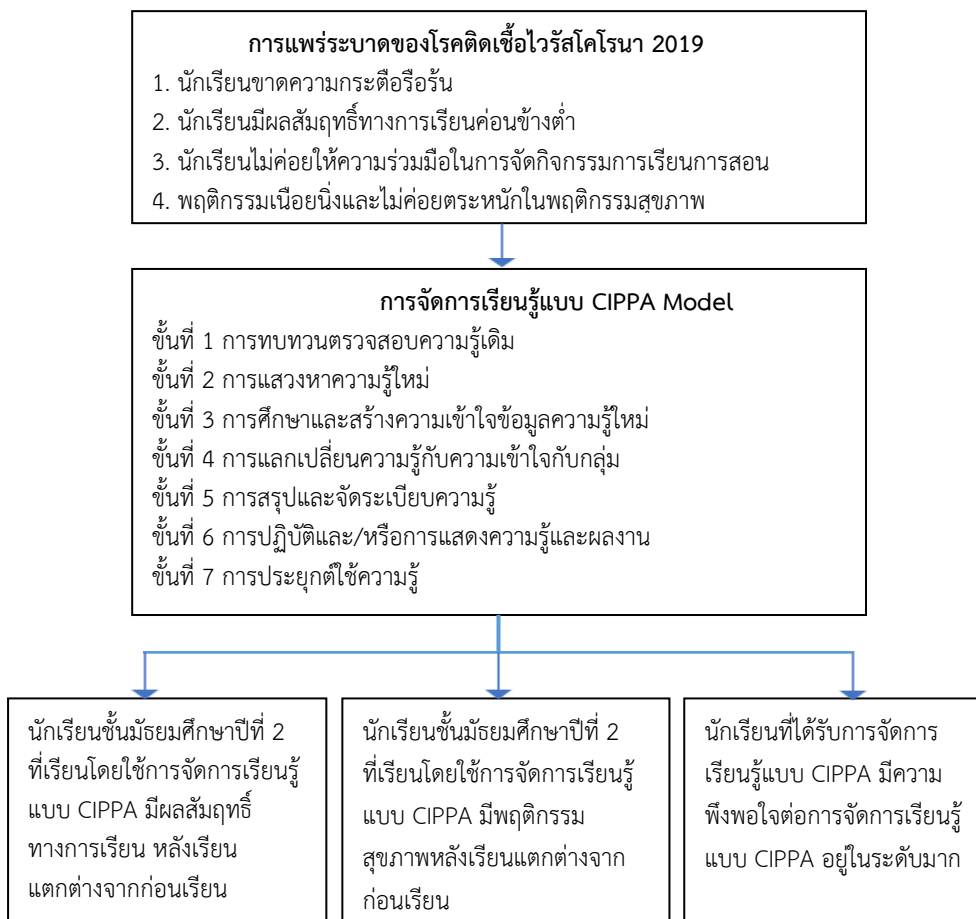
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

2. เพื่อศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ที่มีต่อพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

กรอบแนวคิด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ การวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) แบบกลุ่มเดียวมีการทดสอบก่อนและหลังการทดลอง (One-Group Pretest-Posttest Design) เพื่อศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จากโรงเรียนบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 10 ห้อง

กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2/1 จากโรงเรียนบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ในภาคเรียนที่ 1/2565 จำนวน 1 ห้องเรียน รวมนักเรียน 34 คน โดยผู้วิจัยได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

โครงการวิจัยได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น เลขที่ HE653140

ตัวแปรที่ทำการวิจัย

1. ตัวแปรต้น ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบ CIPPA
2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน, พฤติกรรมสุขภาพ, ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบ CIPPA

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2565

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาจากสภาพปัญหา ทฤษฎี แนวคิด หลักการ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ดำเนินการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพ และแบบประเมินความพึงพอใจ

3. ทำการปรับปรุงเค้าโครงวิจัย และนำแผนการจัดการเรียนรู้ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแบบวัดพฤติกรรมสุขภาพ และแบบประเมินความพึงพอใจไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ
4. นำแผนการจัดการเรียนรู้ แบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพ และแบบประเมินความพึงพอใจมาปรับให้สมบูรณ์
5. ทำการยื่นเอกสารเพื่อขอการรับรองการเข้าโครงการจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
6. ทำการปรับปรุงแก้ไขเอกสารแล้วทำการยื่นขอการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
7. จัดการเรียนการสอนและเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แผนการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ วิชาสุขศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เป็นแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบ CIPPA ที่มีลำดับขั้นตอนในการสอน 7 ขั้น ซึ่งแต่ละขั้นตอนต่าง ๆ รูปแบบนี้มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่เรียนอย่างแท้จริง (Khammani, 2013) มาออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 จำนวน 8 แผน เวลา 8 ชั่วโมง ดังนี้

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 1 บริการทางสุขภาพ

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 2 บริการทางสุขภาพ (ต่อ)

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 3 เทคโนโลยีกับสุขภาพ

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุข

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 5 ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุข

(ต่อ)

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 6 ความสมดุลระหว่างสุขภาพกายและสุขภาพจิต

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 7 การจัดการกับอารมณ์และความเครียด

แผนการจัดการเรียนรู้ที่ 8 การพัฒนาสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์

มาตรฐาน

2. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพเป็นแบบทดสอบแบบปรนัยชนิดเลือกตอบ มี 4 ตัวเลือก จำนวน 40 ข้อ ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้อง เท่ากับ 0.90 ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา ตัวชี้วัดและจุดประสงค์การเรียนรู้ โดยวัดพฤติกรรมของนักเรียนด้านความรู้ ความจำ ความเข้าใจ และการนำไปใช้ เกณฑ์การให้คะแนนแต่ละข้อ เป็นดังนี้

ถ้าตอบถูก	ให้ข้อละ 1 คะแนน
ถ้าตอบผิดหรือไม่ตอบ	ให้ข้อละ 0 คะแนน

3. แบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพ เป็นแบบประเมิน ความรอบรู้ด้านสุขภาพและพฤติกรรมสุขภาพ 3อ. 2ส. (พฤติกรรมออกกำลังกาย อาหาร อารมณ์ สู้บุงหรี และสุรา) ของคนไทยที่มีอายุ 7-14 ปี ซึ่งผู้วิจัยได้นำแบบประเมินของกองสุศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข มาประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย แบบประเมินจำนวน 10 ข้อ เกณฑ์ให้คะแนนจำแนกความรอบรู้ด้านสุขภาพและพฤติกรรมสุขภาพตามสุขบัญญัติแห่งชาติ ของกลุ่มเด็กและเยาวชน (อายุ 7-14 ปี) (Ministry of Public Health, 2018)

ปฏิบัติทุกวัน	5	คะแนน
ปฏิบัติ 5-6วัน/ สัปดาห์	4	คะแนน
ปฏิบัติ 3-4 วัน/ สัปดาห์	3	คะแนน
ปฏิบัติ 1-2วัน/ สัปดาห์	2	คะแนน
ไม่ได้ปฏิบัติ	1	คะแนน

การสรุปผลการประเมิน เมื่อได้ค่าเฉลี่ยของคะแนนแต่ละข้อแล้ว นำมาเทียบกับ เกณฑ์การประเมินผล ซึ่งมีการแปลผลตามระดับค่าเฉลี่ยจากอันตรายมากขึ้น ดังนี้

0 – 29.99 หรือ <60% ระดับไม่ดี มีพฤติกรรมไม่ถูกต้องในหลายเรื่อง
 30 – 34.99 หรือ ≥60% - <70% ระดับพอใช้ มีพฤติกรรมสุขภาพไม่ถูกต้องบ้าง
 35 – 39.99 หรือ ≥70% - <80% ระดับดี มีพฤติกรรมสุขภาพถูกต้องเป็นส่วน
 ใหญ่สุขภาพไม่ถูกต้องในหลายเรื่อง
 40 – 50 หรือ ≥80% ระดับดีมาก มีพฤติกรรมสุขภาพถูกต้อง สม่าเสมอจน
 เป็นนิสัย

4. แบบประเมินความพึงพอใจ เป็นแบบประเมินวัดความพึงพอใจ ประกอบไปด้วย 20 ข้อ เกณฑ์การให้คะแนนความพึงพอใจมี 5 ระดับ ดังนี้ (Srisaet, 2010)

ระดับความพึงพอใจมากที่สุด	5	คะแนน
ระดับความพึงพอใจมาก	4	คะแนน
ระดับความพึงพอใจปานกลาง	3	คะแนน
ระดับความพึงพอใจน้อย	2	คะแนน
ระดับความพึงพอใจน้อยที่สุด	1	คะแนน

การสรุปผลการประเมิน เมื่อได้ค่าเฉลี่ยของคะแนนแต่ละข้อแล้ว นำมาเทียบกับเกณฑ์การประเมินผล ซึ่งมีการแปลผลตามระดับค่าเฉลี่ยจากอันตรภาคชั้น ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 4.51 – 5.00	นักเรียนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย 3.51 – 4.50	นักเรียนมีความพึงพอใจในระดับมาก
คะแนนเฉลี่ย 2.51 – 3.50	นักเรียนมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย 1.51 – 2.50	นักเรียนมีความพึงพอใจในระดับน้อย
คะแนนเฉลี่ย 1.00 – 1.50	นักเรียนมีความพึงพอใจในระดับน้อยที่สุด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพ เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลเป็นขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. ทำหนังสือขอความร่วมมือในการทำวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัยคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อขอความอนุเคราะห์ด้านสถานที่ กลุ่มเป้าหมาย บุคลากร และแจ้งให้ผู้ปกครองได้ทราบ

2. ดำเนินการขอคำยินยอมจากผู้ปกครองในการนำนักเรียนเข้าสู่กระบวนการวิจัย

3. ดำเนินการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วยแบบทดสอบก่อนการใช้แผนการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ กับกลุ่มเป้าหมาย

4. ดำเนินการวัดพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ โดยให้นักเรียนทำแบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพ ก่อนการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพกับกลุ่มเป้าหมาย

5. ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยแผนการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ จำนวน 8 แผน ใช้เวลา 4 สัปดาห์

6. ดำเนินวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วยแบบทดสอบ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ หลังการใช้แผนการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA

7. ดำเนินการวัดพฤติกรรมสุขภาพ เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ โดยให้นักเรียนทำแบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพ หลังการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA

8. ดำเนินการวัดความพึงพอใจการเรียนรู้วิชาสุขศึกษา โดยให้นักเรียนทำแบบประเมินความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ หลังจากสิ้นสุดการจัดการเรียนรู้ด้วย (โปรแกรม Microsoft Excel) ซึ่งผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วดำเนินการวิเคราะห์ ดังนี้

1. วิเคราะห์คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ก่อนเรียนและหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ ด้วยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. วิเคราะห์คะแนนพฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ก่อนเรียนและหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ ด้วยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

3. เปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ ด้วยสถิติทดสอบ $t - test$ dependent

4. เปรียบเทียบคะแนนพฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ ด้วยสถิติทดสอบ $t - test$ dependent

5. วิเคราะห์ข้อมูลความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA วิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้ค่าสถิติพื้นฐานด้วย ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

1. ผลการทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หลังจากที่คุณวิจัยดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ตามแผนจัดการเรียนรู้แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการทดสอบ โดยใช้แบบทดสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียน ซึ่งเป็นชุดเดียวกันกับที่ใช้ในการทดสอบก่อนเรียน เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยทำการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิเคราะห์สรุปได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการเปรียบเทียบระหว่างคะแนนก่อนเรียนและหลังเรียนรายวิชา สุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA

การทดสอบ	จำนวน นักเรียน (คน)	ค่าเฉลี่ย (40 คะแนน)	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	t	p-value
ก่อนเรียน	34	19.97	4.07	22.10	.000**
หลังเรียน	34	33.56	3.44		

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($p < .05$)

จากตารางที่ 1 พบว่า ผลการเปรียบเทียบระหว่างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบรบือ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. ผลการศึกษาวงการพฤติกรรมสุขภาพ ผลการศึกษาวงการพฤติกรรมสุขภาพ ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

ตารางที่ 2 ผลการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ เปรียบเทียบก่อนเรียนและหลังเรียนรายวิชา สุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA

พฤติกรรม สุขภาพ	จำนวน นักเรียน (คน)	ค่าเฉลี่ย (50 คะแนน)	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	t	p-value
ก่อนเรียน	34	32.29	4.11	11.08	.000**
หลังเรียน	34	40.26	3.93		

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($p < .05$)

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลการเปรียบเทียบระหว่างพฤติกรรมสุขภาพ ก่อนเรียน และหลังเรียน รายวิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. ผลการศึกษาความพึงพอใจในการเรียนของนักเรียน ผลการศึกษา ความพึงพอใจในการเรียน วิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา

ตารางที่ 3 การศึกษาความพึงพอใจในการเรียนวิชา วิชา สุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA

ข้อที่	รายการ	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปลผล
ด้านเนื้อหา				
1.	เนื้อหาที่เรียนเข้าใจง่าย	4.43	0.81	มาก
2.	เนื้อหาตรงกับความสนใจของผู้เรียน	4.69	0.53	มากที่สุด
3.	เนื้อหาที่เรียนแต่ละหัวข้อเหมาะสมกับเวลาเรียน	4.30	0.67	มาก
4.	ความยากง่ายของเนื้อหาเหมาะสมกับผู้เรียน	4.43	0.76	มาก
5.	การแบ่งหัวข้อเนื้อหามีความชัดเจนไม่สับสน	4.62	0.61	มากที่สุด
รวมด้านเนื้อหา		4.49	0.68	มาก

ข้อที่	รายการ	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปลผล
ด้านกิจกรรมการเรียนรู้				
6.	กิจกรรมมีความสนุกสนานและสร้างสรรค์	4.67	0.47	มากที่สุด
7.	การจัดการเรียนรู้ช่วยให้นักเรียนคิดสร้างสรรค์ ความรู้สู่การปฏิบัติ	4.62	0.49	มากที่สุด
8.	ผู้เรียนมีความสุขเมื่อทำงานร่วมกับเพื่อน	4.75	0.43	มากที่สุด
9.	ผู้เรียนมีโอกาสดซักถาม ผู้สอนให้คำปรึกษา อย่างทั่วถึง	4.74	0.44	มากที่สุด
10.	ผู้สอนแบ่งกลุ่มละความสามารถอย่าง เหมาะสม	4.79	0.41	มากที่สุด
รวมด้านกิจกรรมการเรียนรู้		4.71	0.45	มากที่สุด
ด้านสื่อการสอน				
11.	ครูมีสื่อการเรียนการสอนทุกครั้งที่ใช้สอน	4.51	0.60	มากที่สุด
12.	ครูให้นักเรียนแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ ต่าง ๆ	4.72	0.45	มากที่สุด
13.	สื่อการสอนช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ เพิ่มขึ้น	4.70	0.46	มากที่สุด
14.	สื่อมีความสวยงาม น่าสนใจ	4.64	0.48	มากที่สุด
15.	สื่อช่วยกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้	4.57	0.50	มากที่สุด
รวมด้านสื่อการสอน		4.63	0.50	มากที่สุด
ด้านการวัดและประเมิน				
16.	ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียน	4.48	0.70	มาก
17.	มีการวัดผลทั้งก่อนเรียนและหลังเรียน	4.57	0.69	มาก
18.	ทราบเกณฑ์การวัดและประเมินผลล่วงหน้า	4.62	0.58	มากที่สุด
19.	มีการประเมินผลทั้งรายบุคคลและกลุ่ม	4.75	0.51	มากที่สุด
20.	มีการประเมินผลพฤติกรรมในการทำงานกลุ่ม ของผู้เรียน	4.59	0.59	มากที่สุด
รวมด้านการวัดและประเมิน		4.60	0.62	มากที่สุด
รวมทุกด้าน		4.61	0.56	มากที่สุด

จากตารางที่ 3 พบว่า ความพึงพอใจของนักเรียนในการเรียนรายวิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.61 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.56 เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อด้านกิจกรรมการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.71 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.45 รองลงมาคือ ด้านสื่อการสอน อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.63 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.50 พร้อมกับด้านวัดและประเมินผลมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.60 และด้านเนื้อหา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.68 ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน จากการศึกษาเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA รายวิชา สุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่าการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพิ่มสูงขึ้น เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เป็นวิธีการสอนรูปแบบหนึ่งที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านการเรียนที่ดีขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ทางด้านสังคมของผู้เรียนอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้จากการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีการเคลื่อนไหวร่างกาย การเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ ที่เป็นทักษะจำเป็นต่อการดำรงชีวิต และทำให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ในชีวิตจริง (Khammani, 2008) สอดคล้องกับ Hengchaiyo (2019) ได้ศึกษาผลสัมฤทธิ์และเจตคติทางการเรียนวิทยาศาสตร์ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่เรียนด้วยรูปแบบการเรียนการสอนแบบ CIPPA จากการศึกษาพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์ที่เรียนด้วยรูปแบบการเรียนการสอนแบบ CIPPA สูงกว่าการเรียนการสอนแบบปกติ

สอดคล้องกับ Wongseesa (2018) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเรื่องเพศศึกษา โดยใช้รูปแบบการสอนแบบ CIPPA ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จาก

การศึกษาพบว่า ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ เรื่องเพศศึกษา มีผลสัมฤทธิ์ทางการสูงวก่อนเรียน สอดคล้องกับ Caona (2018) ได้ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้ CIPPA Model ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติต่อรายวิชาสุขศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จากการศึกษาพบว่า นักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ CIPPA Model มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสุขศึกษาหลังเรียนสูงวก่อนเรียน สอดคล้องกับ Chimma (2020) ได้ศึกษาการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องสมรรถภาพทางกาย โดยใช้การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้แบบ CIPPA ของนักศึกษาวิชาพลศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ จากการศึกษาพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงขึ้นวก่อนเรียนและสอดคล้องกับ Hongyai, Hattaprom and Ekkapim (2020) ได้ศึกษาการพัฒนาสมรรถภาพทางกายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้การจัดการเรียนรู้รูปแบบ CIPPA จากการศึกษาพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนโดยใช้การจัดการเรียนรู้รูปแบบ CIPPA หลังเรียนสูงวก่อนเรียน การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA รายวิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 นอกจากจะเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองแล้ว ยังเน้นทักษะกระบวนการการเรียนรู้หรือลงมือกระทำร่วมกันเป็นกลุ่ม รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง ส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าคิดและแสดงออก ซึ่งทำให้ผู้เรียนได้ปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงส่งผลให้ผู้เรียนในกลุ่มเกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2. ผลการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ พบว่า พฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนก่อนเรียนและหลังเรียนโดยการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA หลังเรียนอยู่ในระดับสูงวก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่า การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดีขึ้น เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เป็นวิธีการสอนรูปแบบหนึ่งที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านการเรียนและพฤติกรรมสุขภาพที่ดีขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ทางด้านสังคมของผู้เรียนอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้จากการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีการเคลื่อนไหวร่างกาย การเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ ที่เป็นทักษะจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับ Reabroy and Wassanasompong (2019) ที่ได้ศึกษาผลของการสอนสุขศึกษาด้วยรูปแบบ CIPPA Model ที่มีผลต่อทักษะการเลือกบริโภคอาหารให้เหมาะสมกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากการศึกษาพบว่า ภายหลังจากการสอนรายวิชาสุขศึกษาด้วยรูปแบบ CIPPA Model กลุ่มทดลองมีทักษะ

การเลือกบริโภคอาหารที่เหมาะสมกับช่วงวัยทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ทักษะการเลือกบริโภคอาหารตามความหลากหลาย ตามความเหมาะสม และตามความพอเหมาะเพิ่มขึ้น และมากกว่ากลุ่มเปรียบเทียบ ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการสอนสุขศึกษาด้วยรูปแบบ CIPPA Model ทำให้นักเรียนมีทักษะการเลือกบริโภคอาหารที่เหมาะสมกับช่วงวัยเพิ่มขึ้น จึงสามารถนำวิธีการสอนนี้ไปใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะการดูแลสุขภาพด้านอื่น ๆ ได้ และสอดคล้องกับ Hongyai, Hattaprom and Ekkapim (2020) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาสมรรถภาพทางกายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้การจัดการเรียนรู้รูปแบบ CIPPA จากการศึกษาพบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมการเสริมสร้างสุขภาพและสมรรถภาพทางกายของนักเรียนอยู่ในระดับมาก

3. ผลการศึกษาความพึงพอใจในการเรียนของนักเรียน จากการศึกษาความพึงพอใจในการเรียนของนักเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA รายวิชาสุขศึกษา เรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พบว่า ในภาพรวมมีความพึงพอใจต่ออยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ประเด็นที่มีความพึงพอใจมากที่สุดคือด้านเนื้อหา คือ ผู้สอนแบ่งกลุ่มละความสามารถอย่างเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.79 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.41

จากข้อมูลเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า การจัดการเรียนแบบ CIPPA เป็นกิจกรรมที่นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีการแสดงความคิดเห็น วางแผน ปรึกษากับสมาชิกในกลุ่ม และยังเป็นกิจกรรมที่นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์กันเพิ่มมากขึ้นจากการปฏิบัติกิจกรรมกลุ่ม ทำให้นักเรียนตั้งใจและใส่ใจในการปฏิบัติกิจกรรมมากขึ้น ซึ่งได้สอดคล้องกับ Wongseesa (2018) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเรื่องเพศศึกษา โดยใช้รูปแบบการสอนแบบ CIPPA ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากการศึกษาพบว่า ผู้เรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนรู้เรื่องเพศศึกษา โดยใช้รูปแบบการสอนแบบ CIPPA ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับ Jaitae (2018) ได้ศึกษาประสิทธิภาพผลกิจกรรมการเรียนรู้แบบ CIPPA Model เรื่องการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากความเสื่อมสภาพของแหล่งน้ำ จากการศึกษาพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อบทเรียนในภาพรวมระดับมาก และสอดคล้องกับ Hongyai, Hattaprom and Ekkapim (2020) ได้ศึกษาการพัฒนาสมรรถภาพทางกายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้การจัดการเรียนรู้รูปแบบ CIPPA จากการศึกษา

พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้รูปแบบ CIPPA มีโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้ความพึงพอใจนั้นบ่งบอกถึงความรู้สึก หรือทัศนคติที่มีต่อการเรียนนั้นมีความรู้สึกชอบ หรือความพอใจต่อการจัดการเรียนการสอนในทิศทางบวก คือ ความชอบ ความพอใจ รวมไปถึงความรู้สึกที่ดีซึ่งเป็นไปในทางที่ดี หรือ ทิศทางลบ คือการไม่ชอบ ไม่พอใจ ความรู้สึกที่ไม่ดีซึ่งเป็นการประเมินค่าไปในทางที่ไม่ดี

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลยังพบว่า ประเด็นที่ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ เนื้อหาที่เรียนแต่ละหัวข้อเหมาะสมกับเวลาเรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.67 ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาในการจัดกิจกรรมอาจจะยังไม่เพียงพอในกระบวนการจัดกิจกรรมที่มีเนื้อหาจำนวนมาก จึงส่งผลให้กิจกรรมในชั้นเรียนไม่เป็นไปตามระยะเวลาเกิดความไม่ราบรื่น ดังนั้น จึงควรเพิ่มระยะเวลาในการเรียนเนื้อหาแต่ละหัวข้อให้เพียงพอ เพื่อให้การจัดการเรียนรู้เป็นไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

1. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาสุขศึกษา หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
2. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ มีพฤติกรรมการสุขภาพหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
3. นักเรียนมีความพึงพอใจในการเรียนรายวิชาสุขศึกษา เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 ครูผู้สอนควรจะแน่ใจว่านักเรียนมีความเข้าใจในกระบวนการทำงานกลุ่ม มากน้อยเพียงใด ถ้าหากพบว่าผู้เรียนยังขาดทักษะในด้านการทำงานกลุ่ม ครูผู้สอนควรจะมีการฝึกทักษะการทำงานกลุ่มก่อน เนื่องจากกระบวนการกลุ่มมีบทบาทและมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA

1.2 การจัดเนื้อหาที่เรียนแต่ละหัวข้อให้เหมาะสมกับเวลาในการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA จะช่วยให้การจัดการเรียนรู้เป็นไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น

1.3 ครูผู้สอนควรจัดกิจกรรมให้มีความสนุกสนานและสร้างสรรค์เพื่อให้ นักเรียนคิดสร้างองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ มีความสุขเมื่อทำงานร่วมกับเพื่อน มีโอกาสซักถาม ครูผู้สอนให้คำปรึกษาอย่างทั่วถึง และใช้สื่อช่วยกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการวิจัยโดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA รายวิชาสุขศึกษา ในระดับชั้นอื่น ๆ

2.2 ควรมีการเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ CIPPA ร่วมกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบอื่น ๆ เพื่อหาความแตกต่างแล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับบริบทของวิชาที่สอน

2.3 ควรมีการสัมภาษณ์พฤติกรรมสุขภาพเพิ่มเติม เพื่อเข้าถึงพฤติกรรมสุขภาพเชิงลึก

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำปรึกษาและดูแลอย่างดีในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิและคณะกรรมการสอบที่ให้คำแนะนำอย่างดียิ่ง ขอขอบคุณคณาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ให้ความรู้ แนวคิด ทักษะ และประสบการณ์ ขอขอบคุณผู้บริหารโรงเรียนบรบือที่ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล และขอบคุณนักเรียนกลุ่มตัวอย่างทุกคนที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัย

References

- Caona, C. (2018). The Effects of Learning Management Using CIPPA Model on Learning Achievement and Attitude towards Health Education of Matthayomsuksa 1 Students. [in Thai]. Thesis Master of Education (Curriculum and Instruction), Nakhon Sawan Rajabhat University.

- Chimma, N. (2020). The Development of Learning Achievement Physical Fitness Using the CIPPA Learning Activities of Students in Physical Education Uttaradit Rajabhat University. [in Thai]. **The Golden Teak : Humanity and Social Sciences Journal**, 26 (3), 66-76.
- Hengchaiyo, J. (2019). Science Learning Achievement and Attitudes of the Ninth Graders Students Learning through the CIPPA Model. [in Thai]. **Academic Journal of MBU; Lanna Campus**, 8 (1), 40-48.
- Hongyai, P., Hattaprom, P. & Ekkapim, S. (2020). Development on Physical Fitness of Secondary Education Students (Grade 3) Using CIPPA Learning Management Model. [in Thai]. **Journal of Research and Development Institute, Rajabhat Maha Sarakham University**, 7 (2), 249-262.
- Jaitae, S. (2018). The Efficiency of CIPPA Model due to The Deterioration of Water Resource Health Impact Assessment. [in Thai]. **Journal of Research and Curriculum Development**, 8 (1), 220-230.
- Khammani, T. (2008). **The Science of Teaching Knowledge for Organizing Effective Learning Processes**. [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University press.
- Khammani, T. (2013). **Teaching Style: a Variety of Options**. [in Thai]. Bangkok: Active Print Company Limited.
- Ministry of Education. (2008). **The Basic Education Core Curriculum (A.D. 2008)**. [in Thai]. Bangkok: Printing House of the Agricultural Cooperative Association of Thailand Limited.
- Ministry of Education. (2019). **Competency-Based Learning Management**. [in Thai]. <http://academic.obec.go.th>
- Ministry of Public Health. (2017). **Pediatrician Tips to Make Kids Smart Raising Children the Right Way**. [in Thai]. <https://www.kindererholung.com/>

- Ministry of Public Health. (2018). **Strengthening and Evaluating Health Literacy and Health Behaviors**. [in Thai]. Nonthaburi: Health Education Division.
- Ministry of Public Health. (2021). **Infection and Spreading Germs**. [in Thai]. <https://shorturl.asia/7BQds>
- Phuworawan, Y. (2021). **The Impact of COVID-19 on Education**. [in Thai]. <https://learningcovid.ku.ac.th/course/?c=7&l=4>
- Reabroy, P. & Wassanasompong, W. (2019). The Effects of Health Education Instruction Using CIPPA Model on Skills of Consumption Suitable for Ages of Grade 4 Students. [in Thai]. **Journal of Allied Health Sciences Suan Sunandha Rajabhat University**, 4 (1). 24-33.
- Slavin, R. E. (1995). **Cooperative Learning**. [in Thai]. <https://www.gotoknow.org/posts/512798>
- Srisaat, B. (2010). **Preliminary Research**. 8th Edition. [in Thai]. Bangkok: Suwiriyasarn.
- Thailand Physical Activity Knowledge Development Center. (2020). **Project to Develop a Surveillance System to Monitor Physical Activity Behavior of Thai Population 2012-2020**. [in Thai]. Bangkok: Mahidol University.
- Wongseesa, N. (2018). **The Development of Training Curriculum on Sex Education Using the Teaching CIPPA in Mattayom 3**. [in Thai]. Thesis Master of Education, Rajabhat Maha Sarakham University.
- World Health Organization. (2019). **Coronavirus Disease 2019**. <https://www.who.int>

การตีความเชิงวากยสัมพันธ์ของนามวลีที่ใช้กับคำเชื่อม คุณานุประโยค *Which* และ *That* ในนวนิยายภาษาอังกฤษ Syntactic Interpretations of Noun Phrases Used with the Relativizers *Which* and *That* in English Novels

อภินันท์ วงศ์กิตติพร¹

Abhinan Wongkittiporn

Received: August 23, 2022/ Revised: November 3, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษาการตีความเชิงวากยสัมพันธ์ของนามวลีที่ปรากฏร่วมกันกับคำเชื่อมคุณานุประโยค *which* และ *that* ในตัวบทนวนิยายที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ในขณะที่งานวิจัยที่เกี่ยวกับนามวลีที่ใช้ร่วมกันกับคำเชื่อมคุณานุประโยค *which* และ *that* ก่อนหน้านี้ให้ความสนใจในตัวบทหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ บทความวิชาการและงานเขียนของนักเรียนที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ งานวิจัยนี้จึงเลือกศึกษาตัวบทที่แตกต่างออกไปนั่นคือนวนิยายที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษเป็นจำนวนทั้งสิ้นแปดเล่มคือ *Persuasion* (Austen, 2018), *The Adventures of Sherlock Holmes* (Doyle, 2019), *Frankenstein* (Shelley, 2019), *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (Tolkien, 2020), *Treasure Island* (Stevenson, 2019), *A Tale of Two Cities* (Dickens, 2021), *Little Women* (Alcott, 2019) และ *The Mayor of Casterbridge* (Hardy, 2021) ชุดข้อมูลจำนวนประมาณ 400,000 คำ ประกอบด้วย 121 ตัวอย่างของนามวลีที่ปรากฏร่วมกันกับคำเชื่อมคุณานุประโยค *which* และ *that* ในตัวบทนวนิยาย การวิเคราะห์โครงสร้างคุณานุประโยคทำตามแบบของ Radford (2009) ในการศึกษาไวยากรณ์แบบปริวรรตเพื่อศึกษาระบบการใช้ของไวยากรณ์นี้ การจำแนกประเภทของคำนามทำตามแบบของ Santhalunai and Vijaya (2020) ผลการศึกษาแสดง

¹อาจารย์ ดร. สาขาภาษาอังกฤษ วิทยาลัยศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต (Lecturer, English Language Department, College of Liberal Arts, Rangsit University), Email: abhinan.w@rsu.ac.th

ให้เห็นว่าคำเชื่อมคุณานุกรประโยค *that* และคำเชื่อมคุณานุกรประโยค *which* ในนวนิยายภาษาอังกฤษนั้นถูกใช้เป็นจำนวนร้อยละ 23.97 และร้อยละ 76.03 ตามลำดับ การศึกษานี้พบว่าคำเชื่อมคุณานุกรประโยค *which* มักจะใช้ร่วมกันกับการตีความเชิงวากยสัมพันธ์ของนามวลีที่เป็นรูปธรรม เช่น *envelope* และ *notepaper* คำเชื่อมคุณานุกรประโยค *that* มักจะใช้ร่วมกับการตีความเชิงวากยสัมพันธ์ของนามวลีที่เป็นนามธรรม เช่น *experience* จากผลการวิจัยนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สองและผู้เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศซึ่งผู้เรียนจะได้รับตัวอย่างเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้นามวลีที่ใช้ร่วมกันกับคำเชื่อมคุณานุกรประโยค *which* และ *that* และปรับใช้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

คำสำคัญ: การตีความเชิงวากยสัมพันธ์ นามวลี คำเชื่อมคุณานุกรประโยค *which* คำเชื่อมคุณานุกรประโยค *that* นวนิยายภาษาอังกฤษ

Abstract

This study examined the syntactic interpretations of noun phrases (NPs) used with the relativizers *which* and *that* in English novels. Whilst previous studies focusing on the study of NPs occurring with the relativizers *which* and *that* selected the data from academic articles, English news and writing of EFL learners, this study contributes to the field by examining their use in English novels. This study selected eight best-seller English novels, including *Persuasion* (Austen, 2018), *The Adventures of Sherlock Holmes* (Doyle, 2019), *Frankenstein* (Shelley, 2019), *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (Tolkien, 2020), *Treasure Island* (Stevenson, 2019), *A Tale of Two Cities* (Dickens, 2021), *Little Women* (Alcott, 2019) and *The Mayor of Casterbridge* (Hardy, 2021). The data contains approximately 400,000 words which provide 121 tokens of relative clauses used with the relativizers *which* and *that*. The data analysis follows Radford's (2009) generative grammar to study the patterns of relativizers. The classifications of nouns in this study follow Santhalunai and Vijaya (2020). The results show

that the use of the relativizers *that* and *which* is 23.97 percent and 76.03 percent, respectively. The differences between the two are that the relativizer *which* in English novels is preferred to be used with NPs, which have the syntactic interpretations of concrete nouns, such as *envelope* and *notepaper*. However, the relativizer *that* in English novels is preferred to be used with NPs that have the syntactic interpretations of abstract nouns, such as *experience*. It is expected that the findings in this study can be beneficial in the sense that they provide EFL and ESL learners with more examples of how to use the relativizers *that* and *which* in a sentence.

Keywords: Syntactic interpretations, Noun phrase, The relativizer *which*, The relativizer *that*, English Novels

Background of the Study

Relative clauses are grammatical features in English that are productively used in various types of texts (Friedmann, Aram & Novogrodsky, 2011). Not only do relative clauses allow the writers to provide additional information in sentences, but they are also mechanically used as adjuncts or postmodifiers to provide additional information (Radford, 2009). With this special quality of relative clauses, they are usually selected when the writers want to explain more information (Swan, 2016), such as numerical data, as in (1).

- (1) Peter planned to purchase a new house *which is made up of three bedrooms, two restrooms and a small kitchen*.

The use of relative clauses, as in (1), denotes the information of numerical data. With this information, it seems that we know that relative clauses are used as a grammatical feature to provide additional information (Radford, 2009).

However, another distinctive aspect to learn the complex structure of relative clauses is the relativizer, such as *who*, *which* and *that*. This is viewed as a core element of the relative clause and English language learners should pay attention to the study of how to use the relativizers in English. However, English language learners usually ask what the similarities and differences of the relativizers *which* and *that* are (Syarif, 2016). For many English language learners, it seems as though the relativizer *which* and the relativizer *that* are synonyms, which can be used interchangeably, as in (2).

- (2) (a) Kate planned to study at a university *that was ranked in the top five of the world*.
- (b) Kate planned to study at a university *which was ranked in the top five of the world*.

In (2a), *that was ranked in the top five of the world* represents an example of a relative clause in English, interchangeably known as an adjective clause (Swan, 2016). It is used to modify the noun phrase *a university*. However, the replacement of the relativizer *that* by the relativizer *which* also makes example (2b) grammatical. The grammar references explain that the variants of relativizers *which* and *that* are interchangeable. Similarly, English language teachers often explain to their English language learners that the relativizers *which* and *that* are interchangeable. However, syntacticians may question when and why one grammatical variant should be used over the other (Wongkittiporn & Chitrakara, 2018).

With the available options of the relativizers mentioned above, EFL learners become confused about how to use the relativizers *which* and *that*. Gao (2014) addressed that they try to overgeneralize the use of the relativizer *that* more frequently than the other variant. This could be because the relativizer *that* can be used with various noun phrases denoting people, animals and objects. Along the same lines, Syarif (2016) observed

the use of relative clauses in writing of EFL learners and found that EFL writers demonstrate confusion regarding the use of relativizers in English. Consequently, they are likely to overgeneralize the use of the relativizer *that*, as in (3).

(3) (a) The cow *that was bought from the farm* yesterday was sick.

(b) The building *that is located in Westminster* in the main office.

In (3a), *the cow* is an animal which is animate. However, *the building* in (3b) is inanimate (Kearns, 2011). In both (3a) and (3b), the replacement of the relativizer *that* by the relativizer *which* remains grammatical.

In addition, Alotaibi (2016) reported another problem in which EFL learners show their grammatical errors in the production of the relativizer *which*. EFL learners use the relativizer *which* with human beings, as in (4).

(4) *Mary helped *the teacher which* rewarded the students.

(Alotaibi, 2016: 62)

This grammatical error reflects EFL learners' problems in regard to their understanding and their accuracy in the usage of the relativizer *which* in English. With this issue, to study how the relativizer *which* is used seems to be significant for EFL learners and ESL learners.

Whilst previous studies which examined NPs used with the relativizers *which* and *that* mostly focused on the genres of academic articles and newspapers, this study contributes to the field by examining their use in English novels. English novels are considered as everyday reading materials that are particularly suitable for everyone who would like to master their English capability (Wongkittiporn, 2022). In order to motivate English language learners to learn different grammatical forms, they should be encouraged to learn form, meaning and use at the same time via outside

reading materials, such as English novels. Not only can reading English novels provide entertainment and imagination for the readers, but it also encourages learners to be autonomous English language learners by avoiding being dependent on their English teachers inside the classroom. Accordingly, this current study would support EFL and ESL learners' grammatical performance in applying the different linguistic variants of the relativizers *which* and *that* consistently and practically. This information leads to the following research questions.

Research Questions

1. What are the frequencies of the relativizer *which* and the relativizer *that* in English novels?
2. What are the syntactic interpretations of noun phrases used with the relativizer *which* and the relativizer *that* in English novels?

Literature Review

Relative Clause in Grammar Reference

The relative clause is one of the English structures that are used frequently in present-day English. They are normally used to provide additional information concerning people, places, and things (Swan, 2016). Relative clauses occur with question words, such as *who* and *where*. These relative pronouns are used to modify the nouns and pronouns in front of them.

- (5) (a) I don't know the people *who live in the next room*.
- (b) Mary and Peter stay in a village *where they are surrounded by mountains*.

The relative clauses *who live in the next room* and *where they are surrounded by mountains* modify the nouns *people* and *a village*. The relative pronoun *who* is specific in that it is merely used to introduce

people. Likewise, the relative pronoun *where* is also specific in that it is used to introduce places, such as *a village*. Therefore, using the relative pronoun *who* and *where* to modify nouns other than people or places could lead to ungrammaticality, as in (6).

- (6) (a) *I like the dinner *who you cook*.
- (b) *I bought a book *where can improve my English ability*.

The relative pronouns *who* and *where* are specific in regard to their selection with their head noun phrases. Nevertheless, the relative pronoun *that* can be used to modify both people and things, as in (7) (Swan, 2016).

- (7) (a) People *who want to purchase tickets* should visit the office.
- (b) People *that want to purchase tickets* should visit the office.

The relative clauses *who want to purchase tickets* and *that want to purchase tickets*, as in (7a) and (7b), can be used with the relative pronouns *who* and *that*.

While the relative pronoun *that* is optional to be used with people (Swan, 2016), as in (7b), it can be used to modify things. This function is similar to the relative pronoun *which*.

- (8) (a) I totally forgot the wine *that you asked me to buy*.
- (b) I totally forgot the wine *which you asked me to buy*.

That you asked me to buy and *which you asked me to buy* are examples of relative clauses that can be used with different relative pronouns; the relativizers *which* and *that*. Nevertheless, both of them are used to modify the same object, *the wine*.

Relative clauses function similarly to adjectives and are interchangeably known as adjective clauses. It is a postmodifier of a noun phrase (NP) (Swan, 2016). When relative clauses are used, there are relative pronouns that are placed in front. In some cases, the relative pronouns can

be omitted depending upon varieties of text, varieties of English and users. In addition to *who*, *which* and *that*, relative pronouns include *whom* and *whose*, as in (9).

- (9) (a) *The man whom* you met last week, is a famous doctor.
- (b) *J.K. Rowling, whose* novels are popular, has become a millionaire.

In (9a) and (9b), the relative pronouns *whom* and *whose* are obviously used for different functions. In (9b), the relative pronoun *whose* shows possession of his or her belonging.

Despite having different relative pronouns, the relativizers *which* and the relativizer *that* are interchangeably used with things, as in (10).

- (10) (a) It is a book *which will interest children of all ages*.
- (b) This is the key *that opens the garage*.

(Swan, 2016: 478)

As shown in (10a), the relative clause *which will interest children of all ages* is used with an object. In (10b), *that opens the garage* modifies *the key*, which is also an object (Swan, 2016). Although grammar references provide some information in regard to the differences of the relativizers *which* and *that* in English, the information in regard to their use is quite limited and not up-to-date in present-day English. Accordingly, the current study will provide insight into the use of the relativizers *which* and *that* via English novels.

Type of Nouns

According to Radford (2009), noun phrase (NP) is defined as a phrase where the head is a noun. For example, if one says *a lover of opera*, the *lover* is the head noun. The noun can perform many syntactic functions, such as the subject and the object. For example, *the cat ate the rat* is a

noun phrase where *the cat* is a noun acting as subject and *the rat* is a noun acting as object.

Since there are many types of nouns used in English, this current study follows Santhalunai and Vijaya's (2020) criteria to explain each type of noun.

Concrete noun is defined as a physical or tangible object existing in the real world, such as *a boy*, *a cat* and *a cup*. They are explainable by their physical features (Just et al., 2010). For example, *a cat* is defined as an animal with four legs, having fur with different color and having a long tail.

Abstract nouns are defined as intangible objects. These intangible objects include ideas, qualities, feelings as well as emotions. Abstract nouns cannot be objects that are touchable but can be the name of an action and the name of a state. More examples of abstract nouns are speed, freedom, justice, bravery, creativity, happiness and time (Santhalunai & Vijaya, 2020).

Proper nouns are particular names. They can be the names of people, the months of the year, cities, towns, countries, brands, streets and states. A proper noun gives a more specific name, such as *Wednesday*, *Neptune*, *Mary* and *London*. For example, proper nouns are the specific name of particular things or places (Santhalunai & Vijaya, 2020), such as the *Opera House*.

Previous Studies of the Relativizers *Which* and *That* with Text Varieties

To begin with, Allen (2009) used English newspapers to study the relativizer *which* and the relativizer *that*. The results show that the use of the relativizers *which* and *that* appear differently. The relativizer *that* occurs higher than the relativizer *which*. Hence, the use of the relativizer *which* is preferred in the genre of English newspapers.

Tse and Hyland (2010) studied NPs used with the relativizers *which* and *that* in different research journals, such as biology, engineering, applied linguistics and sociology. Approximately 42,000 words, which were collected to be studied, contained a total of 209 tokens of relative clauses. The results show that the NP used with the relativizes *which* and *that* in these research articles are used to modify format-represented entities, as in (11).

- (11) (a) Syntax features *short articles which* facilitate a fast review process.
- (b) FEBS letters provide an international forum for *mini-reviews, hypotheses and research letter that* merit urgent publication.

(Tse & Hyland, 2010: 12)

In (11a) and (11b), *short articles, mini-reviews, hypotheses and research letter* are NPs as format-represented entities. In addition, the relative clauses in research articles are used to denote subjectivity or the writers' opinions and comments, such as (12).

- (12) Written in language that new readers will find accessible, articles provide insights *that seasoned experts will find valuable*.

(Tse & Hyland, 2010: 20)

That seasoned experts will find valuable, as in (12), is interpreted as the writer's comment. The results also show that the relativizer *that* is preferred to be used in academic articles.

Along the same lines, Cho and Lee (2016) selected science and engineering journals to study English relative clauses. They selected four research journals, including *CELL*, *JACS*, *IEEE* and *ESP*. The use of the relativizer *which* and the relativizer *that* are substantially different. The use of the relativizer *that* in *CELL*, *JACS*, *IEEE* and *ESP* journals appear at 97.3 percent, 84.3 percent, 71.2 percent, and 53.8 percent, respectively. This

implies that research articles prefer the use of the relativizer *that* more than *which*.

- (13) Acculturation has been defined as adaptation to *a new major society that* results when people of one ethnicity move to an area with different cultural features.

(Deveci & Nunn, 2018: 24)

The use of the relativizer *that* occurs with abstract nouns as in *a new major society* in (13). In addition, Khan and AL-Namer (2017) selected Arabic EFL learners to study usage of relative clauses with the relativizers *which* and *that*. In their experiment, the percentage of accuracy was counted out of 100 percent. The percentage of correct answers in the use of the relativizers *which* and *that* are 33.3 percent and 30.67 percent.

Methodology

Source of Data

Lalremruati (2019) highlighted the numerous benefits of English novels. The criteria for selecting English novels in this study follow Cullings (2015), who indicated that the novels selected to be studied must gain popularity among readers, the indicator of popularity in the English novels in this study are based upon them being best-seller novels. The contents in these novels are suitable for everyone, which means all genders and both children and adults are able to read them. The selection of the novels in this study was based upon the purposive sampling method. The advantage of this method is that it supports the researcher's convenience in gathering information. The researcher can keep collecting the data until he can ensure that the result of the study is effective enough to report to the public. (Etikan, Musa & Alkassim, 2016). For example, in this current study, after the researchers gathered the following eight English novels to study the relativizer *which* and *that*, the results of the study finally appear to be

repetitive enough to be reported. The novels selected to be studied are as follows:

Table 1 Selected English Novels

Titles	Authors and Years
<i>Persuasion</i>	Austen (2018)
<i>The Adventures of Sherlock Holmes</i>	Doyle (2019)
<i>Frankenstein</i>	Shelley (2019)
<i>The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring</i>	Tolkien (2020)
<i>A Tale of Two Cities</i>	Dickens (2021)
<i>Little Women</i>	Alcott (2019)
<i>The Mayor of Casterbridge</i>	Hardy (2021)
<i>Treasure Island</i>	Stevenson (2019)

There are eight well-known authors in this study. As such, when the data were gathered from the various authors, the grammatical patterns that were collected to be studied would not be specifically related to only a particular author’s writing style (Melcher & Shaw, 2011).

The Data Collection

With the number of eight English novels, the data collection in this study is approximately 400,000 words to study the relativizers *which* and *that*. There are 121 tokens of relative clauses used with the relativizers *which* and *that* in the selected English novels. The data collection in this study is collected based upon sentence structure (Radford, 2009). This study follows Radford’s (2009) generative grammar as it is believed that grammar use is systemic. We can study the formulaic pattern and system of how language is used. This acquisition of systems and formulaic patterns will be

useful for EFL and ESL learners to use language more effectively and efficiently.

Each token was collected based upon sentence level as the vicinity of the relativizers *which* and *that* is significant to help the researcher gain syntactic interpretations, as in (14).

- (14) Every stone of its inner wall was covered by *inscription which* has been carved by prisoners- dates, names, complaints, and prayers.

(Dickens, 2021: 128)

Example (14) presents how data were extracted to study. The keyword is the relativizer *which*. The noun phrase in (14) is *inscription* which is modified by the relative clause.

The Data Analysis

The data analysis in this study follows Radford (2009), who classified the use of the relativizer *which* and *that* into different categories. While the relativizer *that* is used with animacy, referring to people, the use of the relativizer *which* is able to be used with NPs referring to inanimate subjects, as in (15).

- (15) I gazed on *the picture of my mother which* stood over the mantelpiece.

(Shelley, 2019: 58)

In (15), *the picture of my mother* is interpreted as inanimacy as it is referring to the picture, not the mother.

In regard to the interpretation of noun phrase (NP), the classification of noun phrases in this study follows Santhalunai and Vijaya (2020) whose classifications of concrete noun, abstract noun and proper noun are presented in Table 2.

Table 2 Syntactic Interpretations of Noun Phrases

Types of Noun Phrase	Examples
Concrete noun	I gazed on <i>the picture of my mother which</i> stood over the mantelpiece. (Shelley, 2019: 58)
Abstract noun	He had no <i>idea</i> that this could dwell in the thoughts of his fair young wife. (Dickens, 2021: 202)
Proper noun	On June 3 rd , that is, on Monday last, McCarthy left his house at Hatherley about three in the afternoon and walked down to <i>the Boscombe Pool</i> , which is a small lake formed by the spreading out of the stream which run down the Boscombe Valley. (Doyle, 2019: 90)

According to Table 2, concrete noun is defined as a tangible object existing in the real world (Just et al., 2010). Abstract noun is defined as entities that cannot be seen or felt such as ideas, actions, qualities and conditions. Proper noun refers to a specific name of places or things.

The Results

Overall Frequency of the Relativizers *Which* and *That* in English Novels

This section presents the frequency of the relativizers *that* and *which* in English novels as in Table 3.

Table 3 Frequency and Percentage of the Relativizers *That* and *Which* in English Novels

Relativizers	<i>that</i>		<i>which</i>		Total
	<i>Freq.</i>	<i>%</i>	<i>Freq</i>	<i>%</i>	
<i>Persuasion</i> (Austen, 2018)	0	0	6	100	6
<i>Frankenstein</i> (Shelley, 2019)	2	8.70	21	91.30	23
<i>The Adventures of Sherlock Holmes</i> (Doyle, 2019)	8	20.51	31	79.49	39
<i>Treasure Island</i> (Stevenson, 2019)	1	14.29	6	85.71	7
<i>Little Women</i> (Alcott, 2019)	0	0	6	100	6
<i>The Lord of the Ring</i> (Tolkien, 2020)	4	57.14	3	42.85	7
<i>A Tale of Two Cities</i> (Dickens, 2021)	9	50	9	50	18
<i>The Mayor of Casterbridge</i> (Hardy, 2021)	5	33.33	10	66.67	15
Total	29	23.97	92	76.03	121

Table 3 reports the frequency and percentage concerning the use of the relativizer *which* and the relativizer *that* in the selected English novels. The use of the relativizers *that* and *which* appear at 23.97 and 76.03 percent, respectively.

Frequency and Percentage of Syntactic Interpretations of Noun Phrases with the Relativizer *That*

There are 29 tokens of the relativizer *that* in this study. While 7 tokens are used with concrete nouns, 22 tokens are used with abstract nouns which are presented as percentages in Table 4.

Table 4 Frequency and Percentage of the Relativizer *That* with Concrete Nouns, Abstract Nouns and Proper Nouns

Syntactic Interpretations of NP	Frequency	Percentage
Concrete noun	7	24.14
Abstract noun	22	75.86
Proper noun	0	0
Total	29	100

With a total of 29 token, the use of relativizer *that* used with concrete nouns and abstract nouns are 24.14 percent and 75.86 percent, respectively. The use of the relativizer *that* with proper nouns was not found in this study.

Frequency and Percentage of Syntactic Interpretations of Noun Phrase with the Relativizer *Which*

There are 92 tokens of the relativizer *which* in this study. While 57 tokens are used with concrete nouns, 29 tokens are used with abstract nouns and 6 tokens are used with proper nouns, as presented in Table 5.

Table 5 Frequency and Percentage of the Relativizer *Which* with Concrete Nouns, Abstract Nouns and Proper Nouns

Syntactic Interpretations of NP	Frequency	Percentage
Concrete noun	57	61.96
Abstract noun	29	31.52
Proper noun	6	6.52
Total	92	100

With a total of 92 tokens, the use of the relativizer *which* with concrete nouns, abstract nouns and proper nouns are 61.96 percent, 31.52 percent and 6.52 percent, respectively

The following section will provide a discussion relating to the abovementioned results of the study.

Discussion

Comparison of the Relativizers *Which* and *That* in English Novels with Previous Studies

This section provides a comparison of the differences of the relativizer *which* and the relativizer *that* as occurred in the selected English novels with the results of previous studies. In brief, the percentage of the relativizer *that* and *which* in selected English novels occur 23.97 and 76.03 percent, respectively. This clearly shows that the relativizer *which* is preferred over the relativizer *that* in English novels as reproduced in (16).

(16) I gazed on *the picture of my mother which* stood over the mantelpiece.

(Shelley, 2019: 58)

With the percentages and exemplifications shown above, the current study is different from most previous studies. For example, Allen's (2009) study of relative clauses in newspapers found that the relativizer *that* occurs with a higher frequency.

The higher frequency of the relativizer *which* in English novels in the current study appears contradictory to Cho and Lee (2016) who chose academic journals as in science and engineering journal papers. Their study of relative clauses came from the corpora of *CELL*, *JACS*, *IEEE* and *ESP*. The use of the relativizer *that* in *CELL*, *JACS*, *IEEE* and *ESP* journals are 97.3 percent, 84.3 percent, 71.2 percent, and 53.8 percent, respectively. This

shows that research articles prefer the use of the relativizer *that* more than the use of the relativizer *which*.

Moreover, the results of the higher frequency of the relativizer *which* in the current study are also contradictory to Collins, Yao and Borlongan (2014) who used the corpus of ICE-Phil to examine relative clauses in Philippine English. The ICE-Phil data shows that the use of the relativizer *that* is higher than *which*.

Aside from that, the higher frequency of the relativizer *which* in this study appears differently from Race and MacDonald's (2003) study where they used *the Wall Street Journal* to study noun phrases (NP) used with the relativizers *which* and *that*. The results in their study show that the relativizer *that* is preferred in the genre of newspapers. The high frequency of use of the relativiser *which*, therefore, appears to be unique to the genre of English novels.

Similarities of Syntactic Interpretations of the Relativizers *Which* and *That*

This section provides a discussion of the use of the relativizer *which* and *that* in English novels. Swan (2016) addresses that the relativizer *that* is able to be used as a relative pronoun to modify people, similar to *who*. However, the relativizer *that* is not found to be used with animate subjects or human beings in English novels in this study. In contrast to Swan (2016), the use of the relativizer *that* mostly appears with inanimacy, or non-human being, as in (17).

- (17) The finger of the knitting women was vicious, with the experience that they could tear.

(Dickens, 2021: 273)

In example (17), the noun phrase *experience* is interpreted as inanimacy (Kearns, 2011).

One of the syntactic interpretations of the relativizers *which* and *that* is that they can be used as synonymy, referring to words with closely related meaning (Kearns, 2011). This refers to inanimate objects in the same lexical domain.

One of the similarities between the relativizers *which* and *that* are that they are both used with the semantic denotations of human being's organs, as in (18).

- (18) (a) When coffee had been served and they were alone together, the nephew, looking at the uncle and meeting the eyes of *the face that* was like a fine mask, opened a conversation.

(Dickens, 2021: 154)

- (b) He had that rather wild, strained, seared marking about *the eyes, which* may be observed in all free livers of his class, from the pretrials of Jefferies downward.

(Dickens, 2021: 113)

The relativizers *which* and *that* can be synonymously used in the domain of human being's organ, such as *hands* and *eyes*.

Another similarity between the relativizers *which* and *that* is that they are used to modify places as in (19), where (19b) is a modified version of (19a).

- (19) (a) They turned into *the wine-shop, which* was closed for it was midnight.

(Dickens, 2021: 220)

- (b) They turned into the *wine-shop, that* was closed for it was midnight.

In (19), the use of the relativizer *which* and *that* are used as the relative pronouns to modify places such as *the wine-shop*.

Yet another similarity between the relativizers *which* and *that* is that they are synonymously used in the same domain to modify NPs relating to animals, as suggested by Gilquin and Jacobs (2006) and presented in example (20).

(20) (a) I would like to know who sold you *the geese which* you supplied to the Alpha.

(Doyle, 2019: 183)

(b) *The fish that* you have tattooed immediately above your right wrist could have been done in China.

(Doyle, 20219: 41)

This is agreed by Swan (2016) who stated that the use of the relativizer *which* and the relativizer *that* can be used with objects, such as human beings' organs, shops and animals.

Differences of the Relativizers *Which* and *That* in English Novels

This section discusses the differences in regard to the use of the relativizers *which* and *that* with their NPs.

The Frequent Occurrences of the Relativizer *That* with Abstract Nouns

As mentioned by Santhalunai and Vijaya (2020), concrete nouns are physical or tangible objects. On the other hand, Santhalunai and Vijaya (2020) note that abstract noun refers to concepts, ideas or intangible objects. While in this study the relativiser *that* was not found to be used with proper nouns, from a total of 29 tokens, the use of the relativizer *that* used with concrete nouns and abstract nouns are 24.14 percent and 75.86

percent, respectively. This clearly indicates that the relativizer *that* is mostly used with abstract nouns as in (21).

(21) The finger of the knitting women was vicious, with the *experience that* they could tear.

(Dickens, 2021: 273)

The Frequent Occurrences of the Relativizer *Which* with Concrete Nouns

Santhalunai and Vijaya (2020) indicated that a concrete noun is defined as a physical object. There are 92 tokens found in the selected English novels. 61.96 percent of the relativizer *which* is used with concrete nouns, while 31.52 percent is used with abstract nouns. However, only 6.52 percent is used with proper nouns. An example of the relativizer *which* with abstract nouns is presented in (22).

(22) He threw over a sheet of thick, *pick-tinted notepaper which* has been lying open the table.

(Doyle, 2019: 12)

In (22), *pick-tinted notepaper* is an example of a concrete noun or tangible object. This study also found that the relativizer *which* is occasionally found to be used with *proper nouns*, referring to specific names of places (Santhalunai & Vijaya, 2020), as in (23).

(23) The party would return to the furnished house at *Lancaster Gate which* has been taken by Mr. Aloysius Doran.

Lancaster Gate is the name of a place in England. The syntactic interpretation of NPs used with the relativizer *which* and the relativizer *that* in this study shows that the relativizer *that* is preferred to be used with abstract nouns, whereas the relativizer *which* is preferred to be used with concrete nouns and only occasionally with proper nouns.

Conclusion

This study examined relative clauses used with the relativizers *which* and *that* in English novels. In regard to the frequency of the relativizers *which* and *that* in English novels, the use of the relativizer *which* occurs higher than the relativizer *that* at 76.03 percent and 23.97 percent, respectively. When comparing these percentages with the previous studies that used different texts, the results in this study show that most text varieties as in newspaper, academic articles, international corpora and EFL writing prefer the use of the relativize *that*, however, the percentage of the relativizer *that* in this study does not go along the same line with those previous studies. This study gains insight into the syntactic interpretations of the relativizer *which* and the relativizer *that*. The differences between the two are that the relativizer *which* prefers to be used with the NP of concrete noun phrase, such as *inscription* and *pick-tinted notepaper*. On the other hand, the relativizer *that* prefers to be used with the abstract nouns, such as *experience*. The results of this study are only limited to the data of English novels. Generalizing the results of the study to other types of texts such as English magazines may not be applicable to the optimal levels. For future research, it is recommended that using other sources of data, such as English magazines and academic prose would gain other perspectives of the use of relative clauses with the relativizers *which* and *that* in English.

References

- Alcott, L. M. (2019). **Little Women**. Hertfordshire: Chiltern.
- Allen, D. (2009). A Study of the Role of Relative Clauses in the Simplification of News Texts for Learners of English. **System**, 37 (4), 585-599.
- Alotaibi, A. M. (2016). Examining the Learnability of English Relative Clauses: Evidence from Kuwaiti EFL Learners. **English Language Teaching**, 9 (2), 57-65.

- Austen, J. (2018). **Persuasion**. Hertfordshire: Chiltern.
- Cho, D. W. & Lee, K. (2016). English Relative Clauses in Science and Engineering Journal Papers: A Comparative Corpus-Based Study for Pedagogical Purposes. **Ampersand**, 3, 61-70.
- Collins, P., Yao, X. & Borlongan, A. M. (2014). Relative Clauses in Philippine English: A Diachronic Perspective. In Vandelanotte, K. et al., editors. **Recent Advances in Corpus Linguistics: Developing and Exploiting Corpora**. (p. 125–146). Amsterdam: Rodopi.
- Etikan, I., Musa, S. A. & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. **American Journal of Theoretical and Applied Statistics**, 5 (1), 1-4.
- Cullings, E. (2015). **The Emerging Genre of Novels in Verse**. PhD Dissertation (Linguistics), University of Saskatchewan.
- Deveci, T. & Nunn, R. (2018). The Use of Relative Clauses in Humanities and Social Sciences Research Articles: A Case Study. **Linguistics and Literature Studies**, 6 (1), 17-26.
- Dickens, C. (2021). **A Tale of Two Cities**. Hertfordshire: Chiltern.
- Doyle, A. C. (2019). **The Adventures of Sherlock Holmes**. Hertfordshire: Chiltern.
- Friedmann, N., Aram, D. & Novogrodsky, R. (2011). Definitions as a Window to the Acquisition of Relative Clauses. **Applied Psycholinguistics**, 32 (4), 687-710.
- Gao, Q. Q. (2014). Chinese EFL Learners' Acquisition of English Relative Clauses. **International Journal of English Linguistics**, 4 (3), 82-87.
- Gilquin, G. & Jacobs, G. M. (2006). Elephants who Marry Mice are Very Unusual: The Use of the Relative Pronoun who with Nonhuman Animals. **Society & Animals**, 14 (1), 79-105.
- Hardy, T. (2021). **The Mayor of Casterbridge**. Hertfordshire: Chiltern.

- Just, M. A. et al. (2010). A Neurosemantic Theory of Concrete Noun Representation Based on the Underlying Brain Codes. **PLoS ONE**, 5 (1), 1-17.
- Khan, S. S. & AL-Namer, L. A. S. (2017). The comprehension of English relative clauses by Arabic-speaking EFL learners. **International Journal of Education**, 9 (1), 92-207.
- Kearns, K. (2011). **Semantics**. London: Bloomsbury Publishing.
- Lalremruati, M. A. (2019). Graphic Novels as Substitutions of Traditional Books to Improve Intensive Reading Skills. **Language in India**, 19 (1), 120-123.
- Melcher, G. & Shaw, P. (2011). **World Englishes**. London: Hodder Education.
- Race, D. S. & MacDonald M. C. (2003). The Use of “that” in the Production and Comprehension of Object Relative Clauses. **Proceeding of the Annual Meeting of the Cognitive Society**. (p. 946-951). 1 July-3 August 2003, Boston: USA. Boston: Cognitive Science Society.
- Radford, A. (2009). **Introduction to English Sentence Structure**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Santhalunai, K. & Vijaya, P. (2020). A Contrastive Analysis of Types of Nouns in Thai and English. **Muallim Journal of Social Sciences and Humanities**, 4 (3), 17-22.
- Shelley, M. (2019). **Frankenstein**. Hertfordshire: Chiltern.
- Stevenson, R. L. (2019). **Treasure Island**. Hertfordshire: Chiltern.
- Swan, M. (2016). **Practical English Usage**. Oxford: Oxford University Press.
- Syarif, H. (2016). English Relative Clauses: How Students Use Them. **The Asian EFL Journal**, 8, 5-19.
- Tolkien, J. R. R. (2020). **The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring**. London: HarperCollins.

- Tse, P. & Hyland, K. L. (2010). Claiming a Territory: Relative Clauses in Journal Descriptions. **Journal of Pragmatics**, 42 (7), 1880-1990.
- Wongkittiporn, A. (2022). Interpretations of Syntactic Structures and Semantic Classes of Appositive Noun Phrases in Fashion Texts, Applied Linguistics Articles and a Novel. **Vacana**, 10 (2), 111-131.
- Wongkittiporn, A. & Chitrakara, N. (2018). Control constructions in British and American English. **Bulletin of the Transylvania University of Brasov**, 11 (2), 19-48.

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงในการสอนภาษาอังกฤษ ผ่านสื่อ: กรณีศึกษารายการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทย Parasocial Interaction in Mediated English Teaching: A Case Study of English Teaching Programs in Thailand

วาอุกา เหล่าเกื้อ¹ และ สาวิตรี คทวนิช²

Warlukar Laokua and Savitri Gadavanij

Received: July 23, 2022/ Revised: November 30, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เทคนิคและวิธีการสอน ตลอดจนรูปแบบของการจัดรายการ ผ่านมุมมองของการวิเคราะห์วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ อันนำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษให้แก่ผู้ชมรายการและก่อให้เกิดความนิยมในการติดตามรับชมรายการ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงผสมวิธีแบบคู่ขนาน ดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน เพื่อศึกษาการเกิดแรงจูงใจและความนิยมที่ผู้ชมมีต่อพิธีกรและรายการ ควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์หัตถ์บทจากคลิปวิดีโอของรายการ เพื่อศึกษาการนำเสนอของรายการ ผลการศึกษาในเชิงปริมาณพบว่าผู้ชมรายการนิยมรับชมรายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน และรายการมูฟวี่ แลงเกจ ตามลำดับ และระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงที่ผู้ชมมีต่อพิธีกรรายการสอนภาษาอังกฤษทั้งสามอยู่ในระดับมาก ส่วนผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่ารายการสอนภาษาอังกฤษทั้งสามรายการได้นำวิธีการสอนแบบผสมผสานมาใช้ ทุกรายการนำรูปแบบของการจัดรายการ

¹ Corresponding author, นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (Graduate student, Graduate School of Language and Communication, National Institute of Development Administration), Email: aptinygirl@gmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (Assistant Professor, Graduate School of Language and Communication, National Institute of Development Administration), Email: ajarn.savitri@gmail.com

แบบสนทนามาใช้ รวมถึงใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขัน กลวิธีการสร้างแรงจูงใจ และสื่อหลากหลายรูปแบบอื่น ๆ เพื่อสร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงกับผู้ชมรายการ

คำสำคัญ: การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง, การสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อ, วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ

Abstract

This research investigates the interaction, teaching methods and techniques as well as formats of mediated English language teaching programs in Thailand. Using multimodal discourse analysis, the study aims to determine how these elements are associated with viewers' motivation in English language learning and the popularity of the programs. This study employs both qualitative and quantitative methods, forming a Convergent Parallel Design. Four hundred questionnaire responses are collected to investigate the viewers' motivation and their opinion towards the programs and the programs' hosts. Then video clips of the programs are analyzed qualitatively to see how parasocial interaction is constructed through teaching methods, techniques, and formats of the programs. Quantitative analysis reveals that viewers prefer to watch *Loukgolf's English Room* program the most, followed by *English AfterNoonz* and *Movie Language* respectively and that viewers have high level of parasocial interaction towards the program hosts. Qualitative analysis shows that all the of the three programs use an eclectic teaching method, using a conversational format. Various strategies including humor, motivation and visual semiotics are employed to create parasocial interaction with the viewers. It is suggested that this may have led to viewer's motivation and popularity of mediated English language teaching.

Keywords: Parasocial Interaction, Teaching English through Media, Multimodal Discourse

บทนำ

ประเทศไทยได้นำสื่อสารมวลชนมาใช้ในการสอนภาษาอังกฤษเป็นเวลานานแล้ว ในระยะแรกนำมาใช้ในระบบการศึกษา มีกลุ่มผู้ชมรายการเป็นนักเรียนหรือนักศึกษาของสถาบันต่าง ๆ การนำเสนอมีหลักสูตร จุดมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ในการสอนอย่างชัดเจน ต่อมาจึงได้มีการผลิตรายการโทรทัศน์ที่เป็นรายการสาระบันเทิง มีการพัฒนารูปแบบให้มีความแปลกใหม่และหลากหลาย ลดความตึงเครียดทางวิชาการ และใช้ความบันเทิงดึงดูดความสนใจของผู้ชมรายการ จนเกิดการแข่งขันกันในการผลิตรายการสอนภาษาอังกฤษที่สอดแทรกความบันเทิงในลักษณะนี้มากขึ้น (Chinnalong, 2000: 11-12)

ปัจจุบันสื่อสังคมออนไลน์เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง เทคโนโลยีสังคมเครือข่ายสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลให้เกิดขึ้นได้ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และสร้างความรู้ขึ้นผ่านการใช้สื่อ (Koraneekit, Songkram & Khlaisang, 2014: 53-54) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้ผู้ชมหันมาเปิดรับชมสื่อผ่านทางสมาร์ทโฟนแทนการรับชมผ่านโทรทัศน์เหมือนในอดีต ผู้ผลิตจึงหันมาเผยแพร่รายการผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์เพิ่มอีกช่องทาง เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชมรายการ

ผู้ผลิตรายการสาระบันเทิงมักนำทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงมาใช้ในการออกแบบและผลิตรายการ เพื่อดึงดูดให้ผู้ชมเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงกับพิธีกรและรายการในระดับสูง เพราะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงของสื่อมีอิทธิพลต่อผู้ชมรายการเป็นอย่างมาก ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกผูกพันจนติดตามรับชมรายการอย่างต่อเนื่องได้ (Sthapitanon, 2000: 292)

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงของรายการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยในปัจจุบัน โดยในงานวิจัยนี้จะศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เทคนิคและวิธีการสอน ตลอดจนรูปแบบของการจัดรายการ ผ่านมุมมองการวิเคราะห์วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษารายการสอนภาษาอังกฤษจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงและพัฒนาการสอนภาษาอังกฤษในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เทคนิคและวิธีการสอน ตลอดจนรูปแบบของการจัดรายการ ผ่านมุมมองการวิเคราะห์วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ อันนำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้ชมรายการและทำให้รายการสอนภาษาอังกฤษได้รับความนิยมจากผู้ชมรายการ

ทบทวนวรรณกรรม

ในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เทคนิคและวิธีการสอนภาษาอังกฤษ รูปแบบของการจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา และวาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญในการสื่อสารและกิจกรรมการเรียนรู้ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนส่งผลต่อประสิทธิภาพของการเรียนการสอน ผู้สอนจึงต้องเป็นผู้มีความสามารถในการสื่อสารกับผู้เรียน (Sikkabundit, 2004: 51)

การศึกษารายการสอนภาษาอังกฤษเป็นการศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางการเรียนรู้ที่พิธีกรและผู้ชมรายการไม่ได้รู้จักหรือมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกันจริงเหมือนในชั้นเรียน

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง เป็นการสร้างจินตนาการของผู้ชมรายการว่าตนมีโอกาสได้รู้จักหรือพูดคุยกับบุคคลในสื่อ จนเกิดเป็นความผูกพันอันนำไปสู่การแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์บุคคลในสื่อที่ตนชื่นชม หรือแม้แต่คาดหวังให้บุคคลในสื่อแสดงพฤติกรรมที่ตนเห็นว่าเหมาะสม (Sthapitanon, 2000: 291)

Rubin, Perse and Powell (1985) ได้พัฒนาแบบสอบถามเพื่อใช้วัดระดับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงของผู้ชมรายการที่มีต่อสื่อมวลชนผ่านการรับชมสื่อ เรียกว่า Parasocial Interaction Scale หรือ PSIS (Rubin, Perse & Powell, 1985: 167) ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยนำแบบสอบถามดังกล่าวมาดัดแปลงเพื่อวัดระดับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงจากการตอบแบบสอบถามของผู้ชมรายการสอนภาษาอังกฤษ

นอกจากการศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อวัดระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงจากผู้ชมรายการแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาในเชิงคุณภาพเพื่อวิเคราะห์การสร้างปฏิสัมพันธ์ในการสอนภาษาอังกฤษจากคลิปวิดีโอของรายการ โดยศึกษาพฤติกรรมกรปฏิสัมพันธ์เพื่อการสอนภาษาอังกฤษ รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทชั้นเรียนและสื่อ กลวิธีการสร้าง

อารมณ์ขันของรายการโทรทัศน์ในประเทศไทย และกลวิธีการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ภาษา ดังนี้

1) พฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์เพื่อการสอนภาษาอังกฤษ

การศึกษาพฤติกรรมของพิธีกรในการสร้างปฏิสัมพันธ์เพื่อสอนภาษาอังกฤษให้แก่ผู้ชมรายการ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนของ Moskowitz ที่พัฒนาปรับปรุงโดย Brown ซึ่งจำแนกพฤติกรรมในชั้นเรียนภาษาอังกฤษไว้ 14 รูปแบบ งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง จึงได้นำเฉพาะพฤติกรรมของครูผู้สอนมาใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของพิธีกร 8 รูปแบบ ดังนี้

พฤติกรรมที่มีอิทธิพลทางอ้อมต่อผู้เรียน

- 1) การจัดการกับความรู้สึก ไม่เข้มขู่ ยอมรับผู้เรียน สื่อสารพูดคุยทำความเข้าใจ
- 2) การชมเชยหรือให้กำลังใจ ยกย่องชมเชย พุดส่งเสริมให้ทำต่อไป สร้างความมั่นใจให้แก่ผู้เรียน และการยืนยันว่าคำตอบของผู้เรียนถูกต้อง

พฤติกรรมที่มีอิทธิพลทางตรงต่อผู้เรียน

- 3) การถามคำถามโดยคาดหวังคำตอบจากผู้เรียน ที่ไม่ใช่คำถามในเชิงวาทศิลป์
- 4) การให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น หรือแนวความคิด รวมถึงการบรรยาย
- 5) การชี้แนะแนวทาง ชี้แนวทางหรือขอร้องในเชิงคำสั่งเพื่อให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม
- 6) การวิจารณ์พฤติกรรมผู้เรียน พยายามเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของผู้เรียน สื่อสารด้วยอารมณ์โกรธ ไม่พอใจ หรือแสดงความรำคาญในสิ่งที่ผู้เรียนกระทำ

พฤติกรรมที่เกิดร่วมกับพฤติกรรมอื่น ๆ

- 7) การใช้ภาษาแม่ เป็นการใช้ภาษาแม่ในการแสดงพฤติกรรมอื่น ๆ
- 8) อวัจนภาษา แสดงท่าทางหรือสีหน้า (Brown, 2000: 168-170)

2) รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทชั้นเรียนและสื่อ

รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในบริบทของชั้นเรียน (Features of Classroom Discourse) คือรูปแบบ IRF หรือ Initiation-Response-Feedback/Follow-up ประกอบด้วย การถามคำถามหรือริเริ่ม (Initiation) การตอบคำถามหรือตอบสนอง (Response) และการให้ข้อเสนอแนะ (Feedback) หรือการติดตามต่อ (Follow-up) เป็นการชักถามต่อเพื่อให้ผู้เรียนอธิบายคำตอบอย่างละเอียดหรือให้ข้อมูลเพิ่มเติมแก่ผู้สอน (Pinzon-Jacome, Lozano-Jaimes & Duenas-Angulo, 2016: 74-75) สำหรับรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทของสื่อจะพบได้ 2 รูปแบบ คือ IR และ IRF อย่างไรก็ตาม

รูปแบบการริเริ่ม-ตอบสนอง (IR หรือ Initiation-Response) เป็นลักษณะที่พบได้บ่อยมากกว่าในบริบทของสื่อ เนื่องจากการสนทนาในบริบทของสื่อมักนิยมเริ่มต้นวงจรใหม่โดยการริเริ่ม (Initiation) หรือถามคำถามต่อไปมากกว่าการตอบรับหรือให้ข้อเสนอแนะ (Feedback) พิธีกรจะไม่นิยมให้คำติชม คำชี้แนะ หรือแสดงความคิดเห็นของตนต่อคำตอบที่ได้รับ (O’Keeffe, 2006: 5-6)

รายการสอนภาษาอังกฤษมีบริบททั้งชั้นเรียนและสื่อร่วมกัน ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทชั้นเรียนและสื่อมาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อศึกษารูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ที่พบในรายการสอนภาษาอังกฤษ

3) กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันของรายการโทรทัศน์ในประเทศไทย

อารมณ์ขันมีหน้าที่ในการบรรเทาความเครียดและการเผชิญกับปัญหา สร้างความสัมพันธ์และรักษาความผูกพันในสังคม กระตุ้นการกระทำทางสังคมและสร้างอิทธิพลต่อผู้อื่น (Bell & Pomerantz, 2016: 28) อารมณ์ขันเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิตสื่อบันเทิง เนื่องจากความตลกเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของผู้ชมและสร้างชื่อเสียงให้รายการได้ การใช้มุกตลกเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมและวัฒนธรรมเดียวกันจะเข้าใจการสื่อความหมายของมุกตลกได้ดีกว่าคนนอกสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดกลวิธีการสร้างสรรค์ความตลกของรายการโทรทัศน์ในประเทศไทยมาใช้ในการวิเคราะห์ โดยแบ่งเป็น 7 กลวิธี ดังนี้

- 1) การเล่นตลกกับภาษา เป็นการสร้างอารมณ์ขันด้วยการพูดผ่านการเล่นถ้อยคำ
- 2) การแสดงท่าทางที่ขบขัน เป็นการสร้างความตลกที่เกิดจากการแสดงกิริยาท่าทางของผู้มีส่วนร่วมในรายการที่ชวนให้ผู้ชมรายการเกิดอารมณ์ขัน
- 3) การล้อเลียนเสียดสี เป็นการล้อเลียนเสียดสีลักษณะหรือพฤติกรรม
- 4) ตลกโครมคราม เป็นการสร้างความตลกผ่านกิริยาท่าทางในลักษณะเอะอะดังดัง วังโปล้งกัน หรือ สร้างความเจ็บตัวให้เกิดขึ้น
- 5) การพลิกความคาดหมายทางสถานการณ์ เป็นการพูดและกระทำเพื่อพลิกความหมายที่ดำเนินอยู่ในตอนแรก หรือพูดในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับการรับรู้โดยทั่วไป
- 6) ตลกโปกฮา เป็นการสร้างความตลกผ่านการพูดหรือการแสดงกิริยาท่าทางหยาบโลนและลามกอนาจาร

7) การสร้างความตกลงผ่านข้อความในหน้าจอและเสียง เป็นการสร้างความตกลงผ่านข้อความบนหน้าจอโทรทัศน์ หรือผ่านการใส่เสียงพิเศษโดยกระบวนการตัดต่อ (Mina, 2018: 2304-2305)

4) กลวิธีการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ภาษา

แรงจูงใจคือปัจจัยที่สำคัญในการเรียนรู้ภาษาที่สองให้ประสบความสำเร็จ เป็นตัวผลักดันหลักในการเริ่มต้นและช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนยังคงต้องการอยากรู้ในระหว่างกระบวนการเรียนรู้ที่ยาวนาน แม้ว่าผู้เรียนจะเป็นผู้มีความสามารถโดดเด่น หากผู้เรียนขาดแรงจูงใจที่มากพอ อาจไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (Dörnyei & Csizér, 1998: 203) งานวิจัยนี้จึงนำแนวคิดของ Dörnyei and Csizér (1998) ที่ได้แบ่งกลวิธีการสร้างแรงจูงใจในชั้นเรียนออกเป็น 10 กลวิธี มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการสร้างแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษให้แก่ผู้ชมรายการ อย่างไรก็ตามมีบางกลวิธีที่นำมาใช้ในการศึกษานี้ไม่ได้ เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกึ่งความจริง การสอนของรายการไม่ได้สอนตามบทเรียนของหลักสูตรและไม่สามารถมอบหมายงานให้ผู้เรียนเหมือนการสอนในชั้นเรียนได้ ดังนั้นกลวิธีที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ได้ มี 8 กลวิธี ดังนี้

1) กลวิธีการเป็นแบบอย่างที่ดีในชั้นเรียน วางตัวเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อสร้างแรงจูงใจและทัศนคติที่ดีในการเรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดความพยายามในการเรียนรู้

2) กลวิธีการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน ผู้สอนสร้างบรรยากาศที่ไม่ตึงเครียด

3) กลวิธีการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้เรียน ใส่ใจในความก้าวหน้าของผู้เรียน สร้างความไว้วางใจกับผู้เรียน

4) กลวิธีการสร้างความมั่นใจในตนเองให้แก่ผู้เรียน แม้ผู้เรียนจะมีความรู้ไม่มากนัก หากผู้เรียนมั่นใจจะทำให้กล้าสื่อสารได้ การสร้างความมั่นใจเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกในการเรียนรู้ภาษาของผู้เรียน

5) กลวิธีการทำให้ชั้นเรียนมีความน่าสนใจ เป็นการสร้างประสบการณ์ส่วนตัวที่ดีให้แก่ผู้เรียน เพื่อทำให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้

6) กลวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเองและแรงจูงใจต้องเกิดขึ้นไปด้วยกัน จะทำให้เกิดความพยายามและประสบความสำเร็จในการเรียนได้

7) กลวิธีการส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมาย หากผู้เรียนมีเป้าหมายในการเรียนจะทำให้เกิดแรงจูงใจขึ้นได้ แต่พบว่าผู้สอนมักให้ความสำคัญกับสิ่งนี้น้อยมาก

8) กลวิธีการกระตุ้นให้ผู้เรียนเรียนรู้วัฒนธรรมของเจ้าของภาษา ความชื่นชอบหรือความหลงใหลในวัฒนธรรมของเจ้าของภาษาจะทำให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการเรียนภาษามากขึ้น (Dörnyei & Csizér, 1998: 215-219)

เทคนิคและวิธีการสอนภาษาอังกฤษที่ใช้ในประเทศไทย

นับตั้งแต่มีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยได้มีการนำเทคนิคและวิธีการสอนมาใช้ในการเรียนหลากหลายวิธีเพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ภาษาเพื่อสื่อสารได้ อย่างไรก็ตามการสอนทักษะการสื่อสารก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร (Darasawang, 2007: 187-189) นอกจากนี้การพัฒนาของสื่อและเทคโนโลยีในปัจจุบันทำให้เกิดวิธีการสอนภาษาอังกฤษขึ้นอีกหลายวิธี จากการศึกษาเทคนิคและวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ผู้วิจัยได้เลือกเทคนิคและวิธีที่นิยมนำมาใช้สอนและรู้จักกันดีในประเทศไทยมาใช้ในการวิเคราะห์รายการสอนภาษาอังกฤษ ดังนี้

1) วิธีการสอนแบบตรง (Direct Method) เน้นทักษะการฟังและพูด เรียนรู้แบบเชื่อมโยงโดยตรงกับภาษาที่เรียน เน้นการฝึกพูดโต้ตอบโดยไม่แปลและไม่ใช้ภาษาเดิมของผู้เรียน

2) วิธีการสอนแบบฟัง-พูด (Audio-lingual Method) คล้ายกับวิธีการสอนแบบตรง ให้ผู้เรียนเลียนแบบเสียงในประโยคสนทนาจนฟังได้เข้าใจก่อนเริ่มหัดอ่านและเขียน

3) วิธีการสอนแบบใช้การตอบสนองด้วยท่าทาง (Total Physical Response Method) ฝึกฝนผู้เรียนให้เริ่มจากการฟังก่อน โดยใช้ท่าทางกิริยาอาการประกอบ ให้ผู้เรียนฟังและปฏิบัติตามผู้สอน การใช้ท่าทางจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถจดจำได้ดีขึ้น

4) วิธีการสอนแบบชักชวน (Suggestopedia) ใช้การสร้างบรรยากาศที่ดีและการทำกิจกรรมเพื่อให้นุ่มนวลจิตใจให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลาย จัดความกลัวที่เป็นอุปสรรคในการเรียนภาษา (Larsen-Freeman, 2000: 23-108)

5) วิธีการสอนแบบผสมผสาน (Eclectic Method) เป็นการนำจุดเด่นของวิธีการสอนแบบต่าง ๆ มาผสมผสานรวมกันเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ผู้เรียน เนื้อหาที่สอน และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ (Sataporn, 2011: 22-23)

6) วิธีการสอนโดยใช้บทบาทสมมติ (Role-play Method) เป็นการสอนโดยใช้บทบาทเป็นเครื่องมือดึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความรู้ และเจตคติในสถานการณ์ที่สมมติขึ้นมา เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ (Sutadarat, 2021: 117)

7) วิธีการสอนโดยการใช้เกม (Game Method) สอนโดยให้ผู้เรียนเล่นเกมตามกติกาเพื่อพัฒนากระบวนการคิดและทักษะการใช้ภาษาอังกฤษ

8) เทคนิคการสอนโดยการใช้เพลง (Song Activities) นำเพลงมาใช้เพื่อฝึกฝนทักษะการฟังและทักษะอื่น ๆ รวมถึงได้เรียนรู้วัฒนธรรม ความหมายตรง และความหมายแฝงของภาษาอังกฤษผ่านการฟังเพลง

9) เทคนิคการสอนโดยการใช้ภาพยนตร์ (Motion Pictures) นำภาพยนตร์มาใช้เป็นสื่อเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นภาพและเรียนรู้เสมือนการสื่อสารจริง (Yiemkuntitavorn, 2017: 1-56)

รูปแบบของการจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

โทรทัศน์เป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลไปยังคนจำนวนมากได้ จึงทำให้มีการนำโทรทัศน์มาใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษา เนื่องจากรายการสอนภาษาอังกฤษที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาในงานวิจัยนี้เป็นรายการที่เคยออกอากาศทางโทรทัศน์ก่อนมาเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดรูปแบบของการจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบการจัดรายการของรายการสอนภาษาอังกฤษในงานวิจัยนี้ รูปแบบของการจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาแบ่งได้เป็น 12 รูปแบบ ดังนี้

- 1) รายการนำเสนอคนเดียว มีผู้ดำเนินรายการเพียงคนเดียวมาพูดให้ผู้ชมฟัง
- 2) รายการสนทนา พิธีกรและแขกรับเชิญพูดคุยแสดงความคิดเห็นให้ผู้ชมฟัง
- 3) รายการอภิปราย พิธีกรยกประเด็นให้ผู้ร่วมรายการร่วมกันแสดงความคิดเห็น
- 4) รายการสัมภาษณ์ พิธีกรและแขกรับเชิญพูดคุย ชักถาม หรือชี้แจงข้อเท็จจริง
- 5) รายการละคร ใช้ละครสอดแทรกเพื่อนำเสนอสาระทำให้ผู้ชมสนใจติดตามเรื่องราวอย่างต่อเนื่อง

- 6) รายการสารคดี นำเสนอเรื่องราวเหตุการณ์ที่มีความสำคัญและเป็นความรู้
- 7) รายการแข่งขันตอบปัญหาและเกม เป็นรายการที่ส่งเสริมให้ผู้ชมได้สนุกสนานและเกิดปัญญาขึ้น

- 8) รายการสาธิตทดลอง นำเสนอเนื้อหาที่เป็นทักษะและแสดงขั้นตอนต่อเนืองตามลำดับ เช่น รายการสาธิตการปรุงอาหาร

- 9) รายการนิตยสาร นำเสนอเนื้อหาสาระที่หลากหลายในช่วงเวลาที่กำหนด แบ่งเป็นส่วนย่อยหลายเรื่อง แนวเดียวกันหรือแตกต่างกันก็ได้ จุดสำคัญคือการเชื่อมโยงแต่ละส่วนย่อยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

10) รายการถ่ายทอดสด เป็นรายการพิเศษที่ไปถ่ายทำนอกห้องส่งเพื่อนำเสนอสถานการณ์สด มีผู้ดำเนินรายการบรรยายเหตุการณ์ตามลำดับก่อนและหลัง

11) รายการโต้ว่าตี เป็นรายการที่จัดให้มีการแข่งขันระหว่างสองฝ่าย คือ ฝ่ายเสนอและฝ่ายค้าน โต้ว่าตีในญัตติที่กำหนดไว้

12) รายการห้องเรียนจำลอง เป็นรายการที่สมมติการสอนขึ้นในห้องส่งเหมือนการสอนจริงทุกประการ (Promwong, Thatang & Janopas, 1997: 224-226)

วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับผู้ชมรายการใช้การวิเคราะห์วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบ (Multimodal Discourse Analysis) ในการวิเคราะห์ โดยเป็นการศึกษาภาษาร่วมกับสื่อสัญญาณอื่น ๆ (O'Halloran, 2013: 120) การนำเสนอของรายการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อใช้ทั้งภาษาและสัญญาณอื่น ๆ เพื่อสื่อสารกับผู้ชมรายการ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดนี้มาใช้ศึกษาสัญญาณในรายการสอนภาษาอังกฤษ 4 ประเภท ดังนี้

1) **การจัดวางตำแหน่งของภาพ** มีอิทธิพลต่อความหมายของภาพเพื่อสื่อสารกับผู้ชมรายการ ผู้ผลิตสื่อใช้แนวคิด The Dimensions of Visual Space เพื่อนำเสนอว่าการวางตำแหน่งของภาพแนวนอนจากซ้ายไปขวาเป็นการสื่อถึงข้อมูลเก่าและข้อมูลใหม่ (Given-New) แนวตั้งจากบนและล่างเป็นการสื่อถึงความจริงและอุดมคติ (Real-Ideal) ส่วนขอบและตรงกลางเป็นการสื่อถึงความสำคัญและไม่สำคัญ (Center-Margin) ขององค์ประกอบในภาพ (Kress & van Leeuwen, 2006: 197)

2) **การใช้ระยะภาพ** การจ้องมองกล้อง แสดงออกทางสีหน้า หรือแสดงท่าทางต่าง ๆ ของพิธีกรสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมได้ อย่างไรก็ตามพิธีกรไม่สามารถจ้องมองกล้องได้ตลอดเวลา จึงได้มีการนำระยะภาพมาใช้เพื่อโน้มน้าวความสนใจและสร้างการปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมรายการ (Kress & van Leeuwen, 2006: 117-125)

3) **การใช้สี** ผู้ผลิตสื่อใช้หลักการของสีเพื่อสร้างอารมณ์ร่วมกับผู้ชม เช่น ใช้ความขัดแย้งของสี ให้ผู้แสดงใส่เสื้อผ้าสีสว่างกว่าสีของพื้นหลังเพื่อทำให้ผู้แสดงโดดเด่นมากขึ้น หรือใช้หลักการเรื่องวรรณะสีมาช่วยในการดึงดูดสายตาและความสนใจจากผู้ชมรายการ (Bordwell & Thompson, 2004: 176)

4) **การใช้การเล่าเรื่อง** การเล่าเรื่องแบบฮอลลิวูด คลาสสิก เป็นการเล่าเรื่องที่นำเสนอโครงเรื่อง (Plot) ในลักษณะแผนภาพรูปตัววี (V) หรือที่เรียกกันว่า Freytag's Pyramid มีขั้นตอน 5 ขั้นตอน คือ เริ่มเรื่อง พัฒนาเรื่อง จุดวิกฤติ เรื่องราวคลี่คลาย และ

ปิดเรื่องราว (Kaewthep, 2010: 290-293) การเล่าเรื่องต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันอย่างมีเหตุผลและความหมายต่อภาพรวมของเรื่องทั้งหมด Foss ได้เสนอว่าการเล่าเรื่องในชั้นเรียนนั้นมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญเพียง 3 ประการเท่านั้น คือ ฉาก ตัวละคร และเหตุการณ์ เพื่อให้เรื่องเล่ามีความซับซ้อนน้อยลงและช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเรื่องเล่าได้ง่ายขึ้น (Foss, 2009 อ้างถึงใน Phothong & Anchaleewittayakun: 2018: 148) ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาขั้นตอนการเล่าเรื่อง 5 ขั้นตอนและองค์ประกอบของการเล่าเรื่อง 3 ประการจากรายการสอนภาษาอังกฤษ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมวิธีแบบคู่ขนาน (Convergent Parallel Design) โดยดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณควบคู่กับการวิจัยเชิงคุณภาพ ให้ความสำคัญกับการวิจัยทั้งสองวิธีเท่า ๆ กันและนำผลการวิจัยมาสรุปรวมกัน

วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ

1. สุ่มตัวอย่างตามความสะดวก (Convenience Sampling) เลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคคลทั่วไปที่อยู่ในวัยเรียนและวัยทำงานอายุระหว่างช่วง 19–40 ปี โดยเป็นผู้ที่เคยรับชมรายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการ จำนวน 400 คน

2. เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ประกอบไปด้วยคำถามปลายปิด (Close-ended Question) แบ่งเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถามกระดาษจำนวน 200 คน และแบบสอบถามทางออนไลน์จำนวน 200 คน เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้จำนวนคำตอบเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ในช่วงสถานการณ์โรคไวรัสโคโรนา 2019 แพร่ระบาด

แบบสอบถามมีประเด็นการศึกษา 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 มีลักษณะคำถามแบบเลือกตอบเพียงคำตอบเดียว (Check List) ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ วุฒิการศึกษา อาชีพ และทัศนคติที่มีต่อภาษาอังกฤษ

ส่วนที่ 2 มีลักษณะคำถามแบบเลือกตอบเพียงคำตอบเดียว (Check List) ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับพิธีกรและรายการสอนภาษาอังกฤษ

ส่วนที่ 3 มีลักษณะคำถามแบบเลือกตอบเพียงคำตอบเดียว (Check List) และแบบมาตราวัดประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับรูปแบบการจัดรายการของรายการสอนภาษาอังกฤษที่ผู้ชมรายการนิยมรับชม

ส่วนที่ 4 มีลักษณะคำถามแบบมาตราวัดประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) โดยผู้วิจัยใช้แนวคิดจากแบบสอบถาม Parasocial Interaction Scale หรือ PSIS (Rubin, Perse & Powell, 1985) นำมาดัดแปลงเพื่อใช้วัดระดับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงจากการตอบแบบสอบถามของผู้ชมรายการสอนภาษาอังกฤษ

ส่วนที่ 5 มีลักษณะคำถามแบบมาตราวัดประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับและแรงจูงใจที่เกิดขึ้นจากการรับชมรายการ

3. นำข้อมูลที่กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามมาประมวลผลเป็นค่าร้อยละ โดยเลือกคำตอบของคำถามแต่ละข้อที่มีค่าความถี่ (Frequency) สูงสุด 3 อันดับแรกที่มีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ระหว่าง 0.5-1 มาใช้ในการประมวลผลร่วมกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ผลการวิจัยสมบูรณ์

วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยคัดเลือกรายการที่เผยแพร่ทางโทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์มากกว่า 3 ปี และมีผู้ติดตามทางเฟซบุ๊ก แฟนเพจมากกว่า 100,000 คน คือ รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน และรายการมูฟวี่ แลงเกวจ มาวิเคราะห์ตามทฤษฎีเป็นหลักโดยผู้วิจัยเพียงผู้เดียว

1. คัดเลือกคลิปวิดีโอของแต่ละรายการที่มียอดการรับชมสูงที่สุด 5 อันดับแรกทางรายการนำมาเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์ระหว่างกรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2562 รายการละ 5 ตอน รวมทั้งสิ้น 15 ตอน

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม ได้แก่ 1) คริส หอวัง 2) มินท์ I Roam Alone 3) เดิร์ดและปอร์เช่ 4) ฮิวโก้ จุลจักร 5) ดิชา กันติชา

รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ได้แก่ 1) v.to เจ็บปวด 2) v.to นอนคว่ำ/หงาย/ตะแคง 3) v.to โทรหาหน่อยนะ 4) สั่งโรตียังไงให้กรอบ 5) ลางานยังงี้ให้ได้หยุด

รายการมูฟวี่ แลงเกวจ ได้แก่ 1) Alpha 2) Baywatch 3) The Pool 4) Harry Potter and the Chamber of Secrets 5) Speed

2. ศึกษาคลิปวิดีโอแต่ละตอนอย่างละเอียด โดยใช้วิธีวิเคราะห์ตัวบทและวาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบเพื่อศึกษาการสร้างความสนใจให้แก่ผู้ชมรายการ และนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาประมวลผลร่วมกับผลการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อให้ผลการวิจัยสมบูรณ์

การวิเคราะห์ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

ผลการตอบแบบสอบถามจากผู้ชมรายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการ แบ่งออกเป็น 5 ส่วนสามารถสรุปผลได้ดังนี้

แบบสอบถามส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ชมรายการส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 74.75 วัยที่รับชมรายการมากที่สุดเป็นกลุ่มวัยที่มีอายุ 19-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 55.25 การศึกษาปริญญาตรีมีจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 77 และเป็นนักเรียนหรือนักศึกษา คิดเป็นร้อยละ 57

สำหรับทัศนคติที่มีต่อภาษาอังกฤษพบว่ามีกลุ่มตัวอย่างที่ชอบภาษาอังกฤษ คิดเป็นร้อยละ 80.25 มีกลุ่มตัวอย่างที่ชอบการเรียนภาษาอังกฤษในชั้นเรียน คิดเป็นร้อยละ 55.75 และมีกลุ่มตัวอย่างที่ชอบเรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเองจากสื่ออื่น ๆ นอกชั้นเรียน คิดเป็นร้อยละ 95 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดชอบเรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเองจากสื่อ

แบบสอบถามส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรและรายการสอนภาษาอังกฤษ

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม มีกลุ่มตัวอย่างเลือกรับชมมากที่สุด รองลงมา คือ รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน และรายการมูฟวี่ แลงเกจ ตามลำดับ พิธีกรรายการที่กลุ่มตัวอย่างรู้จักมากที่สุด คือ คณาธิป สุนทรักษ์ และกลุ่มตัวอย่างรู้จักรองลงมา คือ คริสโตเฟอร์ ไรท์ ณัฏชนันท์ พิระณรงค์ และสุผจญ กลิ่นสุวรรณ ตามลำดับ

แบบสอบถามส่วนที่ 3 รูปแบบการจัดรายการของรายการสอนภาษาอังกฤษ

ระยะเวลาการออกอากาศที่เหมาะสมที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุดคือ 5-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 40.75 รองลงมาคือ 15-30 นาที คิดเป็นร้อยละ 36.50 และน้อยที่สุดคือ 45-60 นาที คิดเป็นร้อยละ 1.75

กลุ่มตัวอย่างต้องการรายการสอนภาษาอังกฤษที่มีรูปแบบรายการละครมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.31 รองลงมาคือรูปแบบรายการสัมภาษณ์ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.25 และรูปแบบรายการสนทนา คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.23 ตามลำดับ

แบบสอบถามส่วนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริง

กลุ่มตัวอย่างมีค่าระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงกับพิธีกรรายการสอนภาษาอังกฤษอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวม 3.91 โดยการปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมที่มีค่ามากที่สุด 3 อันดับแรก คือ พิธีกรทำให้ผู้ชมรู้สึกสบายใจในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษจากการรับชมรายการ พิธีกรที่ผู้ชมชื่นชอบคือบุคคลต้นแบบในการเรียนภาษาอังกฤษ และผู้ชมรายการรู้สึกสนิทสนมคุ้นเคยกับพิธีกรเสมือนเป็นครู อาจารย์ พี่ หรือคนรู้จัก

แบบสอบถามส่วนที่ 5 ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์และแรงจูงใจที่ได้รับจากการรับชมรายการสอนภาษาอังกฤษ

กลุ่มตัวอย่างได้รับประโยชน์อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวม 4.17 โดยกลุ่มตัวอย่างได้รับประโยชน์จากการรับชมรายการมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ ผู้ชมได้เรียนรู้คำศัพท์ใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้นจากการติดตามรับชมรายการ ผู้ชมได้รับความรู้ภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นจากการรับชมรายการ และการรับชมรายการทำให้ผู้ชมมีแรงบันดาลใจในการเรียนภาษาอังกฤษและชื่นชอบภาษาอังกฤษมากกว่าเดิม

กลุ่มตัวอย่างได้รับแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษจากการรับชมรายการสอนภาษาอังกฤษอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยรวม 4.08 แรงจูงใจที่กลุ่มตัวอย่างได้รับมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ การเรียนภาษาอังกฤษจากการรับชมรายการทำให้มีความสุขเพิ่มมากขึ้นในการฝึกฝนและใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน ผู้ชมเรียนภาษาอังกฤษผ่านทางรายการเพราะอยากพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษของตนให้ดีขึ้น และการเรียนภาษาอังกฤษจากการรับชมรายการจะสามารถช่วยให้ผู้ชมมีความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษเพิ่มมากขึ้น

จากผลการวิเคราะห์ของการวิจัยเชิงปริมาณจะเห็นได้ว่าผู้ชมรายการชอบเรียนภาษาอังกฤษจากสื่อมากกว่าการเรียนในชั้นเรียน ระยะเวลาการออกอากาศที่เหมาะสมที่กลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุดคือ 5-15 นาที นอกจากนี้ยังชื่นชอบรายการรูปแบบละคร ซึ่งเคยเป็นรูปแบบการจัดรายการของรายการสอนภาษาอังกฤษที่มีชื่อเสียงในอดีต คือ อิงลิชเดลิเวอรี และอิงลิช เบรกฟาสต์ ระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงกับพิธีกร ระดับการได้รับประโยชน์จากการรับชม และระดับการได้รับแรงจูงใจจากการเรียนผ่านการรับชมรายการอยู่ในระดับมาก

การวิเคราะห์ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ผลการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์ตัวบทและวาทกรรมสื่อหลากหลายแบบ ศึกษาจากคลิปวิดีโอของรายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการ วิเคราะห์ตามทฤษฎีเป็นหลักโดยผู้วิจัยเพียงผู้เดียว ดังนี้

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรายการสอนภาษาอังกฤษ

การเรียนการสอนในบริบทของชั้นเรียนผู้สอนเป็นผู้มีหน้าที่ช่วยผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ได้สำเร็จลุล่วง ในบริบทของสื่อหรือรายการสอนภาษาอังกฤษมีเทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ช่วยในการปฏิสัมพันธ์ การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้สื่อมีอิทธิพลต่อผู้ชม การมีอิทธิพลของสื่อจะส่งผลให้รายการได้รับความนิยมจากผู้ชมรายการ ทำให้มีผู้ชมติดตามรับชมเป็นจำนวนมาก และช่วยสร้างแรงจูงใจในการเรียนทำให้เกิดผู้รู้ภาษาอังกฤษในสังคมไทยเพิ่มมากขึ้นได้ รายการที่ประสบความสำเร็จสูงมักสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงกับผู้ชมรายการได้ในระดับสูง นอกจากการศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อวัดระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงจากผู้ชมรายการแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาในเชิงคุณภาพเพื่อวิเคราะห์การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงจากคลิปวิดีโอของรายการโดยศึกษาจากตัวบท ดังนี้

1) พฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์เพื่อการสอนในรายการสอนภาษาอังกฤษ

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนของ Moskowitz ที่พัฒนาปรับปรุงโดย Brown (2000) มาวิเคราะห์ พบการใช้พฤติกรรมของผู้สอนที่ปรากฏเหมือนกันในรายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการ 5 รูปแบบ คือ การชมเชยและให้กำลังใจ การให้ข้อมูล การชี้แนะแนวทาง การใช้ภาษาแม่ และอวัจนภาษา จะเห็นได้ว่าการใช้พฤติกรรมทั้งอิทธิพลแบบทางตรงและทางอ้อมในการปฏิสัมพันธ์

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม เป็นรายการเดียวที่พบการใช้พฤติกรรมการจัดการกับความรู้สึกเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมรายการ พิธีกรยังมักแสดงออกถึงการยอมรับความรู้สึกหรือเข้าใจผู้เรียนอยู่บ่อยครั้งทั้งในรายการและผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ดังนั้นจึงเป็นรายการเดียวที่พบพฤติกรรมจัดการกับความรู้สึกในงานวิจัยนี้

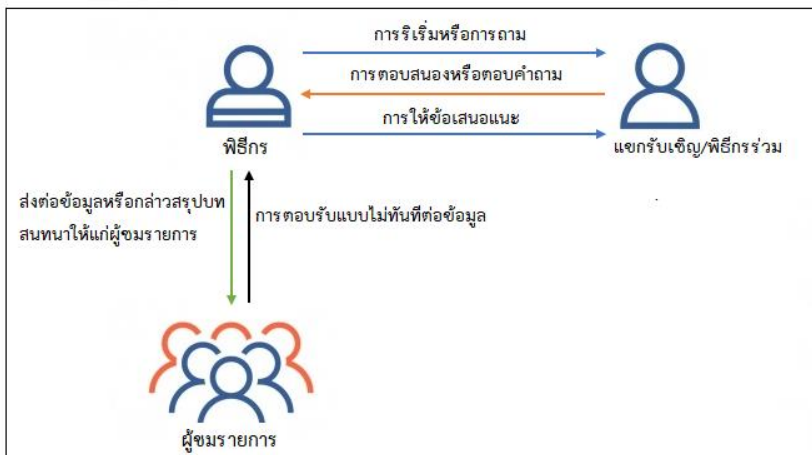
รายการมูฟวี่ แลงเกวจ พบการใช้การวิจารณ์พฤติกรรมของผู้เรียนเพียงรายการเดียว อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์คลิปวิดีโอของรายการนี้ทั้ง 5 ตอน พบว่าพิธีกรกล่าวพูดวิจารณ์พฤติกรรมของผู้เรียนเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

รายการทั้ง 3 รายการใช้อวัจนภาษาในการสื่อสารกับผู้ชมรายการ อวัจนภาษาเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสร้างการปฏิสัมพันธ์ในการสื่อสารได้ เกิดขึ้นพร้อมกับการใช้อวัจนภาษา โดยเฉพาะการใช้สายตาเป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรและผู้ชมรายการได้ดีที่สุด แม้ว่าพิธีกรรายการมูฟวี่ แลงเกวจมักจะสวมแว่นตาจางไม่ได้ใช้สายตาเพื่อสื่อสารกับผู้ชม แต่ก็มีการใช้ท่าทางและการเคลื่อนไหวเพิ่มมากขึ้น เพื่อมาทดแทนการใช้สายตาเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับผู้ชมรายการ

การวิเคราะห์ยังพบอีกว่าพิธีกรทั้ง 3 รายการไม่ใช้การถามคำถามกับผู้ชมรายการเหมือนผู้สอนในชั้นเรียน กล่าวคือในบริบทการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อพิธีกรจะไม่ใช้ถามเพื่อดึงดูดความสนใจหรือตรวจสอบความรู้ของผู้เรียน แม้ว่าการถามคำถามเป็นพฤติกรรมที่ในชั้นเรียนนิยมใช้บ่อยมากที่สุดเพื่อกระตุ้นผู้เรียน แต่ในบริบทของสื่อพิธีกรจะใช้การถามคำถามกับแขกรับเชิญหรือพิธีกรร่วมเพื่อริเริ่มการสนทนาเท่านั้น

2) รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทของรายการสอนภาษาอังกฤษ

รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในบริบทของชั้นเรียน คือ IRF หรือ Initiation-Response-Feedback (Pinzon-Jacome, Lozano-Jaimes & Duenas-Angulo, 2016: 74-75) และรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทของสื่อจะพบได้ 2 รูปแบบ คือ IR และ IRF อย่างไรก็ตามมักพบรูปแบบ IR หรือ Initiation-Response ได้บ่อยมากกว่ารูปแบบ IRF (O’Keeffe, 2006) เนื่องจากยังไม่มีงานวิจัยใดที่ศึกษาารูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทของการเรียนการสอนผ่านทางสื่อ ซึ่งรายการสอนภาษาอังกฤษมีบริบททั้งชั้นเรียนและสื่อร่วมกัน ผู้วิจัยนำแนวคิดรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในบริบทชั้นเรียนและสื่อมาใช้ในการวิเคราะห์และได้พบว่ารายการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อมีรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ คือ IRFT หรือ Initiation (ริเริ่ม) - Response (ตอบสนอง) - Feedback (ให้ข้อเสนอแนะ) - Transfer (ส่งต่อข้อมูลให้ผู้ชมรายการ) เพิ่มขึ้นมาอีกรูปแบบหนึ่ง ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 การปฏิสัมพันธ์แบบ IRFT ที่พบในบริบทการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อ
ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2565

จากภาพจะเห็นได้ว่าบริบทของการสอนภาษาอังกฤษผ่านสื่อเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way communication) แตกต่างจากในบริบทของชั้นเรียนที่สามารถสื่อสารได้สองทาง (Two-way communication) ผู้ชมรายการไม่สามารถตอบสนองต่อพิธีกรได้อย่างทันทีทันใดเหมือนกับการสื่อสารของผู้สอนและผู้เรียนในชั้นเรียน จึงต้องมีการพูดสรุปบทสนทนาหรือพูดให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการสนทนานั้น ๆ เพื่อส่งสารต่อไปให้ผู้ชมรายการ (Transfer) ซึ่งพิธีกรจะพูดไปพร้อมกับจ้องมองกล้องเพื่อสื่อสารกับผู้ชม ผู้ชมจะได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษไปพร้อมกับเกิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับความจริงกับพิธีกรผ่านทางสื่อ แม้ว่าผู้ชมไม่สามารถตอบสนอง (Response) ต่อพิธีกรได้ด้วยตนเองแบบทันทีทันใดในขณะนั้น แต่การเรียนรู้จำเป็นจะต้องมีขั้นตอนการให้คำติชมหรือข้อเสนอแนะ (Feedback) เพื่อตรวจสอบความเข้าใจในการเรียน แกรับเชิญหรือพิธีกรร่วมจึงมีหน้าที่เป็นผู้ตอบสนองต่อการสื่อสารของพิธีกรแทนผู้ชมรายการเพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุวัตถุประสงค์ไปได้นอกจากนี้ยังอาจเกิดการตอบรับแบบไม่ทันทีทันใดจากผู้ชมรายการ (Delayed feedback) ภายหลังการรับชมรายการผู้ชมอาจส่งข้อความเพื่อแสดงความคิดเห็นผ่านช่องทางติดต่อรายการบนสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ

3) กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันของรายการสอนภาษาอังกฤษ

การใช้มุกตลกเพื่อสร้างอารมณ์ขัน พิธีกรจะต้องสร้างอารมณ์ขันโดยใช้มุกตลกที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ การใช้อารมณ์ขันจะช่วยบรรเทาความเครียดในการเรียนรู้ สร้างความสัมพันธ์กับผู้ชมรายการ และช่วยกระตุ้นให้ผู้ชมรายการสนใจเนื้อหาสาระที่ทางรายการนำเสนอ จากการนำแนวคิดกลวิธีการสร้างสรรค์ความตลกในรายการโทรทัศน์ไทยเพื่อสร้างอารมณ์ขัน (Mina, 2018) มาใช้ในการวิเคราะห์พบว่ารายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการได้ใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันตามแนวคิดดังกล่าวนี้

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม เป็นรายการที่มีแขกรับเชิญหลากหลายเพศ นิสัย และบุคลิก รวมถึงยังใช้รูปแบบรายการแบบนิตยสารในการจัดรายการที่แบ่งเป็นหลายช่วงมีระยะเวลาการนำเสนอยาวประมาณ 45 นาที ทำให้รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม นำกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันมาใช้ได้ครบทั้ง 7 กลวิธี

รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ดำเนินรายการโดยพิธีกรที่เป็นผู้หญิง การแสดงมุกตลกบางกลวิธีอาจไม่เหมาะสมกับผู้หญิง เช่น การทำท่าทางไม่เรียบร้อย การพูดจาตลกโปกฮา หรือการตะโกนโครมครามเสียงดังโวยวาย รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน จึงใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันเพียง 3 กลวิธี คือ การเล่นตลกกับภาษา การล้อเลียนเสียดสี และการสร้างความตลกผ่านข้อความในหน้าจอและเสียง

รายการมูฟวี่ แลงเกจ นำกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันมาใช้ 6 กลวิธี คือ การเล่นตลกกับภาษา การแสดงท่าทางที่ขบขัน การล้อเลียนเสียดสี การพลิกความคาดหมายทางสถานการณ์ ตลกโปกฮา และการสร้างความตลกผ่านข้อความในหน้าจอและเสียง รายการนี้ไม่มีการเล่นเกมหรือทำกิจกรรมอื่น ๆ จึงไม่จำเป็นต้องใช้กลวิธีตลกโครมคราม ทำเสียงดังโวยวายเพื่อสร้างบรรยากาศสนุกสนาน รายการมูฟวี่ แลงเกจ ยังใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันมาสร้างเป็นเอกลักษณ์สำคัญของรายการโดยนำกลวิธีการพลิกความคาดหมายทางสถานการณ์มาหักมุมเพื่อสร้างอารมณ์ขันให้ผู้ชมก่อนปิดจบรายการในทุกตอน

การสร้างอารมณ์ขันในการเรียนการสอนต้องมีความเหมาะสมและไม่ใช้เยอะเกินไปจึงจะเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ ผลการวิเคราะห์จึงพบว่ารายการสอนภาษาอังกฤษผ่านทางสื่อทั้ง 3 รายการมีการใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันให้เหมาะสมกับพิธีกร แขกรับเชิญ รูปแบบของการจัดรายการ และระยะเวลาในการดำเนินรายการ ของแต่ละรายการ

4) กลวิธีการสร้างแรงจูงใจในรายการสอนภาษาอังกฤษ

กลวิธีการสร้างแรงจูงใจเป็นวิธีการที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและอยากมีส่วนร่วมในการเรียนมากขึ้น จากแนวคิดกลวิธีการสร้างแรงจูงใจในชั้นเรียนทั้งหมด 10 กลวิธี (Dörnyei & Csizér, 1998) ผู้วิจัยเลือกนำกลวิธีที่สามารถใช้วิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงผ่านสื่อได้มาวิเคราะห์ 8 กลวิธี พบว่ารายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการ ใช้กลวิธีการสร้างแรงจูงใจ ดังนี้

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม ใช้กลวิธีสร้างแรงจูงใจครบทั้ง 8 กลวิธี คือ การเป็นแบบอย่างที่ดีในชั้นเรียน การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้เรียน การสร้างความมั่นใจในตนเองให้แก่ผู้เรียน การทำให้ชั้นเรียนมีความน่าสนใจ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง การส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมาย และการกระตุ้นให้ผู้เรียนเรียนรู้วัฒนธรรมของเจ้าของภาษา รายการนี้มีระยะเวลาการนำเสนอยาวประมาณ 45 นาที แรงจูงใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะคอยกระตุ้นให้ผู้ชมยังคงต้องการเรียนรู้และสนใจรับชมรายการ ระยะเวลายาวนานในการนำเสนอทำให้มีการนำกลวิธีที่หลากหลายมาใช้ครบทุกกลวิธีเพื่อรักษาแรงจูงใจของผู้ชมรายการให้ติดตามรับชมต่อเนื่องจนจบรายการ

รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ใช้ 7 กลวิธี และรายการมูฟวี่ แลงเกจ ใช้ 6 กลวิธี ทั้งสองรายการไม่ได้นำกลวิธีการส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมายมาใช้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Dörnyei and Csizer ที่ได้บอกว่าการตั้งเป้าหมายเป็นสิ่งสำคัญในการเรียนรู้ภาษา แต่กลับพบว่าผู้สอนมักให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมายในชั้นเรียนภาษาน้อยมาก (Dörnyei & Csizér, 1998) นอกจากนี้ไม่พบการใช้กลวิธีในการสร้างความมั่นใจในตนเองในรายการมูฟวี่ แลงเกจ ทั้งที่ความมั่นใจเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้กล้าพูดคุยสื่อสาร อาจเป็นไปได้ว่ารายการมูฟวี่ แลงเกจ เน้นวิธีการสอนแบบให้ผู้ชมเรียนรู้โดยใช้สื่อภาพยนตร์ ฟังเสียงให้คุ้นเคยและหัดพูดออกเสียงตามคำและประโยคในภาพยนตร์ ซึ่งในภายหลังผู้เรียนจะสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อสื่อสารจริงในชีวิตประจำวันได้เอง พิธีกรจึงไม่ได้เน้นการใช้กลวิธีในการสร้างความมั่นใจเพื่อกระตุ้นผู้ชมรายการ

เทคนิคและวิธีการสอนภาษาอังกฤษที่ใช้ในรายการสอนภาษาอังกฤษ

รายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการใช้วิธีการสอนแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการสอนหลากหลายวิธี วิธีการสอนภาษาอังกฤษแต่ละวิธีมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป ทางรายการจึงเลือกนำข้อดีหรือจุดเด่นของแต่ละวิธีมาใช้ร่วมกันเพื่อให้ตรงกับจุดมุ่งหมายในการนำเสนอของรายการ

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม พบการใช้วิธีการสอนแบบตรง วิธีการสอนแบบการตอบสนองด้วยท่าทาง วิธีการสอนแบบชักชวน วิธีการสอนโดยใช้เกม และวิธีการสอนโดยใช้เพลง

รายการอิงลิช ออฟเตอร์นูน บางตอนเลือกใช้วิธีการสอนแบบฟัง-พูด และบางตอนจะเลือกใช้วิธีการสอนแบบฟัง-พูดมาผสมผสานกับวิธีการสอนโดยใช้บทบาทสมมติ

รายการมูฟวี่ แลงเกวจ ใช้วิธีการสอนโดยใช้บทบาทสมมติผสมผสานกับวิธีการสอนโดยใช้ภาพยนตร์

รูปแบบการจัดรายการของรายการสอนภาษาอังกฤษ

รายการสอนภาษาอังกฤษในงานวิจัยนี้เป็นรายการที่ออกอากาศทั้งทางโทรทัศน์และนำมาเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์ หรือเป็นรายการที่เคยออกอากาศทางโทรทัศน์ก่อนเปลี่ยนมาเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์ แม้ว่ารายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการจะไม่ได้นำเสนอผ่านทางโทรทัศน์เพียงช่องทางเดียว แต่ทั้ง 3 รายการยังคงใช้รูปแบบการจัดรายการของรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาตามการจำแนกของชัยยงค์ พรหมวงศ์ และคณะ (Promwong, Thatang & Janopas, 1997) ในการจัดรายการ ดังนี้

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม ใช้รูปแบบรายการโทรทัศน์แบบรายการนิตยสารประกอบไปด้วยรูปแบบรายการสนทนา รายการสัมภาษณ์ และรายการแข่งขันตอบปัญหาและเกม รายการมีระยะเวลาในการนำเสนอยาวประมาณ 45 นาที จึงเลือกใช้รูปแบบดังกล่าวนี้เพื่อแบ่งส่วนย่อยเป็นช่วง ไม่ให้ผู้ชมรายการเกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย

รายการที่มีระยะเวลาในการนำเสนอเพียง 2-5 นาที จะใช้รูปแบบของการจัดรายการตอนละ 1 รูปแบบเท่านั้น รายการอิงลิช ออฟเตอร์นูน ใช้รูปแบบรายการนำเสนอคนเดียว หากตอนใดมีแขกรับเชิญจึงจะใช้รูปแบบรายการสนทนา และรายการมูฟวี่ แลงเกวจ มีพิธีกร 2 ท่านร่วมดำเนินรายการ จึงเลือกใช้รูปแบบรายการสนทนา

รายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการนำรูปแบบรายการสนทนามาใช้ในการจัดรายการ การจัดรายการสนทนาเป็นรายการที่มีพิธีกรหรือแขกรับเชิญมาพูดคุยสนทนากันโดยปกติแล้วมนุษย์ทุกคนต้องพูดคุยสนทนากับผู้อื่นในชีวิตประจำวัน แลกเปลี่ยนความรู้หรือประสบการณ์ พูดคุยกันเพื่อความสนุกสนานหรือผ่อนคลายความเครียด ดังนั้นจึงอาจเป็นเหตุผลที่พบว่าทุกรายการเลือกนำรูปแบบรายการสนทนามาใช้ในการจัดรายการ

วาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบในรายการสอนภาษาอังกฤษ

รายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการนำเสนอความรู้โดยสอดแทรกความบันเทิง นอกจากการสื่อสารด้วยภาษาพูดแล้วยังใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ หรือวาทกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบในการนำเสนอ ได้แก่ ใช้การจัดวางตำแหน่งของภาพเพื่อให้ข้อมูลของภาพและเน้นความสำคัญให้แก่ผู้ชม ใช้ระยะภาพเพื่อสร้างการปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม ใช้สีสร้างอารมณ์ร่วมเพื่อดึงดูดผู้ชมรายการให้สนใจ และใช้การเล่าเรื่องให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับการสอนภาษาอังกฤษ

1) การจัดวางตำแหน่งของภาพ ผลการวิเคราะห์พบว่ารายการลูกกอล์ฟ อิงลิช รัม และรายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ใช้การจัดวางตำแหน่งของภาพแบบข้อมูลเก่าและข้อมูลใหม่ พิธีกรเป็นข้อมูลเก่ามีตำแหน่งอยู่ทางด้านซ้ายของภาพ จะถูกนำเสนอต่อผู้ชมในฐานะผู้ที่คุ้นเคยหรือรู้จักกันดีอยู่แล้วว่าเป็นผู้ถามคำถาม ในขณะที่แขกรับเชิญเป็นข้อมูลใหม่มีตำแหน่งอยู่ทางด้านขวา ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเก่าและข้อมูลใหม่สามารถเห็นได้ชัดเจนผ่านการเคลื่อนไหวของกล้อง และใช้การจัดวางตำแหน่งของภาพแบบสำคัญและไม่สำคัญ เน้นองค์ประกอบที่สำคัญให้อยู่ตรงกลางภาพและองค์ประกอบไม่สำคัญจะอยู่บริเวณรอบ ๆ และรายการมูฟวี่ แลงเกวจ ใช้เพียงแค่การจัดวางตำแหน่งของภาพแบบสำคัญและไม่สำคัญเท่านั้น เนื่องจากเป็นรายการที่ไม่มีแขกรับเชิญมาร่วมรายการ

ภาพที่ 2 การจัดวางตำแหน่งภาพแบบข้อมูลเก่าและข้อมูลใหม่

ภาพที่ 3 การจัดวางตำแหน่งแบบของภาพแบบสำคัญและไม่สำคัญ

รายการทั้ง 3 รายการไม่ได้ใช้การจัดวางตำแหน่งของภาพแบบความจริงและอุดมคติ เนื่องจากการจัดตำแหน่งแบบด้านบนของภาพใช้สื่อถึงสิ่งที่เป็นอุดมคติและด้านล่างของภาพสื่อถึงสิ่งที่เป็นความจริง มักพบในโฆษณาทางนิตยสารหรือเว็บไซต์ที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ทางการตลาดมากกว่า รายการสอนภาษาอังกฤษทางสื่อไม่ได้มุ่งเน้นการขายสิ่งใดโดยตรง จึงไม่ได้ใช้การจัดวางตำแหน่งในลักษณะดังกล่าวนี้

2) การใช้ระยะภาพ รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม ใช้ช่วงระยะภาพใกล้จนถึงปานกลางเพื่อสร้างการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรกับผู้ชมรายการ ส่วนรายการมูฟวี่ แลงเกวจ ต้องการนำเสนอให้ผู้ชมรายการเห็นฉากทั้งหมดของภาพยนตร์จึงใช้ระยะภาพปานกลางเพื่อปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมตัดสลับกับการใช้ระยะภาพไกลมาก ทั้งสองรายการใช้ภาพระยะใกล้ปานกลางและภาพระยะปานกลาง เพราะเป็นระยะภาพที่มีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ ช่วยสร้างความใกล้ชิด สื่ออารมณ์ขณะสนทนา เน้นความเข้าใจเกี่ยวข้อ รวมถึงแสดงให้เห็นรายละเอียดการเคลื่อนไหวของมือ นอกจากนี้ยังไม่ได้นำภาพระยะไกลมาใช้ในการถ่ายทำ เนื่องจากเป็นภาพมุมกว้างเพื่อแสดงอาณาเขตของพื้นที่ในภาพ ไม่เน้นการสื่ออารมณ์ขณะสนทนาและไม่ช่วยในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมรายการ

รายการอิงลิช ออฟเตอร์นูน เป็นรายการที่เคยออกอากาศทางโทรทัศน์ก่อนเปลี่ยนมาเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์เท่านั้น ปัจจุบันจึงใช้เพียงแค่สมาร์ทโฟนในการถ่ายทำรายการ และพิธีกรมักถือกล้องสมาร์ทโฟนถ่ายทำด้วยตนเองในหลายตอน อย่างไรก็ตามหากตอนใดมีแขกรับเชิญมาร่วมด้วยอาจมีผู้ช่วยมาถือกล้องในการถ่ายทำเพื่อให้ได้ภาพในระยะที่กว้างขึ้น จึงได้เป็นภาพที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์จริงในขณะนั้น (Situational) ไม่ได้มีการจัดเตรียมเรื่องระยะภาพเหมือนการถ่ายทำในสตูดิโอ

3) การใช้สี รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม เลือกใช้สีที่มองดูแล้วสบายตาเป็นฉากพื้นหลัง ใช้ฉากรายการเป็นห้องนั่งเล่นที่มีโทนสีอบอุ่น หรือเป็นสีวรรณะเย็น ดูสบายตา

ภาพที่ 4 การจัดวางชุดสีรายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม

รายการมูฟวี่ แลงเกวจ ใช้สีตามฉากพื้นหลังของภาพยนตร์ที่เลือกมานำเสนอในแต่ละตอนโดยใช้เทคนิคการซ้อนภาพถ่ายทำในสตูดิโอ การแต่งกายของพิธีกรจะหลีกเลี่ยงสีที่ทำให้ดูกลมกลืนไปกับฉาก

ภาพที่ 5 การจัดวางชุดสีรายการมูฟวี่ แลงเกวจ

การเลือกใช้สีโทนอ่อนหรือสีวรรณะเย็นเป็นส่วนใหญ่จะทำให้ผู้ชมรายการรู้สึกสบายตา ในขณะที่การใช้สีเอกรงค์หรือใช้โทนสีเข้มสีใดสีหนึ่งมากเกินไปทำให้ผู้ชมรู้สึกไม่สบายตาหรือกระวนกระวายใจได้ ดังนั้นเพื่อให้ผู้ชมติดตามรับชมรายการได้อย่างต่อเนื่องรายการสอนภาษาอังกฤษทางสื่อจึงหลีกเลี่ยงการใช้สีใดสีหนึ่งเพียงสีเดียว และยังไม่ใช้สีวรรณะร้อนหรือสีฉูดฉาด เช่น สีแดง สีเหลือง สีส้ม มากเกินไป

รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ประยุกต์การบันทึกภาพโดยใช้เพียงแค่สมาร์ทโฟนในการถ่ายทำ นอกจากนี้ยังไม่มีทีมงานในการจัดเตรียมฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก และเสื้อผ้าเหมือนการถ่ายทำในสตูดิโอ พิธีกรถ่ายทำจากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันด้วยตนเอง ดังนั้นการใช้สีของรายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน จึงมีลักษณะเป็นสีที่ได้จากสถานการณ์จริงในขณะนั้น (Situational) ไม่ได้มีการควบคุมเรื่องสีของฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก และเสื้อผ้าเหมือนการถ่ายทำในสตูดิโอ

ภาพที่ 6 การจัดวางชุดสีรายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน

4) **การใช้การเล่าเรื่อง** รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม และรายการอิงลิช อาฟเตอร์ นูน ไม่ได้ใช้การเล่าเรื่องในการนำเสนอ รายการมูฟวี่ แลงเกจ เลื่อนำขึ้นตอนใดขึ้นตอนหนึ่งตามกระบวนการเล่าเรื่องแบบฮอลิสติก คลาสสิก จากฉากรายการมาเสนอให้ผู้ชมได้รับชมเพื่อสอนคำศัพท์ ประโยค และเกร็ดความรู้ภาษาอังกฤษ และยังนำมาใช้เป็นฉากพื้นหลังเพื่อให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมไปกับเนื้อเรื่องของภาพยนตร์ นื่องค์ประกอบของการเล่าเรื่องมาเสนอร่วมกับการแสดงบทบาทสมมติของพิธีกรเพื่อสอนภาษาอังกฤษให้แก่ผู้ชมรายการ นอกจากนี้รายการยังนำองค์ประกอบของการเล่าเรื่องที่ใช้ในชั้นเรียนมาใช้ครบทั้ง 3 องค์ประกอบ คือ ฉาก ตัวละคร และเหตุการณ์ เพื่อไม่ให้เกิดการเล่าเรื่องมีความซับซ้อนมากและผู้ชมสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายขึ้น

ภาพที่ 7 การนำฉาก ตัวละคร และเหตุการณ์ มาใช้ในการนำเสนอ

พิธีกรรายการสอนภาษาอังกฤษไม่ได้รู้จักสนิทสนมกับผู้ชมรายการในชีวิตจริง และไม่มีการปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นจริงเหมือนในบริบทของการสอนในชั้นเรียน แต่ด้วยการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสื่อ เทคนิคและวิธีการสอน ตลอดจนรูปแบบของการจัดรายการ รวมถึงการใช้สื่อสัญญาณอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากภาษา ทำให้พิธีกรและรายการสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์ถึงความจริงกับผู้ชมรายการจนสร้างความนิยมให้พิธีกรและรายการได้ ทำให้ผู้ชมเกิดแรงจูงใจและประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาอังกฤษ

อภิปรายผลการศึกษา

ผู้วิจัยแบ่งการอภิปรายผลออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1. การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงในรายการสอนภาษาอังกฤษ

จากการศึกษาพบว่าการใช้พฤติกรรมทั้งอิทธิพลทางตรงและทางอ้อมเพื่อสร้างการปฏิสัมพันธ์ในการสอนภาษาอังกฤษ อย่างไรก็ตามพิธีกรจะพยายามไม่ใช้พฤติกรรมอิทธิพลทางตรงที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกไม่ดี เช่น การวิจารณ์พฤติกรรมของผู้เรียน สื่อสารด้วย

อารมณ์โกรธหรือไม่พอใจ รวมถึงยังไม่ใช่การถามคำถามเพื่อจี้หรือกระตุ้นผู้เรียน ซึ่งครูผู้สอนในชั้นเรียนนิยมใช้พฤติกรรมอิทธิพลทางตรงดังกล่าวในชั้นเรียน ผู้วิจัยเห็นว่าการที่พิธีกรมักหลีกเลี่ยงการใช้พฤติกรรมทางตรงเพื่อไม่ให้ผู้ชมรายการรู้สึกไม่ดีต่อพิธีกร เนื่องมาจากการแข่งขันกันผลิตรายการของสื่อ ทำให้พิธีกรจำเป็นต้องดึงดูดให้ผู้ชมติดตามรับชมเพื่อสร้างความนิยมให้รายการ จึงต้องเลือกใช้พฤติกรรมที่ไม่ทำลายความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรและผู้ชม และไม่ทำให้ผู้ชมไม่อยากเรียนรู้ภาษาอังกฤษจากรายการ

จากข้อค้นพบของผู้วิจัยที่ได้พบว่ารายการสอนภาษาอังกฤษมีรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ คือ IRFT หรือ Initiation (ริเริ่ม) -Response (ตอบสนอง) - Feedback (ให้ข้อเสนอแนะ) -Transfer (ส่งต่อข้อมูลให้ผู้ชมรายการ) นอกเหนือจากรูปแบบ IRF และ IR ผู้วิจัยเห็นว่าขั้นตอน Transfer เป็นขั้นตอนที่จำเป็นต้องมีเพิ่มขึ้นมาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากรายการต้องสื่อสารกับผู้ชมเป็นสำคัญและต้องทำให้ผู้ชมรู้สึกเหมือนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ไปพร้อมกับพิธีกรและแขกรับเชิญ การเชื่อมโยงกับผู้ชมได้จะทำให้สามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษให้ผู้ชมรายการได้และจะทำให้รายการได้รับความนิยม

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิซรูมใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้นครบทั้ง 8 กลวิธี รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้นเพียง 3 กลวิธี และรายการมูฟวี่ แลงเกวจใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้น 6 กลวิธี ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าแม้ว่าพิธีกรรายการจะเป็นสื่อมวลชนและมีความสามารถในการนำเสนอถูกต้องได้ดีกว่าผู้สอนในชั้นเรียน แต่ก็ไม่ได้เป็นศิลปินหรือนักแสดงตลกโดยตรง ไม่ได้ฝึกฝนองค์ความรู้แบบศิลปินตลก การใช้อารมณ์ขันสอดแทรกในเนื้อหาจึงเป็นความพยายามของพิธีกรที่ต้องการผ่อนคลายความตึงเครียดให้ผู้ชมรายการ ซึ่งการสร้างอารมณ์ขึ้นเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างสรรค์มุกตลกของแต่ละบุคคล พิธีกรรายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 รายการในงานวิจัยนี้ต่างก็มีทักษะความสามารถในการสร้างอารมณ์ขึ้นที่มากน้อยแตกต่างกันไปและยังต้องเลือกใช้กลวิธีการสร้างอารมณ์ขึ้นตามความเหมาะสมของพิธีกร แขกรับเชิญ และรูปแบบรายการ เพื่อให้เหมาะสมกับกาลเทศะและเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของผู้ชมรายการ

รายการลูกกอล์ฟ อิงลิซรูมใช้กลวิธีการสร้างแรงจูงใจครบทั้ง 8 กลวิธี รายการอิงลิช อาฟเตอร์นูนใช้กลวิธีการสร้างแรงจูงใจ 7 กลวิธี และรายการมูฟวี่ แลงเกวจใช้กลวิธีการสร้างแรงจูงใจ 6 กลวิธี กลวิธีที่ไม่พบการใช้ในทั้ง 2 รายการดังกล่าว คือ กลวิธีการส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมาย และกลวิธีการสร้างความมั่นใจในตนเองให้แก่ผู้เรียน ซึ่งกลวิธีการส่งเสริมให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมายเป็นกลวิธีที่มีความสำคัญมากแต่กลับพบว่าผู้สอนในชั้น

เรียนเองก็ให้ความสำคัญต่อกลวิธีนี้น้อย และกลวิธีการสร้างความมั่นใจในตนเองให้แก่ผู้เรียนก็เป็นอีกกลวิธีที่สำคัญ เพราะถึงผู้เรียนมีความรู้ไม่มาก หากมีความมั่นใจจะสามารถสื่อสารได้ ทั้งสองกลวิธีที่ไม่พบการใช้เป็นกลวิธีที่ทั้งผู้สอนในชั้นเรียนและพิธีกรรายการไม่ค่อยให้ความสนใจ ดังนั้นหากผู้สอนในชั้นเรียนและพิธีกรให้ความสำคัญและเน้นการนำกลวิธีดังกล่าวมาใช้ อาจเพิ่มแรงจูงใจให้แก่ผู้เรียนได้มากขึ้น

2. เทคนิคและวิธีการสอนที่ใช้ในรายการสอนภาษาอังกฤษ

จากการศึกษาพบว่ารายการได้ผสมผสานวิธีการสอนหลายวิธีตามความเหมาะสมของเนื้อหาที่รายการนำเสนอในแต่ละตอน ต่างจากการเรียนการสอนในชั้นเรียนจริงที่มักใช้วิธีการสอนวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงวิธีเดียวและนิยมใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย แม้ว่าวิธีการสอนแบบผสมผสานจะเป็นวิธีที่ดี เพราะเป็นการเลือกนำข้อดีของแต่ละวิธีมาใช้ แต่ผู้สอนต้องมีความสามารถอย่างเพียงพอจึงจะสามารถจัดการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ นอกจากนี้ข้อจำกัดในเรื่องของสื่อและวัสดุอุปกรณ์อาจทำให้ผู้สอนในชั้นเรียนไม่สะดวกนักที่จะใช้วิธีการสอนแบบผสมผสาน ผู้วิจัยเห็นว่าการออกแบบการนำเสนอของรายการ ความพร้อมในจัดเตรียมสื่อและอุปกรณ์ของทีมงานผู้ผลิต และความสามารถในการเป็นสื่อมวลชนของพิธีกร คือสิ่งที่ช่วยให้รายการสอนภาษาอังกฤษสามารถใช้วิธีการสอนแบบผสมผสานโดยไม่ใช้วิธีการสอนแบบบรรยายได้ ซึ่งการเลือกใช่วิธีดังกล่าวที่มีความหลากหลายจะสามารถดึงดูดความสนใจของผู้ชมรายการ ทำให้ผู้ชมเกิดแรงจูงใจในการเรียน และไม่รู้สึกรำคาญในขณะรับชมรายการ

3. รูปแบบการจัดรายการของรายการสอนภาษาอังกฤษ

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ารายการสอนภาษาอังกฤษทั้ง 3 ยังคงใช้รูปแบบของการจัดรายการโทรทัศน์ตามการจำแนกรูปแบบของการจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา แม้ว่าการนำเสนอรายการจะเผยแพร่ผ่านทั้งทางโทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชมรายการในปัจจุบันก็ตาม อย่างไรก็ตามการพัฒนารายการและเทคโนโลยีอาจทำให้เกิดช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ใหม่ ๆ ขึ้นในอนาคต ทำให้เกิดการสร้างสรรค์การจัดรายการรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสื่อและเทคโนโลยี

4. วาตรกรรมสื่อหลากหลายรูปแบบในรายการสอนภาษาอังกฤษ

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าการสื่อสารในการสอนภาษาอังกฤษใช้ทั้งภาษาและสัญญาณมาประกอบร่วมกันในการสื่อความหมายไปยังผู้ชมรายการ สัญญาณที่พบในรายการมีความแตกต่างกันไป รายการลูกกอล์ฟ อิงลิชรูม ใช้การจัดวางตำแหน่งของภาพ การใช้ระยะภาพ และการใช้สี รายการมูฟวี่ แลงเกจ ใช้การจัดวางตำแหน่งของภาพ การใช้ระยะภาพ การใช้สี และใช้การเล่าเรื่อง สำหรับรายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน เป็นรายการที่มีลักษณะเกิดขึ้นตามสถานการณ์จริงในขณะนั้น (Situational) จึงพบเพียงแค่การจัดวางตำแหน่งของภาพเท่านั้น สัญญาณเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทำให้ผู้ชมรายการติดตามรับชมรายการ เกิดความผูกพันกับพิธีกรและรายการจนเกิดแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษได้ การผลิตรายการจึงต้องมีการวางแผนและออกแบบสัญญาณต่าง ๆ ที่ปรากฏในรายการเพื่อให้สามารถสื่อความหมายไปยังผู้ชมได้ตามจุดประสงค์ ผู้วิจัยเห็นว่ารายการอิงลิช อาฟเตอร์นูน ใช้สัญญาณเพียงอย่างเดียวอาจเพียงพอสำหรับรายการนี้ การนำเสนอตามสถานการณ์จริงโดยใช้สมาร์ทโฟนในการถ่ายทำในสถานที่ต่าง ๆ ที่หลากหลายกลายเป็นจุดเด่นที่ทำให้ผู้ชมสนใจติดตามรับชมรายการ แม้ว่าจะนำสัญญาณมาใช้น้อยกว่ารายการอื่น แต่สัญญาณก็ถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้และยังจำเป็นต้องมีในการสื่อสารระหว่างสื่อกับผู้ชมเพื่อให้รายการได้รับความนิยม

สรุปผลการศึกษา

รายการสอนภาษาอังกฤษประสบความสำเร็จในการสร้างแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษให้แก่ผู้ชมรายการและยังสร้างความนิยมให้แก่พิธีกรและรายการ จากการที่ระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงที่ผู้ชมรายการมีต่อพิธีกรรายการสอนภาษาอังกฤษอยู่ในระดับมาก ผู้ชมรายการรู้สึกว่พิธีกรทำให้รู้สึกสบายใจในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษจากการชมรายการ เป็นบุคคลต้นแบบในการเรียนภาษาอังกฤษ และผู้ชมรายการรู้สึกสนิทสนมคุ้นเคยกับพิธีกรเสมือนเป็นครู อาจารย์ พี่ หรือคนรู้จักในชีวิตจริงแสดงให้เห็นว่ารายการสอนภาษาอังกฤษทางสื่อประสบความสำเร็จในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมถึงความจริงกับผู้ชมรายการ แม้ว่าพิธีกรและผู้ชมรายการจะไม่เคยพบเจอกันในชีวิตจริงเหมือนการปฏิสัมพันธ์ในบริบทของชั้นเรียน แต่ด้วยการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสื่อ เทคนิคและวิธีการสอน และรูปแบบของการจัดรายการ รวมถึงสัญญาณอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากภาษา ทำให้ผู้ชมรายการเกิดแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษได้ มีความสุขมากขึ้นที่จะฝึกฝนและใช้ภาษาอังกฤษ เกิดการตั้งเป้าหมายในการพัฒนาทักษะ

ภาษาอังกฤษของตนเองให้ดีขึ้น และยังเชื่อมั่นว่าการรับชมรายการสอนภาษาอังกฤษจะทำให้ตนมีความรู้ทางภาษาอังกฤษเพิ่มมากขึ้นได้

ข้อจำกัดของงานวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาตัวบทจากคลิปวิดีโอของรายการสอนภาษาอังกฤษที่เผยแพร่ทางสื่อโดยไม่ได้ใช้เครื่องมือวิจัยในการสัมภาษณ์พิธีกรรายการหรือทีมงานผลิตรายการ จึงเป็นการวิเคราะห์และการตีความตัวบทตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีประกอบกับความเห็นจากฝ่ายผู้รับชมรายการเท่านั้น

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

1. งานวิจัยนี้ศึกษารายการที่มีพื้นฐานมาจากรายการโทรทัศน์ก่อนนำมาเผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์และมีพิธีกรรายการเป็นสื่อมวลชนที่มีชื่อเสียงอยู่แล้ว งานวิจัยในอนาคตอาจขยายขอบเขตไปสู่การศึกษารายการที่นำเสนอความรู้ภาษาอังกฤษโดยผู้สร้างสรรค์สื่อที่เป็นบุคคลธรรมดาทั่วไป นำเสนอผ่านช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ใหม่ ๆ ซึ่งการนำเสนออาจมีความแตกต่างจากสิ่งที่พบในงานวิจัยนี้

2. งานวิจัยนี้ศึกษาในประเด็นของพิธีกรในบริบทการสอนภาษาอังกฤษ ผู้สนใจสามารถศึกษากรณีที่ครูผู้สอนในชั้นเรียนเพิ่มบทบาทผู้สร้างความบันเทิง (Entertainer) เหมือนกับสื่อมวลชน เนื่องจากปัจจุบันการสอนแบบบรรยายอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ครูผู้สอนจึงปรับตัวเพิ่มความสุข สร้างสรรค์สิ่งอื่น ๆ เข้าไปในการเรียนการสอนเพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้เรียนในชั้นเรียน

References

- Bordwell, D. & Thompson, K. (2004). *Film Art: an Introduction*. Boston: McGraw-Hill.
- Bell, N.D. & Pomerantz, A. (2016). *Humor in the Classroom: A Guide for Language Teachers and Educational Researchers*. New York: Routledge.
- Brown, H. D. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*. (7th ed.). New York: Longman.

- Chinnalong, S. (2000). **English Teaching of the Television Program Fud Fid For Fi**. [in Thai]. M.Com.Arts (Mass Communication), Chulalongkorn University.
- Darasawang, P. (2007). “English Language Teaching and Education in Thailand: A Decade of Change.” In Prescott, D., editor. **English in Southeast Asia: Varieties, Literacies and Literatures**. (p. 187–204). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Dörnyei, Z. & Csizér, K. (1998). Ten Commandments for Motivating Language Learners: Results of an Empirical Study. **Language Teaching Research**, 2 (3), 203–209.
- Kaewthep, K. (2010). **New Perspectives in Communication Studies**. [in Thai]. Bangkok: Pabpim.
- Koraneekit, P., Songkram, N. & Khlaisang, J. (2014). **Educational Technology and Communications: Innovation in Blended Learning**. [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Kress, G. & van Leeuwen, T. (2006). **Reading Images: The Grammar of Visual Design**. New York: Routledge.
- Larsen-Freeman, D. (2000). **Techniques and Principal in Language Teaching**. (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Mina, P. (2018). The Strategies of Creating Humor in Thai Television Programs. [in Thai]. **Veridian E-Journal Silpakorn University**, 11 (3), 2300-2313.
- O’Halloran, K. L. (2013). “Multimodal Discourse Analysis.” In Hyland, K. & Paltridge, B., editor. **The Bloomsbury Companion to Discourse Analysis**. (p. 120-137). London: Bloomsbury.
- O’Keeffe, A. (2006). **Investigating Media Discourse**. New York: Routledge.

- Phothong, S. & Anchaleewittayakun, W. (2018). Using Storytelling as a Teaching Method to Develop English Speaking Skills of the Sixth Grade Students. [in Thai]. **Suandusit Graduate School Academic Journal**, 14 (2), 145–154.
- Pinzon-Jacome, L. M., Lozano-Jaimes, C. A. & Duenas-Angulo, L. C. (2016). From Feedback to Follow-up In The Third Turn of IRF Sequences: A Challenge to Promote Genuine Interaction in EFL Classes. **Rastros Rostros**, 18 (33), 72–81.
- Promwong, C., Thatang, N. & Janopas, A. (1997). **Radio and Television in Education**. [in Thai]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press.
- Rubin, M., Perse, M. & Powell, A. (1985). Loneliness, Parasocial Interaction, and Local Television News Viewing. **Human Communication Research**, 12 (2), 155–180.
- Sataporn, S. (2011). **Linguistics and Language Teaching (Unit 15)**. [in Thai]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press.
- Sikkabundit, S. (2004). Learning Interaction. [in Thai]. **Encyclopedia of Education Srinakharinwirot University**, 31, 51-56.
- Stapitanon, P. (2000). “Edutainment for Social Change.” [in Thai]. In Kaewthep, K., editor. **View of New Media and New Society**. (p. 274-362). Bangkok: Edison Press Products.
- Sutadarat, S. (2021). **Theories of English Teaching**. (4th ed.). [in Thai]. Bangkok: Ramkhamhaeng University Press.
- Yiemkuntitavorn, S. (2017). **Learn English From Materials and Activities**. [in Thai]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

การใช้วัฒนธรรมไทยผสมผสานกับสื่อการสอนจริงในการพัฒนาการ สอนภาษาอังกฤษสำหรับยุวมัคคุเทศก์ Blended Thai So Culture and Realia in English Language Teaching for Youth Local Tour Guide

อานันท์นิตย์ มโนรมย์¹ และ มนัญยา โพธิราช²

Arnunnit Manorom and Mananya Potiracha

Received: August 30, 2022/ Revised: November 25, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการใช้วัฒนธรรมไทยผสมผสานกับสื่อการสอนจริงในการพัฒนาการสอนภาษาอังกฤษสำหรับยุวมัคคุเทศก์ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาภาษาอังกฤษสำหรับยุวมัคคุเทศก์ด้วยวัฒนธรรมไทยผสมผสานกับสื่อการสอนจริงด้านการท่องเที่ยวของโรงเรียนบ้านโนนจาน อำเภอโนนสุวรรณ จังหวัดนครพนม ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยเป็นนักเรียนชาวไทยชาติพันธุ์ไทโส้ อำเภอโนนสุวรรณ จังหวัดนครพนมสามารถพูดภาษาไท้และแวลล่อมด้วยวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ข้อสอบก่อนเรียนและหลังเรียน การสัมภาษณ์แบบปลายเปิดและปลายปิด การสังเกต และการนำเสนอภาษาอังกฤษ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป t-test และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า การใช้วัฒนธรรมไทยผสมผสานกับสื่อการสอนจริงด้านการท่องเที่ยวสามารถพัฒนาการสอนภาษาอังกฤษสำหรับยุวมัคคุเทศก์ในท้องถิ่น การส่งเสริมยุวมัคคุเทศก์เป็นประโยชน์ส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน นักเรียนสามารถประยุกต์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษผ่านวัฒนธรรมไทยผสมผสานสื่อการสอนจริงได้ จากคะแนนก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนสามารถพัฒนาภาษาอังกฤษของตนเองโดยมีค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ผู้เรียนมีโอกาสฝึกภาษาอังกฤษในด้านการเป็นยุวมัคคุเทศก์ในสถานการณ์จริงและควรมีโอกาสได้ฝึกพูดกับชาวต่างชาติมากขึ้น

¹ Corresponding author, อาจารย์คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม (Lecturer, Faculty of Liberal Arts and Sciences, Nakhon Phanom University), E-mail: arnunnit@npu.ac.th

² อาจารย์คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม (Lecturer, Faculty of Liberal Arts and Sciences, Nakhon Phanom University), Email: mananya@npu.ac.th

คำสำคัญ: การพัฒนาภาษาอังกฤษ การสอนภาษาอังกฤษ ยุวมัคคุเทศก์ สื่อการสอนจริง วัฒนธรรมไทโส้

Abstract

This study of blending Thai So culture and realia in English Language Teaching (ELT) for local youth tour guides aims to develop ELT approaches to enhance the English communication skills of local youth tour guides in Ban Phon Chan School, Nakhon Phanom Province. The participants were 57 Thai students from the Thai So ethnic community in Phon Sawan District, Nakhon Phanom Province, Thailand, who speak the Thai So dialect and are surrounded by a unique culture and way of life. The research instruments consisted of a pretest and posttest, open-ended interviews, observations, and speaking presentations. Data analysis was preformed using paired sample t-tests and content analysis. The results show that using cultural tourism realia materials in the Thai So community can help develop the approaches used to teach English to, and the English skills of, the youth tour guides in the community. Assisting students who serve as youth tour guides to improve their English skills is advantageous for promoting community tourism because the students use their English language skills to share information about their Thai So cultures and the related tourism realia. The participants' scores on the pretest and the post-test indicate that the students who attended the local youth tour guide project were able to improve their ability to learn and use English and to relate information about their 'Thai So' culture at a statistically significant level ($p < .01$). Thus, the results indicate that the students should be provided opportunities to be able to practice their English skills in real-life situations and spend more time practicing with foreigners.

Keywords: English development, English language teaching, Local tour guide, Realia, Thai So culture

Introduction

In English Language Teaching (ELT), teachers play important roles in enhancing students accomplish their learning goals and the course aims. Students must learn both English variety, similarities, and differences of Englishes, and the aspects concerned are easily understood to link language, identity, etc. (Jenkins, 2006). In addition, materials like tasks and activities, designed to fit students' backgrounds are crucial for teaching and learning. Some teachers have been trying to prepare new activities and interesting materials for students to gain new knowledge and skills in various settings. Harmer (2015) indicates that teachers should be aware of making something new for students like preparing different materials and allowing them to learn through diverse activities with peers in a pair or group work will let them feel enthusiastic, joyful, and understand the course's objective. The teacher should also let students have their own choices to select the materials they need to work on and feel more interested. As a result, in many countries where people use English as a Foreign Language (EFL), teachers or practitioners are continuously seeking an effective way how to improve EFL students' success in learning by using proper materials not only English for Academic Purposes (EAP), but English for Specific Purposes (ESP). Materials such as overseas coursebooks and textbooks are commercial and authentic because they were written by well-known scholars and publishing marketers (Tomlinson, 1998a). As a result, some contents are inconsistent with the learning context of Thailand. For instance, in English for Tourism, various teaching methods and materials are used. Teachers have integrated essential other aspects such as culture, identity, folklore, and norm for the

course's learning apart from linguistics. Some materials are not relevant to aid students to accomplish the course aims. In English for Tourism, the course materials should focus on the proper vocabulary and tourism activities used in the real environment. Language and skills are crucial aspects of material development in English. Group discussion and role-plays according to the course purposes can improve the English of learners (Ni et al., 2018).

Culture is one genre used to promote language learning in diverse contexts. In tourism, culture is used to encourage tourism in various ways, such as social and historical-based tourism, and community-based tourism in many countries. Consequently, language and culture are inevitably presented to the target audiences to gain new information about each context differently while visiting tourist destinations. When visitors travel to local tourist places, ethnic identities, legends, cultural and historical stories, etc. are naturally told by spiritual and natural leaders or local philosophers. Language and culture are two related and inseparable aspects of society. In other words, language reflects culture whereas culture represents language.

In language learning, Ni et al. (2018) also state language and culture cannot be separated; it is a mirror reflecting society, norms, cultural values, as well as several other aspects (Erdogan, 2000). English also plays an important role in tourism, connecting local people to foreign tourists and vice versa, through language and cultural communication. In English Language Teaching (ELT), culture has been brought to integrate with the English contents and enhance students' learning, both in and out of the classroom. Thus, cultural literature is essential for language learning among students of English as a Foreign Language (EFL). Cultural learning has been inserted into syllabuses of English courses in diverse educational institutions, to reinforce learners' perceptions of cultural and intercultural awareness in ELT. This is because it is a way of bridging the gaps between cultural

differences and creating social confidence. Hence, to make an effort for cultural components to be like a social reflection to be greatest in pedagogies, the needs for communicative simple significance and one's expressing ideas are an implementing plan for learners (Erdogan, 2000). However, instructors have been seeking how to develop English language teaching for improving the English abilities of students who live beyond English environments.

Apart from enhancing the competency of students, there are questions about what aspects are important to language teaching to those who have little English background knowledge in remote areas. And how teachers could have proper lessons and interesting activities in particular contexts. To answer these inquiries, Will (2011) points out that in language use and teaching, cultural awareness offers essential basic knowledge in terms of general culture and language conception. Hence, teaching language together with culture is not new for learners in multi schools. In contrast, Kidwell (2019) concludes that for the cultural roles in Second Language Learning (SLA), teachers and educators are teaching about culture to support understanding; nevertheless, the process of teaching and educational programs should be more concrete for student learning. Likewise, in Nakhon Phanom Province, diverse ethnic people are living in many areas. One of them is the 'Thai So' ethnic group which has long used the 'So' dialect to communicate in their community in daily life (Center of Preservation of Environment and Local Arts: 51). In school learning of Ban Phon Chan in Phon Sawan District, Nakhon Phanom, Thai So culture is implemented to teach students by integrating with the contents of social and historical courses for years such as singing ethnic songs, cultural dancing, compiling the two-language dictionary of Thai and So dialect, and youth local tour guide training in Thai through an initiative project on Thai So cultural conservation (Ratchamanee, 2010). Each year, for example,

students, teachers, monks, and villagers regularly welcome lots of visitors from both private and public sectors underlying various purposes for visits. Ban Phon Chan School has promoted outstanding cultural activities relating to the Thai So ethnicity in the school and the village for both Thais and foreigners (Ratchamanee, 2010). Subsequently, a local youth tour guide plays an important part in promoting Thai So culture and tourist places to tourists in collaboration with villagers, teachers, and students through various learning activities. Additionally, Ban Phon Chan is one community that is abundant with social and cultural aspects: rituals and cultures, local arts and performances, old historical houses, pagodas, etc. However, the Thai So culture mentioned has not been yet integrated with English language teaching to develop the English skills of students and to promote tourism in the area. Thus, researchers were conducting this study to examine whether blending Thai So culture and tourism realia tasks can encourage students through ELT. This study aimed to enhance English learning for the youth tour guides based on Thai So culture and tourism authentic materials in Ban Phon Chan School, Phonsawan District, Nakhon Phanom Province, to answer the two following research questions:

1) How do secondary students develop their English learning by being youth local tour guides using Thai So culture and tourism authentic materials?

2) How do authentic materials using Thai So culture affect the English learning of secondary students in Ban Phon Chan School?

This study will shed light on English learning development through ethnic cultures and tourism authentic materials for primary and secondary schools in the Nakhon Phanom setting.

Characteristics of A Tour Guide

Characteristics of a local youth tour guide consist of hard skills and soft skills. Hard skills, for example, are tourism knowledge and communication, which is being able to speak with fluency, accuracy, and complexity (Burns, 2017), and soft skills such as service mind and problem-solving. In this context, learning English for Tour Guide is subordinated to English for Specific Purposes (ESP). Therefore, a tour guide is required to have the key competencies as follows: 1) skill and knowledge, 2) attitude, 3) character, and 4) roles of a future officer (William, 1993; Sevilla et al., 2014).

Thai So Culture in Nakhon Phanom

Nakhon Phanom was once the center of the ancient Kingdom of Sri Kotabun. It is located on the bank of the Mekong River. According to its long history, Nakhon Phanom is a melting pot of diverse ethnic cultures and traditions. Visitors can appreciate the ethnic culture through important ceremonies, for example, the Sri Kotrabun, Fon Phu Thai, Saek-Ten -Sak and So Tung Bung, some of which are only performed on special occasions (Center of Preservation of Environment and Local Arts, 2002: 52). The community of Ban Phon Chan has outstanding and valued things that make up the richness of its social and cultural heritage. The kinship system, family lines, and spiritual beliefs have established the museum at Phonsai Temple to be the place for collecting, displaying, and preserving ancient and ethnic artifacts. People and organizations involved were also trying to study, conserve, and recover the identity of the So ethnic culture as well as in integrated the Saeng Sa Nam ceremony back into school in 1902 (Buapromee, 2007). The inheritors were only the youth group since then, in 2006, a recovery project was created by opening chances for people in the public to participate in Ban Phon Chan (Center of Preservation of Environment and Local Arts, 2002: 52).

Additionally, there are several interesting places in the area such as Phon Sawan Pagoda and the Thai So Museum. Thus, the researchers concluded that in this research, authentic materials consisted of texts about students' local cultures, postcards, pictures, real vegetables, and local costumes. On the contrary, there is a question of whether there is any path used to link stakeholders like villagers, monks, schools, and, and sub-district administrative officers involved to participate in the preservation of these rich cultures. Originally, one of the team researchers had initiated an experimental learning process of the local community by using knowledge from the local museum of Wat Phonsai, located in Ban Phon Chan. This place is a melting pot of learning between villagers and the school on occasion, and linking bodies of knowledge from the local community, to support education in the system. The participants were 35 primary students, teachers, monks, and local philosophers at Ban Phon Chan.

The research used Participatory Action Research (PAR) to be a framework and a concept of Thai So language learning, history, social, arts, and cultural performances. This study aims at examining and designing Thai So identity learning, and evaluation of the learning process through Thai So identity participation. It shows that teaching students through local historical, cultural, community, and ancient object registration bases can enhance students' learning skills beyond formal education. They perceived historical and cultural knowledge by using the historical and current events surrounding their real life. For the language and culture base, by singing songs of the Thai So dialect, students can perceive and recognize the lyrics, as it is a conservation of So identity in an effective way (Sumalee & Manorom, 2019).

In addition, in Mukdahan Province where there are diverse ethnicities like Nakhon Phanom, there is an applying the Tai So culture with learning in the curriculum for young students to conserve the culture and

tradition to be sustainable and to promote tourism. Mongkoltham (2011) mentions that in Tai So cultures such as tradition and spiritual beliefs are continuously disappeared if there is no immediate preservation or recovery in Ban Phon Daeng of Mukdahan. Through the role of school in the community, the local curriculum courses were created to help young learners directly learn to engage and comprehend the Tai So culture and appreciate their local ones. In sum, cultures are related to various ways of life, especially in the ethnic groups of Nakhon Phanom. Language and culture are the effective aspects used to reinforce students' learning, not only in the classroom but in other contexts of their daily life. The role of the local community is to be the place for strengthening and empowering young learners to perceive social, cultural, and historical knowledge, as well as preserving their own identity, both directly and indirectly, through various environment learning.

Benefits of Using Authentic Materials in ELT

Applying authentic materials in English language teaching brings advantages into the classroom, as authentic materials help students to be exposed to language in real situations. Richards (as cited in Beresova, 2015) points out the advantages of using authentic materials in the foreign language teaching process, according to these reasons; they provide cultural information about the target language; they provide exposure to real language; they relate more closely to learners' needs and; they support a more creative approach to teaching.

In addition, the study shows that undergraduate students in English classrooms where authentic materials were used had positive attitudes toward the lessons. They find that authentic materials used in class have benefits for their future career. Moreover, they expressed that those authentic materials improved their English reading skills and increased their

knowledge and understanding of native speakers' cultures (Pho-Klang, 2019). Also, in listening classes, the implication of authentic materials should be approachable for students; therefore, proper adaption is needed to help them improve their listening skills (Lui, 2016). Moreover, local culture can be used to improve students' English reading as shown in the study of Rotchu (2020) that Southern culture was effective realia that because students were familiar with the culture and surroundings. It enticed students' attention and enthusiasm as they learned about things that they were surrounded by.

Authentic materials are beneficial for students' English development in several aspects. Bayaci and Güner (2018) implement authentic material such as subway announcements, weather and news reports, and interviews. The results show that the class instructed by authentic material tasks helped develop reading comprehension and writing skills. Thitthongkam (2017) proposes that using blended learning is beneficial to assist students to improve their learning proficiently. It also encourages learning interaction between students and teachers. Students have opportunities to constantly improve their English skills sustainably. However, there is a limit in time management, more responsibilities, and complicated technology for students. To conclude, using authentic materials provides students with language use in a real life. It can be helped them to practice their language and skills in genuine situations, especially for a youth local tour guide, but time constraints and responsibilities should be a concern for instructors.

Thus, authentic materials using realia as the media can be used in the learning process and refers to any objects used in the classroom. It can be applied to improve students' speaking ability. For example, it creates a lively and enjoyable environment that motivates students to speak (Hermanan & Amri, 2018). The study of Dodi (2017) shows that realia made a significant difference in teaching vocabulary. It helped students to increase

their vocabulary ability. It is crucial to carefully choose the contents which are appropriate for students' level of English. For that reason, before we selected the content to insert into our lessons, we studied the background of the students. We asked the teachers at the school what they thought will be useful for students to be trained as local youth tour guides.

Considering that Ban Phon Chan has its own unique culture, it is essential to select appropriate texts for the local contexts of Ban Phon Chan. The materials chosen are related to local tourism and cultures. There are several interesting places in the area such as Phon Sawan Pagoda the and Thai So Museum. Thus, the researchers concluded that in this research, authentic materials consisted of texts about students' local cultures, postcards, pictures, real vegetables, and local costumes.

Methods

Participants

The participants were 57 secondary students of grades 7-9 classified by purposive sampling, having an average of 5-8 year-experience of English learning. The researchers identified the secondary level of grades 7-9 in the Extended Opportunity School at Ban Phon Chan located in Phonsawan District, Nakhon Phanom Province. One Thai teacher was a research assistant for this implementation spending six times learning and practicing in school and the Phon Sai temple.

Research Design

The study was designed by using the learning tourism contents, presentations, activities, and tourism authentic materials. The lessons were designed according to the real context of learning in the Thai So and the tourist sites located in the Ban Phon Chan community. There are six topics taught covering six weeks: 1) Self-introduction and Tourism Vocabulary,

2) Tourist Attractions and Culture, 3) Local Food, Garden Vegetables, 4) Creating posters related to tourist places in Ban Phon Chan and Thai So culture, 5) Poster Presentation, and 6) Knowledge reflection and Practice as a youth local tour guide in a group in Wat Phonsai. This study used a 6-week learning program for the development part of students' training as youth tour guides, as follows:

Week 1: Topics included greeting, self-introduction, tourism, and vocabulary

Week 2: Topics included tourist attractions and culture and basic conversation

Week 3: Topics included local food, conversation about local food, garden vegetables, and conversation about garden vegetables

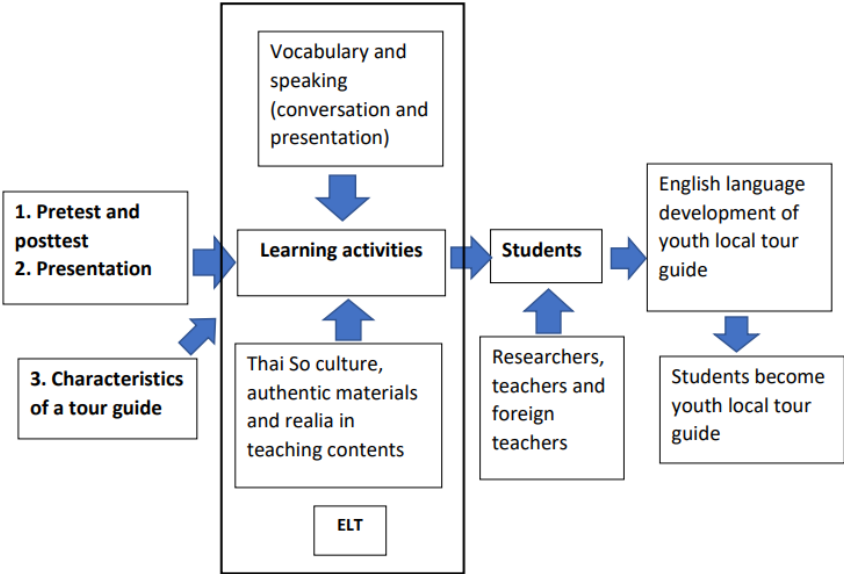
Week 4: Topics included postcard making and postcard presentation

Week 5: Topics included poster making and poster presentation

Week 6: Topics included practicing as youth local tour guides

Conceptual framework

The study of blended Thai So culture and realia in ELT for youth local tour guides can be explained in the framework as follows. The independent variables consist of 1) a pretest and a posttest on Thai So culture and tourism authentic lessons designed according to the Phon Chan community and 2) tasks: vocabulary and conversations. For dependent variables comprise 1) poster and 2) presentation by focusing on speaking practice via observation, participation, engagement, and enthusiasm both in the classroom and in the tourist sites shown in the following diagram.

Data collection

This study took three months to conduct, from June to August 2018. The settings used to collect the data consisted of the school and Wat Phonsai. Before conducting the research, the school was the first place of meeting with the school director, the deputy school director of the academic department, the deputy school director of student affairs, and two English secondary school teachers. During the research conduct, a non-native English teacher played a role of a research assistant to be as a facilitator in co-teaching with the two researchers. After the students finished the first three weeks of content learning at school, the temple was an authentic place to practice speaking English through a youth tour guiding for Nakhon Phanom provincial visitors.

There were three research instruments: 1) pretest and posttest, 2) English presentation, and 3) observation. 1) The pretest and the posttest

consisted of two parts with 10 items in total. The first part included 6 items with four-multiple choices covering the contents of tourist sites, ethnic groups, and Thai So culture and performances of the Phon Chan community. The second one comprised 4 items of filling answers of food, local instruments in Ban Phon Chan, and tourist places. Both tests were validated by 3 experts: a native English teacher and two non-native English teachers who have experience of more than three years of teaching at the secondary levels and undergraduate levels.

The prompts were designed based on Ban Phon Chan's contexts and students' ways of life relevant to culture and tourism contents, such as Thai So culture, arts and performances, historical stories, food, and tourist attractions. 2) Presentation: for a speaking assessment of a youth local tour guide, fluency, accuracy, and complexity are criteria to assess students' speaking skills. For speaking fluency, learners might encounter the pressure to speak quickly; thus, it might be impaired to produce accurate speech simultaneously. Moreover, complexity is the use of form and meaning, precision, and advanced grammatical forms (Burns, 2017). Thus, we focused on how students performed their presentations in the big picture. 3) Observation: all participants were observed in their speaking practice via participation, engagement, and enthusiasm.

The researchers spent three months on data collection. We taught one time per week; from week 1 to week 5, we focused on the contents and practices in the classroom at Ban Phon Chan School. During week 6, when students used English to give information about their cultures, food, and tourist places based on their area context in Wat Phonsai, they joined the activities in which their community welcomed guests along with the provincial tourism office. The interview was used to investigate the teachers' opinions about the training and the effects of authentic materials on

students' English development. Speaking tests using presentation and observation were used to test students' speaking skills.

In this context, the study will focus on the hard skills of knowledge and communication due to the limited time the data collection. For soft skills, learners need a longer time to comprehend and practice according to their ages at a secondary level.

Data Analysis

To evaluate students' English development, the data was collected from the pretest and the posttest with 10 questions. The student's pronunciation was understandable, and they used the correct vocabulary for the topic they presented. The scores of the pretest and the post-test were analyzed by a pair sample t-test. Before doing the pretest, IOC (Index of item objective congruence) was used as the criteria for item validation. Its value was between 0.67-1.00 which means the test was proper to test students. Then the test was tried out by other groups of secondary students at Ban Phon Chan School to find the reliability. Its value was .82 representing that the test is reliable.

Furthermore, the four open-ended questions were used to interview two teachers who took part in this program, to investigate the effects of authentic materials on students' English development. The content analysis was used to explain the interviews of two teachers. English presentation was evaluated by using a speaking test in the situations of conversation and tour guide practice. The criteria were adapted according to Burns (2017: 247) in terms of the characteristics of a tour guide who can speak with fluency and accuracy, and complexity, but in this context of Ban Phon Chan considering the level of students, only fluency and accuracy were used. For example, their pronunciation was understandable, and they used the correct vocabulary for the topic they presented.

Results

The results can be discussed as the following themes.

1. Developing English for Youth Local Tour Guides Using Blended Thai So culture and Realia

After the researchers decided to implement culture and authentic materials in the training, the study started from vocabulary to basic English conversation, until the students were capable of using the language as local youth tour guides. The learning activities that assisted students to develop their English consisted of vocabulary and speaking, pretest and posttest, characteristics of a tour guide, Thai So authentic materials and realia, and ELT.

Table 1: Scores of Pretest and Posttest

N=57	$\bar{x}$	S.D.	t	Sig.
Pretest (Score =10)	6.40	.58	-17.004	.000
Posttest (Score =10)	7.23	.72		

From the table shown above, the pretest and the posttest scores of students increased ($\bar{x}$ = 6.40 to $\bar{x}$ = 7.23). The number of students who scored on average at 7.23 also increased (S.D.= .58 to S.D.= .72). For the results from the pretest and the posttest, it found that students who attended the program both in school and Wat Phonsai in the youth tour guide program were able to develop their English learning through Thai So culture contents and authentic materials. This can be identified that students were able to express their English skills in terms of the tour guide’s contents which is statistically significant ($p<.01$). It means that the secondary students could effectively develop their English learning through cultures

and authentic materials. It was consistent with the study of developed English communication skills of youth local to guide de using their local tourist attraction at the Ban Pong Manoa Archaeological site. They also have an opportunity to speak English with a foreign teacher. The results found that students have improved their English communication skills after training, have learned essential communicative skills, and practiced welcoming tourists in authentic situations (Rachada, 2020).

2. Effect of Using Authentic and Realia in English Learning of Secondary Students at Ban Phon Chan School

The use of authentic materials, Thai So culture, and realia in English learning of secondary students in Ban Phon Chan School affected students’ English development for a youth tour guide. The following table shows the results of the English language development training implemented with students at Ban Phon Chan School.

Table 2: Results from 6-week English development training for local youth tour guides

Content	Activity	Results
Week 1 1. Greeting 2. Self-introduction 3. Tourism vocabulary	1. Students learned about the greeting, self-introduction, and tourism vocabulary 2. Students practiced greeting and introducing themselves. 3. Students did the exercise to test their vocabulary understanding.	Students were engaged in practicing and doing exercises. At first, they were shy but soon after they felt more relaxed and comfortable speaking with their partners.

Content	Activity	Results
Week 2 1. Tourist attractions and culture 2. Basic conversation	1. Students reviewed their prior knowledge from last week. 2. Students obtained new knowledge about tourist attractions and culture; moreover, they learned about the basic conversation used with foreign tourists. 3. Students recited vocabulary, sentences, and conversations after two foreign teachers.	Students were nervous and shy to practice with a foreign teacher, but after a few hours, they seemed to be more comfortable and enjoyed the practice.
Week 3 1. Local food 2. Conversation about local food 3. Garden Vegetables 4. Conversation about garden vegetables	1. Students learned vocabulary related to those 4 topics 2. Students learned a simple conversation and response. The examples are as follows: Scenario 1: Local food A: What is your must-try local food? B: It's bamboo soup. Scenario 2: Garden vegetables A: What is it? B: It's a cucumber. 3. Students learned a long conversation to talk about their local and garden vegetables.	During the lesson, students were excited to learn English from things that they knew. They were enthusiastic to speak English about this topic. Students were engaged with the practice. From our observation, students enjoyed the activity.

Content	Activity	Results
	4. Students conversed with their classmates.	
Week 4 1. Postcard making 2. Postcard presentation	1. Students reviewed vocabulary about their culture and tourist attractions in their community. 2. Students learned about parts of a postcard and vocabulary. 3. Students worked individually to make their postcards. They chose one of their cultures or tourist places as an image of their postcard. 4. Students prepared to present their postcards in front of the class.	Students were able to create their postcards using culture, local food, and tourist attractions. In addition, they gave a presentation about their postcards in English.
Week 5 1. Poster making 2. Poster presentation	1. Students worked in groups following topics: Group 1: Local food Group 2: Tourist attractions Group 3: Cultural performance Group 4: Garden vegetables 2. After students have finished their group	Students were eager to make their posters to present the topic that they chose themselves. They actively presented posters in front of the class.

Content	Activity	Results
Week 6 1. Knowledge reflection 2. Practice as a youth local tour guide in a group	1. Students worked in groups. There were four groups in total. 2. Students brainstormed in their group on how to use what they had learned to create the presentation of the tourist spots that they were responsible for.	Students had the opportunity to use English to give information about their culture, food, and tourist places in their area. They joined the activity which welcomed guests along with the provincial tourism office.

From the results in the table of weeks 1-6, students learned about greeting, self-introduction, and tourism vocabulary and conversation which they were familiar with; for example, their local food and culture. From the observation, in the beginning, they were shy to speak out, especially with foreign teachers but soon after they felt more comfortable speaking out and engaged with the lesson. They were able to use the knowledge that they have learned to talk about their culture, places, and food. The reason that they were able to express their surroundings was because of the implementation of realia in the program. For the postcard and poster-making part, they were very enthusiastic to create their works and actively presented their works with their peers. For the last week of the program, they welcomed the tourists and presented the tourist attractions in their community to both tourists and locals. Vocabulary was tested using a pretest and posttest covering the vocabulary of tourist attractions, culture, and local vegetables shown in Table 3.

For the speaking test, students were split into four groups and presented their work. Each group had a different topic. Accuracy and fluency

were the criteria for assessing their speaking. The results are shown in the following table.

Table 3: The results of the presentation scores

Group	Content	Presentation score (10)
1	Local food	9
2	Tourist attractions	8
3	Cultural performance	8
4	Garden vegetables	9

The table showed the score of the student’s presentation of a full score of 10. The highest score was 9 and two other groups scored 8 out of 10. Thus, they effectively demonstrated their speaking skill using blended Thai So culture. The results revealed that students could relate to the context of their community and they were aware of the importance of their unique culture and way of life. As Richards addresses (as cited in Beresova, 2015) authentic materials relate to what students need, and in this research, students needed to be trained as youth local tourist guides. Hence, authentic materials suited their need to develop their English for such a purpose.

The results revealed that students could relate to the context of their community and they were aware of the importance of their unique culture and way of life. As Richards addresses (as cited in Beresova, 2015) authentic materials relate to what students need, and in this research, students needed to be trained as youth local tourist guides. Hence, authentic materials suited their need to develop their English for such a purpose.

Apart from assessing students’ development, the researchers also interviewed teachers about the effects of learning activities applied in the

program. The following table shows the results of teachers' opinions towards students' performances in using realia in learning English secondary students at Ban Phon Chan School.

Table 4: Teacher interviews

Questions	Teacher A	Teacher B
1. In your opinion, what are the benefits of the training?	I think it's good to let students have more confidence to use English.	It's a good program to allow brushing up on their English compared to the current and the past.
2. Have you noticed any changes in the students toward English?	Most students enjoyed learning more.	Sometimes, some students are still shy and I always encourage them to speak out.
3. How do local culture and realia affect students' English development as a youth to guide?	Students were able to practice an oral presentation in both verbal and non-verbal languages.	Sometimes, some students are still shy and I always encourage them to speak out.
4. Do you have any suggestions for further youth tour guide training?	I think students should have the potential to be professional English guides to promote community-based tourism and attract more tourists to visit Ban Phon Chan	It's a good program to allow brushing up on their English compared to the current and the past.

After the training ended, we had the opportunity to interview the two teachers who participated in this study. We summarized the 4 questions shown in the table as follows:

Question 1: Teacher A and Teacher B had the same points in their answers: This program can enable students to increase their confidence to practice English and to have more chances to review their English learning skills with both native and non-native English teachers, compared to the past.

Question 2: The two teachers had different points of view. Teacher A stated that students were happier with this English training. In contrast, teacher B commented that most of them were not confident speaking English with foreigners. They were motivated by their English teacher to speak out while doing activities.

Question 3: There were complementary perspectives from the two teachers. Teacher A said that students could get a chance to make an oral presentation in front of the class with both Thai and foreign teachers. Besides, teacher B pointed out that students were able to get new lexical knowledge based on cultures and garden vegetables in their everyday life.

Question 4: There were similar points of view. Teacher A stated that students should develop the skill of tourist guide skills in their local community, not only in the Thai language but also in English, to increase community-based tourism in Ban Phon Chan. In addition, schools and other sectors should have students acquire skills in the real environment at tourist places in Nakhon Phanom city.

In summary, teachers' feedbacks towards the training are positive. They addressed that this program is beneficial for students to use English as a tool to reinforce tourism promotion in their community.

Conclusion

According to the research, the objective is to enhance English learning for youth tour guides based on Thai So cultures and authentic materials in Ban Phon Chan School, Phonsawan Nakhon Phanom Province. As the objectives of the research: 1) How the secondary students of Ban Phon Chan School develop their English for being local youth tour guides by using blended Thai So culture and realia. And 2) How do authentic materials using Thai So culture affect the English learning of secondary students in Ban Phon Chan School? It can be concluded that language and culture are interrelated and they are well integrated into ELT for interaction between young learners, schools, and communities in tourism concepts in the Ban Phon Chan context.

Developing English language learning using culture and realia in ELT for youth tour guides will promote local tourism to more visitors. In addition, it is useful to students as youth tour guides within their community context, as English is a global language used to present information to diverse groups of people. In other words, it is the medium for language use and teaching, in perceiving various cultural awareness. This is consistent with Kidwell (2019) shows that to be successful with communication, teachers should offer cultural and language proficiency in pedagogies including a cultural contact site. Also, the study of Rotchu (2020) shows that using cultural context can improve students' English skills as they learn from their familiar surroundings. Besides, a language teacher plays the role of a cultural worker (Kidwell, 2019). However, in the training project, culture and authentic materials were conducted in ELT. Students had the chance to employ the English language through their cultures and local materials for communicative learning based on the tourism context. Richards (as cited in Beresova, 2015) states that some realia like authentic materials are related to what students need; therefore, in this research, students should be

trained as local youth tour guides. Nevertheless, realia are proper for the students' need for English development on a particular purpose, also it indicates the benefits of using authentic materials in the foreign language teaching process; based on these reasons: they give cultural information on the target language, real language and support additional creative teaching approach.

The framework of this study focused on three aspects of teachers, students, and learning activities. It can be stated that developing communication and skills of youth ages of a local tour guide using culture and learning methods should consider the concepts relating to the 5 crucial aspects: 1) the target group- learners were able to identify their Thai So identity via interesting activities such as decorating and drawing a postcard of their ethnicity from their natural perception and imagination since they were born. They were also able to communicate a short tour guide script provided while practicing; 2) A youth local tour guide should have both hard skills and soft skills; 3) A blended Thai So culture and realia for ELT appropriate learning activities for a youth local tour guide at Ban Phon Chan School, Phon Sawan District, Nakhon Phanom Province.; 4) Qualities of instructors, teachers in the school play the roles of supporters to guide learners while they were practicing and; 5) A new implication from this study is a model of a youth local tour guide training. However, taking a youth tour guide script, linguistics skills are essential and additional hours of practice are not overlooked. To conclude, blending local cultures and realia in learning offers learners the opportunity to use the language in encounters in real life. Particularly, authentic materials assist them to experience English learning as it is.

According to this program, students were able to develop their learning through authentic materials. They should be allowed to practice their English skills in authentic situations and spend more time practicing

with foreigners. One implication of this study is that English learning based on blending the cultural contexts and realia should be added as one of the topics in English for Communication of English Strand for primary and secondary schools as well as at the undergraduate level. This can inspire students to create extracurricular the Youth Tour Guide Clubs. Most importantly, this program can inspire students to have a good attitude towards English language learning not only in the local community but also in the urban area. In addition, the implication of this study is to have a model for developing a youth local tour guide in other different areas in Nakhon Phanom Province. For further study, teaching a local youth tour guide needs to be based on a needs analysis by focusing on both hard skills and soft skills in a longitudinal study.

References

- Bayaci, S, D. & Güner, M. (2018). The Impact of Authentic Material Use in the Development of the Reading Comprehension, Writing Skills, and Motivation in Language Course. **International Journal of Instruction**, 11 (2), 351-368.
- Beresova, J. (2015). Authentic Materials – Enhancing Language Acquisition and Cultural Awareness. **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 192, 195-204.
- Buapromee, N. (2007). **The Use of Saengsanam Ceremony Representation for Empowerment Identity and Dignity of Thai So Villagers, Ban Phon Chan, Phon Sawan District, Nakhon Phanom Province.** [in Thai]. Master’s Degree of Arts. Chulalongkorn University.
- Burns, A. (2017). Research and the Teaching of Speaking in the Second Language Classroom. **Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning Volume III**. London: Routledge.

- Center of Preservation of Environment and Local Arts. (2002). **The Good Products of Srikotabun, Archaeological Documents, History, Tradition, and Culture of Nakhon Phanom.** Center of Nakhon Phanom Culture: Piyamaharacharai School Press.
- Dodi, I. (2017). Teaching Vocabulary by Using Realia (Real-Object) Media. **English Community Journal**, 1 (1), 41-45.
- Erdogan, B. (2000, 20 December). Culture in ELT. **Research Gate**. <http://www.researchgate.net/publication/313030902>
- Harmer, J. (2015). **The Practice of English Language Teaching 5th Edition** UK: Pearson.
- Hermanan, V. & Amri, Z. (2018). Using Realia to Improve Students Speaking Ability in Junior High School. **Journal of English Language Teaching**, 7 (1), 106-111.
- Jenkins, J. (2006). Current Perspectives on Teaching World Englishes and English as a Lingua Franca. **TESOL Quarterly**, 40 (1).
- Kidwell, T. (2019). Teaching about Culture: The Role of Culture in Second Language Teacher Education Programs. **The Electronic Journal for English as a Second Language**, 22 (4), 1-16.
- Lui, J. (2016). Adaptation of Authentic Materials in English Listening Comprehension Classes. **Theory and Practice in Language Studies**, 6 (9), 1774-1779.
- Mongkoltham, W. (2011). A Study on Potential for Tai-So Ethnic Tourism Development at Ban Pang Daeng, Pang Daeng District, Amphur Dong Luang, Mukdahan Province. **E-Proceedings on the Annual Academic Conference on the Development of Thai Future Rural: Stable Base for Sustainable Development**. (p. 716-719). 27-29 January, 2011, Khon Kaen, Thailand. Khon Kaen University.

- Ni, M, R. et al. (2018). English for Tour Guide: A Need Analysis of a Contextual-Based Language Teaching. **The Journal of EDP Sciences**, 42 (1), 1-6.
- Pho-Klang, K. (2019). A Study of Undergraduate Students Attitudes toward English Authentic Teaching Materials. **Liberal Arts Review**, 14 (1), 1-11.
- Rachada, P. (2020). Developing English Communication Skills of Local Youth Guides to Increase Tourism Potentials of Ban Pong Manao Archeological Site, Lop Buri Province. **Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)**, 12 (3), 1-14.
- Ratchamanee, K. (2010). **Participatory Action Research for Curriculum Development of Educational an Institution in Additional Course, Entitled: The Local Wisdom of Laiphamudmee Design for Thai So Ban Phon Chan, Nakhon Phanom Province.** [in Thai]. Master's Degree of Education, Mahasarakham University.
- Rotchu, P. (2020). **The Development of English Reading Comprehension Ability Based on Local Context Reading Materials Scaffolding Technique of Undergraduate Students.** **Journal of MCU Nakhondhat**, 7 (10), 145-166.
- Sevillia, F. et al. (2014). Internship Performance of Tourism and Hospitality Students: Inputs to Improve Internship Program. **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 4 (6), 42-53.
- Sumalee, N. & Manorom, A. (2019). Management Museum-based Learning. **E-Proceeding 1st International Conference on Recent Innovations of Science and Social Sciences for Sustainability.** (p. 228-245). 15-16 July, Kalasin, Thailand. Kalasin University.

- Thitthongkam, T. (2017). A study on Blended Learning for Improving English Skills. **Journal of BSRU-Research and Development Institute**, 2 (1), 12-21.
- Tomlinson, B. (1998a). **Material Development for Language Teaching**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Will, B. (2011). From Cultural Awareness to Intercultural Awareness: Culture in ELT. **ELT Journal**, 66 (1), 62-70.
- William, G. S. (1993). **Outcome-Based Education**. Belconnen, A.C.T: Australian Curriculum Studies.